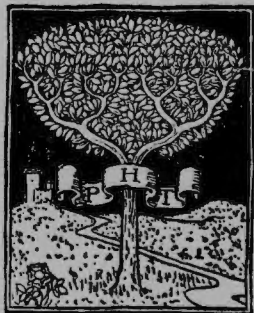

PERSONHISTORISK TIDSKRIFT

UTGIVEN AV

PERSONHISTORISKA SAMFUNDET

GENOM

BIRGITTA LAGER

1968—69

ÅRGÅNG 66 · HÄFTE 1—3

INNEHÅLL

	Sid.
Legationsrådet greve STEN LEWENHAUPT, †, Katrineholm: Vardagsliv på Rosendals slott år 1851	1—49
Fil. dr BJARNE BECKMAN, Bern: Ingeborg Karlsdotters (Lejonbalk) äktenskap	50—53
Fil. dr HANS GILLINGSTAM, Stockholm: Flodaprästen Paulus Magnis (Hjort av Vilsta) härstamning	54—57
Fd. professor KNUT KNUTSSON, Stockholm: Herr Knud Olsen i Hellestad	58—60
Fd. undervisningsrådet ALICE QUENSEL, Stockholm: Magnus Gabriel de la Gardie och hans sekreterare Wilhelm Johan Quensel	61—93
Dr. Jur. PETER-PAUL WREDE, Braunschweig: Auf den Spuren von Bellmans Vorfahren in Deutschland	94—109
Fil. kand. FREDRIC BEDOIRE, Stockholm: Mösspolitikern och manufakturisten Abraham Hedman och hans släkt	110—137
Professor emeritus FOLKE HENSCHEN, Stockholm: Erasmus Gabriel Henschchen. En officer från Gustaf III:s dagar	138—169
Med. lic. STIG ÖSTENSON, Växjö: Något om Carl Gustaf af Leopolds tyska fädernesläkt	170—178
LENNART LÖTHNER, Uppsala: Gardin- och näsduksanekdoterna. Tillägg och reflexioner	179—180
Fil. kand. GÖRAN WENDEL, Stockholm: Nils Edéns minnen. Kommentar till en memoaredition	181—190
Tillägg och rättelser till Biskop Hans Brasks släktbok	191
Meddelanden angående Personhistoriska samfundets årsmöten 1968 och 1969	192

VARDAGSLIV PÅ ROSENDALS SLOTT ÅR 1851

*Kammarherrens hos kronprins Carl, greve Adam Lewenhaupts dagbok.
22 aug.—4 okt. samt 31 okt.*

UTGIVEN AV STEN LEWENHAUPT*

Förord

Greve Adam C. L. Lewenhaupt (f. 1 nov. 1820, † 13 mars 1895) var löjtnant vid K. Skånska Dragonregementet, när han blev kommanderad att såsom adjutant tjänstgöra hos kronprins Carl, sedermera konung Carl XV, under lägret å Ladugårdsgårde år 1850. Kronprinsen synes ha kommit väl överens med sin adjutant, ty följande år den 3 febr. blev han utnämnd till tjänstgörande kammarherre hos kronprinsen.

Adam Lewenhaupt var en fint bildad man med god karaktär och utpräglat konstnärliga intressen, något som väl även skapade ett förningsband mellan kronprinsen och hans kammarherre, vilken var en god tecknare och en mästare som träsnidare, i vapenmålning och — som framgår av dagboken — även å kokosnöt. Han snidade också de mest underbara saker i elfenben: människor, djur, husgeråd m. m. i de mest skiftande storlekar, och han sågade fram delikata spännen och andra smycken ur ädel metall.

Förutom åt konstnärliga intressen ägnade han sig också åt vetenskaplig verksamhet på olika områden. Sålunda samlade han arkiva-

* Legationsrådet greve *Sten Lewenhaupt* (f. 1882) avled 7 sept. 1969. Efter fil. kand.-examen i Uppsala och utländska studier blev han 1908 attaché vid Utrikesdepartementet, där han 1919—47 tjänstgjorde som förste arkivarie och föreståndare för chiffereringskansliet (från 1924 även för biblioteket). Sten Lewenhaupt var en intresserad personhistoriker och kan till sin produktion, som delvis nära anknöt till utrikesdepartementets sfär, också räkna ett par mycket använda och användbara matrikelverk: »Staternas främste under nyare tiden» (1925) och »Svenska högre ämbetsmän från 1634» (1962). Det förstnämnda arbetet ger namn och årtal för både svenska och utländska statschefer, ministerpresidenter och utrikesministrar och upptar dessutom svenska statsråd, talmän och högre ämbetsmän. Begynnelseåret växlar här för olika grupper. I sin nyttiga och med olika sorts register försedda bok från 1962 har Lewenhaupt vidgat ramen såväl i fråga om tiden som urvalet av ämbets- och tjänstemän (jfr rec. i PHT 1963). Genom Lewenhaupts arbeten kan man snabbt fastställa vem som avses med exempelvis en icke namngiven biskop, landshövding eller generalfälttygmästare vid en viss tidpunkt. Han redigerade också under många år Utrikesdepartementets kalender med förträffliga matrikeluppgifter om departementets tjänstemän.

lier ur både historisk och autografisk synpunkt, och det av honom grundade »Lewenhauptska Arkivet på Sjöholm» blev slutligen ett av de största enskilda i Sverige och har flitigt använts i den historiska forskningens tjänst.

Han blev också 1876 en av grundarna av Svenska Autografsällskapet, numera Personhistoriska samfundet, och var ledamot av dess styrelse från sällskapets begynnelse. Därtill var han en framstående kännare av papperssorters vattenstämplar. Hans samling av sådana, som numera förvaras i Riksarkivet, var på sin tid föremål för hans inträdestal i Vitterhets historie och antikvitetsakademien, när han 1883 där invaldes till hedersledamot.

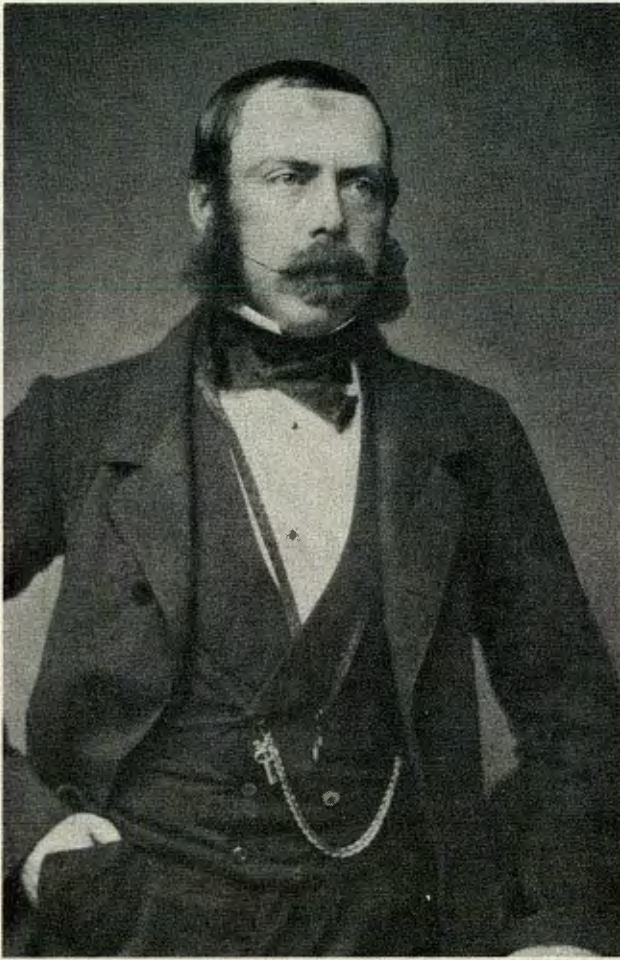
Slutligen kan nämnas, att han på ett enligt sakkunskapens uppgift föredömligt sätt ordnade och katalogiserade en samling (på mellan 2 och 3 000 nr) stenåldersföremål, särskilt stenyxor, tillvaratagna i Sjöholmstrakten.

Sin första tjänstgöring som kammarherre fick han i augusti 1851, då kronprinsparet, vars förmälning ägt rum den 19 juni 1850 och som nu väntade sitt första barn, vistades å Rosendals slott.

Under denna tjänstgöring förde den nye kammarherren en mycket noggrann dagbok, och det är denna som här återgives under beteckningen »Vardagsliv på Rosendals slott år 1851». Visserligen kan det förefalla som om detta vardagsliv varit rätt enahanda och icke haft några intressantare tilldragelser i följe, men likväl torde skildringen av miljön å Rosendal och de bidrag till karakteristiken av såväl kronprins Carl som kronprinsessan Louise, som här lämnas, kunna anses erbjuda ett allmännare intresse.

Här framträder nämligen bilden av det på samma gång enkla och i umgänget förtroliga levnadssättet, som fördes å Rosendal, omväxlande med de statliga ceremonierna i samband med riksdagens högtidliga avslutning. En del för kronprinsens karaktär och sinnelag betydande drag beröras också, varjämte hans konstnärliga intressen och verksamhet tydligt komma i dagen. Man får här också belägg för den oro för framtiden med hänsyn till den äktenskapliga lyckan, som redan synes ha lagt sin skugga över den unga kronprinsessan. Slutligen framskyntar även kronprinsens av drottning Josephine avbrutna kärlekssaga med hovfröken Sigrid Sparre och det inflytande, som denna torde ha haft på förhållandet mellan de unga makarna.

Adam Lewenhaupts tjänstgöring hos sedermera konung Carl XV och drottning Louise varade till deras bortgång. År 1859 blev han även adjutant hos dåvarande kronprinsen-regenten och samma år

ADAM LEWENHAUPT

överkammarherre hos drottning Louise, en befattning, som han behöll till hennes frånfälle år 1871. Han blev också efter Carl XV:s död nedkallad till Malmö för att följa den avlidne konungen på hans sista eriksgata genom landet till Stockholm.

Han tillhörde, enligt vad sonen Adam skriver, konungens »intima vänkrets sedan yngre åren. Gillade visserligen icke allt, varken som

människa med ganska stränga principer eller som överkammarherre hos den lagvigda, men ingen, som kom Carl XV nära, kunde motstå hans personliga charm».

Dagboksmanuskriptet, som befinner sig i min ägo, är skrivet på små brevpapper, helark, sidformat 17,5 × 11 och bokstaverat a—t + ett tillägg för 31 okt. 1851. Om det är fråga om originalanteckningar, förda dag för dag, eller senare renskrivna, kan jag icke avgöra, men eftersom de ibland äro rätt svårlästa, är jag böjd att tro, att det första alternativet är det mest sannolika. En renskrift, ev. en bearbetning, borde ha skrivits mindre hopträngd och tydligare.

Katrineholm den 13 mars 1968.

Sten Lewenhaupt.

*Tjg kammarherrens hos kronprins Carl (XV),
greve Adam Lewenhaupts, dagbok från första vaken 1851.*

Den 22 Aug.

E.m. var segelparti med alla på Rosendahl församlade af Hofvet och dessutom Baron Cederström.¹ Ingen blåst. Kronprinsen satt sjelf vid styret. Prinsessan var i början ej vid rätt godt humeur men ej som vanligt, och Pr. var ganska artig. Vi styrde i land vid Möllan, promenerade till skogen. Der utbreddes kappor och dynor. Man satte sig ned. Hovmarskalken² hade den vanliga portionen punsch och bischoff med och dessutom en bouteille cognac. Deraf lagades bruleau, men som den med flit gjordes så söt, att ingen kunde dricka den, kastade nästan alla ut innehållet av våra bägare i gräset. Prinsessan var trött, och jag trodde, hon skulle få någon dåntaque, men så promenerade hon en stund med Prinsen helt ensam, och när hon kom åter var hon bra, och återvände vi straxt till båten, men som det nu hade alldeles stillnat af, måste vi ro hem. Vi kommo i land litet före 9. Det klemtade för eldsvåda i staden, och Prinsen klädde genast om sig och red till staden med Lagerberg.³ Prinsessan, Grevin-

¹ Sannolikt adjutanten, frih. Claës Arvid Bror Cederström.

² Hovmarskalken greve Robert Axel von Rosen.

³ Adjutanten greve Sven Lagerberg.

nan,⁴ Grefve Rosen, Fröken Eva⁵ och jag gingo efter théet ut för att se, var eldsvådan var. I mörker på smutsiga vägen bakom orangeriet sågo vi den. Prinsessan höllt på att falla en gång, men som jag gick bredvid henne, fruktande detta, lyckades jag hålla henne uppe.

23 e.m. Prinsessan med damerna i tvenne vagnar, LifMedicus⁶ med dem. Prinsen, Grefve Rosen, Lagerberg och jag till häst. Under promenaden hände att då vi ej hade någon betjent med för att öppna grindarna, skyndade Prinsen och Grefve Rosen fram för att öppna. Prinsen trängde undan Grefve Rosen, men som Prinsen red en ostadig häst ryggade den när Prinsen hade öppnat och Prinsessans vagn var midt i grinden. Prinsen, som ej ville släppa grinden, förlorade balansen och måste för att ej falla af släppa grinden som slog på Prinsessans vagn. Prinsessan blef rädd, om för grinden eller Prinsen vet jag ej. Prinsen påstod det sednare. Fick en paroxysm och ville kasta sig framstupa, men Grefvinnan Piper lyckades hålla henne, till dess jag hann kasta mig af min häst och sprang fram och hjälpte henne, och när jag tog henne om livvet, kastade hon parasollen på mig. Nu handt äfven Prinsen fram och aflöste mig. Efter något gråt gick det snart öfver, och Prinsen och Prinsessan gingo ett stycke till fots — och hemresan gick sedan lyckligt. Prinsen beklagade sig under ritten, sade: vill jag rida ensam blifver hon ond, och då får hon en paroxysm; och i dag var det verkligen Prinsessan, som ville fara åt Ladugårdsgärdet och längre, ty Prinsen ville endast fara på Djurgården. Theet passerade lugnt. Prinsen frågade mig, om parasollen hade tagit på näsan. Jag trodde ej, han såg, när Prinsessan kastade den. Prinsen, Lagerberg, Rosen och jag spelade kort uppe i salongen. Prinsessan och damerna arbetade. Sednare på afton kom Prinsen ner till oss, der han kvarstodnade och pratade till 1/2 12 på natten.

24 f.m. Satt en stund och pratade med Prinsessan och Fröken Ottil,⁷ som arbetade ute. Då kom Prinsen hem från Haga, der han varit och gratulerat Prins August. Föll talet på, huru tråkigt Prinsen tyckte han hafvit förr, då han måste tillbringa aftnarna hos DDMM, talade om, hur otäck han tyckte Grefvinnan Skjöldebrand⁸ var. Math. Bennet⁹ tyckte han ej om. Fr. Charlotte Stierneid¹⁰ bättre. Straxt efter midd. spelade Pr. kort i sina rum med Gr. Rosen, Lagerberg och mig.

⁴ Hovmästarinnan, grevinnan Piper.

⁵ Hovfröken Eva Leijonhufvud.

⁶ Livmedicus Peter Robert Lundberg.

⁷ Hovfröken Ottiliana Sparre.

⁸ Överhovmästarinnan, grevinnan Charlotte Skjöldebrand.

⁹ Hovfröken Mathilda Bennet.

¹⁰ Hovfröken hos Drottning Josephine.

Kl 7 foro vi alla i båt till Lido till Grefvinnan Eric Piper.¹¹ P:n drack minst 4 glas punsch, pratade mycket och var litet echaufferad. Vi rodde hem kl 9, spelade kort uppe i salongen. P:n höllt på att somna under spelet, hvilket dock inte hindrade honom att sedan besöka oss nere i våra rum, men den aftonen var han dock mera sömning och gick förr än vanligt.

25. Kongl. familjen var på f.m. och gratulerade Prinsessan. Till middagen var alla de af DD MM:s Hof som voro i staden befallde, Holländske Ministern¹² äfven. Prinsen drack vin med alla Herrarna vid bordet. Efter middagen röktes cigarr nere i berceau. Prinsessan och alla damerna sutto i ett litet tempel arrangerat för dagen af blommor men en regnskur körde oss alla in. Prinsessan gick upp till sig. Prinsen spelade kort med Gevers, Rosen och Lagerberg, vi andra billard. Kl 7 foro vi alla tjänstgörande med DDMM till Haga der the och frukter serverades uppe i salongen, ingen annan befalld; musicerades först ett par chörer deri alla Prinsarna och Prinsessan Eugénie deltog, sedan gluntar hela tiden av KronPrinsen och Prins Gustaf. Fröken Anker¹³ satt och sof i ett hörn, vaknade ett par gånger, när KronPrinsen sjöng något hårdt. Drottningen var mycket artig mot KronPrinsessan, passade på med stol, så ofta hon kunde. Prinsen tog några glas punsch. (Något innan middagen tog Prinsessan emot hela hofvet och fingo alla kyssa på hand.) — Från Haga foro vi kl 9 rätt kungligt tre förridare med facklor framför Högheternas vagn, tre vagnar med svit, alla med lyktor. Vid framkomsten till Rosendahl var eclairerad med marechaller och couleurt lampor i parken. Prinsessan var trött och gick genast och lade sig, ej Prinsen; Han var temligen uppspelt. Vi promenerade en stund ute, och efter en stund smög LifMedicus och jag oss undan, men straxt kom Prinsen efter in till oss, der han kvarstod en tid. Han var litet våldsammare än vanligt med handkramningar och nypningar etc. Prinsessan fick om aftonen en charmant buquette från Rosendahlska trädgården, men som hon ej hade lust att gifva några drickspenningar, gaf Gref Rosen å Prinsens vägnar en Ducat åt budet.

Aug. 26. Till middagen var Henning Hamilton.¹⁴ Straxt efter middagen gick Prinsessan upp till sig, och Rosen, Lagerberg och jag spelade med Prinsen. Kl 1/2 7 foro vi att promenera, Prinsessan i en vagn med fröken Sparre, Lifmedicus och Fröken Eva i en annan.

¹¹ Grevinnan Elisabeth Piper, f. Ruuth.

¹² Baron J. C. Gevers.

¹³ Hovfröken Karen Anker.

¹⁴ Chefen för Kronprinsens stab.

Prinsen red och med honom Rosen, Lagerberg och jag. Vi gjorde 2:ne tourer kring Djurgården med god fart. Lagerberg var litet misslynt för det stänkte smuts på honom. Efter hemkomsten promenerades till fots. Prinsen förde Prinsessan men släppte henne allt som oftast i sin ifver att beskrifva och göra begripligt för Lagerberg färgblandningar. Han sprang från den ena busken till den andra tvärs över vägen många gånger ibland släppte han Prinsessan ibland fick hon lof följa med. Efter hemkomsten dracks thé i salongen. En matta hade Grefvinnan Piper som en fattig ville sälja. Prinsessan tog några lappar, lade i en hatt och bjöd ikring och fingo vi alla taga hvar sin. Lifmedicus vann och vi andra fingo betala hvar 8 Rg. På afton spelade vi som vanligt kort med Prinsen. Sedan man skiljts åt deruppe, kom Prinsen ner till oss, Lagerberg retirerade och Prinsen berättade sina ungdomsäfventyr, litet fabuleusa ibland, och det har jag länge märkt, ej får man tro allt, hvad han berättar, ty berättat hvad historier man vill, har han alltid gjort något i samma genre mera eller värre, om han är riktigt vid godt humeur. Han gick ej förr än närmare 12, då likväl LifMedicus redan echapperat, och jag således ensam var kvar.

Aug. 27. F.m. inne i staden och på Riddarhuset, der jernvägsfrågan förevar. Prinsen har gjort allt sitt till för att denna fråga skall gå igenom, och idag hade han skickat upp icke allenast hela sitt hof utan äfven en stor del af GardesBrigaden. Till midd. kom jag åter ut till Rosendahl, och straxt efter middagen spelades kort som vanligt i Prinsens rum. Litet innan spelet började, talade Pr. med mig om Fogelviks affairen, påstod att han nu under denna månad skrifvit 3ne bref till sin swärfar¹⁵ utan att få svar. Det tror jag dock ej, ty jag har aldrig hört honom tala om mer än ett förut, som Baron Manderström¹⁶ hjälpte honom med. Må vara dermed hur som helst. Nog är det hans allvar att vilja köpa Fogelvik, om han bara kan skaffa sig penningar. Han sade, att om han nu får en son, skall den heta Carl Oscar Fredric och menade han, att Prins Fredric ej kunde undvika gifva någon större faddergåfva, när han uppkallar sin son efter honom. 1/2 7 foro vi, Rosen, Lagerberg och jag åter in till staden på plenum der jernvägsfrågan fortsattes, och hade de Kungl. ingen annan herre kvar på Rosendahl än LifMedicus.

28. Efter m. spel som vanligt. Innan vi började spela talade Pr åter

¹⁵ Prins Fredrik av Nederländerna.

¹⁶ Kabinettssekreteraren frih. Ludvig Manderström.

KRONPRINS CARL 1850

KRONPRINSESSAN LOUISE 1850

vid mig om Claes'es¹⁷ affair. Han sade sig ej hafva räknat på de 18 000 P:an skulle få men att han nu fått veta, de ej utfalla förr än nästa år, men skulle han ändå försöka arrangera saken. Efter spelet gjordes en lång promenad till fots till Biskopsudden, der Prinsen talade om, att han skulle framdeles vilja bygga en villa. Han tyckte mäst om den platsen på Djurgården, emedan den var så lätt att stänga in, så ej folk kunde komma och se. Ett duktigt järnstaket skulle det bli. Efter hemkomsten sutto vi en stund på gården och politicerade. Prinsen gjorde upp sin ministere, som han ville hafva den. Ex. Sparre¹⁸ justitie, Manderström utrikes, C. O. Palmstierna¹⁹ finans, Doctor Annerstedt²⁰ ecklesiastik, Henning Hamilton inrikes, Lagerbielke²¹ och Grefve Mörner²² consultativa; i synnerhet var han ond på Gripenstedt.²³ Vi gingo upp till theet. Derefter spelades först Lotterie med kort om några småsaker, som Prinsen lade fram: Eau de Cologne, tvål, lack etc. Prinsen och Prinsessan spelade ej med utan delade ut korten och vinsterna. När det var slut spelade Prinsen sitt vanliga parti wisth, och Prinsessan arbetade med damerna — Prinsen talade, innan spelet började, om Sigrig Sparre²⁴ med mig ensam, sade att han idag fått veta, att hon vore förlofvad med Baron Thure Cederström, hvilket glädde honom mycket, tyckte, det var besynnerligt, att han just samma dag stadfäst en ritning till ett tempel, han ämnade resa äfven en staty, föreställande Minnet, som han beställt af Molin,²⁵ och skulle den uppställas på Beckaskog till minne af Sigrig, som han påstod sig hafva att tacka för att han ej var sämre, än han är. »Likväl» sade han »förmår hon ej allt öfver mig, ty hon bad mig förlåta Drottningen, men det gör jag aldrig». Under statyn skulle han begrafva en hop souvenirer af Sigrig. — Sednare på aftonen satt han och ritade och pratade nere hos oss.

29. Som det rägnade hela dagen och Prinsen ej var i staden, visste han ej riktigt, hvad han skulle göra, var nere hos oss en stund. Kom så min bror Sten, ville Prinsen då spela wisth, men som Sten skulle bort i affärer en stund så skulle vi vänta på honom. Under tiden målade Prinsen, Lagerberg läste högt en af Paul de Kochs romaner. Till slut blef väntan honom för lång, och vi spelade träkarl, till dess min

¹⁷ Greve Claes M. Lewenhaupt.

¹⁸ Justitiestatsministern Greve Gustaf Adolf Sparre.

¹⁹ Landshövdingen frih. Carl Otto Palmstierna.

²⁰ Teol. Dr Ture Annerstedt.

²¹ Greve Gustaf Lagerbielke.

²² Greve Carl Mörner.

²³ Frih. Johan August Gripenstedt.

²⁴ F.d. Hovfröken hos Drottning Josephine.

²⁵ Skulptören Johan Peter Molin.

bror återkom. Detta fortsatte till middagen. Straxt efter midd. spelades åter wisth och serverades punsch som Lifmedicus satt och värmdes på ett bord bredvid oss. Som Gref Rosen tyckte ej om den, drack Prinsen ur hans glas äfven och sade, att han gerna skulle druckit mera men lyckligtvis fanns ej mer färdigt. Prinsessan skref en liten billet och proponerade en spatsertour. Prinsen skickade tillbaka samma billet med ett skrifvet nej inuti. Efter théet gjorde Prinsen och vi herrar tableaux vivants, draperade med lakan, nattrockar och dylikt. Prinsessan skrattade, så jag nästan var rädd, hon skulle må illa. Sedan detta var slut, spelade Prinsen, Sten, Lagerberg och jag wisth, och när allt var slut uppe i salongen, följde Prinsen, Rosen, Lagerberg och jag Sten till Blå Porten. Både på bort- och hemvägen sjöng Prinsen Gluntar och annat i samma genre i synnerhet på hemvägen. Grefve Rosen var litet misslynt, för att Prinsen gick så fort.

30. På morgonen, just som Prinsen ämnade rida till Haga, blef Prinsessan sjuk af sina vanliga spasmer uppe i sina rum och skrek så högt, att det hördes ner på gården. Prinsen, som var nere hos sig, hörde skriken och skyndade upp, och efter en stund kom han åter ned, då Prinsessan var bra igen, och han red till Haga. Dessa dåningar komma säkert utan att Prinsessan förut haft någon förargelse, motgång eller blifvit skrämnd. Idag påstod Lifmedicus, det var för att hon en timme väntat på Prinsen med frukosten. Prinsen hade herrar att tala med, och därför dröjde det. På f.m. kom Prinsen åter, kom då ned och hemtade upp mig, för att jag skulle se på, när han målade. Prinsessan satt nere i Prinsens rum och arbetade bredvid hans målbord. Efter en bra stund kom Lagerberg och hämtade Prinsen, emedan Grefve Adolph Rosen ville tala med honom, och lämnade mig då tête à tête med Prinsessan i $3/4$ timme. När Prinsessan är ensam med någon, talar hon mycket mer och bättre än annars. Hennes omdöme om personer har jag tyckt mig finna vara i allmänhet mycket juste. Jag tog tillfället i akt och tackade Prinsessan för hennes nåd, som valt syster Augusta till Hoffröken. Hon sade, att fröken Ottil hade bett om platsen för en af sina systrar. Efter middagen höll Prinsessan åter på att bli sjuk, men gick hon genast upp och lade sig att hvila en stund. Prinsen och vi spelade wisth, och kl $1/2$ 7 kom en betjent in och sade, att vagnarne voro framme och Prinsessan nere. Jag ville genast sluta, men vi fortsatte, och Prinsessan fick vänta, till dess spelet var slut. Vi foro ett par hvarf omkring Djurgården i rägn, men Prinsessan ville ej hafva upp souffletten utan både hon och Grefvinnan drogo capuchonerne öfver hufvudet och jag skrattade åt dem, ty

de sågo bra nog löjliga ut. Efter hemkomsten spelades först kort nere hos Prinsen, sedan thé uppe i salongen, och spelet fortsattes der. Prinsen gick och härmade någon. Jag frågade vem det skulle föreställa. Svarade han: »Känner Du intet igen Din farbror?»²⁶ Sade jag till honom, att jag fann det orätt att ridiculicera en man, som alltid med nit tjent sin Konung, och höll han mycket nådigt till godo med lexan. Om aftonen Prinsen som vanligt nere och höll oss vakna.

31 Aug. F.m. predikan uppe i salongen bevistades av Prinsen, Prinsessan och hela hofvet. Prinsessan höll på att må illa under predikan, emedan den räckte länge öfver 3/4 timme, men gick det öfver och Prinsessan in i sina rum. Sedan Prinsen talat med några herrar, ville han spela kort. Just som spelbordet var arrangerat och vi skulle börja, kommer en lakej in och säger, att Kungen och Drottningen voro komna. Prinsen for upp och ut, och vi stökade unnan spelbordet så fort som möjligt. De Kongl. reste, och vi skulle åter börja men hann bara spela en robbert, då Prinsessan skickade ner till Prinsen och frågade, om han ej ville gå ut med henne, hvilket Prinsen gjorde, och promenerade de ensamma. Efter middagen spelades åter kort nere hos Prinsen. 1/2 7 for Prinsessan med damerna ut och Prinsen med oss till häst gjorde vi ett par tourer kring Djurgården. Prinsen red en häst, som då det var bra smutsigt och han red fort, kastade upp så mycket smuts på mig, som red till venster om Prinsen, att jag var nerstänkt från hufvudet till fot. Efter hemkomsten thé och spel och derefter åter den vanliga visiten nere hos oss, der Prinsen, animerad af Lagerberg och turande med honom, berättade dåliga historier.

1ta Septemb. F.m. gick jag till staden, då Prinsen följde mig på vägen och talade om järnvägarna och om att han skulle skaffa Grefve Adolph Mörner²⁷ att bli landshöfding. Kammarfruarna påstodo, att Prinsessan var vid så dåligt humeur på morgonen, men det kunde jag ej finna, då jag en stund talte med henne, då hon kom hem med Prinsen från morgonpromenaden. Under min promenad med Prinsen talte han äfven om att Günther²⁸ och Wallensten²⁹ snart efter Riksdagen skulle resignera, och Platen³⁰ skulle han tvinga att resignera, så snart han kom hem, och talade han äfven om, att han tyckte Kungen vara för ärlig och beskedlig i politiska frågor. Efter middagen skulle Prinsen spela, hade redan börjat, då Enkedrottningen kom på visit

²⁶ Riksmarskalken greve Mauritz A. Lewenhaupt.

²⁷ Torde möjligen avse Greve Carl Mörner.

²⁸ Statsrådet Claës E. Günther.

²⁹ Statsrådet Nils Fredrik Wallensteen.

³⁰ Statsrådet Greve Baltzar v. Platen.

och afbröt spelet. Hon blef dock endast qvar en stund, och sedan hon rest, foro de Kongl. och vi andra ut i vagn. Prinsen körde sjelf för Prinsessan. Med henne åkte Grefvinnan och jag på kuskbocken. Vi foro åt Lidingövägen, togo af in åt skogen innan bron, körde en stund i skogen på ingen väg. Till slut kunde vagnen ej gå längre, då vi stego af och gick ett stycke vidare in i skogen. Jag tog 2 kuddar med från vagnen, och med dem arrangerade jag en sittplats för Prinsessan. De andra lade sig på kappor rundt omkring. Prinsen låg med sitt hufvud i Prinsessans knä. Bra vått var det i gräset, men vi höllo god min. Punsch och Bischoff serverades. Prinsen drack 3 bägare. Efter en god stund återvände vi till vagnarne och styrde mot hemmet. Prinsen körde i mitt tycke ej fortare än vanligt, men utkomna på landsvägen bad han mig fråga Prinsessan, om hon tyckte, det gick för fort. Hon svarade nej och såg rätt glad ut, men jag hade knappast hunnit repetera hennes svar för Prinsen, förr än Prinsessan kastade sig baklänges i vagnen och skrek till, tog upp med ena handen i hatten, som hon ref alldeles i kras. Jag kastade mig af och skyndade fram för att hålla henne, till dess Prinsen hann komma af, då jag gick fram och höll hästarna och skickade bort den jockey, som var redan der. Prinsessan började lugna sig, då en gigg körde förbi och med den sprang en hund, som skällde mycket. Då fick Prinsessan en ny attaque. När hon blifvit något lugnare, satte Prinsen sig bredvid henne inne i vagnen. Grefvinnan bredvid mig, och körde jag dem utan vidare accident hem. Prinsessan påstod, att hon blifvit rädd för att Prinsen körde för fort, men ville hon ej säga det emedan hon visste, det generade Prinsen att åka långsamt. Efter hemkomsten promenerade jag en stund med Lagerberg, som efter vanligheten öste ur sig en hop mustiga ord om vårt herrskap, påstod att Prinsessan hade fallandesot, det som är min öfvertygelse hon ej har. Vid théet var Prinsessan åter bra och kunde man ej se på henne, att hon varit sjuk. Thé dricker hon aldrig. Hennes souper består af några smörgåsar med kött, ett glas vatten och compotter och bär, som hon äter gerna och mycket. Efter théet spelade Prinsen med oss, men var han så sömnig, att han knappt kunde ge. Sedan allt var slut deruppe, kom han ner till oss men var så sömnig, att då han lade sig på soffan, slumrade han genast in men vaknade snart och gick.

2 septemb. Straxt efter midd. for jag till staden för att öfvervara Amelie Erizzos³¹ begrafning. Kom åter ut till kl 8. De Kongl. voro nyss hemkomne från ett roddparti, och thé dracks uppe i salongen

³¹ Född Lewenhaupt, förf:s kusin.

Fröken Sparre var ej uppe, emedan hennes fästman var hos henne. Före théet satt prinsen och ritade rotocromie. Efter théet mådde Prinsessan ej bra, höll på att få ett anfall men gick genast in med Prinsen i sina rum. Prinsen kom snart ut igen, men Prinsessan stannade kvar inne i sina rum, ehuru hon var bättre. Prinsen befallde in ett spelbord, och vi spelade, ehuru det ej gick serdeles fort. Prinsen talade mycket om frimureri och tog Björnrams³² parti, som jag attackerade och påstod, att han var en bedragare i annat men var det ej i frimureriet. Prinsen påstod sig hafva reda på, hvar de papper finnas, som han tog med sig, när han rymde, och påstod att de framdeles kunde lagligen reclameras. Vi sutto ovanligt länge kvar i salongen och spelade, även sedan damerna gått ned. Prinsen kom mot vanan ej ner till oss på aftonen. På f.m., under det Grefvinnan Piper var på Lido, kom Grefvinnan Skjöldebrand på visit och hade ett bref från Drottningen till Prinsessan. Fröken Eva var ensam hemma. Som hon ej directe begärde att få se Prinsessan, tog Prinsessan ej emot henne. Jag vet ej om det var frökens eller Prinsessans fel. Grefvinnan S. beklagade sig för Grefvinnan P. som hon råkade på Lido, och Grefvinnan Piper gjorde Prinsessan föreställningar att det gick ej an att ej taga emot någon. I dag lemnade jag Prinsessan en liten hund, som jag gjort af elfenben. Hon har förut fått flera djur, som jag gjort. Hon berättade, att hon hade dem alla uppställda i rad på sitt skrifbord och tyckte, de göra henne nöje.

3 sept. På morgonen for Prinsen till staden för att öfvervara Riksdagens afblåsande. Jag frågade honom, om jag ej skulle vara med. Han svarade, att som det var uppe hos Konungen, behöfdes det ej, och for han endast med sin adjutant. När Prinsen kom åter hit, var Drottningen och Prinsessan här. När de voro resta, skickade Prinsen efter mig. Han satt då och målade nere hos sig. Prinsessan satt bredvid i en soffa och arbetade. Prinsen ville lära mig måla aquarelle, men som det var sent, tyckte jag ej det var värdt börja. Efter middagen spelade vi kort inne hos Prinsen till 1/2 7, då vagnarne och hästarne kommo fram. Prinsessan åkte med damerna och Lagerberg på Prinsessans kuskbock och Lifmedicus på Fröknarnes. Prinsen, Rosen och jag redo. Touren gjordes 2ne gånger kring Djurgården. Prinsen åt ena hållet och Prinsessan åt det andra. Prinsessan kom först hem, och gick hon då och mötte Prinsen.

Gref. Stedingk³³ kom på e.m. för att inbjuda Prinsessan att öfver-

³² Mystikern Gustaf Björnram.

³³ Överstekammarjunkaren Greve Ludvig Eugen von Stedingk.

vara Riksdagens avslutande. Prinsessan visste af, att han skulle komma och hade redan gifvit mig sina ordres. När han kom, visade jag upp honom i salongen och bad honom vänta. Låtsade jag så gå in till Prinsessan, men gick i stället in till Kammarfruarna, och när jag tyckte, han väntat tillräckligt, gick jag ut och sade, att Prinsessan troligen ej komme och förde honom till hans vagn. Innan théet sjöng Prinsen några folkvisor och Grefvinnan Piper accompagnerade honom. Sedan spelte vi. Prinsessan sydde tapisserie. Om afton Prinsen nere hos oss och Lifmedicus som vanligt sömnig om aftonen, gick och lade sig. Prinsen låg på en soffa, men som han tyckte Lifmedicus började somna, gick han. För några dagar sedan köpte Prinsen några Gutta Percha hattar. En behölt han sjelf och gaf af de andra. Med dessa går han och vi nästan jemt här hemomkring. Prinsen för till och med med sin omkring Djurgården en dag, då det rägnade och hade då tillika en slängkappa af hvit Gutta Percha.

4 Septemb. Morgonen for Prinsen och Lagerberg till staden. Gref Rosen proponerade mig att åka med sig kl 1/2 9 och blef smått ond för att jag ej accepterade, men som jag ej hade lust gå och spöka ett par timmar onödigtvis i uniform for jag ej förrän kl 10, då jag requirerade vagn från stallet. Vi samlades: Hofmarskalk, vakt och bivakt uppe i Prinsens rum, följde honom derifrån upp till konungen, gick i procession till kyrkan, der Riksdagspredikan hölls af Biskop Fahlcrantz, derifrån åter i procession upp till slottet, först upp i Konungens rum men dröjde blott några ögonblick, följde så Prinsen åter ner i hans rum. Der var en frukost serverat för Prinsen och oss. Sedan vi frukosterat röktes, och Prinsen började kläda sig. Kom så bud, att Konungen väntade, och Prinsen hade ännu ej mantel och krona på. Det gick dock i hast. Jag bar upp släpet, och Prinsen nästan sprang i gångarna och trapporna. När vi kommo upp i lilla galleriet, mötte vi Konungen. Han hade redan en gång satt sig i marche, när han märkte, att KronPrinsen fattades. Han sade ett par ord till Prinsen, som jag ej hörde men tror ej, han var ond. Under processionen sade Konungen, att han nästan tyckte kronan var tyngre än casquen. Jag bar släpet för Kronprinsen. Han var omgifven af Rosen, Knorring,³⁴ Edman³⁵ och Lagerberg. När Konungen kom, skulle Gref Stedingk som bar änden af H M:ts släp gå förbi Kronprinsen, klef miste på ett trappsteg och föll nära i famnen på Kr.Pr. och hade väl fallit riktigt, om jag, som stod bakom Prinsen ej fått fast hans arm.

³⁴ Kammarherren hos Kronprinsen Otto M. v. Knorring.

³⁵ Löjtnant V. Edman.

Acten på Rikssalen varade ungefär en timme. Som det var vackert väder och varmt hela dagen, var hettan odräglig i salen. Åter uppkomna till Konungens rum, tog Prinsen sjelf släpet under armen och med det under armen gick han ned till sig men så fort, att vi hade svårighet följa honom. Sedan han aflagt krona och mantel och vi väntat en god stund, gav han företräde åt ständernas afskedsdeputationer nere i stora våningen. Middagen var straxt derefter. Sedan vi ätit, gick Lagerberg och jag ner i Prinsens rum för att vänta på honom. Vi fingo vänta temligen länge, och när Prinsen kom ner, kunde man se på honom, att han druckit för mycket. Hatten kastade han på ett bord men så att den föll på golvet, der den fick ligga, till dess jag kom ut igen, då jag tog upp den. Prinsen klädde om sig i staden och foro vi genast ut till Rosendahl. Der Promenerade Prinsen, Lagerberg, Lif Medicus och jag en stund på gården, då Prinsen var bra nog våldsam, kastade våra hattar i luften, slog på axlarna, kände sig på oss, nöps och kittlades med flera små vänskapsbetygelser. Jag påminte ett par gånger, att klockan var närmare 9, innan han ville gå upp i salongen. Uppkommen ville han ej dricka thé, men jag hviskade honom i örat, att det var bra, när man druckit för mycket. Då ändrade han sig och drack thé. Efter théet spelades wisth, men var Prinsen mycket sömnig under spelet, som slutade tidigt, då Prinsen genast gick till sängs. Prinsessan var ej inne öfver ceremonierna och af hennes damer endast fröken Leijonhufvud, och fick jag veta, att hon genom intriger hade narrats in. Prinsessan tycker, att hon är tråkig och ville vara af med henne. Hon skref en liten billet till Grefvinnan och bad henne narra in fröken. Detta gjorde Grefvinnan, men fingo de dock ej länge vara af med henne, ty fröken kom ut till middagen. Fröken Eva är värkligen tråkig. Hon beständigt frågar och temligen dumma ibland och kan aldrig tiga, då hon bör utan pratar alltid i otid. Hon plågar Prinsessan nu mindre än i början. — Hon kom till hofvet på sin brors förbön. Prinsen hade varit kär i henne för 10 år sedan, hvarför han, ej troende eller tänkande, att hon kunnat förändras, beskref henne för Prinsessan som vacker och glad och antog henne. Han påstår, han blef mycket öfverraskad, när han fick se henne, men då var det för sent att ändra. För att nu slippa se henne i sitt dagliga umgänge hafva de funderat ut, att hon skall blifva hofmästarinna hos det Kongl. barnet, och har hon redan antagit denna proposition. Hon är lycklig nog att ej märka, huru obehaglig hon är för dem alla. Jag trodde, att Fröken Sparre stod särdeles väl hos Prinsessan men vet ej, huru jag skall förena det med den önskan,

Prinsessan har att få henne gift så fort som möjligt, ty det var en gång frågan om, att fröken Ottil ej skulle gifta sig förr än till våren och talade då Prinsessan en gång med mig om detta och om, huru hon önskade, det skulle bli ju förr ju heldre. Ej kan det vara af omtanke, ty hon tycker ej om hennes fästman³⁶ och tyckes ej tro, hon skall bli särdeles lycklig med honom, och är det min tro, att hon genom Grefvinnan låtit dem förstå, att hon önskade, de gifte sig redan i höst.

5 septemb. Morgonen skickade Prinsen efter mig. Jag skulle upp och måla. Gick först upp till Kammarfruarna med hälsning till Prinsessan, om hon ville komma ned med sitt arbete. Prinsessan kom straxt och satte sig och arbetade. Prinsen satt vid ett bord och målade med cigarr i mund, jag vid ett annat utan cigarr, men Lagerberg generar sig mindre. Han satt i err emma och höll mälfron vid magt och rökte sin cigarr. Prinsen är bra nog nöjd med vad han gör. Hvarje ögonblick skall man se, vad han målat och frågar han då alltid: »Tycker Du intet, det är bra?» Målningen slutade kl 12. Prinsen och Prinsessan skulle resa till Haga för att taga afsked af Deras Maj:ter, som ämna i morgon resa till Tullgarn. En stund, innan Prinsen reste, kom han ned och ville låna min hatt, emedan hans blifvit kvarlämnad i staden. Den var något för stor till honom, men jag arrangerade den åt honom med papper inuti, så han passade, och tog han den och lämnade mig en mössa i stället. Innan han reste, stodo vi och pratade på gården en stund. Då omtalade han, att Drottningen i går frågat honom, hur han ämnade kalla barnet, om det blef en son. Han hade då svarat »Carl Oscar Fredric». Drottningen hade blifvit ond och sagt att han måste heta Oscar, men Prinsen opponerat sig, och hade han talt med Konungen derom, som tyckte det var för tidigt tänka på den saken än. Jag gjorde honom uppmärksam på att han ju alltid kunde sätta Oscar före de andra namnen. Det hindrade ju ej, att han alltid kunde kallas Carl, och den idéen tyckte han om, ty Carl vill han nödvändigt, han skall heta, emedan det är mera omtyckt i Sverige.

Efter middagen speltes nere hos Prinsen och kl 1/2 7 red Prinsen med sina herrar ett par hvarf kring Djurgården. Prinsessan gick med sina damer och mötte oss ett par gånger, var vid godt humeur äfven om aftonen, åt smörgås med vinbär och smultron på och skrattade mycket. Grefvinnan Piper musicerade. Vi spelte, och Prinsen kom ner till oss efter spelet. Under ridten talte han mycket om frimureri. Grefve Rosen animerar honom ofta dertill. Talade han om, att Ko-

³⁶ Greve Erik Josias Sparre.

nungen nu först börjar intressera sig därför. Ibland är Prinsen vid mycket blodtörstigt lynne. Då önskar han lifvet af alla gamla, andas bara krig, och en af hans favoritidéer är att få taga in någon stad och sedan plundra och bränna den. I går hade äfven varit fråga om faddrarne. Prinsen hade då sagt, att han önskade Enkedrottningen. Detta ville ej Drottningen och hade frågat, mot hvem hon skulle stå. Prinsen svarade: Mot Prins Max.³⁷ Då teg Drottningen. Af sina syskon tycker han ej om mer än Prins Oskar. Prins Gustaf tycker han är dum. Prinsessan Eugénie dum och döf. Henne hackar han mest på och raillerar ofta öfver hennes okunnighet i vissa saker.

6 Sept. Morgonen skickade Prinsen efter mig. Jag skulle upp och måla. Jag gick in lilla vägen. Der satt Prinsen i sin skrub, bad mig gå in och vänta. När jag kom in, satt Prinsessan der. Tecknade jag då den ritning, som Prinsen sen skulle måla. Kl 12 for Prinsen med Lagerberg och Prinsessan med Grefvinnan in till staden för att taga afsked af Deras Maj:ter. När de kommo tillbaka skickade Prinsen åter efter mig, och kom jag upp och satt och målade till middagen. Prinsessan var inne. Efter middagen spelades som vanligt. Prinsessan skickade in och sade, att hon väntade. Vi skulle ut och gå. Prinsen slutade först spelet, som drog ut en stund. Jag sprang ner och kastade på mig en öfverrock. När jag kom upp på gården, låg Prinsessan framstupa der, och Prinsen höllt på att resa upp henne, som lyckades till slut, och förde Prinsen henne till en bänk, der hon satte sig. Hon hade åter hafvit en svindelattaque. Jag sprang och blötte min näsduk i vatten, och Grefvinnan lade den på hennes hufvud. Hon blef snart bättre, och vi fortsatte promenaden och gjorde en ganska lång tour utan vidare accident. Prinsen undvek alla besökare vägar. När vi kommo hem, gick Prinsen upp till Prinsessan och var qvar hos henne ända till théet. Efter théet speltes kort. Prinsen höllt en föreläsning för mig, för att jag var för ärlig, påstod, att han också förr varit ärlig, men att det nu var slut. Conversation kom af att Prinsen talte högst upplysande till vår fördel, som jag ej begagnade mig af och sade jag, att jag ej gjorde det just emedan han upplyst mig om att det var bra. Jag försvarade mig, så godt jag kunde. Prinsen påstod, det var dumt att vara så ärlig. Jag svarade, jag hoppades alltid blifva så dum.

7 Septemb. Ingen predikan denna söndag. Det har under loppet af sommaren endast predikats hvarannan söndag. Prinsen kom ner och hämtade mig för att måla med sig. Prinsessan satt i soffan och arbe-

³⁷ Prins Maximilian av Leuchtenberg.

tade. När vi målat en stund, fick Prinsen se en fransos, som han ville tala med, promenera utanför fönstret. Han hoppade ut genom fönstret efter honom och förde in honom i sitt yttre rum, lämnade mig ensam med Prinsessan, och hade han der en conversation med honom, som räckte öfver en timme. Prinsessan var vid godt humeur hela tiden, mycket språksam, men tyckte allt, att Prinsen var för länge borta, påstod, att detta var längre än Nordenssons³⁸ predikan förleden söndag, talade om den lätthet, hon alltid hafvit för språk, var ej riktigt nöjd med Professor Olde, som varit hennes svenske språkmästare. Prinsen kom slutligen in, och gingo de upp att frukostera. Prinsessan anmärkte, att frukosten fått vänta en timme. Efter frukosten promenerade de Kongl. en stund. Sedan började vi åter måla. Bad Prinsen mig gå till fru Due³⁹ och fråga, om hon ej ville med sin dotter⁴⁰ vara med på ett litet ridparti om tisdag. Jag gjorde det straxt. Efter middagen speltes först en stund. Sedan åkte Prinsessan med damerna, Lifmedicus och Lagerberg. Gref Rosen och jag redo med Prinsen och gjorde vi ett par tourer kring Djurgården. Prinsen red fort. När vi redo förbi Casino, var der mycket folk på vägen, en mängd damer och barn, som såg på en apa. Vi kommo med frisk fart, då en gammal man steg fram och »sakta af, vi hafva våra barn der». Prinsen saktade men blott under det han red genom mästa folkträngseln. Efter hemkomsten promenerade vi först en stund med Prinsessan och damerna, och sedan fortsatte Prinsen, Lagerberg och jag promenaden. En betjent sökte mig med ett bref till Prinsessan från Drottningen. När jag lämnat det och skulle gå ner till mig, mötte jag Magnus Stenbock⁴¹ på gården. Han ville gerna träffa Prinsen. Jag upplyste honom, att Prinsen tog emot om tisdagarne och bad honom komma ner till mig. När vi kommo in till mig, satt Prinsen och Lagerberg der. Prinsen var ganska höflig mot Stenbock, och som han förut sagt mig sin önskan, att Stenbocks äldste son skulle gå in till Gardet till häst, började han genast sondera Stenbock. Vi sutto länge och pratade och kom först sent upp till théet. Prinsessan var tyst, tyckte säkert ej om, att hon fått vänta. Prinsen och vi spelte som vanligt. Derefter kom Prinsen ner och rökte hos oss en stund.

8 Septemb. f.m. var jag i staden och lämnade Polismästaren 40 R från Prinsessan för 2ne månader att tilldelas fattiga. Prinsessan lämnar hvarje månad 20 R. Återkommen till Rosendahl kom Prinsen ner

³⁸ Överhovpredikanten Erik Jonas Nordenson.

³⁹ Fru Alete Due, make till norske statsministern F. G. Due.

⁴⁰ Fröken Pauline Due.

⁴¹ Kammarherren Greve Magnus Stenbock.

till mig förargad, berättade, att han hafvit bref af sin svärfar, som ej ville lämna honom de penningar, han begärt få låna af honom för att köpa Fogelvik. Prins Fredric hade svarat, att den summan, han begärt, kunde han icke lämna, men om Kung Oscar tillstyrkte denna affär, trodde han sig under loppet af nästa år kunna lämna 100 000 R., ehuru ej utan gæne. Prinsen bad mig skrifva och underrätta Claës derom, emedan, om han skref sjelf, der kanske kunde komma uttryck om Prins Fredric, som vore bättre ej fälldes, då han i alla fall vore hans svärfar. Prins Fredric hade bedt honom ej nämna detta för Prinsessan i hennes nuvarande belägenhet. Detta hade han ej följt, och hade Prinsessan varit mycket missnöjd med svaret. Efter middagen speltes som vanligt. Prinsen slutade innan 1/2 7, då vi skulle promenera, och gick han upp och hämtade Prinsessan. Detta var en af de få gånger, Prinsessan ej väntat på Prinsen till eftermiddagstouren. Vi promenerade till fots alla samtliga med undantag af Lifmedicus öfver Djurgårdsslätten och hem öfver Sirishof. Prinsessan mådde förträffligt. När vi gingo förbi Duens, skickade Prinsen upp mig för att säga, att ridpromenaden skulle bli kl. 1 i morgon f.m. Efter théet, som idag var kl. 8 spelade Prinsen med Rosen, Edman och Lagerberg. Knorrning, Lifmedicus och jag sutto vid Prinsessans bord, som arbetade. Jag skulle rita mönster. Deraf blef dock ej stort, ty Prinsessan, som var vid mycket godt humeur, skref små ryska deviser, som vi skulle lösa, och jag skref meningar med runor för henne att lösa. Detta rogade henne mycket. På Rosendahl var idag mycket kallt, i synnerhet i matsalen. Lagerberg, Lifmedicus och jag hade äfven duktiga snufvor, ty ehuru man eldar, blef det ej varmt i dessa rum, ty inga dörrar eller fönster sluta riktigt till. Prinsen, som ej är pjåkig, tyckte, det var bra kallt, serdeles nere hos oss, när han kom ner om aftonen, påstod dock, det var ännu kallare uppe hos Prinsessan, emedan de ej stängt hennes fönster förr än sent.

9 Sept. F.m. ridparti omkring Djurgården. Prinsen red med Fru Due, Lagerberg med Grefvinnan Piper, stallmästare Sandels med Fröken Sparre och jag med Fröken Pauline Due. Prinsessan åkte med Fröken Eva och följde oss. Allt gick utan accident. När Prinsen kom från staden på f.m. sade han, att han talat med Sten och trodde sig hafva rangerat bra för Claës. Efter middagen speltes nere hos Prinsen. Han talade om Exc. Due, påstod, han aldrig tålt honom, att han skulle afskeda honom, så snart det berodde af honom, att han aldrig skulle bli Riksståthållare, om han kunde invärka något. Han hade förhindrat, att Duen fick Carl XIII:s orden. Han höll Duen bestän-

digt i schach med ett bref, som Duen en gång skrifvit och Prinsen visste, var det fanns och kunde disponera det. Det hade han äfven sagt Duen. Vi promenerade sedan till fots öfver Djurgårdsslätten, och allt gick lyckligt och väl. Spelades sedan kort uppe i salongen som vanligt. Prinsen bad Lagerberg ej slå så hårdt med korten i bordet, emedan det generade Prinsessan. Under promenaden talades om ett projekt, Prinsen har att om thorsdag med Lagerberg rida till Rosersberg och om igen samma dag. Prinsen talade äfven för några dagar sedan om att taga mig med, men som jag ej påmint derom, har han nog sett, att jag ej är serdeles angelägen, och slipper jag nog. Lagerberg är ej förtjust och ger temligen ofta och starkt sin mening i detta fall tillkänna, men det hjälper . . . Lagerberg påstår, att hela denna resa kommer af, att Prinsen vill visa sig dugtigare än Kungen och Prins Gustaf, som redo dit i somras, men hvilade de sig en dag öfver, innan de redo hem, och det är med Prinsens caractair ej osannolikt. På aftonen satt Prinsen nere hos oss. Han berättade små episoder från sin ungdom, och jag satt och skar på en cocosnöt. Han talar ofta om en norsk lärare, han hade, som hette Aubert.⁴² Den slog honom ofta, och han slog igen. Det är den, menar han, som gjort honom så dugtig, som han tycker, han är. När han tog emot Prinsen, kunde han ej gå ut utan att vara påpälsad, men snart kastade han snöboll i skjortärmarna. Prins Gustaf hade äfven fått stryk af Aubert, men han klagade hvarje gång för Drottningen, och Aubert upphörde att slå honom men sade, att han alltid skulle bli ett nöt. Prinsessans fötter ha börjat svullna, och Prinsen rådfrågade Lifmedicus derom, men han påstod sådant vara ganska vanligt i Prinsessans ställning.

10 Sept. E.m. wisth inne hos Prinsen, derefter promenad till fots. Prinsen, Prinsessan, Grefvinnan, Fröken Ottil och jag rundt omkring Djurgårdsslätten. Efter hemkomsten spelade Prinsen billard med Lagerberg. Kl. 8 gick jag upp i salongen, fanns der då ingen annan än Prinsessan. Théborden voro nyss intagne och Prinsessan lagade sjelf till théet och bredde smörgåsarne, innan någon fröken kom. Fröken Eva hade de narrat bort och sökt öfvertala henne att bli qvar hela dagen i staden. Hon kom dock hem till théet. Prinsessan gör narr af henne och har deri en god hjälp i Grefvinnan och fröken Ottil. Herrarna samtl. äro väckligen de, som äro beskedligast mot henne, ehuru man får medge, att hon är rysligt tråkig och alldeles odräglig med sina frågor. Hon frågar om allting, oftast enfaldigt och låter ej afskräcka sig, om hon äfven ej får svar. Tiga kan hon aldrig och allra

⁴² Otto Aubert, norsk språkman.

minst, då hon bör göra det. Då det händer, att Prinsessan får någon dånattaque och man har annat att tänka på, vips har man henne der med någon dum fråga, men hon är bra lycklig, som ej sjelf märker, huru alla göra litet smått narr af henne. Prinsen påstår, att Ottill är dum. Särdeles qvick tror jag ej heller hon är. Grefvinnan är slug nog, men hon är mycket svag för allt Kongligt, och sällan har hon en motsatt mening. Prinsen har märkt detta och för ett par dagar sedan, när han kom från Haga, hälsade han henne på spe från Kungen, som han ej sett, emedan han för ögonblicket ej fanns på Haga, men Grefvinnan blef mycket förtjust. Nu talar hon, så ofta hon kommer åt, om att hon skall skriva till Drottningen under hennes vistande på Tullgarn. Aftonen spelades åter det vanliga kortet, och Prinsen deretter nere och höll oss vakna.

11 Sept. Morgonen kl 7 kom Prinsen ner och väckte mig, som han gör de flästa morgnar, fastän vanligen ej så tidigt. Idag var det tidigare, emedan han skulle rida till Rosersberg. Prinsen och Lagerberg redo 1/2 8, åtföljde af en jockey till häst och en caleche med betjenter och matvaror. Till middagen gingo vi i gåsmarche, först jag, så Prinsessan, Grefvinnan och fröknarne och sist herrarne. Efter middagen stannade länge nog nere i salongen och pratade, skiljdes åt och möttes åter 1/2 7. Promenaden, som var till fots, öfver slätten och hem öfver Sirishof. Prinsessan, munter och rask, gick mycket fort, nästan fortare än när Prinsen är med. Prinsessan går mycket bra och har små fötter för hennes längd. Hemkomne gick hvar till sitt och möttes åter kl 8 till théet. Efter théet spelte Prinsessan wisth med Grefvinnan, Gref Rosen och mig, var vid godt humeur. Lifmedicus satt och spådde i kort för fröknarne. Kl 10 öfverraskade oss Prinsen. Vi väntade honom ej förr än sent. Han hade ridit från Rosersberg på 2 1/2 timme. Det som frapperat mig är, att Prinsessan ännu aldrig mått illa eller hafvit någon dånattaque, då ej Prinsen varit närvarande. Jag tror oftast, han varit måhända en oskyldig orsak dertill, ty Prinsessan är finkänslig och Prinsen ofta nog brusque och ej nog attentieux.

12 Septemb. Om morgnarne skall jag alltid gå upp och fråga Kammarfruarne, om det ej är något, som Prinsessan befaller, hvilket högst sällan är fallet. Dessa 2ne Fröken Düben och Mlle Flodman⁴³ äro muntra och ganska hyggliga. Mlle Flodman kom kort innan min vakt efter en holländska, som for hem och gifte sig. Fröken Düben har varit hos Prinsessan, sedan hon kom hit. Jag stannar alltid en stund och

⁴³ Skall vara Florman.

pratar hos dem. Idag var fröken Düben ensam och jag frågade henne litet, hur det var i början. Först hon kom hade Prinsessan med den holländska kammarfrun gjort mycket narr af henne för hennes klädesel och hennes fransyska, och hon hade tyckt det vara ett litet helvete, men småningom har detta gifvit sig, och nu tror jag, Prinsessan håller af henne. Fr. Düben är emellertid mycket nöjd, att holländskan är borta, ehuru hon på slutet tyckte rätt bra om henne. Jag smög mig undan en stund på f.m. emedan jag hade aningen, att Prinsen ville måla, emedan han ej reste till staden. Kom åter hem, och hade det då varit flera bud efter mig, så jag gick upp. Han satt och målade vid sitt bord, och bredvid satt Prinsessan och ritade, hade hon sin ritportefeuille nere med sig och visade mig sina ritningar. Ritningen fortsatte till middagen. Efter middagen speltes kort, och nu sluta vi i tid, ehuru Lagerberg idag ville persvadera Prinsen att spela längre. Prinsen gick upp och hämtade Prinsessan, och vi gingo ut att promenera. Fröken Eva tycker bestämt, att jag är den beskedligaste. Åtminstone förföljer hon mig mäst med sina eviga frågor och sällar sig alltid till mig vid promenaderna. Jag är fåordig, men bjuder till vara så artig, att hon ej skall märka, huru tråkig jag finner henne. Jag tycker, det är synd om henne. Efter hemkomsten satt Prinsen nere hos oss till thédags. Prinsen läste och pratade. Lagerberg låg i en soffa och rökte, och jag satt och arbetade på en cocosnöt. Efter théet lästes först litet ur Bellman, Prinsessans favoritelectur för ögonblicket. Derefther spelade Prinsen med oss som vanligt och var nere hos oss en liten stund på aftonen. Bra ihärdig är Prinsen, när det är något han vill. För en tid sedan hade han fått i hufvudet, att han skulle bygga en grotta utan någon annan än vår hjälp, och det verkställdes äfven. Prinsen, Lagerberg och jag arbetade öfver åtta dagar tidigt och sent, bröt sten och högg träd. Prinsessan var oftast närvarande och satt och arbetade och såg på. Lagerberg och jag voro ofta nog alldeles uttrötade men ej Prinsen. Han var ihärdigast och frågade oss ofta med sjelfförmöjelse, om vi ej trodde, han skulle duga till arbetskarl. Grottan blef bra nog ful och slutades ej riktigt, mäst tror jag af orsak, att till Prinsessans födelsedag hade trädgårdsmästaren på Rosendahl på en natt arrangerat ett portatift lusthus, som var utmärkt vackert. Sedan dess hafva vi ej hört talas om grottan. Prinsen tyckte visst, att vårt arbete förlorade vid jämförelsen.

13 sept. F.m. var inne i staden och uträttade commissioner. När jag återkom ut, kom Prinsen straxt ner och bad mig komma upp, då jag fick ett par presenter, som han köpt af Sörman, som hade ute en

hop saker, han hade hafvit med sig från England. Efter middagen gick Prinsessan och damerna in i Prinsens rum, och Prinsen tog fram Liqueuren, som han hade i sin skrubb och serverade damerna och oss med. Prinsessan och damerna drucko ur en hel liqueur hvardera. Prinsessan gick upp, och vi började spela, fortsatte till 1/2 7, då vagnarna voro framme. Prinsen körde sjelf för Prinsessan och Grefvinnan. Jag satt bredvid honom. Touren togs rundt omkring Djurgården. Under åkningen ville Prinsen nu som förr persvadera mig att röka cigarr, men jag nekade och sade honom, att jag ej tyckte, det passade, att jag rökte, när Prinsessan satt bakom på samma vagn. Han tyckte, det gjorde ingenting, och Lagerberg gör det alltid, när han någon gång åker der. Efter hemkomsten sprangs och hoppades en stund på gården, emedan vi voro litet frusna efter åkningen. Prinsen hoppade öfver mig ett par gånger. Så kom Prinsen ner till oss och låg och läste och pratade till thédags. När vi kommo upp i salongen, hade Prinsessan ett skrin med berloquer, som Hammer skickat henne att bese. Prinsen valde ut några och gaf åt damerna och oss. Prinsessan gaf åt damerna. Efter théet spelte Prinsen sitt vanliga parti. Under promenaden talte Prinsen om för mig en hoper lättsinniga historier och jag fruktar mycket, att han ej länge blir Prinsessan trogen, men jag tror ej han tar mig till förtrogen, om så skulle hända. Så mycket har jag sjungit ut min mening i det fallet.

14 Septemb. F.m. predikan uppe i salongen. Straxt efter predikan kom Prinsen in till mig och hviskade mig i örat, att jag skulle komma med upp till grottan utan att tala om det för någon. Prinsen och Prinsessan tågade åstad. Lagerberg, som såg, när Prinsen hviskade vid mig och hade sett, huru en betjent tågade af med spadar, anade, hvart det bar, och ehuru han hvarje gång svär öfver grottan, är han dock, som vore han rädd, att Prinsen kunde vara honom förutan. Tågade han därför åstad efter. Uppkomne dit, arbetade vi en god stund, Prinsen, Lagerberg och jag. Prinsessan satt inne i grottan och arbetade. Ingen av damerna var med. Hemkomne bad Prinsen mig komma upp till honom och taga min cocosnöt, som jag arbetar på, med mig. Prinsen skulle måla. Jag bar in ett bord och arrangerade derpå Prinsessans ritsaker; så de lågo i ordning, då hon straxt derpå kom ned. Detta var hon belåten med, och arbetade vi så alla tre, ända tills tid var att kläda sig till middagen. Här var idag främmande, deribland Grefve Stenbock, som Prinsen är artig emot, emedan han vill öfvertala honom att sätta in sin äldste son vid Gardet till häst. Efter middagen spelte Prinsen billard med Stenbock till kl

1/2 7, då Prinsessan med damerna åkte ut. Knorring åkte på Prinsessans kuskbock och Stenbock på hofffröknarnas kuskbock. Prinsen, Lagerberg och jag redo. Touren togs rundt omkring Djurgården 2ne hvarf. Det första hvarfvet red vi bra nog fort, sträckt galopp och något carrière. Lagerberg tyckte det gick för fort och sade det äfven, så Prinsen lofvade, vi skulle rida långsammare nästa hvarf. Prinsen hade druckit litet till middagen och ett par glas punsch på e.m., och detta sökte honom allt litet, när han kom till häst, ehuru han ej var, som Lagerberg påstod, smord. Efter hemkomsten satt vi och rökte i Prinsens rum till théet. Efter théet spelte Prinsen med Gref Rosen, Lagerberg och mig. Stenbock satt och berättade historier vid Prinsessans bord.

15 Septemb. Morgonen var Prinsen nere hos mig och bad mig, då jag ämnade mig till staden, komma snart hem igen, ty han ville måla. Jag kom hem innan 2, gick genast upp till Prinsen. När jag kom in, satt äfven der Prinsessan och skref vid ett litet bord, och gömde hon och Prinsen några papper, när jag kom in. Jag undrade hvad det var för hemligheter, men sade ingenting utan satte mig på Prinsens tillsägelse och ritade några figurer på ett landskap, han höllt på att måla. Efter en stund kom en betjent in och lämnade ett bref med min adresse. Jag öppnade och läste, fann då hemligheten förklarad. Prinsessans lilla hynda hade på förmidd. fått 4 valpar, och detta var notificationsbref derom, som Prinsessan rogat sig att skriva. Hon skickade äfven dylika bref till de andra herrarne på Rosendal. Sedan vi skrattat en stund, fortsatte arbetet. Prinsessan ritade, Prinsen målade, och jag skar på min cocosnöt. Detta fortsattes till middagen. E.m. speltes wisth inne hos Prinsen till 1/2 7, då vi gjorde en tour öfver Djurgårdsslätten till fots. Gick bra fort i början, så Prinsessan blef trött, och vi satte oss till hvila på en bänk en stund. Till théet var Hamilton och Edman, och spelte Prinsen kort med dem och Lagerberg efter théet. Prinsessan och damerna arbetade, och vid samma bord satt Gref Rosen och Lifmedicus och spelade domino. Jag satt der äfven och ritade mönster åt fröken Ottil. Vi pratade och hade rätt muntert. Prinsessan var vid brillant humeur. Sedan vi skiljts deruppe, kom Prinsen ner till oss, och som det var vackert månsken, gjorde Prinsen med oss herrar en månskenspromenad. Prinsen gick och höllt mig under armen och sjöng hela tiden. Hemkomne stannade vi utanför vår pavillon, der Prinsen fortsatte sången en stund. Den ena smög undan efter den andre. Till slut var jag ensam kvar med honom. Då började han improvisera, som han

gör ibland, ganska bra och i synnerhet flytande med mycket ord, om ock ej just alltid så mycken mening. Till slut senterade han en vers, som han tyckte om, och skulle Gref Rosen äfven höra den. Han gick in till honom, och jag passade på ögonblicket och smög in till mig.

16 Septemb. Morgonen kom Prinsen ner och hämtade mig. Jag skulle upp och se på hans målning. Prinsessan satt nere hos honom, och blefvo vi qvar nere hos Prinsen, tills han for till staden, der han skulle blifva en stor del af f.m. emedan Konungen väntades från Tullgarn. Jag satt nere hos mig och arbetade. Kl 3 kom Prinsen hem. Kungen var kommen. Prinsen började genast måla. Prinsessan satt der nere med sitt arbete och jag med mitt. Lagerberg gick in och ut. E.m. speltes wisth till 1/2 7. Då promenerades till fots öfver Djurgårdsslättan. Théé skulle vara kl 8, då Kungen anoncerat sig. Vi voro alla civila, emedan Konungen önskat, det skulle vara som i hvardagslag. Kungen kom kl 1/2 9 åtföljd af Kammarherre Reuterskiöld och Lieut. Bildt. H. M:t såg först en stund på Prinsens målningar, hvarefter théé serverades. Kungen, Prinsen, Prinsessan och Grefvinnan Piper sutto vid ett litet bord, vi andra spatserade omkring. Efter théet buros in tvenne spelbord, och Prinsen proponerade Kungen att spela, men han ville icke utan bad dem spela, så skulle han sitta och se på. Så skedde. Prinsen, Prinsessan, Grefvinnan Piper och Grefve Rosen spelade, och Kungen satt emellan Prinsen och Prinsessan. Kl 3/4 10 for Konungen. Spelet fortsattes en stund, frökarna sydde, Lifmedicus och jag spelte domino, och Lagerberg läste tidningarna. Prinsen kom ner till oss, låg rökande på en soffa och talte om sin friarresa till Holland. Drottningen⁴⁴ af Holland tålte ej Prinsessan, och detta var fullkomligt reciproct. Prinsen hade friat till Prinsessan under ett spelparti. Kungen i Hannover⁴⁵ berömde han mycket. Han hade varit så artig mot honom. Kungen i Danmark⁴⁶ hade han vunnit genom sin artighet mot Grefvinnan Danner. Han hade varit ute till häst med några herrar, då de mötte Grefvinnan i vagn, hvarpå Prinsen med alla herrarne vände upp och hälsade på henne. Detta skedde, då Prinsen for från Fredensborg till Köpenhamn efter att redan hafva tagit afsked af Kongen, men Kungen blef så belåten med denna artighet, att han samma dag for efter till Köpenhamn. I går under eftermiddagspartiet kom stallmästare Sandels ut och berättade, att han blifvit stämd till Rådhusrätten af

⁴⁴ Sofia, f. prinsessa av Würtemberg.

⁴⁵ Ernst August, Konung 1837—51.

⁴⁶ Frederik VII.

en stalldräng vid Prinsens stall, som han arresterat på Högvakt, och var litet orolig öfver följderne, emedan han ej i Hofartiklarna kunde få reda på någon paragraf, som visar, att han har rättighet att arresteras, och hans blifvande svärfar, gubben Nordenstolpe,⁴⁷ hade sagt honom, att det var fästnings straff att olaga arresteras. Prinsen blef äfven orolig och skulle tala med Kungen derom och söka förmå honom att, om ej en sådan förordning redan fanns, gifva ut en sådan antedaterad. Vi andra tviflade på att Kungen skulle göra det men ej Prinsen.

17 Sept. Morgonen målades först en stund, innan Prinsen for till staden. När vi kom ut om morgonen och skulle dricka caffè, låg Prinsessans förkläde på frukostbordet. Jag tog det och lämnade upp det till Prinsessan, som skrattade och frågade, hur det kommit dit. Jag sade henne, att vi redan utfunderat den saken, då vi sågo, att det var sönder. Prinsen hade lagt in det, när han gick ut och promenerade med Prinsessan. När Prinsen kom hem från staden, fortsattes målningen och arbetet som vanligt inne hos honom till middagen, som i dag skulle vara kl 5, emedan Kungen skulle vara här. Vi fingo vänta på honom till närmare sex. Vi samlades på nedre botten, emedan Prinsessan ej ville gå utför trappan med Kungen. Efter middagen talte Kungen länge med Hamilton, som i morgon skall resa till München, som jag tror och hört för att negociera Prinsessan Eugénies giftermål med Prins Adalbert.⁴⁸ Prinsen spelte billard med Lieut. Bildt. Alla rökte. Prinsessan, Grefvinnan, fröken Eva och jag gjorde en promenad till fots i skymningen. Återkomne från promenaden var det mörkt. Prinsessan gick utanför fönstren och såg, hvad de gjorde der innanför. Vi stadnade utanför billarden, der det spelades ännu, Prinsen märkte det och öppnade fönstret och ville, att Prinsessan skulle dricka punsch. Prinsessan tog emot ett glas men lämnade det till mig. Slutligen gingo vi in i salongen. Kungen reste, och just som han skulle fåra, kom Gevers med notification från Holland om en liten Prins⁴⁹ födelse. Han bjöds att stadna kvar. Vi gingo upp i öfre salongen. Efter théet speltes kort vid tvenne bord. Vid det ena Prinsessan, Grefvinnan Piper, Baron Manderström och Herr Gevers. Vid det andra Prinsen, Gref Rosen, Lagerberg och jag. Prinsen var bra nog smord och rysligt sömnig, så han knappast kunde spela. När Prinsessan kom hem från promenaden och ville gå till

⁴⁷ Justitierådet Anders Nordenstolpe.

⁴⁸ Prins av Bayern.

⁴⁹ Alexander (1851—84).

fönstren, ville posten hindra henne, hvilket mycket rogade henne. Jag bad honom omedelbart dra för tusan och se sig för. Vid middagen ville Prinsessan ej sitta bredvid Reuterskiöld utan valde Manderström. I allmänhet tycker ej Prinsessan om att hafva någon, som hon ej noga känner, bredvid sig vid bordet. Welin⁵⁰ fick ej sitta der, då han var här till middagen.

18 Septemb. Morgonen, när jag hade druckit caffè satt Gref Rosen inne hos mig i nattrock. Han skulle gå in till sig men vände hastigt om, emedan Prinsessan stod utanför. Jag gick ut och talte med henne. Hon sade, att Prinsen hade skickat upp och frågat, om hon ej ville gå upp till grottan med honom. Hon hade genast kommit ner, men Prinsen var försvunnen och stod ej att finna. Vi sökte honom på alla håll här hemma. Jag proponerade slutligen, att jag skulle få gå upp och se, om han ej var vid grottan. Prinsessan ville ej i början, men slutligen fick jag. Jag sprang genast åstad och fann Prinsen värkligen der. Jag underrättade honom, att Prinsessan väntade, hvarpå vi genast med skarp fart sprungo ned igen, ty Prinsen var troligen liksom jag rädd, att Prinsessan skulle må illa, emedan hon fått vänta. Detta inträffade lyckligtvis ej. Vi gingo, Prinsen, Prinsessan och jag åter upp till grottan. Prinsessan satte sig inuti den och arbetade. Prinsen och jag arbetade på den. Efter en stund kom Lagerberg, som fått veta, att Prinsen gått dit, då äfven han deltog i arbetet. Prinsen skulle rida till staden för att taga afsked af Kungen, som skulle fara åter till Tullgarn. Derför återvände vi snart nog. Prinsen red åstad med Lagerberg. Efter middagen speltes kort inne hos Prinsen, och 1/27 gingo vi ut att promenera och togo touren öfver slätten, gingo mycket långsammare än vanligt. Efter återkomsten gingo vi, Prinsen, Lagerberg och jag in i billardsalen, der Prinsen spelte med Lagerberg, och jag gjorde tjänst som markör. Jag ville gå ner till mig, då jag spelar billard så illa, att jag ej deltager i deras partier, men Prinsen ville, jag skulle vara kvar. Efter théet politiserade Prinsen en stund, af- och tillsatte statsråd, Presidenter etc. Som jag tyckte, detta ej var särdeles roligt, stannade jag vid Prinsessans bord, der jag såg på några tidskrifter, hon idag fått från England. Slutligen speltes vårt vanliga parti. Fröken Sparre är borta, har permission från igår tills om lördag, är och hälsar på sin fästman på landet.

19 Sept. Morgonen skickade Prinsen efter mig. När jag kom upp, var det endast för att se, om ett porträtt var likt, som Prinsen höllt

⁵⁰ Chefen för Hovförvaltningen Per Gustaf Welin.

på att låta måla af sig af Norgren.⁵¹ Han skall skänka det till Svea Garde. Jag for till staden med Gref Rosen, fick der af Prinsen Prinsens och Prinsessans porträtter i gravur efter de Keysers tafloer. Var åter ute kl 1/2 2, emedan Prinsen önskat, jag snart skulle vara tillbaka för att hjälpa honom med figurteckningar på en aquarell, han hade börjat. Jag gick upp. Prinsessan satt och arbetade nere i Prinsens rum, men Prinsen var inne i ett annat rum och satt för målarren. Jag slog mig ner och ritade och pratade med Prinsessan. Prinsen kom slutligen och började måla. Fortsattes till middagen. Efter midd. spel och promenad till fots öfver slätten. Efter hemkomsten satt Prinsen nere hos oss och läste högt ur Stagnelius. Kl 8 var théé och derefter spel för oss. Prinsessan arbetade. Lifmedicus läste tidningarna. Prinsen satt och rökte nere hos oss till 1/2 12 på natten. Lifmedicus låg och gäspade allt som oftast, men det ville ej hjälpa. Prinsen blef ändå kvar.

20 Sept. Morgonen, när jag ännu låg, kom en betjent med hälsning från Prinsen, att jag skulle komma upp till honom. Jag klädde mig i hast och gick upp. Prinsessan var redan der. Det var frågan om målning i olja för Prinsen. Han hade nu fått ut de nödvändiga saker dertill, och jag skulle hjälpa honom. Jag lade upp färgerna. Prinsen gick ut och promenerade med Prinsessan en stund. Efter deras hemkomst börjades med målningen. Lagerberg kom in och berättade att Erkebiskopen⁵² var död. Prinsen tyckte var ledsamt och menade, att han blefve svår att ersätta. Prinsessan kunde ej låta bli att skratta och beklagade sig för mig deröfver. Det hade händt henne förr, att hon skrattat vid dylika underrättelser, och var hon ledsen deröfver men kunde ej hjälpa det. Hon har i allmänhet svårt att hålla sig från att skratta. Kl 11 red Prinsen med Lagerberg ut till Ladugårds gårdet och såg på Artilleriets recruter. Prinsessan for med Grefvinnan Piper till staden för att hälsa på EnkeDrottningen, som var der på genomresan till Tullgarn. De kommo dock snart nog hem. Prinsen fortsatte sin målning, smetade oljefärg på sig och mig, af våda förstås. Prinsessan hade tagit ut från staden 2ne portefeuiller med ritningar, som hon sjelf gjort för att, som hon var nådig sade, visa för mig. De voro ganska bra gjorda, ehuru Prinsen ej gillade dem och sade så äfven. Men jag tror, han ej kunde undgå se, att Prinsessans figurer äro bra mycket bättre gjorda än hans egna, och detta tror jag förargar honom litet. Efter midd. speltes kort och derefter pro-

⁵¹ Porträttmålaren Karl Wilhelm Nordgren.

⁵² Carl Fredrik af Wingård.

menerades. Fröken Ottil hade kommit hem straxt efter middagen, och Hofmarsk. var litet stött för att hon skickat efter middag utan att låta honom veta derom. Kock och betjent snusade han upp för att de serverat. Lifmedicus var borta till middagen, kom igen till théet litet smord. Detta hade Prinsessan och damerna mycket roligt af. De skrattade omåttligt åt nästan allt, han sade. Prinsen spelte kort med Lagerberg, Georg Fleetwood och mig. Fleetwood mötte vi på vägen, då vi gingo ut, då Prinsen bjöd honom komma till Rosendahl på aftonen. Han kom och som han då var klädd i uniformssyrtout. Sedan vi skiljts åt deruppe, kom Prinsen ner till oss, och styrde vi då Norge till framåt 12. Utom de statsråds kandidater han förra gången nämnde, var commendör Capit Ullner,⁵³ som han ej kände men som Prins Oscar recommenderat och derpå litade han. Stierngranat, Chefen för Calmar Rgte skulle bli krigsminister, om ej Hohenhusen⁵⁴ ville stadna qvar. Assessor Lagergren⁵⁵ nämndes äfven. Palmstierna, Lagergren och Hamilton hade af Konungen varit erbjudna inträda i conseillen men nekat. Prinsen [trodde] sig hafva anledning vara säker, de ej skulle neka honom. Manderström skulle efterträda Exc Stierneld och till chef för Kabinettet skulle Fredric Järta tagas. Honom puffar Lagerberg för.

21 sept. Morgonen kom Prinsen till mig, medan jag ännu låg, och visade mig sin tafla, som han börjat i går. Den var nu förstörd. Han hade, för att få den att torka hastigare, ställt den framför kakelugnen, som hade till följd, att den blef betäckt med blåsor. Jag klädde mig, gick upp till honom. Han hade då redan börjat en ny tafla. Prinsessan satt inne med sitt arbete. Efter en stund gick Prinsen och Prinsessan ut att promenera. Förut tog Prinsen emot ett par herrar, och jag satt och pratade med Prinsessan under tiden. En stund var jag nere hos mig men blef snart åter efterskickad för att vara närvarande vid målningen, som räckte ända till middagen. Efter midd. speltes kort hos Prinsen till 1/2 7, då Prinsessan for ut med sina damer. Prinsen red med Lagerberg och mig, och Gref Rosen red på sitt håll, emedan det generade honom att rida så fort, som han måste göra, när han är med Prinsen. Vi kommo hem i skymningen. Prinsessan hade hafvit ett litet äfventyr på färden. En karl hade kommit och kastat sig framför hästarne, men kusken höll genast och betjenten hoppade af och drog honom åt sidan, och fär-

⁵³ Varvschefen Carl Hans Ulner.

⁵⁴ Statsrådet Carl Ludvig von Hohenhausen.

⁵⁵ Justitieborgmästare Per Johan Lagergren.

den fortsattes. Troligen var det någon, som ville låta köra af ett ben för att sedan få pension. Prinsessan blef lyckligtvis ej rädd. Innan théet spelte Prinsen några partier billard med Lagerberg. Jag såg på, rökte och räknade. Efter théet spelte Prinsessan träkarl med fröken Ottil och Lifmedicus. Grefvinnan var i staden, och fröken Eva ville hon ej hafva med. Prinsen spelte med oss andra, kom sedan ner och rökte sin pipa hos oss. På förmidd., under det Prinsen talte med ett par herrar, språkade jag med Prinsessan och sade bland annat, att jag tyckte, hon ej borde lägga af att måla. Hon sade, att i staden var det ej trefligt för henne, ty Prinsen ville alltid, att hon skulle låta bära upp sina ritsaker till honom, och då ville han, att hon skulle måla i samma manér som han. För det första tyckte hon, det var otrefligt att rangera om färgsakerna hvarje gång och ännu mera, att hon ej fick måla, som hon var van. Prinsen ville sudda på hennes målningar, och kunde jag märka, att hon tyckte han skämde bort dem, ty figurer målar hon bra mycket bättre än han.

22 Sept. Satt hela f.m. inne hos Prinsen och Prinsessan. Prinsen målade i olja, och Prinsessan arbetade först med läderblommor. Så tyckte hon, det blef tråkigt, började då sy. Lagerberg var i staden. Grefvinnan skickade in och bad få tala med Prinsessan en stund. Annars voro vi ostörda hela f.m. Prinsen smetade omkring med sin oljefärg öfver allt, på Prinsessan och mig äfven. Efter midd. speltes nere hos Prinsen. Derefter promenerades till fots. Efter hemkomsten från promenaden låg Prinsen nere hos oss och läste och pratade till thée blef. Efter théet spelte Prinsessan med Grefvinnan Piper, Fröken Ottil och stallmästare Sandels, som idag flyttat hit ut. Prinsen spelte med Rosen, Lagerberg och mig. Lifmedicus satt med fröken Eva i soffan och spelte domino. Slutligen kom Prinsen ner till oss och pratade till dess Lifmedicus somnade, då han gick upp till sig. Innan théet talte Prinsen om 2ne sökande till en juridisk profession i Upsala. Prinsens kandidat var Juel,⁵⁶ den andre Olivecrona.⁵⁷ Juels stora förtjenst var, att han var mycket konservativ, men vågade Prinsen knappast tro, att han kunde få professionen, ehuru han kanske fick Prinsens förord, emedan den andre hade högre betyg men efter Prinsens tanke vore mindre passande.

23 Sept. Var i staden hela f.m. Efter middagen pratades längre än vanligt. Slutligen spelade Prinsen ett kort parti med Rosen, Lagerberg och Sandels. Derefter promenerades öfver slätten i skymning

⁵⁶ Carl Axel Juel.

⁵⁷ Knut Olivecrona.

och dimma och var nära mörkt, när vi kommo hem. Prinsen låg nere hos oss, drack punsch och läste högt ur Franzéns skaldestycken och slutligen äfven något ur Runebergs. Efter théet spelte Prinsessan med Gref Rosen, Grefvinnan Piper och fröken Ottil. Prinsen spelte med Lagerberg, Sandels och mig. Lifmedicus läste först tidningarna. Så sade Prinsen till honom, han skulle spela domino med fröken Eva, hvilket han ock slutligen efter förnyad tillsägelse gjorde men påstod, det var en af de tråkigaste aftnar, han passerat. Vid théet hade jag uppe min cocosnöt, som var nära färdig och visade Prinsen och Prinsessan, som voro mycket belättna med den. Under spelet var Prinsen mycket sömnig, gaf galet och bekände ej kort. Vi slutade snart, emedan Prinsen påstod, Prinsessan ej mädde rätt bra. Hon var dock vid mycket godt humeur, och tror jag, han blott skyllde derpå, emedan han sjelf var så sömnig. Han var dock nere och tittade på oss ett ögonblick.

24 Sept. Morgon kl 1/2 6 for Prinsen med Sandels och Lagerberg på jagt till Svartsjö, kommo åter till middagen, som serverades kl 1/2 7. Prinsen hade äfven med på jagten sin hofmästare Le Noir och jägare. Jägmästare Ström⁵⁸ var förut skickad för att arrangera. Prinsen sköt en ekorre, någon af de andra en beckasin. Det var allt. Rapphöns, som jagten egentligen gällde, sågo de ej. När jag på morgonen var uppe och frågade, om Prinsessan befallde något, kom hon ut och talte med mig på balcongen. Fröken Leijonhufvud for just förbi till staden. Sade Prinsessan, att hon arrangerat så för att vara af med henne. Prinsessan skickade efter Fröken Sparre och gick ut med henne. E.m. stادنade de Kongl. qvar nere i salongen en stund. Prinsen förde in Prinsessan i sina rum, emedan hon mädde illa. Efter en stund blef hon bättre, och Prinsen förde henne upp, der hon qvarblef en stund. Damerna gingo ner till sig. Denna gång föll ej Prinsessan, ej heller grät, så jag hörde det åtminstone. Prinsen och vi andra rökte, profvade några cigarrer, som han fått från Havanna. Emedan middag äts så sent, serverades endast thé på bricka, som bars omkring. Derefter speltes kort som igår. Prinsen trött och sömnig. Lifmedicus hade echapperat. Prinsen kom ej ner till oss på aftnen.

25 Sept. Morgon var jag uppe hos Prinsen, som höllt på att måla. Prinsessan var med inne. Prinsen skulle in till staden. Jag sade, att jag äfven ämnade mig in. Bad han mig komma ut igen och hjelpa honom med teckning, så snart jag kunde. Jag åkte in med Hofmar-

⁵⁸ Israel Ludvig af Ström.

skalken, ut rodde och gick jag. På Djurgården mötte jag Prinsessan, som gick med Fröken Ottil allena, talte med dem en stund, gick så hem och började rita. När jag setat en stund, kom Prinsen hem. Då sade jag honom, att jag tyckte, det kunde vara farligt, att Prinsessan gick så der allena med en dame. I början tyckte han, det gjorde ingenting, men jag föreställde honom, huru lätt det vore, att de mötte någon full karl eller något annat, som kunde skrämma Prinsessan, och huru farligt det var i Prinsessans nuvarande belägenhet. Då tyckte han, jag hade rätt. Prinsessan kom, under det vi talte här om, och satt sig ner med sitt arbete i soffan. Vi arbetade temligen ostörda till nära 4, då vi i hast fingo kläda oss till middagen. Efter middagen spelte Prinsen billard med Sandels. Derpå promenerades till fots. Derefter kom Prinsen ner till oss, drack punsch och läste högt ur Runeberg. Théet skulle vara kl 8, men Prinsen läste till 1/2-9, och Prinsessan fick vänta. Efter théé speltes wisth vid 2ne bord, som igår. Prinsen, som alltid då han druckit om än blott ett enda glas punsch, sömnig, spelte galet en gång, då jag spelade med honom (vi spelte wisth), satte han trumf på 2ne hackor, märkte det dock genast, men Lagerberg lät det gå och lät ej taga tillbaka. Detta gjorde honom dock litet vaken för en stund. Lagerberg har allt förtjenat temligen mycket på sitt spel med Prinsen. De parera, och förut för ett par dagar sedan tyckte Prinsen, han tappade för mycket och upphörde med passning. Vi spela 12 [oläslig förkortning] wisth. I går vid middagen satte sig Lifmedicus på min plats. Jag låtsades om ingenting, men idag vid middagen placerade jag dem, som annars ej brukas, då här ej är fremmande. De blefvo litet snopna men hade intet att säga deremot, då jag hade rätt.

26 Sept. Morgonen, straxt jag druckit caffe, skickade Prinsen bad mig komma upp. Det var åter fråga om målning i olja. Prinsessan satt nere och arbetade. Fram på f.m. kom capitain Berger⁵⁹ och hjälpte Prinsen litet med färgblandningen. När Prinsen och Prinsessan hade ätit frukost, som serverades i salongen utanför Prinsens rum, ville Prinsen, jag skulle gå ut och smaka på den ekorre, Prinsen på jagten skjutit och nu var tillagad. Prinsen hade ätit deraf men ej Prinsessan. Jag gick ut, åt ej af ekorren, och inte hade Prinsen ätit mycket deraf. Under loppet af f.m. var Prinsen ute en stund, satt jag då och pratade med Prinsessan, som är fåordig, så snart Prinsen är inne men börjar genast tala, då han går ut. Bland annat föll talet på Börsbalen den 1 januari. Hon hade grufvat sig mycket för den.

⁵⁹ Landskapsmålaren kapten Johan Christian Berger.

Enkedrottningen hade rått henne göra som hon, tala fransyska, ty det förstod de fläste ej, och då kunde man säga hvad som hälst. Prinsessan följde ej det rådet, och kände hon ej någon mer än fru Arfwedson⁶⁰ af alla, hon talte med. Drottningen hade sagt, om eldsvådan, som varit några dagar förut får Ni ej tala, ty derom talar jag med hvar tionde person. Prinsen målade hela f.m. Prinsessan sydde men var uppe och spatserade allt som oftast, emedan det fatigerade henne. Jag slutade min cocospocal, som jag lämnade Prinsen. Prinsessan bad mig rita ett par bokstäfver, som hon ville låta gravera i ett sigill, som jag tror till sin syster, Prinsessan Marie.⁶¹ Jag gjorde det, och blef hon nöjd dermed. Arbetet fortsattes ända till middagen. E.m. spelte Prinsen billard med Sandels och Lagerberg. Der-efter vanliga promenåden och efter den läste Prinsen ur Runeberg för oss nere i våra rum. Uppre vid théet raillerades med Fröken Ottil om alla hennes adoratorer i synnerhet Bror Cederström och lille Sturen.⁶² Wisth vid 2ne bord som vanligt. Lifmedicus hade smugit sig undan. Jag gaf Prinsessan en caricatur, jag ritat öfver Stenbock, som rogade henne. På morgonen skickade hon mig upp att söka en knif. Jag var då inne i hennes rum. Alla små elfbensdjur jag under loppet af sommaren gifvit henne, hade hon mycket ordentligt uppställd på sitt skrifdon. Prinsen frågade, hvem som skulle taga emot vakten efter mig. Jag upplyste honom, att det var Knorring. Detta var han ej mycket belåten med och ville, jag skulle stadna kvar, åtminstone så länge de bli kvar på Rosendahl. Jag sade, det ej gick att proponera det, ehuru jag ej hade något deremot. Han grufvar sig för att hösten skall bli tråkig. Knorring och Klint på vakt. Ingen af dem röker med honom. Han ville gerna, jag skulle stadna kvar med ens i Stockholm.

27 Septemb. Morgonen kom min bror Sten och ville tala med Prinsen. Jag gick in och anmälte honom. Prinsen gick ut och talte med Sten. Jag stannade kvar hos Prinsessan, som var der nere och arbetade. När Prinsen åter kom in, målade han i olja. Efter en stund kom Lagerberg och sade, att två frimurare voro komne och ville tala med Prinsen. Prinsen bad Prinsessan gå upp till sig, bad Lagerberg och mig äfven gå vår väg, och talte han så med dem i 2ne timmar. Den ena var Regementspastor Dahlfelt, som ränner här jemt och beständigt. Alla adjutanterna äro förargade på honom, ty han kommer så

⁶⁰ Kan vara fru Sara Sofia Arfwedson, f. v. Ehrenheim.

⁶¹ Prinsessan Marie av Nederländerna.

⁶² Frih. Sten Miles Sture.

ofta och oftast när det är folk. Sedan dessa herrar gått och Prinsen ätit frukost, red han ut ensam. Under tiden satt jag uppe hos Grefvinnan och fröken Ottil. Fröken Eva var i staden. Kom så Grefvinnan Baker⁶³ och ville se min cocosnöt. Jag gick upp för att hämta den i Prinsens rum. Der satt Prinsessan helt allena. Stannade kvar hos henne en stund. När Prinsen var hemkommen från ridturen, gick jag upp och satt kvar hos Prinsen och Prinsessan till middagen. E.m. spelte Prinsen, Rosen, Lagerberg och jag kort, Sandels och Lifmedicus billard. Under théet skickade Prinsessan efter Lagerberg. Det var, som han berättade, när han kom ner, för att visa honom fröken Evas nattkläder, som de klädt på fröken Ottil. Efter spelet promenerades som vanligt. Fröken Eva kom hem just som vi gingo ut och kom springande efter. Hemkomna kom Prinsen ner till oss. Lagerberg läste högt, Prinsen skref, punsch serverades, och Prinsen drack 2ne stora glas. Efter theet speltes vid 2ne bord. Fröken Eva arbetade, och Lifmedicus satt och läste, ville ej spela domino idag. Fröken Ottil påstod, att Grefvinnan intrigerat, så att fröken Eva skulle komma till det blifvande barnet, emedan hon ej ville hafva någon fru till Hovmästarinna, som möjligen kunde motväga hennes inflytande. Fröken Ottil önskade sin syster, fröken Josephine Sparre till sin efterträderska men trodde, att Grefvinnan motarbetade detta, ty Fröken Ottil hade ej stått riktigt väl hos Grefvinnan allt sedan det var fråga om, att hon ville lämna hofvet, då Sigrid Sparre blef afskedad. Om det någonsin var något allvar dermed, lämnar jag derhän, men hon påstår, att hennes fästeman talat med Prinsen derom. Vid spelet i afton var Prinsen äter mycket sömnig som alltid då han druckit punsch. I Prinsens sängkammare låg på morgonen en smutsig skjorta och en halsduk, Det var, som Prinsen berättade, capitain Bergers. Prinsen hade igår, när han blef qvarbjuden till middagen, lånat honom skjorta och halsduk af sina.

28 Sept. Morgonen kom mina bröder Claës och Sten, ville tala med Prinsen. Jag gick in till Prinsen, som satt och målade med Prinsessan nere hos sig, anmälte dem. Prinsen gick ut och talade med dem. Under tiden kom Prästen, som skulle predika, och fingo vi alla vänta på predikan öfver 1/2 timma, innan Prinsen slutat med bröderna. Efter Predikan satt jag uppe hos Prinsen och Prinsessan. Prinsen målade, Prinsessan sydde, och jag satt och skar i elfenben. Till middagen hade vi utom Prästen Grefve Carl Piper, som på Prinsessans tillsägelse fick sitta bredvid henne vid bordet. Detta gjor-

⁶³ Sofie Baker, f. Ruuth.

de hon, emedan hon ville slippa fröken Eva, som annars skulle setat der, emedan hon var på vakt. Efter middagen speltes billard och serverades punsch. Prinsen drack allt några glas, ty han var temligen röd. 1/27 gick vi ut att promenera. Prinsen förde Prinsessan eller snarare hon honom, ty han gick osäkert. När vi kommo i backen vid Bellmans byst, snafvade Prinsessan och föll på knät, emedan Prinsen ej höllt upp henne. Vi skyndade fram, men hon sade, det var ingenting och fortsatte promenaden, men vi hade knappt gått ett par steg, förr än hon åter föll, denna gång för en paroxysme. Prinsen försökte väl hålla henne, men det ville ej gå bra. Jag skyndade fram och tog henne om lifvet eller snarare under armarna, emedan jag ej torde taga hårdt om lifvet. Hon försökte flera gånger kasta sig framstupa, men jag lyckades hålla henne. Med nacken gaf hon mig en duktig knuff på näsan. Slutligen sade hon, att hon ville ligga. Jag tog af min rock och bredde ut på marken. Den lade hon sig på. Prinsen och Grefvinnan understödde henne. Min guldlorgnette for för katten i våld, när jag skulle kasta af mig rocken, och den fick jag ej reda på. Lifmedicus sprang efter vatten. I väntan derpå drog jag min näsduk i gräset för att blöta den i daggen, och den lades på Prinsessans tinningar. Sedan hon legat en stund blef det bättre, och vi fortsatte promenaden hemåt. Hemkomne satt Prinsen och vi andra inne hos Gref Rosen. Major Klint kom, nyss anländ med ångbåten från Tyskland. Der pratades bra en stund. Prinsen var litet oregerlig. Uppe vid théet var Prinsessan redan ute, när vi kommo, rask och glad. Kunde man omöjligen se, att hon så nyss mått illa. Hon gjorde spectacle af fröken Eva, åt mycket frukt och frågade major Klint om ett och annat, hvad han sett på sin resa. Tvenne spelbord inburos. Prinsessan spelade med Grefvinnan, Gref Rosen och major Klint. Prinsen med Sandels, Lagerberg och mig, var mycket sömnig och gaf galet allt som oftast med ögonen halft tillslutna. Lifmedicus hade redan lagt sig, då Lagerberg kom ner och bad Lifmedicus gå upp, ty han trodde [oläsligt ord.] Prinsen vara i antågande, ty han hade redan lagt sig men kunde ej ligga qvar, emedan Prinsessan skrek så rysligt och Prinsen var ej till finnandes. Lifmedicus svor och klädde sig långsamt nog, som jag tyckte, och gick upp. Som han dröjde något länge, klädde jag mig, gick upp och satt och väntade hos Lagerberg. Efter en stund kom Prinsen in. Han hade varit uppe hos Prinsessan. Lagerberg hade ögonblicket förut berättat mig, att Prinsen kommit utifrån och gått upp till Prinsessan ett ögonblick innan jag kom. Prinsen berättade dock för oss, och vi fingo låtsas tro det, att

han genast hört Prinsessans skrik och gått upp till henne, der han varit närvarande under anfallet, ty ett sådant hade det varit och ett bland de skarpare. Det är ledsamt, han ej kan hålla sig vid sanningen. Ute hade han varit, hvar vete Gud, ensam var han. När Lifmedicus kom ner, berättade han, att fröken Düben ensam hållit Prinsessan, som låg i sin säng och redan sofvit en stund, innan anfallet började. Efter den värsta paroxysmen hade fröken Düben sagt: »Nu när Prinsessan har sin paus, så betänk sin ställning och sök att öfvervinna sig.» Detta hade gjort god verkan och hon hade blifvit lugnare. Vi hafva sökt göra oss reda för orsaken till detta anfall, ty vid alla de föregående har det hafvit sin orsak. Prinsen har några dagar, ända sedan han fick veta, att Sigrid Sparre var förlofvad med Thure Cederström varit tankfull och préoccuperad. Sjelf säger han, att han är nöjd med detta. En gång sade han likväl »man är väl icke mer än människa och att tänka sig honom nu kyssa henne, när han vill». Prinsessan vet, att Prinsen tyckt om Sigrid. Det har han sjelf berättat henne. Nu har hon troligen, som vi andra, märkt den förändring, som föregått hos Prinsen och trott sig se samma orsak som vi, så mycket som hon tycker om Prinsen, har det upprört henne och gjort henne nervös.

29 Sept. Morgonen var uppe och frågade, om något befalldes. Först uppe hos kammarfruarne, som sågo förskrämda ut. Prinsessan var ej uppe. Gick ner till Prinsen, der Prinsessan äfven var. Prinsen satt och målade. Jag sade, att jag ämnade mig till staden, fick tillstånd dertill, men Prinsen, som äfven skulle till staden, ämnade sig åter ut kl 1, frågade, om jag ej kunde komma ut till den tiden äfven. Sade, jag skulle försöka, men som jag hade att uträtta i staden, kom jag ej ut förrän till middagen. Prinsen sade mig då, att jag skulle blifva qvar till dess de flyttade in. Han hade sagt till Knorring, att det ej var värt han flyttade ut för så kort tid. Jag tackade naturligtvis för nåden, att han ej var trött vid mig. E.m. innan vi började spela, fick Lagerberg kyssa Prinsessans hand, emedan han på e.m. skulle resa. Prinsen spelte med Sandels, Lagerberg och mig. Derefter promenerades. Lagerberg, som ej var med om promenaden, var rest, när vi hemkommo. Efter hemkomsten rökte vi i billardsalen, och Prinsen spelade billard med Sandels. Prinsen ville hafva in punsch, som han sade till en betjent om sjelf, ehuru vi andra sade oss just ej hafva någon längtan därefter. Den kom, och Prinsen drack ett par glas. Under spelet kom major Klint, som tog emot vakten efter Lagerberg. Vi gingo upp i salongen kl 8. Prinsen satt i ett hörn och pra-

tade med Klint. Gref Rosen och jag sutto vid bordet och pratade med Prinsessan och Grefvinnan. Prinsessan railerade öfver fröken Ottils fästeman, som nyss hade kommit och skickat efter Fröken Ottil. Hon var nere hos honom hela aftonen. Prinsessan var vid mycket godt humeur. Efter théet speltes: Prinsessan, Grefvinnan, Gref Rosen och Lifmedicus, Prinsen, Sandels, Klint och jag. Prinsen åter temligen sömnig.

30 sept. Morgonen skickade Prinsen bud, jag skulle komma upp. Jag gick, sedan jag klädt mig och druckit caffè, emedan jag anade, det ej var så brådt. Uppkommen var det endast för att sitta och prata med honom, under det han lät artisten Norgren fortsätta det redan började porträttet. Vi talade mäst fransyska, på det han ej skulle förstå det, talade om General Lorichs, som var illa sjuk, och var det ibland de få äldre, som han ej önskat lifvet ur. Talte om Sven Lagerberg. Prinsen påstod, han ej hade öfverflöd af courage, sade om han dog, blef Björnstjerna⁶⁴ förste major och capit Lindecreutz⁶⁵ andre. Stallmästare Sandels påstod han hade mycket couredan började porträttet. Vi talade mäst fransyska, på det han ej hade mycket, ehuru han hade så mycken ambition, att han aldrig visade det. Prins Oscar trodde han tapper och påstod, om det kom ifråga, hållre sprängde sig i luften än gaf sig. Prinsen for till staden med major Klint och kom ej ut förrän nära middagen, emedan han väntat på Kungen, som kom från Tullgarn senare än han ämnat. E.m. speltes billard hela tiden. Som det rägnade, blef ingen promenad af. Hofstallmästare Braunerhielm kom kl 1/2 7, då Prinsen hade efterskickat honom för att tala med honom om Fågelviksaffären. Kl 1/2 9 kom Kungen, åtföljd af Kammarh. Reuterskiöld och Lieut. Bildt. Thé serverades. Innan Théet visade Prinsen för Kungen den Pocal, jag skurit, som Kungen var nådig fann vacker och påstod, den bort sändas till Londoner exposition för att visa, hur skickliga våra kammarherrar äro. Efter théet spelte Prinsen, Prinsessan, Grefvinnan och hofstallmästare Braunerhielm. Kungen satt i ett hörn och förhörde major Klint om österrikiska arméen, efter hvad jag kunde höra egentligen dess uniformer. Kungen var vid godt humeur, Prinsessan rask. Kungen for kl 10. Spelet fortsatte en stund efteråt. Fröken Eva hade fått fast i Kammarherre Reuterskiöld och, sedan han reste, major Klint, som hon öfversköljde med frågor. Fröken Ottil var ej hemma. Hon var på Lido med sin fästeman, och jag misstän-

⁶⁴ Adjutanten hos Konung Oscar I, Greve Carl Björnstjerna.

⁶⁵ Kapten Carl Lindecreutz.

ker, att hon körde honom ett stycke på hemvägen. Åtminstone tyckte jag mig se hennes vagn fara förbi Rosendahl först och efter en stund komma åter. Det är åtminstone ej möjligt, ty så har hon gjort förr. Lifmedicus beskrev Lagerbergs kappsäck, hur den var, när han reste. Intet ett klädesplagg, endast cigarrer, ljus och saker, som han fått af Prinsen under sin vakt. Alla kläderna i ett lakan, Lagerberg är om sig och håller sig alltid framme, der det är något att förtjena. Prinsen har ett sätt att ofta lofva presenter. Detta glömmar han sedan. De som ej hafva lust att påminna, blifva utan. Bland deras antal är ej Lagerberg.

Octob. 1. Morgonen. För tidigt till staden. Var åter ute kl 1/2 2, då Prinsen, som varit i staden, åter var på Rosendahl och tillsagt mig vara der äfven, emedan han ville måla. Jag gick genast upp till honom. Han hade Capitain Berger, som hjälpte sig med färgblandningar. Jag satte mig ner och tecknade ett landskap, som han sedan skulle måla i aquarell. Prinsessan satt i soffan bredvid och arbetade. Kl 4 kom hofstallmästare Braunerhielm, som Prinsen hitstämt för att tala med honom om Fågelvikshandeln. Prinsen gick upp till sig och vi ut. Kl 1/2 6 kom Konungen, åtföljd af Baron Fleming och Kammarherre Bruncrona. Middag serverades. Hovstallmästaren satt bredvid Prinsessan. Jag hade förut frågat henne, om jag fick så placera honom. E.m. sedan caffè serverats och Kungen talat något med Prinsessan, gick han med Prinsen och Braunerhielm in i Prinsens rum, der Fågelviksaffären afhandlades. Under tiden gick Prinsessan upp till sig, damerna hvar till sitt, Herrarne sutto qvar, somliga spelte billard, de andra pratade, nästan alla rökte cigarrer. Kl 1/2 8 kom Kungens vagn. Prinsessan och damerna kommo åter in, väntade en stund på Kungen, som slutligen kom ut, talte några ord med Prinsessan och reste med sina herrar. Kl nära 8, straxt Kungen rest, kom Grefve Fredric Wrangel med sin hustru.⁶⁶ De qvarstannade till théet. Prinsen spelte kort med Rosen, Wrangel och Klint. Prinsessan och damerna sutto omkring ett bord och arbetade. Der satt äfven jag. Lifmedicus och stallmästaren läste tidningarna. Aftonen temligen lång och något sömning. Prinsessan hade snufva och snusade en blandning snus och engelskt salt, som Lifmedicus tillagat. Prinsen var nere och tittade på oss, när vi klädde af oss men gick genast. Han berättade mig, att Kungen gått in på Fågelvikshandeln med något afslag på köpeskillingen, men denna skillnad ville han godtgöra Claës med sina skuldsedlar räntebärande.

⁶⁶ Grevinnan Ulla Wrangel, f. Sprengtporten.

October 2. Morgonen for Prinsen tidigt till staden, åtföljd af major Klint. Sandels satt på kuskbocken. Jag satt uppe hos hofffröknarna och ritade mönster. När vi samlades till middagen, gick Prinsen in för att hämta Prinsessan, som han alltid gör. Efter en temligen lång stund kom han ut allena och sade, att Prinsessan ej var rätt rask och ville äta uppe hos sig. Prinsen och vi andra gingo ned till middagen. När vi ätit ett par rätter, kom Prinsessans löpare och bad Prinsen gå upp till Prinsessan. Prinsen gick och Lifmedicus med honom. Prinsen berättade sedermera, att det varit ett svagt anfall, och som Prinsessan nästan straxt kommit i gråt, hade det fort gått öfver. E.m. gick Prinsen åter en stund upp till Prinsessan. När han kom ned, sade han, att han skulle ut och gå med henne en stund, men ville ej hafva någon af oss med sig. Prinsen och Prinsessan gingo, fröken Ottil följde med. De voro icke ute länge. Prinsessan gick upp till sig, dit hon önskade fröken Ottil skulle följa med. Prinsen spelte billard med Sandels, och Lifmedicus och jag sågo på och rökte. Vid theet var Prinsessan ute, såg något matt ut och var plågad af snufva. Efter theet gjordes först ett lotteri på ett slädnät, som fröken Ottil tagit emot af en fattig. Vi fingo alla contribuera våra 2 Bco. Lifmedicus vann det. Derefter spelte Prinsessan med Grefvinnan, Gref Rosen och Lifmedicus, Prinsen med Klint, Sandels och mig. Fröknarna arbetade.

3 October. F.m. packades och insändes en del av Deras Högheters saker, som gjorde, att det ej var rätt trefligt. Prinsessan hade ännu sin snufva, var med till middagen. E.m. gick Prinsessan upp till sig. Prinsen spelte billard och kl 6 möttes vi åter till promenaden, som idag ej var serdeles lång. Vi gingo förbi Sirishof till Blå Porten, der vi vände och togo samma väg åter till Rosendahl. Prinsessan gick upp till sig. Vi andra gingo hvar till sitt. Jag var dock knappast nerkommen, förr än jag fick bud, jag skulle komma upp till Prinsen, dit jag genast gick. Det skulle spelas: Prinsen, Gref Rosen, major Klint och jag, började men hade blott spelat en liten stund, då en betjent kom och lämnade Prinsen en liten billet från Prinsessan, Prinsen gick genast upp, kom ner efter några minuter och sade: »Få se, om vi ej genast få resa till staden, ty Louise mår illa». Det blef en uppståndelse. Gref Rosen for i hast till staden för att hämta barnmorskan. Stallmästaren upp till stallet för att arrangera equipager. Majoren ner till Grefvinnan och skickade upp henne till Prinsessan. Gref Rosen kom med barnmorskan kl 1/2 9 efter en knapp timmes bortovaro. Hon konsulterade äfvensom Lifmedicus, och ansågo de ej

omöjligt, att Prinsessans barnsäng nalkades, och beslöts, att vi genast skulle fara in till staden. Allt nödvändigt stoppades i hast in, och vagnarna voro framme kl 9. Prinsen, Grefvinnan och barnmorskan förde ner Prinsessan, som såg dålig ut, låg med sitt hufvud på Prinsens axel och gick mycket långsamt, intransporterades i en landau, der äfven Prinsen, Grefvinnan och barnmorskan åkte, och så bar det af med frisk fart. Prinsens hingstridare hade fackla, som släcktes på Djurgårdsbron, emedan Prinsen trodde, inresan skulle ske mer obemärkt. Gref Rosen, Lifmedicus och fröken Düben åkte en stund innan Deras Högheter för att tända ljus och arrangera, emedan ingen väntade oss. Lifmedicus var olycklig, för det han ej fått dricka thé. Vi andra följde Deras Högheter. Jag åkte i frack med major Klint, ty våra saker kastades in i vagnen, och min kappa låg underst och var ej lätt få reda på. Framkomne hjälpte jag att få Prinsessan ur vagnen, och sedan leddes hon in i sina rum på samma sätt som ner till vagnen. Resan hade varit lugn. Prinsessan fördes in i sin sängkammare och lades. Sängen hade Gref Rosen och fröken Düben bäddat. Gref Rosen ville skicka efter StatsMinistrarne⁶⁷ och skicka bud till Kungen. Hästar beställdes för att gå till Tullgarn, men Prinsen ville vänta med budskickningen. Jag ville och med mig de andra skicka bud på Retzius.⁶⁸ Äfven det ville Prinsen ej och blef litet ond på mig för att jag insisterade, som jag gjorde, emedan jag tror, att Lifmedicus ej begriper någonting. Barnmorskan sade, att hon ej kunde svara för att det ej blef i natt, men det kunde äfven dröja 8 dagar. Prinsessan blef lugnare. Barnmorskan och Grefvinnan voro inne hos henne. Prinsen var litet het i början men calmerade sig slutligen, och satt vi och pratade till nära midnatt. Prinsen berättade historier, mäst hofhistorier om sig sjelf. Lifmedicus, som mycket hade bråkat om, hvar han skulle ligga var ej inne. Jag trodde, han var hos Prinsessan. Vi började bli sömniga. Major Klint gick och sökte Lifmedicus, fann honom liggande, redan afklädd, men körde upp honom. Han kom vid dåligt humeur, gick ner till Prinsessan, fann henne lugnare. Hon önskade se Prinsen som genast gick ner, kom åter efter några minuter och aftackade oss. Prinsen, som ej hade fått sin säng in från Rosendahl, lät bädda på en soffa i sitt rökrum. Major Klint låg på en soffa i Expeditionsrummet, emedan Lifmedicus intagit hans säng. Gref Rosen gick hem, och jag låg i

⁶⁷ Justitiestatsministern greve G. A. Sparre o. utrikesstatsministern frih. A. Stierneld.

⁶⁸ Professor Magnus Retzius.

kammarherrerrummet, Fröknarna sågo vi ej till. När vi reste från Rosendahl, bad Prinsen mig göra några smörgåsar åt sig och taga dem med, som jag gjorde vid théborden, som redan voro inburne, och med dessa och några plommon, som jag äfven tog med, gjorde Prinsen sin souper. Vi andra fingo intet, och ej tror jag det var någon mer än Lifmedicus, som saknade den.

4 Octob. F.m. hjälpte Prinsen arrangera litet. Kom Knorring, som skulle taga emot vakten af mig. Prinsen bad mig vara kvar till middag och qväll och bad mig komma upp så ofta jag ville. Prinsessan var åter rask och uppe. Till middagen kom hon ej. Prinsen förde Grefvinnan till bordet. E.m. röktes uppe i Prinsens våning. Prinsen satt och pratade med Klint och mig. De andra voro echapperade. Talte om sina curtiser i Stockholm och München och huru Prins Max, hans morbror, ofta varit honom till hjälp på det sednare stället. Kl 8 samlades vi till théet nere i Prinsessans våning. Prinsessan kom ut och hade med sig ett album, som hon ville visa mig, var nådig och vänlig, satte sig ner i en emma med Prinsen bredvid sig och sågo de på teckningar. Prinsessan hade äfven med sig en korg med några trasiga elfenbenssaker, som hon ville, jag skulle laga, och alla de djur, jag skurit till henne, som hon ville, jag skulle sätta fast vid någon träddbit. The dracks och efter theet spelte Prinsessan med Grefvinnan, Gref Rosen och fröken Ottil, Prinsen med Klint, Knorring och mig. Efter spelets slut kl 1/2 11 fick jag kyssa Prinsessans hand och aftackades, hvarpå jag tågade hem.

October 31. Morgonen var jag uppe hos Kammarfruarna efter vanan och frågade, hur Prinsessan mådde. Fick det svaret, att officiellt mådde hon bra, men var det kammarfruarnas enskilda mening, att stunden ej var långt borta. Prinsessan låg på en soffa, och Grefvinnan Piper var inne hos henne. Ulla Sprengtporten kom och fick gå in till Prinsessan. Straxt sedan jag ätit middag, gick jag åter upp till Kammarfruarna. De sade mig då, att nu var det nästan säkert ty Prinsessan mådde redan illa. Detta var ungefär kl 6, men jag skulle för ingen säga, att de sagt mig något. Jag gick upp i Prinsens smårum, väntade der en stund, emedan ingen ännu var uppkommen från middagen. Efter en stund kommo herrarne vid dåligt humeur. Alla trodde, det skulle bli, men ingen ville säga något. Lifmedicus och jag började ett parti billard. Kom så Prinsen, som frågade mig, om jag hört något i staden, som jag nekade, men sade, att jag om morgon hos Kammarfruarna hört, att Prinsessan vore litet mattare än vanligt, och hade jag därför kommit upp. Prinsen sade, att han

trodde stunden nalkas. Han hade kl 4 varit uppe hos Drottningen och sagt henne det. Vi rökte, och Prinsen spelade ett par partier billard. Gref Rosen, major Klint och Knorring voro äfven uppe, alla onda på Lifmedicus, som ej ville låta skicka efter de andra läkarne. Ändtligen kl 3/4 7 kom Lifmedicus upp nerifrån Prinsessan och sade till Kronprinsen, som då var ute i billardsalen hos oss, att nu vore tid underrätta Deras Majestäter och sända efter vittnena. Detta gjordes. Jag sprang först hem och klädde mig i uniform, kom efter några minuter åter tillbaka och ner i salongen, der jag hjälpte Grefve Rosen och major Klint att rifva af öfverdragen på möblerna. Kom så efter en liten stund Kungen och Drottningen, så EnkeDrottningen. Kungen kom snart ut och gick och pratade. Folk började samlas och vittnena anlände. Vi väntade till nära 10, då vi fingo veta, att Kronprinsessan födt en Prinsessa. Kanonerna började, och efter en stund öppnades dörrarna och Drottningen, åtföljd af de öfriga Kongliga, kom ut, bärande det Kongl. Barnet på ett hyende eller kudde. Barnet var klädt. Drottningen bar omkring och visade det för alla. Hof-Frökne, som under denna väntning varit samlade hos Fröken Leijonhufvud, kommo nu äfven in. Sedan Drottningen gått in med barnet och man pratat en stund, gingo alla samtliga till Slotts Capellet, der Te Deum sjöngs och bön förrättades af Öfver Hof Predicanten Nordensson. De Kongl. gingo hvar till sitt, men vi, som hörde till Prinsens hof, samlades uppe i Prinsens smårum, där thé serverades. Prinsen var sjelf inne med. Adjutanten hos Kron Prinsen Lagerberg skulle samma natt afgå till Haag som courir. Efter midnatt hemförlofvades vi.

PERSONREGISTER

(upprättat av Sten Lewenhaupt)

Registret upptager i dagboken förekommande personer med angivande av den ställning eller befattning, vederbörande hade vid tiden för dagbokens tillkomst, ävensom av de slutbefattningar, vederbörande sedermera innehade. Födelse- och dödsår ha — där så varit möjligt — angivits inom ( ). För medlemmar av svenska konungahuset ha även angivits data för födelse, dödsfall och giftermål.

- Adalbert (1828—75), prins av Bayern, 27
- Alexander (1851—84), prins av Nederländerna, 27
- Anker, Karen (1824—80), dotter av norske generalmajoren och kabinetskammarherren hos konung Carl XIV Johan Erik Anker och Betsy Sneedorff, hovfröken hos kronprinsessan Louise (1850—59), 6
- Annerstedt, Ture (1806—81), teol. doktor, kyrkoherde i Örebro (1846), sedermera biskop i Strängnäs, 10
- Arfwedson, Sara Sofia (1795—81), dotter av kaptenen Johan Wilhelm von Ehrenheim och Brita Bjuggren. G. 1825 m. bruksägaren Johan Aug. Arfwedson (1792—1841), 34
- Aubert, Otto (1809—1838), kronprinsens norske lärare, 21
- August (f. 24 aug. 1831, † 4 mars 1873), prins av Sverige och Norge, hertig av Dalarna, 5 f.
- Baker, Sofia Augusta (1789—1871), dotter av generalguvernören, överstekammarherren greve Erik Ruuth och Elisabeth Wahrendorff. G. 1809 m. konteramiralen vid engelska flottan Sir Thomas Baker († 1849), 35
- Bennet, Mathilda (1826—1901), dotter av översten och postinspektoren frih. Fredrik Bennet och Jeanna Elisabeth af Petersens, hovfröken hos drottning Josephine (1848), sedermera kammarfröken hos prinsessan Eugénie. G. 1855 m. konteramiralen i tyska marinen Henrik Ludvig Sundevall (1814—84), 5
- Berger, Johan Christian (1803—71), kapten, landskapsmålare, 33, 35, 39
- Bildt, Didrik (1820—94), frih. (1864), adjutant hos konung Oscar I (1851), sedermera envoyé, generallöjtnant, överståthållare, riksmarskalk, statsminister, 26 f., 38
- Björnram, Gustaf (1745—1801), handsekreterare hos hertig Carl (XIII) av Södermanland, protokollssekreterare, frimurare, andeskådare, spåman, 14
- Björnstjerna, Carl (1817—88), greve, adjutant hos konung Oscar I (1849), sedermera generallöjtnant, överhovstallmästare, 38
- Braunerhielm, Ferdinand (1799—1870), frih. (1860), förste hovstallmästare och chef för hovstallet (1844), chef för stuteriöverstyrelsen (1847), sedermera överhovstallmästare, 38 f.
- Bruncrona, Olof (1802—56), kammarherre, adjutant hos konung Oscar I (1848), sedermera överskte, kabinetskammarherre, 39

- Carl (f. 3 maj 1826, † 18 sept. 1872), kronprins av Sverige och Norge, sedermera konung Carl XV, regent 1857—59, konung 1859, passim
- Cederström, Bror (1828—93), frih., underlöjtnant, sedermera kammarherre, 34
- Cederström, Claës Arvid Bror (1824—93), frih., adjutant hos kronprins Carl (1847), sedermera generallöjtnant och inspektör för kavalleriet, 4
- Cederström, Fredrik Thure (1808—86), frih., kaptenlöjtnant, anställd som kavaljer hos hertigen av Östergötland (1848), sedermera kommandör, 10, 37
- Dahlfelt, Carl Ludvig (1807—84), regementspastor (1842), sedermera bibliotekarie hos kronprins Carl, svensk-norsk generalkonsul i Helsingfors, överintendent, frimurare, 34
- Danner, Louise, f. Rasmussen (1815—74), dansk länsgrävinna, morgonatiskt gift 1850 med konung Fredrik VII av Danmark (1808—63), 26
- Désirée (f. 8 nov. 1777, † 17 dec. 1860), drottning av Sverige och Norge, dotter av köpmannen François Clary och Françoise Rose Somis, g. 17 aug. 1798 m. Jean Baptiste Bernadotte, sedermera konung Carl XIV Johan av Sverige och Norge (1763—1844), 12, 18, 29, 34, 43
- Due, Alete (1812—1887), dotter av norska statsrådet Christian Wilhelm Sibbern och Anne Cathrine Stockfleth g. 1828 m. norske statsministern i Stockholm, Frederik Gottschalk Due, 19 f.
- Due, Frederik Gottschalk (1796—1873), norsk statsminister i Stockholm (1841—58), sedermera svensk-norsk envoyé i Wien, 20 f.
- Due, Pauline (1831—1909), dotter av norske statsministern Frederik Gottschalk Due och Alete Sibbern. G. 1853 m. löjtnanten, sedermera generallöjtnanten, statsrådet frih. Gustaf Oscar Peyron (1820—1915), 19 f.
- von Düben, Wilhelmina (1825—83), dotter av godsägaren, frih. Gustaf Henrik von Düben och Petronella Sutthoff. Kammarfru hos kronprinsessan Louise (1850). G. 1853 m. professorn, överkirurgen Carl Gustaf Santesson (1819—86), 22 f, 37, 41
- Edman, Victor (1813—80), löjtnant, sedermera överstelöjtnant, 15, 20, 25
- d'Erizzo dei Bandini, Amélie (1821—51), dotter av riksmarskalken greve Mauritz Lewenhaupt och finska friherrinnan Anna Hisinger. G. 1850 m. italienske markisen Guido d'Erizzo dei Bandini (1824—76), 13
- Ernst August (1771—1851), konung av Hannover 1837, 26
- Eugénie (f. 24 april 1830, † 23 april 1889), prinsessa av Sverige och Norge, 6, 18, 25
- Fahlerantz, Christian Erik (1790—1886), biskop i Västerås (1849), 15
- Fleetwood, Georg Wilhelm (1818—1902), frih., löjtnant, sedermera kammarherre hos kronprins Carl, kammarherre hos drottning Louise, kabinettskammarherre, 30
- Fleming, Johan Claës (1794—1853), frih., kabinettskammarherre hos konung Oscar I (1844), 39
- Florman, Cecilia, kammarfru hos kronprinsessan Louise 22
- Frederik VII (1808—63), konung av Danmark 1849, 26

- Fredrik (1797—1881), prins av Nederländerna, 7, 20
- Gevers, Johan Cornelis, baron, nederländsk ministre plenip. i Stockholm (1850—54), 6, 27
- Gripenstedt, Johan August (1813—74), frih. (1860), statsråd (1848), chef för finansdep. (1851), 10
- Gustaf (f. 18 juni 1827, † 24 Sept. 1852), prins av Sverige och Norge, hertig av Uppland, 18, 21
- Günther, Claës Efraim (1799—1861), konsultativt statsråd (1848), sedermera justitieråd, justitiestatsminister, 12
- Hamilton, Henning (1814—86), greve, major, chef för kronprinsens stab (1847), sedermera landshövding, envoyé, statsråd, universitetskansler, 6, 10, 25, 27, 30
- Hammer, Kristian (1818—1905), juvelerare, samlare, 24
- von Hohenhausen, Carl Ludvig (1787—1866), statsråd och chef för lantförsvarsdep. (1848), 30
- Joséphine (f. 14 mars 1807, † 7 juni 1876), prinsessa av Leuchtenberg, dotter av Eugène de Beauharnais, hertig av Leuchtenberg, och prinsessan Augusta Amalia av Bayern. G. 19 juni 1823 m. kronprins Oscar av Sverige och Norge, sedermera konung Oscar I (1799—1859), 6, 12, 14, 17—19, 21 f., 34, 43
- Juel, Carl Axel (1801—1906), jurist, sedermera professor i juridik vid Uppsala universitet, kammar-rättsråd, 31
- Järta, Fredrik (1808—82), hovrättssekreterare (1846), sedermera hovrättsråd, 30
- Karl, se Carl
- af Klint, Erik Magnus (1813—77), löjtnant, adjutant hos kronprins Carl (1847), sedermera generalmajor, generalbefälhavare i 1:a militärdistriktet, 34, 36—43
- von Knorring, Otto Mauritz (1818—90), kammarherre hos kronprins Carl (1850), sedermera generalmajor, kabinettskammarherre, 15, 20, 25, 34, 37, 42 f.
- Lagerberg, Sven (1822—1905), greve, löjtnant, adjutant hos kronprins Carl (1850), sedermera general, passim
- Lagerbielke, Gustaf, greve (1817—95), riksgäldsfullmäktiges ordf. (1847—57), sedermera landshövding, lantmarskalk, 10
- Lagergren, Per Johan (1797—1856), justitieborgmästare i Norrköping (1836), borgarståndets talman (1853—54), 30
- Leijonhufvud, Eva (1824—99), dotter av överstelöjtnanten frih. Gustaf A. Leijonhufvud och Johanna C. C. Angerstein, hovfröken hos kronprinsessan Louise (1851), sedermera hovfröken och kammarfröken hos drottning Louise, passim
- Le Noir, Adolf, hovmästare hos kronprins Carl, 32
- Lewenhaupt, Amélie, se d'Erizzo.
- Lewenhaupt, Augusta (1830—1902), dotter av överstekammarjunkaren greve Claës C. Lewenhaupt och friherrinnan Wilhelmina Beck-Friis, sedermera hovfröken hos kronprinsessan Louise (1851). G. 1855 m. danske envoyén geheimekonferensrådet greve Wulff von Scheel-Plessen (1809—76), 11
- Lewenhaupt, Claës M. (1816—82), greve, fd. löjtnant, godsägare, sedermera överhovjägmästare, 10, 20, 35, 39
- Lewenhaupt, Mauritz A. (1791—1868), greve, överstekammarherre

- (1844), fd. överståthållare (1842—44), sedermera riksmarskalk, 11
- Lewenhaupt, Sten A. (1819—77), greve, löjtnant, affärsman, 10 f., 20, 34 f.
- Lindecreutz, Carl (1808—81), kapten (1841), sedermera generalmajor, generalbefälhavare, 38
- Lorichs, Carl Fredrik (1780—1851), generallöjtnant (1839), 38
- Louise (f. 5 aug. 1827, † 30 mars 1871), prinsessa av Nederländerna, dotter av prins Fredrik av Nederländerna och prinsessan Louise av Preussen. G. 19 juni 1850 m. kronprins Carl av Sverige och Norge, sedermera konung Carl XV, passim
- Louise (f. 31 okt. 1851, † 30 mars 1926), prinsessa av Sverige och Norge, dotter av konung Carl XV och prinsessan Louise. G. 28 juli 1869 m. kronprins Frederik av Danmark (f. 3 juni 1843, † 14 maj 1912), konung Frederik VIII 1906, 43
- Lundberg, Peter Robert (1815—66), livmedicus hos kronprins Carl, passim
- Manderström, Ludvig (1806—73), frih. (greve 1860), kabinetssekreterare (1840), sedermera envoyé, utrikesstatsminister, president, 7, 10, 27, 30
- Marie (1841—1910), prinsessa av Nederländerna, dotter av prins Fredrik av Nederländerna och prinsessan Louise av Preussen. G. 1871 med prins Wilhelm av Wied (1845—1907), 34
- Maximilian (1817—52), prins av Leuchtenberg, 18, 42
- Molin, Johan Peter (1814—73), konstnär, skulptör, 10
- Mörner, Carl (1808—78), greve, hovrättsråd (1848) sedermera statsråd, president, 10, 12
- Nordenson, Erik Jonas (1805—87), överhovpredikant (1849), sedermera kyrkoherde, kontraktsprost, 19, 43
- Nordenstolpe, Anders G. M. (1804—72), justitieråd (1834), 27
- Nordgren, Karl Wilhelm (1804—57), porträttmålare, 29, 38
- Olde, Emanuel Mattias (1802—85), adjunkt i franska och engelska vid Uppsala universitet (1846), professors titel (1859), sedermera professor i Lund, 19
- Olivecrona, Knut (1817—1905), docent i straffrätt vid Uppsala universitet (1847), sedermera professor, justitieråd, 31
- Oscar I (f. 4 juli 1799, † 8 juli 1859), konung av Sverige och Norge 1844, 5 f., 12, 14—18, 20—22, 26, 28, 30, 38—41, 43
- Oscar (f. 21 jan. 1829, † 8 dec. 1907), prins av Sverige och Norge, hertig av Östergötland, sedermera konung Oscar II 1872—1907, 6, 18, 30, 38
- Palmstierna, Carl Otto (1790—1878), frih., landshövding (1836), sedermera statsråd och chef för finansdep., 10, 30
- Piper, Carl Fredrik (1785—1859), greve, förste hovjägmästare (1825), sedermera överhovjägmästare, 35
- Piper, Elisabeth Augusta (1811—79), grevinna, dotter av engelske amiralen Sir Thomas Baker och friherrinnan Sofia Ruuth. Hovmästarinna hos kronprinsessan Louise (1850), sedermera överhovmästarinna. G. 1836 m. kammarherren greve Carl Erik Piper (1806—75), passim
- Piper, Elisabeth Charlotte (1787—

- 1860), grevinna, dotter av generalguvernören greve Erik Ruuth och Elisabeth Charlotte Wahren-dorff, överhovmästarinna hos kronprinsessan Josephine (1823—35). G. 1805 m. överkammarherren hos drottning Désirée, greve Erik Piper (1773—1833), 6
- von Platen, Baltzar (1804—75), greve, statsråd och chef för sjöförsvarsdep. (1849), sedermera åter statsråd, utrikesstatsminister, 12
- Retzius, Magnus (1795—1871), livmedicus, professor i obstetrik vid Karolinska institutet (1849), 41
- Reuterskiöld, Carl Leonard (1816—1905), kabinettskammarherre (1850), 26, 28, 38
- von Rosen, Adolf Eugen (1797—1886), greve, överstelöjtnant vid flottans mekaniska kår (1846), verksam för järnvägars anläggande i Sverige, 11
- von Rosen, Robert Axel, greve (1807—84), hovmarskalk hos kronprins Carl (1851), sedermera överstekammarjunkare, passim
- Sandels, Carl Wilhelm (1818—96), stallmästare hos kronprins Carl (1849), sedermera överste, förste hovmarskalk, förste hovstallmästare, 20, 26 f., 31—40
- Skjöldebrand, Charlotte (1790—1866), grevinna, dotter av grosshandlaren Pehr Ennes och Elisabeth Brändström, överhovmästarinna hos drottning Josephine. G. 1811 m. exc. greve Anders Fredrik Skjöldebrand (1757—1834), 5, 14
- Sofia (1818—1877), drottning av Nederländerna, dotter av Wilhelm, konung av Würtemberg och Catharina Pawlowna storfurst. av Ryssland. G. 1839 m. konung Wilhelm III av Nederländerna (1817—90), 26
- Sparre, Erik Josias (1816—86), greve, hovrättsassessor (1850), vice häradshövding (1844), sedermera landshövding, 17, 35, 38 f.
- Sparre, Gustaf Adolf (1802—86), greve, justitiestatsminister (1848) sedermera president, universitetskansler, riksmarskalk, 10, 41
- Sparre, Josephine (1829—92), dotter av överstekammarherren, greve Johan A. Sparre och Sophie Anker. Hovfröken hos kronprinsessan Louise (1851), sedermera hovfröken och kammarfröken hos drottning Louise och norsk statsfru hos drottning Louise. G. 1862 m. norske kabinettskammarherren Bredo Munthe Morgenstjerne Stang (1835—1917), 35
- Sparre, Ottiliana (1820—1900), dotter av majoren, greve Fredrik Wilhelm Sparre och grevinnan Beata Lagerberg. Hovfröken hos kronprinsessan Louise (1850); sedermera statsfru hos drottning Louise. G. 1851 m. landshövdingen greve Erik Josias Sparre (1816—86), passim
- Sparre, Sigrid (1825—1910), dotter av generalmajoren, frih. Sixten Sparre och grevinnan Caroline Lewenhaupt. Hovfröken hos drottning Josephine (1844; tjänstefri 1850). G. 1852 m. kommandörkaptenen frih. Fredrik Thure Cederström (1808—86), 10, 35, 37
- Sprengporten, Ulla (1828—74), dotter av överståthållaren, överhovjägmästaren, greve Jacob Wilhelm Sprengporten och grevinnan Ulrica Brahe. Hovfröken hos kronprinsessan Louise (1850). G. 1851 m. ryttmästaren, greve Fredrik Wrangel (1820—58), 39, 42
- von Stedingk, Ludvig Eugen (1794—1875), greve överstekammarjunkare (1837), sedermera gene-

- rallöjtnant, överstekammarherre, 14 f.
- Stenbock, Magnus (1800—71), greve, major, kammarherre (1823), godsägare, 19, 24 f., 34
- Stierneld, Algernon (1791—1868), frih., utrikesstatsminister (1848), 30, 41
- Stierneld, Charlotte (1830—1913), dotter av utrikesstatsministern, frih. Algernon Stierneld och grevinnan Jaquette Gyldenstolpe. Hovfröken hos drottning Josephine (1850). G. 1853 m. kammarherren David Stierncrona (1820—1900), 5
- Stierngranat, Gustaf Georg Henrik (1806—71), överstelöjtnant och chef för Smålands grenadjärbataljon (1851), sedermera överste, 30
- af Ström, Israel Ludvig (1821—1904), jägmästare i hovjägeristaten (1848), intendent över Djurgården (1850), sedermera chef för styrelsen över Djurgården, förste hovjägmästare, 32
- Sture, Sten Miles (1806—75), frih., häradshövding n. h. o. v. (1839), godsägare, 34
- Sörman, John, köpman i Stockholm, 23
- Ulnér, Carl Hans (1796—1859), varvschef i Karlskrona (1849), sedermera statsråd och chef för sjöförsvarsdep., 30
- Wallensteen, Nils Fredrik (1796—1877), statsråd (1848), 12
- Welin, Per Gustaf (1786—1864), förste hovintendent och chef för hovförvaltningen (1844), 28
- af Wingård, Carl Fredrik (1781—1851), ärkebiskop (1839), 29
- Wrangel, Fredrik (1820—58), greve, löjtnant (1846), adjutant hos kronprins Carl (1847), sedermera ryttmästare, 39
- Wrangel, Ulla, se Sprengtporten.

INGEBORG KARLSDOTTERS (LEJONBALK) ÄKTENSKAP

AV BJARNE BECKMAN

I den förtjänstfulla publikationen *Äldre svenska frälseläkter*, I: 2, s. 164, uppges det, att värendslagmannen Karl Ingeborgssons (Lejonbalk) dotter av samma namn som farmodern skall ha varit gift med riddaren Tore Bonde. Detta skall framgå därav, att denne beseglat DS 889 (= *Diplomatarium Suecanum*, brev nr 889), som utfärdats av Ingeborg, hennes syster Katarina samt dennas make, riddaren Ragvald Puke, och vari dessa godkänner en donation till Vreta kloster, som gjorts av Ingeborgs och Katarinas broder, lagmannen Folke Karlsson. Som ytterligare stöd åberopas, att en Johan Toresson, som »tydliggen» är Tore Bondes och Ingeborgs son, i vapnet fört en uppvänd vinge, vilket sköldemärke även förekommer inom ätten Lejonbalk och hos några medlemmar av ätten Puke, som på modernet härstammade från denna.¹ Det har synt mig nödvändigt att underkasta dessa uppgifter en kritisk granskning.

Det gäller till att börja med själva urkunden. DS 889 företer ett flertal besynnerliga drag. Den saknar sålunda fullständig datering. Endast århundradet anges men varken år eller dag. Något sådant är ytterligt ovanligt, nära nog exempellöst. Man vill inte gärna tro, att det beror på glömska. Det kan däremot bero på att urkunden tillverkats i efterhand och daterats på måfå.

Misstänksamheten ökas, då man läser vittnesmeningen. Den anger, att rättshandlingen skett »in presencia domine nostre regine antique, domini Thoriri dicti Bonda et aliorum bonorum virorum». Det betyder kanske mindre, att drottningen rent grammatiskt sett samordnas med de gode männen, men varför namnges hon inte? K. H. Karlsson har tydligen inte ansett sig kunna identifiera henne, ty detta belägg upptas icke i hans register, men att det är den avsatte Valdemars gemål Sofia, som bör avses, kan väl ej betvivlas. Magnus Ladulås' änka Helvig, som också skulle kunna komma i fråga, behåller nämligen sin drottningtitel ograverad hela livet igenom och kallas »quondam regina» först efter sin död.² Men visste över huvud urkundsförfattaren, vem han menade?

¹ HiSig, III, 35, 83, 114, 249, 469, 477.

² DS 1367, 1798, 2145, 2453, 2555.

Även titeln väcker nämligen undran. Sofia betecknar sig som exdrottning först 1280, då hon kallar sig »quondam regina». Samma titel för hon 1285, men 1283 kallar hon sig »senior regina», tydligen i jämförelse med Helvig.³ Men »antiquus» i specialbetydelsen »förra, förutvarande» om innehavare av ämbeten och värdigheter tycks icke förekomma i svenskt medeltidslatin annat än här. I varje fall saknas det i vårt under utgivning varande glossarium.⁴

Även i klassiskt latin tycks det vara tämligen ovanligt och huvudsakligen användas i poesien. Georges har dock icke något direkt parallellfall, men Heikel citerar »coniux antiqua» med hänvisning till Vergilius.⁵ Man frestas därför att fråga, om inte »antiqua» här står i den enda betydelse, som egentligen förekommer i svenskt medeltidslatin, dvs. »gammal» i absolut mening, »ålderstigen», eventuellt med bibetydelsen »ärevärdig». Men någon drottning, som kunde betecknas så, fanns inte i Sverige vid den tid, där diplommet sakligt sett borde höra hemma.

Till sist tycks också beseglingen ha företett egendomliga drag. På baksidan av diplommet har Peder Månsson Utter antecknat, att Ingeborg Karlsdotters signet, som då ännu var i behåll, upptog ett lejonansikte. Detta kan givetvis, såsom Karl-Uno Pettersson antagit,⁶ bero på en feltolkning: om sigillet varit nött, kan lejonansiktet och den uppvända vingen lätt ha sammanblandats. Men det kan också vara ett indicium på att brevet icke är äkta. Det är i varje fall så misstänkt, att det bör behandlas med stor försiktighet. Till vittgående slutsatser bör det icke föranleda.

Men även om det är äkta, bevisar det icke, vad det ansetts bevisa. Av de tre utfärdarna kan Ragvald Puke icke ha haft någon annan rätt att åberopa än den han ägde som sin hustrus målsman. Hade Tore Bonde varit gift med Ingeborg Karlsdotter, borde han också ha stått som utfärdare och icke endast som den förste bland de gode männen. Att han beseglat brevet är en ren fantasi.⁷ Pergamentet bär visserligen

³ DS 706, 760, 814. I ingressen till det mellersta diplommet betecknar Liljegren utfärdaren som Sofia d. ä., möjligen med tanke på den Sofia, som Magnus Ladulås varit förlovad med. Senior är väl dock bestämning till regina.

⁴ Glossarium till medeltidslatinet i Sverige, I: 1 (Stockholm 1968), s. 53.

⁵ K. E. Georges, Ausführliches lateinisch-deutsches Handwörterbuch, I (Basel 1962), sp. 475 f.; I. Heikel, Kortfattad latinsk-svensk ordbok (Stockholm 1940), s. 28. — Underliga reminiscenser från den latinska poesien insmyger sig visserligen ibland i diplomlatin, exempelvis det ovidianska »consors thori» i DS 2155. Om innebörden därav se HT, 1944, s. 70.

⁶ ÅSF, I: 1, s. 69.

⁷ Uppgiften om hans besegling finns redan i L. O. Larsson, Det medeltida Varend (Lund 1964), s. 402. Om ÅSF fått den från honom eller från Liljeholm, kan jag ej avgöra.

fyra snitt, medan utfärdarna som sagt endast är tre. Vid de två mel-
lersta snitten hänger ännu långa och smala pergamentsremsor kvar.
Om första och fjärde snitten någonsin uppburit några sigill, kan icke
avgöras. Snittens utseende tyder snarast på att de icke varit använda.
Men även om brevet haft fyra sigill, så framgår det ju av vittnesme-
ningen, där ingen begäran om medbesegling förekommer, att det lika
gärna kan ha varit »exdrottning Sofia», som beseglat i första rummet
som Tore Bonde i det sista. I båda fallen har det endast skett »till
vittnes».

Att Tore Bonde en gång förekommer i Varend tillsammans med
biskop Bo I, visar visserligen, att han haft någon anknytning dit, men
av vilken art denna anknytning varit, kan icke avgöras. Något bevis
för att han varit gift med Ingeborg Karlsdotter, som ju ledde sina
anor från Varend, är det i varje fall inte. Herr Tore har f. ö. också
haft förbindelser i övre Sverige. Hans dödsdag har antecknats av fran-
ciskanerna i Stockholm.⁸

Vad Johan Toresson beträffar, har hans hustru ansetts förekomma
i DS 951, som är ett testamente, utfärdat av Cecilia Elofsdotter, gift
med Karl Ingeborgssons yngre son Magnus. Den icke namngivna kvin-
nan upptas mellan ett antal tjänarinnor (villice) och en fattig flicka
(paupercula) från Hjärtlanda, som heter Kristina. Vill man verkli-
gen tro, att den, som varit gift med en riddares son och systerson till
testatrix' make fått en sådan placering? Det måste helt enkelt vara
fråga om en person av jämförelsevis låg börd.

Den Johan Toresson, som uppträder under 1200-talets sista år (DS
1254, 1260) rör sig i utpräglad östgötsk lågfrälsemiljö, som icke med-
ger några genealogiska slutsatser. Kvar står alltså endast, att han fört
den uppvända vingen som sköldmärke. Det indicerar släktskap med
ätten Lejonbalk, men av vad art denna släktskap varit, kan vi icke be-
döma.

Det har alltså visat sig, att ingen av de omständigheter som åbero-
pats som bevis för Ingeborg Karlsdotters äktenskap med Tore Bonde
håller stånd inför en kritisk granskning. Ingeborg synes mig därför
kunna betraktas såsom till äktenskap ledig, och det vore kanske skäl
att beakta min för tolv år sedan framställda hypotes, att en dotter till
Karl Ingeborgsson varit gift med riddaren Ulf Karlsson (Ulv).⁹

⁸ L. O. Larsson, a. a.; ÅSF, I: 2, s. 164.

⁹ Till Tofta- och Ulfätternas äldre historia (Tierp 1957), s. 25 f. Där har jag
s. 45, not 150, hävdad, att Ingeborg Karlsdotter icke kan vara mor till Inge-
borg Ulfsdotter, då mor och dotter icke gärna hade samma namn. Det före-
kommer dock inom ätten Sparre av Tofta. Se ÅSF, I: 1, s. 84 f. (tab. 1).

Jag motiverade då detta antagande med att Ulf Karlssons dotter Ingeborg ägde jord i Våmb, Kåkindes hd, liksom Filip och Folke Karlsson (Lejonbalk)¹⁰ samt att namnen Filip och Ingeborg möter både i släkten Ulv och i släkten Lejonbalk. Därtill kan läggas, att Ulf Holmgersson (Lejonbalk) ägt jord i Amnehärads sn, Vadsbo hd i Västergötland, i omedelbar närhet av det Årås i S. Råda i Värmland, som ingick i arvet efter fru Ingeborg.¹¹ Slutligen torde det Helgö, som även tillhört henne, icke, såsom jag och andra antagit, vara att söka i Ekerö sn, Färentuna hd, utan i Öjaby sn, Kinnevalds hd i Varend, mitt i en bygd, där Folke Karlsson varit rikligen besutten.¹²

Tyvär är jag icke känd med något privatdiplom, där medlemmar av ätterna Ulv och Lejonbalk uppträder tillsammans på ett sådant sätt, att de kan antagas ha varit blodsförvanter. Det bör dock erinras om att Ingeborg Ulfsdotters son Ulf Abjörnsson endast undantagsvis förekommer tillsammans med sina kusiner, sönerna till Filip Ulfsson (Ulv).¹³

Ett litet indicium kan dock anföras, som får gälla i brist på bättre. Enligt DS 3653 har den nämnde Ulf Abjörnsson år 1342 utfärdat ett skuldebrev på Bengt Pukes vägnar. Denne Bengt Pukes genealogiska ställning är visserligen inte med absolut säkerhet känd, men antagandet i ÄSF I: 2, s. 180, att han varit son till Kättil Ragvaldsson Puke, stödes av mycket starka sannolikhetsskäl. Hans morfar skulle i så fall vara Brud Bænason (Lejonansikte, Bengt Nilssons ätt), hans ena faster den Bengta Ragvaldsdotter, som var gift med Erengisle Petersson (Bonde), åt vilken Bengt Puke tillsammans med Erengisles söner beseglar DS 3993, och en annan, till namnet okänd, faster skulle vara mor till den Kättil (Puke) Glysing, som tillsammans med Bengt Puke och andra beseglar DS 3853. Dessutom för han i vapnet den uppvända vingen. Om min hypotes är riktig, skulle han dessutom vara sysslings till Ulf Abjörnsson, och det är väl rimligtvis denna släktskap, som medfört, att de haft affärer tillsammans.

Det kan nog med skäl sägas, att de premisser, på vilka jag byggt min hypotes om Ingeborg Karlsdotters äktenskap, inte är så starka, som man kunde önska. Men de har kanske ändå det företrädet, att de finns till, medan premisserna för hypotesen om hennes äktenskap med Tore Bonde i många fall visat sig vara obefintliga.

¹⁰ DS 742, 901, 1545.

¹¹ DN, 7: 1, n. 320, DS 1545. Notisen är dock rätt sen och faller efter den samhällsomstörtning, som blev en följd av den mecklenburgska invasionen och inbördeskriget. Det kan därför vara fråga om donerat eller konfiskerat gods.

¹² Se min uppsats Helgasko och Helgö (Hyltén-Cavallius-föreningens årsbok 1966/Kronobergsboken 1966), framför allt s. 144 ff.

¹³ Hade DS 2543 gått förlorat, hade vi i det fallet varit ganska illa ställda.

FLODAPRÄSTEN PAULUS MAGNIS (HJORT AV VILSTA) HÄRSTAMNING

AV HANS GILLINGSTAM

Magnus Collmar har i en intressant uppsats i denna tidskrift 1959 utrett den frälseätt som han efter dess vapen och dess äldsta kända sätesgård kallat Hjort av Vilsta. Den förste i denne släkt som är känd mer än till namnet var den 1560 avlidne Paulus Magni, belagd som kyrkoherde i Åker i Södermanland 1529—1531 och i Floda i samma landskap från 1539.¹

Inledningsvis avvisar Collmar den i Kröningsvärd's till Diplomatarium dalekarlicum fogade släkttabeller 1853 förekommande uppgiften, att Paulus Magni skulle ha varit son till den 1534 avrättade dala-bergsmannen Måns Nilsson (Svinhuvud) i Aspeboda.² Han ger dock inte någon förklaring till hur denna härledning uppkommit. I Paulus Magnis bytesbrev med Gustav I 1552 uppges emellertid, såsom Collmar framhållit,³ att Lerjesnoret eller Lerjan i Torsångs socken i Dalarna var hans moderne. Denna gård hade senast 1547⁴ av konungen indragits från Måns Nilssons änka Margareta, och hennes innehav av gården har bevisligen varit känt för Kröningsvärd.⁵ Han har tydligen dragit slutsatsen, att Paulus Magni var hennes son, och ansett dennes patronymikon styrka, att Måns Nilsson var fadern.

Om Paulus Magnis mor meddelar Collmar, att hon enligt »uppgifter på flerfaldiga håll i äldre genealogiska utredningar» skulle ha hetat »hustru Karin på Juresta i Floda sochn» och varit dotter till en Knut av ätten Lillie af Ökna.⁶ Elgenstiernas ättartavlor har kombinerat denna uppgift med Kröningsvärd's och gjort henne till Måns

¹ Jfr numera Collmar, Strängnäs stifts herdaminne, 2 (1964), s. 222 och 705.

² PHT 1959, s. 54.

³ Ibid., s. 62.

⁴ Dalarnas handlingar 1547: 1: årliga räkntan, f. 40 v, KA. Jfr B. Boëthius, Gustav Vasas kyrkoreduktion i Kopparbergslagen (Septentrionalia et orientalia. Studia Bernharo Karlgren dedicata, 1959), s. 64 f., och densamme, Kopparbergslagen fram till 1570-talets genombrott (1965), s. 334 f. — Identiteten mellan »Leriessnor» i 1552 års brev och Lerjan framgår av att den gård konungen bytte till sig från Paulus Magni kallas »Lärian» i Arv och eget, vol. 18, KA. Måns Nilssons änkas gård kallas omväxlande »Lerian» (Dalarnas handlingar 1539: 4, uppslag 32; Västmanlands handlingar 1552: 3; årliga räkntan, f. 70) och »Leriens Noredtt» (Dalarnas handlingar 1547: 1: årliga räkntan f. 40 v).

⁵ C. G. Kröningsvärd, Chronologiskt register på alla i Diplomatarium dalekarlicum införda urkunder (1853), s. 68.

⁶ PHT 1959, s. 58.

⁷ G. Elgenstierna, Den introducerade svenska adelns ättartavlor, 4 (1928), s. 669.

Nilssons hustru,⁷ men det är ej känt, att Måns Nilsson varit gift mer än en gång, och hans änka hette, såsom ovan nämnts, Margareta.⁸ Källan för de av Collmar citerade släkttavlorna från 1600-talet torde vara en släkttavla i 1500-talsgenealogen Rasmus Ludvigssons stora förlorade släktbok, som är känd genom två fullständiga avskrifter.⁹ Där har hon emellertid fått en kronologiskt orimlig placering i ätten Lillies af Ökna genealogi. Hon uppges nämligen där ha varit faster till farfadern till de med Paulus Magni samtida riksråden Knut och Axel Andersson. Detta har föranlett N. W. Marks von Würtemberg att i sin ättartavleredaktion från omkring 1800¹⁰ godtyckligt ändra placeringen, så att hon i stället uppges ha varit dotter till en i övrigt okänd farbror till Knut och Axel Andersson (Lillie af Ökna), en konstruktion som kvarstår ännu i Elgenstiernas ättartavlor.¹¹

Collmar har kombinerat Paulus Magnis modernejord i Dalarna med ett svinhuvudvapen i Floda kyrka.¹² I detta sammanhang anför han emellertid en anteckning av J. Peringskiöld, enligt vilken omkring 1700 vid denna vapenmålning fanns namnet »Hince Jonsons oppo Kopp(er)berget». Detta visar, att svinhuvudvapnet i Floda kyrka ej har något samband med Paulus Magni utan är från slutet av 1400-talet. Jag har nämligen i annat sammanhang påpekat, att den 1474—85 uppträdande dalabergsmannen Hinse Jönsson (Svinhuvud) i Stenbjörnsarvet enligt Rasmus Ludvigsson var svärfar till Anders Laurensen (Lillie) på Ökna i Floda socken,¹³ vilket styrkes av att en

⁸ Jfr Boëthius, Kopparbergslagen, s. 241. Hennes av Boëthius uppgivna patronymikon Albrektsdotter förekommer veterligen ej i samtida källor. Jag känner det tidigast från den i Skoklostersaml. I Fol. vol. 57, p. 382, RA, inskrivna antavlans för den under 1600-talets senare hälft levande Peder Jönsson Svinhuvud (jfr Gillingstam, De svenska släktböckerna före Rasmus Ludvigsson, SoH 1951, s. 214), där hon också uppges ha fört tre björnramar i vapnet (jfr Elgenstierna, 8, s. 74).

⁹ Skoklostersaml. I Fol. vol. 57, f. 304, RA. Rålambska saml. Fol. vol. 12, f. 303, KB. Om handskrifterna se Gillingstam, a. a., s. 213.

¹⁰ Om detta handskrivna ättartavleverk i Riddarhusets arkiv se F. Wernstedt, Riddarhusets stamtavlor (Skr. utg. av Geneal. föreningen, 2, 1946), s. 8, och J. E. Almquist, Ätten Lilliehöök under sen medeltid och äldre vasatid (SoH 1962), s. 17, samt densamme, Den friherrliga ätten Rålamb's ursprung (SoH 1964), s. 11 ff.

¹¹ Elgenstierna, 4, s. 668 f.

¹² PHT 1959, s. 54. Vapenmålningen är ännu bevarad enligt R. Norberg, Floda kyrka (Sörmländska kyrkor, 1: 2, 1942), s. 10, men utan text.

¹³ Gillingstam, Svinhuvud och Svinakula (PHT 1966), s. 4, not 2. Jfr B. Boëthius, Svinhuvud och Svinakula (PHT 1966), s. 122, som dock efter Skoklostersaml. I Fol. vol. 57, f. 314 v, uppger, att den dotter till Hinse Jönsson som var gift med Anders Laurensen hette Barbro. Detta är dock osäkert, eftersom namnet saknas å motsvarande ställe i parallellhandskriften Rålamb

person med namnet Anders Laurensso representerat Hinse Jönssons arvingar enligt en tänkeboknotis 1491¹⁴ och av att bland Hinse Jönssons arvingar 1504 nämnes en Axel Andersson,¹⁵ ty så hette en av Anders Laurenssons (Lillie af Ökna) söner¹⁶ (jfr ovan).

Det avgörande skälet för Collmars avvisande av Kröningsvärdss uppgift, att Paulus Magni var son till Måns Nilsson i Aspeboda, tycks ha varit en uppgift av Paulus Magnis son prosten Elf Pauli, att en 1437 nämnd Olof Öndsson skulle ha varit Paulus Magnis farfar. Det är frestande att söka förklara den av Rasmus Ludvigsson nedtecknade traditionsuppgiften¹⁷ om Paulus Magnis släktskap med ätten Lillie af Ökna genom att fästa uppmärksamheten på att Anders Laurensso (Lillie af Ökna) enligt Rasmus Ludvigsson var son till en Lasse Öndersson,¹⁸ vilket torde vara riktigt, eftersom de förde samma vapen¹⁹ och efter varandra bodde på Ökna i Floda.²⁰ Rasmus Ludvigsson skulle i så fall ha misstagit sig beträffande Paulus Magnis släktskap med dem så till vida som att denne ej härstammat på modernet från en syster utan på fädernet från en bror till Lasse Öndersson. Vid granskning av originalkällorna visar det sig emellertid, att den senares namn skrives »Lasse Ödhinson»,²¹ »Lasse Ödhinsson»²² och »Lasse Ödhenson»,²³ medan Olofs patronymikon skrives »Öndhson»,²⁴ »Öndzson»²⁵ och »Ööndson».²⁶ Om Lasse och Olof var bröder, är

---

Fol. vol. 12, f. 314. Beaktansvärt är i sammanhanget, att i skoklosterhandskriften finns spår av urkundsförfalskaren Nils Rabenius' verksamhet (Gillingstam, *De svenska släktböckerna före Rasmus Ludvigsson*, s. 214).

¹⁴ Stockholms stads tänkebok 1483—1492, ed. G. Carlsson (1944), s. 545.

¹⁵ Stockholms stads tänkebok 1504—1514, ed. J. A. Almquist (1931), s. 23 och 27.

¹⁶ Elgenstierna, 4, s. 668.

¹⁷ I annat sammanhang har jag visat, att Rasmus Ludvigsson gjort genealogiska uppteckningar om sin andra hustrus mormors släkt, som visar ingående kännedom om denna (Gillingstam, *Rasmus Ludvigsson och hans hustrus släktförbindelser*, SoH 1950, s. 92). Eftersom farbröder till henne var gifta med Anders Laurenssons dotter Kerstin och svägerska Birgitta Hinsesdotter (Boëthius, *Kopparbergslagen*, s. 578), är det sannolikt, att han genom dessa privata förbindelser haft kontakt med Anders Laurenssons ättlingar.

¹⁸ Skoklostersaml. I Fol. vol. 57, f. 304. Rålambska saml. Fol. vol. 12, f. 303.

¹⁹ Perg.-brev 7 jan. 1439, RA, och 6 april 1485, UUB.

²⁰ Svenska medeltidsregister 1434—1441 (1937), nr 634 och 635. Perg.-brev 6 april 1485, UUB.

²¹ Svenska medeltidsregister, nr 634 och 635. Om det fornsvenska namnet Ödhin (isl. Auðunn, Aun) se Danmarks gamle Personnavne, 1: 2 (1941—48), sp. 1618.

²² Svenska medeltidsregister, nr 636 och 871.

²³ Ibid., nr 1210.

²⁴ Ibid., nr 559. Om det fornsvenska namnet Önd (isl. Eyvindr) se Danmarks gamle Personnavne, 1: 2, sp. 1613.

²⁵ Svenska medeltidsregister, nr 618.

²⁶ Ibid., nr 638.

det svårt att förstå, varför deras patronymika nästan samtidigt skrivits så olika i brev från samma landskap.

Hur skall man då förklara, att det av Gustav I senast 1547 indragna Lerjesnoret eller Lerjan enligt bytesbrevet 1552 var Paulus Magnis moderne? Eftersom Måns Nilssons i Aspeboda enda arvinge synes ha varit en dotter, vars make tillhörde samma generation som Paulus Magni,²⁷ kan dennes moderneärvda rätt till Lerjesnoret ej ha berott på härstamning från Måns Nilsson. Den senare hade så sent som 1533 köpt gården av bönderna Nils Laurenssohn och Lasse Eriksson i Skuttunge i Uppland, vilka då uppges som arvingar till en Per Reimersson.²⁸ Denne hade bott där 1493.²⁹ Kanske har Paulus Magni efter konungens indragande av gården från Måns Nilssons änka gjort anspråk på den på grund av släktskap på mödernet med ägarna från tiden före 1533?

²⁷ Boëthius, Kopparbergslagen, s. 48 och 241 ff.

²⁸ Perg.-brev 12 mars 1533, RA. Jfr Boëthius, a. a., s. 212.

²⁹ Diplomatarium dalecarlicum, nr 152. Gården kallas då »Lillian». Om identiteten mellan Lerjan och Liljan se Boëthius, s. 334. Collmar, s. 62, not 22, vill kombinera ortnamnet med Paulus Magnis uppgivna modernehärstamning från ätten Lillie af Ökna. Denna ätt synes emellertid ej ha antagit släktnamn förrän i början av 1600-talet (J. E. Almquist, Hérrgårdarna i Sverige under reformationstiden, 1960, s. 406).

HERR KNUD OLSEN I HELLESTAD

AV KNUK KNUKSSON

Såsom den andre i serien av kyrkoherdar i Dalby och Hellestad har Carlquist uppfört Knud Olsen. Han stöder sig därvid på en notis, som skulle ha hämtats ur Malmö Tingbog: »1559 Tiisdagenn effter Inuocauitt wor Her Knud Ollssönn aff Helligstad her wppaa Raadhussitt oc affsaugde sig oc sijnn söster Beenthe Albritts aff Brederop fran arff oc gellid effter . . . (ej infört).¹

Det finns åtskilligt i denna notis som verkar tvivelaktigt. Går man till originalet, som med stadsarkivariens i Malmö benägna bistånd återfanns i Malmö stadsbok 1549—59, s. 332, finner man genast, att Brederop är ett avskrivningsfel för Biellerop. Notisen har i stadsboken försetts med en rubrik: »Her Knud Ollssönns aff Helligstad bekennellse om arff». Den skrivare, som infört notisen efter en handling där slutet saknats, har alltså liksom Carlquist identifierat Helligstad med Hellestad, men använder den då vanliga formen av ortnamnet.

Prästens namn brukar ju åtföljas av namnet på den ort, där hans prästgård ligger, i regel huvudförsamlingen. Men det fanns ingen prästgård i Hellestad vid denna tid.

Visserligen känner vi namnen på två tidigare sockenpräster i Hellestad. Den ene är förreformatorisk. 1501 skriver sig Henrik Jensen »sognaepresth i Helligstad och brodher i Dalby», vilket visar, att vi då här hade en ecclesia canonicalis, varest församlingstjänsten ombesörjdes av kanikerna vid prästkonventet i Dalby kloster. Carlquist tänker sig, att han kan ha haft något att göra med den första lutherska gudstjänsten här. Men det är orimligt. Han blev sedermera prost i konventet och omnämnes ännu 1535, då han, sedan riksrådet Anders Bille fått lämna från sig förläningen av Dalby kloster, på nytt blir dess föreståndare.² Som sådan kvarstår han till sin död, som torde ha inträffat 1540.

Den andre sockenprästens namn kan beläggas 1550, då han medbeseglat ett sockenvittne från Hellestad: »wor sogneprest H. Laurints Laurintss.». Det är säkerligen samme person, som omnämnes i Dalby

¹ G. Carlquist, Lunds stifts herdaminne, Ser. 2: 4, (1952), s. 207 och där anflitt.

² Danske Kancelliregistranter 1535—1550. Udg. ved K. Erslev & W. Mollerup (Köbenhavn 1881—82), s. 5.

klosters Indtagsbog 1530/31 som herr Lauritz.³ Han var då kanik i klostret. Johannesson anser, säkerligen med rätta, att han även varit sockenpräst i Dalby.⁴ Men någon prästgård fanns det då ännu icke. Den uppfattningen skulle man kunna få, då Johannesson uppger, att herr Lauritz fått alla intäkterna av en gård i byn. Det är dock ett misstag. Notisen i Indtagsbogen lyder: »Jtem Mons Møllere x sk landgille lam gos høns iiij les hø the iiij fick her Lauritz i Dalby». Sammanräkningen nederst på sidan i Indtagsbogen medtar alla intäkterna utom fyra lass hö, som alltså herr Lauritz fick och inte mera.

Före 1555 måste det dock ha funnits en prästgård här, ty då utökas den med tvenne jordar,⁵ som också är upptagna i Landeboken, där det däremot om Hellestad heter: »Tiill denne sognn er huerckenn prestegaard, Kircke iorder ellir Kircke gaarde».⁶

Man skulle alltså i notisen väntat ett Dalby i stället för Hellestad. Senare kyrkoherdar i dessa församlingar har alltid Dalby eller Dalby och Hellestad som efterföljande ortnamn, när detta anges. T. ex. »her Laurits Anderss. i Dalby» 1590.

Slutsatsen måste då bli, att Helligstad icke bör identifieras med Hellestad, vilket ofta belagda ortnamn aldrig eljest skrives på detta sätt.

Frånvaron av prästgård i Hellestad och ortnamnets form i notisen torde vara skäl nog att avföra Knud Olsen från kyrkoherdeserien i dessa socknar. Han måste ha varit präst i en annan församling.

Nu har Carlquist identifierat honom med en person med samma namn, som varit vicarius i Lund.⁷ Det är emellertid mycket sällan som en lantpräst innehar ett vikariat. Med detta följde enligt ett kungligt brev 1557 skyldighet att residera vid domkyrkan, såvida vikarien icke var anställd vid kansliet eller studerade vid något universitet.⁸ Detta förhållande gör det ännu osannolikare, att han samtidigt skulle ha varit sockenpräst i Hellestad. Den socken, med vilken Helligstad skall identifieras bör då ha legat i staden Lund eller i dess omedelbara närhet.

Då har vi egentligen bara en att välja på nämligen Helligkors socken i Lund. Denna nämns sällan i medeltida handlingar, men en soc-

³ Privatarkiver: Bille, Anders Bentsen. Papirer. H. Regnskaber 1519—1552, DRA. En mikrofilmkopia på Landsarkivet i Lund.

⁴ G. Johannesson, *Den skånska kyrkan och reformationen* (1947), s. 373.

⁵ E. Schalling, *Kyrkogodset i Skåne, Halland och Blekinge under dansk tid* (1936), s. 323.

⁶ K. G. Ljunggren & B. Ejder, *Lunds stifts landebok* (Lund & Khvn 1950), s. 37, 39.

⁷ Carlquist, a. a., s. 479.

⁸ H. F. Rørdam, *Kjøbenhavnns Universitets Historie fra 1537—1621*, 4 (Khvn 1868—74), s. 90 f.

kenpräst kan beläggas här 1437.⁹ Skrivaren har alltså skrivit Helligstad i stället för Helligkors, vilket kan vara ursäktligt, då sistnämnda socken vid den tiden icke hade någon präst och kanske icke heller längre någon kyrka, då denna snabbt raserades.

Barnekow har behandlat de kyrkliga förhållandena i Lund närmast efter reformationen.¹⁰ Han framhåller, att källorna är så knappa, att de icke gör det möjligt, att ens i grova drag återgiva, vad som under de närmast efter 1537 följande åren skett i Lund. Från den tiden finns det inte en enda notis om präster, som varit knutna till sockenkyrkorna här. Men socknarna har levat kvar som juridiska begrepp.

Vilket vikariat Knud Olsen innehaft omnämnes ej, då det 1565 övertogs av skolrektorn i Lund Christen Nielsen. Vi vet emellertid, att den sistnämnde 1588 var vicarius vid Altare S. Sepulchri. Då endast högt uppsatta personer hade mer än ett vikariat, torde man med säkerhet kunna anta, att det var detsamma som han övertog från Knud Olsen. Till detta vikariat hörde en öde grund och en hage i Helligkors socken i Lund.

Det förhållandet att Knud Olsen haft ett vikariat med mark i denna socken kan naturligtvis icke bevisa, att han varit präst här. Men tillsammans med de övriga här ovan anförda omständigheterna indicerar det onekligen att så kan ha varit fallet. Längre kan vi i brist på källor icke komma.

Knud Olsen skulle således ha varit icke den andre kyrkoherden i Dalby och Hellestad, men väl den siste förreformatoriske sockenprästen i Helligkors församling i Lund. Och då vikariatens innehades på livstid var han tydligen död 1565.

⁹ R. Blomqvist, *Lunds historia*, 1 (1951), s. 212.

¹⁰ K. Barnekow, *Lunds domkyrkas historia 1536—1680* (i *Lunds domkyrkas historia* . . ., utg. av E. Newman, 2, 1946), s. 7 ff.

MAGNUS GABRIEL DE LA GARDIE OCH HANS SEKRETERARE WILHELM JOHAN QUENSEL

AV ALICE QUENSEL

Redan i Conrad Quensels historia (PHT 1967) har omtalats, att sonen Wilhelm Johan fått studiehjälp av fältherren Jakob De la Gardie och Ebba Brahe, vilken Magnus Gabriel De la Gardie (= M. G.) fortsatt att ge. Om sin ungdom berättar Wilhelm Johan själv i skrivelse till K. M:t 12 april 1694, då han ansöker om assessorsbefattning vid hovrätten i Åbo. Han säger sig i tio års tid genom studier, »efter mig länt pund», vinnlagt sig om att genom kunskaper bli bekväm till att göra K. M:t och fäderneslandet tjänst i framtiden. Sedan har han haft lyckan att under fordom drotset sal. greve Magnus Gabriel De la Gardies hand vid dess kansli uti 16 års tid praktisera vad han i ungdomen kunnat lära och särskilt från 1668—78 jämte M. G:s egna beställningar blivit brukad i många K. M:t och riket angående importanta akters expedierande.¹

Vid Uppsala universitet inskrevs han vid elva års ålder, samtidigt som brodern Jakob, i jan. 1659 under professor Jonas Sundels rektorat enligt universitetets matrikel. Någon nation anges ej. Kanske hade han trots stipendiet från M. G. på så många studenters vis själv bidragit till sin försörjning efter faderns död i dec. 1662. Även om Oxunda gård förlänats på livstid till Conrads arvingar, tycks familjens villkor därefter ha varit knappa. Om någon utlandsvistelse ingått i Wilhelm Johans studier är okänt. Under studietiden uppvaktade han sin skyddspatron, universitetets egen kansler, med ett par

¹ Biographica, RA.

latinska brev, dels för att betyga sin tacksamhet och dels helt naturligt för att visa sina kunskaper i romarspråket, som den tiden inmängt i tal och skrift brukades av varje svensk man med högre bildning.² I det sannolikt äldre av dessa brev börjar han med en högstämd metafor: Så som källan låter sitt vatten genomströmma träden, så att ej blott stammarna resa sig mot höjden utan även telningarna kunna grönska igen, så har Magnus Gabriel De la Gardies nådeskälla, som gång på gång med de största välgärningar uppehållit hans föräldrar, »redan i min spädhed börjat vederkvicka mig» och trots den stora skara, som anropar Exc:s hjälpsamhet, upptagit honom bland sina klienter och tilldelat honom ett ganska stort stipendium, så att han rustats att besöka universitetet — utan detta hade han tvungits lämna sina i barnaåren påbörjade studier. Han hembär därför så stora tacksägelser, som någonsin ett tacksamt sinne kan uttänka, och skall aldrig upphöra därmed. Han ber Exc:n välvilligt skåda hans ringa skrift och låta den nåd, som hittills i ymnigt mått utgjutits över hans föräldrahem, fortsätta i framtiden, så att »jag slutligen kan frambära en mogen frukt, som E. Exc. nådeskälla kan säga härflyta ur sitt flöde». — Trots all formell utsmyckning och finurliga liknelser gör brevet intryck av en uppriktig ungdomlig tillgivenhet. Även det andra brevet talar om den nåd, som milt utgjutits över hans föräldrahem såsom ett vederkvickande och livande regn, om hur hans far till sin sista levnadsdag omgivits av Exc:s otroliga gunst, hur hans sörjande hus understötts med stora och mångfaldiga välgärningar och hur Exc. med synnerlig och medfödd mildhet upprättat honom själv i späda år, då han var slagen till marken av faderns död. Han hoppas därför att få framleva och sluta sitt liv till Exc:s behag.

En ej närmare daterad föredragning för rikskanslern omtalar, att sal. sekreterare Quensels [Conrads] son supplicerar komma uti Exc:s kansli. Beslutet har M. G. egenhändigt antecknat: »Öv.inspektoren Sneck och sekreter. Lideman prova om han därtill är kapabel så skall han *för andra* bliva employerat».³ 1670 förekommer han också i hovstatens listor som kanslist med 300 daler smt i lön; 1672 har den stigit till 450 dlr.⁴ 1673 kallas han kammarsekreterare och lönen anges till 500 dlr i penningar plus 250 i kommiss.⁵ Han har tydligen gjort framsteg och gått om tjänstemannen närmast före — Jonas Lorin.

² M. G. De la G:s arkiv: C I, E 1530, RA.

³ M. G. De la G:s arkiv: C XIV, RA.

⁴ Ibid.: D II Hovstaten, där följande uppgifter om denna är hämtade.

⁵ Ang. kommiss se PHT 1967 s. 50.

Därefter kallas J. W. Q. svensk sekreterare, har egen skrivare samt egen häst. Också hans skrivare får vid behov häst och släde på hovstaden, som syns av en lista över skjutsar. 1679 har Q. liksom tyske sekreteraren Samuel Christophori 1 050 dlr kmt i lön. Han åtnjuter enl. listan kost i »stora huset» [Makalös] samt vissa naturaförmåner, bl. a. 3 famnar tallved till en kakelugn i sin kammare.

Beträffande naturaförmånerna kunde ibland trassel uppstå. När Q. 1670 tillerkänts ett par skor, befanns att han inga fått, men »sjungaren» Roman hade i stället fått två par — och först efter rättelse kunde Q. kvittera ut sitt. Ovannämnda kammare fick han sig tilldelad nov. 1671, sedan han dristigt själv tillskrivit M. G. och begärt få en dylik »här i huset», alltså Makalös, emedan han för tjänstens skull måste vara ständigt vid handen.⁶ »Nu är fuller ingen annan ledig, än den som är jämte pagernas över vaktmästarens stuvu, där fateburs-hustrun haver allenast något skrap inne, som hon väl kunde sätta i ett av de många valven hon haver». Ber att hovmästaren måtte få inrymma honom denna kammare, »på det jag så mycket bättre må kunna efter min högsta längtan E. H. G. Excell:z troskyldigst alla stunder oppvakta såsom jag mig pliktig erkänner in till min dödsstund att er-visa». Den 15 aug. 1672 anser sig Q. tvungen att vädja till överinspektoren för sin beklädnad. Han förutsätter, att denne nogsam sett, »att de kläderna jag dageligen bär, nu bliva så släte och avslitna, att jag snart blyges visa mig bland folk», och han måste, som adressaten väl vet, vara tillstädes ofta i »praesens» av höga och förnäma personer, vilket så mycket mindre sig vill skicka, som det angår H. Exc:s egen respekt. Nu är inte den tid, då folket får sin lön, men icke desto mindre ber han om att få kommiss till en klädning, efter »jag ändå kommiss i höst lärer måst taga». Hans medbetjante har haft »avantagen» att få sorgekläder — en liten son till M. G. hade dött — och därigenom kunnat bespara sina egna, så att de väl kan bida till lönen utfaller, medan han, som så träget och starkt arbete har som någon av dem, måst behjälpa sig med sitt eget.⁷ Att lönerna delvis brukade utgå i »kommiss» bottnade tydligen i bristen på reda pengar; lättare var det att medelst långlöpande räkningar rekvirera varor från in- eller utländska köpmän. Men också det systemet kunde stöta på svårigheter, som brevets fortsättning visar. Skulle den köpman greven

⁶ Skrivelser till M. G. De la G: CI, E 1530, RA.

⁷ Biographica, RA. Den ovan nämnde Lorin klagar, att han inte vågar buga sig av rädsla att spräcka de slitna byxorna, och betjänterna kan inte gå ut och visa sig i sina trasor. Cit. i A. Hahr, Konst och konstnärer vid M. G. De la Gardies hov (1905).

härtill tagit hos inte mer vilja leverera »innan ny försäkring», hoppas Q. att överinspektoren själv ville assistera honom, eftersom han kan göra sig betalt av Q:s lön närhelst han behagar. Q. vill bestå intresse därtill och alltid beflita sig om erkänsla.⁸

Magnus Gabriels hovstat överträffade faderns och rörde sig på 70-talet om ca 200 personer. De högre stånden i stormakten Sverige hade med ökade internationella förbindelser, fredliga och krigiska, utvecklat stigande kulturella och materiella anspråk. Detta gällde inte minst Magnus Gabriel. Det passade hans naturliga läggning och anstod hans höga befattningar — riksråd vid 25 år, general vid 26, senare riksskattmästare, rikskansler och riksdrots — vartill kom skilda uppdrag som generalguvernör, president, universitetskansler och i utländsk beskickning. Mycket betydde också hans nära anknytning till kungahuset: han var gift med prinsessan Maria Euphrosine av Pfalz, dotter till prinsessan Katarina av Sverige och hennes hit inflyttade gemål. M. Euphrosine var alltså syster till Karl X Gustav. Detta kungliga gifte kastade glans över de la Gardieska hovet och medförde särskilda ambitioner för dess standard.⁹

Själv gör furstinnan — som hon kallas — inte något anspråksfullt intryck. Hon intresserade sig som andra svenska stormansfruar för familj, hus och hem, men visade mindre än flera av dessa någon ekonomisk vinningslystnad. Hushållsaktig ter hon sig emellertid, när hon t. ex. 10 okt. 1677 skrev till Quensel och berättade, att den från Västergötland uppkomna boskapen redan var konsumerad och att hon funnit bättre att lägga beslag på de 40 oxar, som varit avsedda för dottern fröken Katarina än att framdeles köpa nya för dyrare pris. Fröken K. har i stället till sina tarver fått de 1 000 dlr, som greven sist anordnat till »oss». Hon ber Q. vid tillfälle [!] berätta det för gemålen och med sin flitiga omsorg laga så att hon snarast skall förnöjas för detta »förskott». — Hon berättar själv i sin levernesbeskrivning,¹⁰ hur hon hos brodern, »Carl-Gösta», som hon kallade honom, lagt sig

⁸ Magalottis uppfattning (L. Magalotti, Sverige under år 1674, 1912, s. 102) att en så vidlyftig ekonomisk förvaltning som De la Gardies kunde drivas bekymmersfritt, därför att man i Sverige saknade utvägar att få betalt av en person i hans ställning, torde vara överdriven. Men krediten följde väl hans pol. inflytande.

⁹ En bokstavligt talande bild är Münnichhovens här återgivna porträtt av makarna De la G., där M. G. står ett trappsteg lägre än gemålen för att markera hennes furstliga rang. Orig. finns på Borrestad och var utställt på Nat. museums Christinautställning 1966.

¹⁰ Ett handskrivet ex. finns i M. G:s arkiv, D I, RA. Tr. av E. M. Fant i Handl. til uplysning af svenska historien, St. 1 (1789); jfr Dela Gard archivét, 8 (1837), s. 90—92.

Maria Euphrosine av Pfalz-Zweibrücken och Magnus Gabriel de la Gardie. Målning av H. Münnichhoven 1653, Borrestad.

ut för maken, för att han skulle få bli riksmarsk liksom fadern och farfadern, men får det diplomatiska svaret, att »Nej, min syster . . . jag får alltid soldater, men en skicklig kansler var ej så lätt funnen». Av kungen fick de både gods och andra presenter — särskilt givmild var han mot dottern Katarina, som han älskade, därför att hon var uppkallad efter deras mor. I den mån man kan skönja en personlighet bakom spridda rader i arkiven syns Maria Euphrosine haft en blid utstrålning, som man vill se som ett arv just från denna mor.¹¹ Furstinnan var närvarande vid sin kunglige brors död, vilken blev en

¹¹ Ett möte med furstinnan skildras i Ellen Fries, Sv. adelns familjeliv i gamla tider (1901), s. 192, i kap. Ur en diplomats brev.

vändpunkt till det sämre för familjen De la G. Inalles hade hon 11 barn, varav bara en son och två döttrar blev vuxna.

Liksom på fältherrens tid var hovfolket uppdelat i bord eller tafflar — vid M. G:s hov ibland 16 stycken. Q. började som kanslist vid nummer 5 och steg snabbt till nummer 2, hovmästarens (motsvarande en hovmarskalks). Rätternas antal lär ej ha varit färre än dem hans far åtnjutit i fältherrens tjänst, men Maria Euphrosine låter ganska imponerad av att hon och hennes barn under en tid de gästade det kungliga hovet fått 12 rätter till varje måltid.¹² Matleveranser kunde man ju få från egna gods och standarden vid bordet bör ha kunnat bevara det ståtliga skenet längre än vad folkets beklädnad gjorde.

Det dryga årtionde W. J. Quensel stannade vid M. G:s hov betecknar utförsbacken för rikets högadel: den sluttar ned mot reduktion och förmyndarräfst. Kungamakten skärptes till envælde, inte minst av fiskaliska skäl. Särskilt kännbart blev detta för en medlem av förmyndarregeringen som likt M. G. förvärvat en godsansamling, skattad till mer än 1 000 hemman. Lyckligtvis för sekreteraren Q. hade han mindre direkt befattning med ekonomin än vad hans far haft med fältherrens. Han hade dock åtminstone i början att utställa assignationer, d. v. s. anvisningar på utbetalningar, liksom att utfärda anställnings- och avskedsbevis. När furstinnans husgeråds-skrivare misskött sig, var det Q. som skulle beröva honom fullmakten och låta honom »klarera». När en fogdeplats var ledig, beordrades sökande att anmäla sig hos sekreterarna Q. och Norell och få svar där. Han uppsatte brev till K. M:t och andra myndigheter och han skötte påminnelser, underrättelser, överläggningar i mål och ärenden i hovrätt, kammare, rådhus och med högre och lägre dignitärer, bl. a. i reduktionsfrågor. Om han från början, som ovan synts, kände sin dag fylld till brädden av arbete, så blev det med åren allt drygare och innebar ofta förflyttningar med båt eller till häst i ur och skur.

Kan man konstatera en skillnad i Wilhelm Johans situation jämförd med hans faders, så ligger den inte bara i yttre förändringar, utan lika mycket på det personliga området i skillnaden mellan deras herrar. Den gamle fältherren var en imponerande, samlad personlighet, fast i sitt handlag med krigaryrke, politik, ekonomi, näringsliv och under-

¹² Antalet rätter torde ha avsett de framburna — slutsatsen att alla åt av allting förefaller osäker. En restauranggäst har sällan förtärt allt, som finns på matsedeln. Ang. bordens natur av kostanslag se PHT 1967, s. 52. På en lönelista står för kamrer Bohm kost = 3, medan för övriga står en etta.

havande. Sonen, som tydligen mer bar arv efter modern, var skicklig diplomat, men knappast statsman, ingen framstående krigare, slösare snarare än ekonom. Hans intellektuella begåvning och lysande egenskaper som konstkännare, kulturfrämjare och mecenat saknade den bakgrund i karaktärsstyrka och stabilitet, som så väl behövts för att möta tidens krav och stormar. En allmän osäkerhet döljer sig bakom misstänksamhet, hastigt uppbrusande vrede, hårda omdömen, ängslan och vankelmod — nervös skulle han betecknats i våra dagar. Men under dessa skiftande yttringar fanns efter allt att döma uppriktig fromhet och en känslig läggning, som kunde ångra överilningar och ömma för de olyckliga. Det senare draget har ju inte minst tagit sig uttryck i de välgörenhetsinrättningar — hospital, skolor, barnhem — som han anlagt eller medverkat till. Under nedgångsperioden minskar hans förut stora inflytande i allmänna ärenden mer och mer och därmed möjligheten att fullfölja den kulturinsats, som var hans stora och fruktbara gärning.

Under 70-talet avbröts M. G:s civila verksamhet av att han erhöll befälet över försvarsuppbådet i västra landskapen — ett uppdrag som han skötte så oskickligt, att det togs ifrån honom. Medan han innehade det, förde han emellertid med sig även civilt folk av sin egen hovstat, bl. a. två sekreterare, Strokirck och Quensel. Den senare tjänstgjorde enligt egen berättelse¹³ från 1675 t. o. m. 1678 vid militiekansliet, där han måst arbeta allena eftersom Strokirck »strax blev i Skåne fången och i Dannemark anhållen», allt utan något gages åt-njutande, »eftersom riksens tillstånd den tiden, så ock den sal. herrens private, annat icke tillåta kunde». Den 3 febr. 1677 kallas han emellertid att återinträda i sitt ordinarie arbete.¹⁴

Utfliödet av M. G:s mänskliga affekter och oro faller i stigande grad över hans svenska sekreterare Quensel. De behållna breven anhopas vid 70-talets sista år, då M. G. förde ett rörligt liv med lång frånvaro från Stockholm. Bara från 1678—79 finns bevarade ett hundratal till Q., enligt registraturet hans frekventaste adressat.¹⁵ Lyckligtvis för denne — och för hans sonsonsonsons sondotter! — är de flesta breven dikterade för renskrivare, men en del är egenhändiga och på åtskilliga av de andra klottrar M. G. själv dit sina tillägg. Det borde intressera en grafolog att tolka hans svåra piktur. — Man

¹³ Biographica, RA.

¹⁴ M. G. De la G:s registr. vol. 97, LUB.

¹⁵ Nedan refererade brev till Quensel fr. M. G. finns i hans arkiv, L II: E 1942, RA.

kan knappast få ett mer levande porträtt av Magnus Gabriel från denna tid än genom att möta honom i mängden av brev till Quensel. Han tilltalar denne med Sekreterare Quensel, titulerar honom sedan I med verben i pluralis och slutar med att befälla honom i Guds beskärm. Breven späckas med latinska uttryck och filosofiska sentenser. 1679 befinner sig M. G. ute på olika gods, medan Q. mest uppehåller sig i Stockholm på »utkik» och med uppdrag av skilda slag, först och främst att flitigt berätta vad som i Stockholm »remarkabelt spörjes». Postbuden rider så gott som dagligen från och till, och breven inleds ofta med att M. G. intet nytt har att meddela sedan sist, d. v. s. gårdagen eller dagen förut, men inte vill låta någon post avgå utan brev, och så kommer kanske fyra stora foliosidor tätt skrivna. Man får intrycket, att han knappast hunnit med mycket mer under dagen än att diktera brev och läsa de ankomna — Q. är ju inte den enda korrespondenten. T. o. m. julafton skriver han. I de flesta breven ligger en lös p. m. med punkter, som kort upprepar de uppdrag Q. borde uträtta, ett väl behöfligt sammandrag av hela brevtvgjutelsen. Själv har M. G. någon gång reagerat, då han fått motsvarande vidlyftigt svar, och då bett Q. att i breven se efter vad som är viktigast att besvara och ej »fylla papperet med vad man kan sammansöka» — men han vill för all del ha detaljerade redogörelser om allt! När han skriver, att den »gladelige julhelgen» dispenserar alla från skrivande och han därför sänder bara några rader, blir det minst lika långt som vanligt, innan han önskar Q. en välsignad julehögtid och ett fröjdefullt gott nytt år.

Breven röjer ett för M. G. typiskt drag: ironien. Vid svårighet att få ut vissa kontributionsmedel av staden heter det: »Jag tror väl att mina goda vänner och gynnare som dirigera Stockholms rådhusmedel ej varda tillåtandes att jag de 14 000 riksdalerna på en tid hos dem erhåller, det vore väl de gåvo allenast ifrån sig svar ja eller nej». När hans betjänte i Livland dröjt med att sända spannmålen och kommit sist bland alla, sedan det goda priset sjunkit, skriver han: »Så ser jag att mitt ärliga folk på den orten så nu som alltid mig betjäna med lika trohet och flit».

Naturligtvis hör bestyr med den stora privatekonomiska förvaltningen till de ämnen, som återkommer i M. G:s brevväxling med sin sekreterare. Rätt ofta berörs sjötrafiken med hans olika skutor. En sådan får Q. i uppdrag att sälja, när penningknipan är stor. När den holländska jakten fastnat i Sigtunasundets låga vattenstånd och ej kan ta sig upp till Vänngarn, där M. G. då befinner sig, sänder han

den tillbaka, så att sonen, greve Gustav Adolf, kan få begagna den. Den Q. använder, heter »Mjöhunden». Hur går det med spannmåls-skutan till Arboga? Varför har jag inte på länge hört något om unghästarna på Vänngarn? o. s. v. Den ekonomiska frågan återkommer och blir allt allvarligare. Hur går det egentligen till på kontoret i Stockholm? Hur kan folket där uppge, att intet finns kvar av det M. G. lämnat vid sin avresa? Hur kan hushållet i Stockholm bli dyrare än hans eget på landet, där han har hela sin familj och sitt stora hushåll? Och varför redovisar inte kamrern [Johan Bohm] situationen utan begär bara nya anslag? M. G. dröjer nu helst — fördröjer sig hette det på sina håll — ute på landet. När Q. skrivit, att åtskilliga beklagat hans bortresa och »ominera» allehanda konsekvenser därav, begär han ivrigt att få veta närmare »particularia» om detta. Själv trivs han bäst borta på sina gods, som han förflyttar sig emellan trots ibland mycket besvärliga färder. Från Cathrineberg skriver han i okt. 1679: »I förrgår ankom jag hit till gården sedan jag haft en mödosam resa för infallen olyckelig vinter med stor snö, som vägarna gjort övermåttan besvärlige, haver jag ock måst till små dagsresor resolve-ra». Till tacksägelsehögtiden för kungens »mariage» (i dec. s. å.) kan han däremot inte komma för töväders skull.

Dateringen av breven följer honom runt Mälارlandskapen ned till Västergötland — Vänngarn, Käggleholm, Höjentorp, Läckö är de vanligaste dateringsorterna. Nog fanns det skäl för honom att fly huvudstaden, liksom för att se till och leva på sina gods, men tydligt är, att han verkligen har sinne för landet i sig självt — natur och folk. Närmast hans hjärta står Västgötabygden. På våren 1679, då han ännu inte hunnit dit, oroar han sig för att folk ej kan få spannmål därnere, ville man också ge 10 rdlr tunnan — allmogen sägs äta mask och björkeknoppar. »Gud tröste den fattige och nödlidande». Allmogens nöd tillskriver han även durchmarscherna, då officerarne ej lyder k. durchtågsförordningen utan gör vad de vill. När svågern, Per Sparre, »avsagt» gården Håberg, sedan rågen blivit sådd, har han gjort bönderna orätt, och M. G. förklarar upprörd, att de bör njuta allmän lag och att han nu själv måste beskydda dem liksom alla i grevskapet boende. Det gamla »försvars»begreppet togs ännu på allvar. — Då M. G. rekvirerat snickarmästaren Johan ner till grevskapet för att där lära upp unga snickare, hade denné vägrat — »hade jag ej tänkt, att han skulle hava sådan repugnance att resa till en så god ort» [kursiv här], men efter så är, må han bli där han är. Det är typiskt, att M. G. i ett senare brev har retat upp sig på snickar Johan och tillkänna-

ger, att ingen, som finns för trög att tjäna på den ort han begär, skall mera njuta försvar eller husrum. Det står överhuvud slätt till vid Läckö, och han ber Q. att tillsammans med Bohm tänka ut och föreslå någon lämplig hauptman där, sedan Olof Bröms dött. Man bör efterspana en, som är trogen och aktiv, förstår lag och rikets recesser, adelns privilegier m. m., en man av auktoritet, som kan inge respekt hos alla, höga som låga, god ekonom och framför allt gudfruktig och rättskaffens. »Bättre är att något dröja med valet än välja illa».¹⁶

Till västgötatraktens ekonomiska uppryckning önskar han locka ner en duglig affärsman, kassör Lambert, för att öppna grosshandel i Lidköping. Nu efter Adrians och Barkens död finns där ingen sådan. Göteborgarna är alltför stora skinnare och den, som toge blott måttlig vinst, skulle locka landsbygden till sig. Barken efterlämnar en vacer och dygdig änka — à prendre, tydligen — med god förmögenhet och kredit. Varor kunde i M. G:s namn importeras till Uddevalla, så sluppe man både tullen och göteborgarna. Han föreslår även varorna, t. ex. de »galanta» såsom handskar, »cammisoler», nattrokar, band. Kläde borde tas från England, specerier från Holland, vin från Frankrike. På denna sak uppmanas Q. lägga ner stor omsorg. Att Lidköping, där nya staden, M. G:s egen skapelse, nu stod under uppbyggnad, bar hans prägel har ju satt spår in i vår tid. Bland de sociala åtgärder han medverkade till där var ett barnhus för 24 barn, alla klädda i rött. När greven omsider, efter att ha bevistat prostdotterns bröllop i Lidköping, bjuder Västergötland »godnatt» med föga hopp att få se det någonsin igen, [vilket han dock fick!] suckar han vemodigt, att här har han haft »all förnøjelse» — utom den förtret hans betjante tillfogat honom. Aktuellt var just då bl. a. »bedrägerier» av hans Göteborgskorrespondent, Johan Thelin.

Klagomål över betjante utgör en återkommande litanía. Särskilt gäller det »contoirets» förvaltning. »Vad tröstelige brev jag så kamreraren [Bohm] som bokhållaren Skraggen tillskrivit, have I att se av själve breven, dem jag under cachet volant Eder tillsänder. I måste representera dem, med vad harm jag spørjer en sådan contoirets conduite, och att de böra tänka [den] ej däri [blott] bestå vad de skyldige äro att göra, att diverse räkningar och förslag formeras, vilket contoirets endaste post är, utan att herrskapets nytta och gagn realiter söka i ärlig och trogen . . . förvaltande av inköp och utgift. Gud vet huru mina krafter skole tillräcka, som all bördan måste utstå och av

¹⁶ Enligt hovstaterna i M. G:s arkiv DII: E 1664 är en Stålhandske senare hauptman vid Läckö — antagligen = Anders S.

ingen soulageras, emedan ingen gör sin tjänst i contoiret som vara bör». Stämningen i kontoret har Q. ett tidigare år fått del av i brev från Bohm, som säger sig ha fått varken vått eller torrt för de »elaka kassaräkningerne», som då översänds — Q. bör lämna fram dem i rättan tid och vid rikskanslerns »gode humeur». Kassören Clemet Holmgren kallas av M. G. en lathund och en toker, och om en annan tjänare heter det, att han sin tjänst »allt för skammelig» har förrättat — han skall snart få spörja allvar. »Gud varder honom visst straffandes för det han förorsakar det fattiga folkets suckan och kvid på gårdarna». Stenhuggaren Goldschmitt är en »rätt elak människa, och rätt en olycka att man är råkat ihop med honom».

Räfsten med kontorsfolket slutar med att de reser ut till M. G. på Vänngarn för redogörelse, och för säkerhets skull följer Quensel med som buffert. Förebräelserna riktas icke mot honom, men han förväntas hålla allmän uppsikt över de andra, och de tycks å sin sida önska honom som medlare hos greven. Denne skriver vänligt till Q. och hoppas, att han kommit lyckligt med jakten, trots den starka stormen i natt (juni 1679). Även om han ibland är otålig över att ej ha fått svar på den eller den frågan ännu, så är tonen mot Wilhelm Johan i regel vänlig, och M. G. kan ge uttryck åt särskild glädje över vissa brev, som länt honom till »särdeles behag», eller då han finner att något helt väl, ja, övermåttan väl är uträttat. Speciellt gillar han ett förslag att dela upp »lilla arkivet» i kansli- resp. kontorsakter, vardera i särskilda valv. Har Q. förklarar något dröjsmål kan det heta, att »en så lång apologie som I gören i Edert brev hade ej varit av nöden». M. G. hade då ångrat ett överilat utbrott, när han på tal om kontorets slarv frågat hur det måtte vara fatt med eder andra: »vem eder tjust haver, att I så lamt eder om ett och annat vården». Även tyske sekreteraren Christophori är han, trots kritiska omdömen någon gång, nöjd med som regel och kallar honom i brev till Q. en trogen tjänare, då Christophori avgått efter utnämning till statlig tjänst i Bremen. En gång uppmanas Q. att skriva om allt och inte tro att Christophori gjort det — ty denne tror just detsamma om Q! — Liksom M. G. är snar att gå till rätta med sina anställda, beveks han till medkänsla inför deras lidande. När kamrer Starenflycht dör, ömmar han för »dess många små barn» och påminner om att hans fordran hos M. G. skall betalas. Han ger också prov på resignation, som kan förvåna omedelbart efter starkt ogillande. Vad kamrerarens ordinarie [!] dröjsmål belangar och Skraggens (Lars Svensson Skragge, adl. Skraggen-sköld) i lika måtto framställda invändningar »måste jag fuller tåla

vad jag ej kan ändra ehuru och jag alldeles uttröttas därvid». Bruksförvaltaren Clemet vill för ett lån på 2 500 dlr behålla 7 torparens dagsverken — ett intresse som är »allt för skamligt» och av M. G. beräknas motsvara 25 % ränta: »Men då konsidererar jag därhos detta, att ju mindre man på dem upptager, ju snarare är det igen betalt». Mot ett annat räntekrav resignerar han med sucken, att mot skinnare och skavare är alla remonstrationer fåfänga.

Också ifråga om kansliakterna har Q. en allmän översikt över andra betjante. Från Stockholm rättar han 12 aug. 1678 till ett misstag, som blivit begånget av »Langen» (furstinnans handskrivare) på Käggleholm: han hade ingivit M. G. tron, att den koffert, där de k. breven förvarades, skulle vara den Q. själv förut sände från Käggleholm, varför M. G. befallt Q. ta därur de brev, som kammaren nu begärt, och bara lämna ifrån sig kopior av dem. Ändå skrev Q. i förra brevet, att den kofferten var svart, där de k. breven ligga, och den, som sänts till Stockholm är brun, »ehuruväl bägge på locken med kalvskinn överdragne». M. G. får således inte onådigt uttyda, att Q. ej kan fullgöra den givna ordern. »Uti den förbe:te svarte kofferten ligga, förutan alla de andra E. H. Excell:z angelägnaste skrifter, alla K. M:ts brev, alla Senatens, alla Collegiernes med vad åter ur kansliet till alle desse är vordet expedierat». Han påminner om att han på Käggleholm frågat om några av dessa akter skulle tagas med, eftersom M. G. då befallt, att den kofferten med de »importante» handlingarna skulle sättas kvar i valvet, men att M. G. då förment, att det ej vore nödigt och att breven på ingen ort vore i bättre förvar än där.^{17a} Detta hade Q. vid sin avresa sagt till Langen, varpå denne lär ha nedsatt kofferten förseglad i valvet. Den 29 maj 1674 har Wilhelm Johan veterligen levererat dokumenter, som lagts in i furstinnans järnskrin, och betecknats med ett särskilt tecken: 2l.^{17b}

Under sommaren och hösten 1678 rasar en »sjuka» i Stockholm och däromkring. M. G. gläds därför åt att hans son med grevinna tänker vara på landet. Hadorph har små pigment och är farlig att umgås med, påpekar han varnande i egenhändigt tillägg i samband med att Q. återvänt till Stockholm. Denne hade emellertid redan varit angripen. I april hade han från Västergötland, Husgårde, där han befann sig med anledning av svärfaderns, hauptman Olof Bröms, död, bett M. G. ursäkta, att han ej tidigare kunnat redogöra för sitt svar till handelsmannen Henr. Arfwidsson. Denne hade velat bruka grev-

^{17a} Jfr S. Hedar, Enskilda arkiv under karolinska enväldet (1935), s. 87.

^{17b} M. G. De la G:s arkiv B: E 1325, s. 187, RA.

skapsbönderna för järnforor från Värmland, men Q. hade nekat, då kreaturen hos allmogen var så »mattige», att de skulle ha svårt med så tunga körslor »innan gräs blev». Q. hade drabbats av sjukdomen: i aug. uppmanar greven honom att sköta sin hälsa i staden och avisera allenast vad som är skrivvärt.¹⁸ Själv kände M. G. sig trots lantvistelsen inte frisk — han skriver med en »sjuklig penna» och berättar från Käggleholm i mitten av aug., att 20 personer i hans hov fått sjukdomen, som alltmer brer ut sig. Q. bör berätta för sin svåger läkaren Johan Rothman,¹⁹ att sjukdomen börjar med »frost» eller åtminstone ett rysande, sedan följer stor hetta och huvudvärk, ont i magen och en »nausea» för mat samt stor kraftnedsättning. Det kommer plötsligt, att »bäst som han går frisker måste han till sängs». Åderlåtning och »sudorifera» gör god effekt. I nästa brev uppmanas Q. att så fort möjligt sända en läkare till Käggleholm. Både apotekaren och fältskären är angripna. Q. sände, som nedan framgår, just sin svåger. »Gud vet huru illa jag är därän», klagar M. G. »Var söker sin commoditet och plaisir och jag måste träla för andra». I början av september har hans gemål insjuknat och han fruktar att det gäller någon svår åkomma. I mitten på månaden är hans son också sjuk, och då har gemålen blivit så pass bra, att hon vill med det snaraste fara till Stockholm för att sköta sonen och i synnerhet »vara min lilla sonehustru till någon tröst». Men i början av okt. besvarar M. Euphrosine själv ett Q:s brev, som gällt att sonen och hans grevinna vill logera i Makalös. Bäst vore, tycker furstinnan, att sonen bodde i sin fars rum och sonehustrun i hennes egna i våningen på n. b. Om de föredrar den övre med fröknarnas rum och sal, kabinett o. s. v. bör Q. se till, att skåpen behängs med tapeter, sköldpaddsbordet och klockan i fröknarnas kammare, som sal. fältherrinnan (Ebba Brahe) testamenterat, blir undanlagt och inte far illa genom främmande betjäntes vårdslöshet. Eljest må de fritt begagna rummen. Trädgårdsmästaren på Ladugårdslandet bör sälja »perimottor» (bergamottor) i hundratal. Kölden sätter in — men ännu mot månadens slut har två kammarpigor sjuknat och M. Euphrosine skriver till Q. att de måste föras på båt (från Höjentorp) till Stockholm för att få läkarvård.

Redan i juli hade Quensel blivit angripen. Den 31 berättar han, att »då jag förleden fredags natt till Arboga ankommen var och fann om

¹⁸ M. G. De la G:s arkiv (registratur), vol. 97, LUB.

¹⁹ R., som blev amiralitetsmedikus 1679 i Karlskrona, var g. m. Q:s svägerska Anna Bröms. A. Hülphers, Åttartal öfver den svenska släkten Wallwik (1765), jfr J. F. Sacklén, Sveriges läkare-historia, 1: 2 (1823), s. 1—3.

lördagsmorgonen vinnen vara hel contrair dristade jag mig intet gå sjövägen, utan höllt säkrare göra resan över land. Jag kom alltså måndags aftonen kl. 4 hit till staden [= Stockholm], ehuru väl intet utan besvär, emedan den frosten [!] som jag tvenne gånger på Käggleholm sporde, mig i söndags, då jag till Enköping kommen var, så hårt angrep att jag där måste till sängs och fördröja intill aftonen, varpå en mycket stark hetta med mattighet följde, dock red jag än den afton 2 mil». Doktor Duries (k. livmedikus Durietz) praeservativ mot tertian febern, »som denne är», att mellan tredje och fjärde paroxysmen öppna ådern »haver jag fuller det igår gjort», men frosten med påföljande hetta och mattighet var inte mindre än de förra gångerna. Han beklagar av hjärtat, att denna accident skulle råka honom, då hans medtjänare också var sjuka. En häftig vomering utmattar kroppen övermåttan, »varpå en stark hetta följer, och sker detta var annan dag» . . . Den 3 aug. är han av doktorn förbjuden att på några dar gå ut i luften, då frossan så kan utebli, men däremot har en »continue» huvudvärk och mattighet tillstött. Han ber M. G. ursäkta, om han inte förmår uträtta sin tjänst. Den 6 kunde han för stark svindel inte gå ut, men den 7 är han trots läkarförbud i farten på olika håll. Christophori är så matt, att han inte ens orkar skriva något. Den 12 har Q. trots alla bemödanden och skrivelser, fått någon reprimand av M. G. — tvivelsutan genom någons omilda berättelse förmodar han — för att han inte uträttat allt. »Gud är vittne, att jag allt det gjort, som krafterna nånsin tillåtit och var dag varit ute att driva på någon expedition», trots förbudet att alls komma i luften. »Jag har ock blygts att komma för folk för den utslagenhet jag haft i ansiktet, sedan frossan mig förlät». Utom straff av M. G. måste han frukta Den Högstes hemsökelse, om han skulle förebära någon sjukdom, som ej i sanning befunnes. — Greve Gösta, som Q. fann ensam hemma, hade varit så av sjukdomen inacommoderad, att han ej var mäktig föra pennan och uppvakta sin fader. Hovrådet Gyldenstolpe fann han hemma i »en nattekjortel» för opasslighet. Söndagen 16 aug. skriver Q. till M. G., sedan han och Bohm bevistat högmässan, och lovar driva på kontributionsklareringen i kammaren men förklarar, att saken går så långsamt där på grund av betjäntes sjukdom. Den 7 sept. var han åter uppe på slottet för att skynda på en resolution, innan rikskammarråden hunnit resa bort.

M. G. skyller gärna sin bortovaro på bristande medel — det är mycket dyrare att bo i Stockholm — och skriver från Mariedal, att »Jag kan ej nogsamta skriva min förnöjelse i denne roligheten här nere, och

vet jag av intet annat förtret än det jag utstår stundom av mine betjante. Min gemål är desslikest så över alla måttan väl tillfreds och diverterar sig i alla sina hussysslor med stort contentement. Den vore lycklig som finge behålla denne ron och lämna den bullersamma världen [åt] andra med all dess charme och höghet». Och alltjämt fruktar han sjukdomen. »Gud give Eder svåger doct. Rothmans spådom icke bleve sann, vilken på Käggleholm prognosticerade, att där jag icke purgerade i tid skulle jag för julen få sjukdomen igen. Jag haver det ej gjort, och komma alltså reda[n] svåra indicia till en recidivam». I början av dec. efterlyser han den medicin, särskilt »essentia cardiata», som gemålen redan för 3 månader sedan sänt betalning för till Stockholm. Q. måste ta reda på varför hon ingenting fått. M. G. misstänker ondska hos sal. doktor Spechts änka och son, där beställningen gjorts.

I M. G.:s korrespondens med Q. rörande privatlivet överväger de personella och materiella frågorna. Kulturintressena berörs där föga, då brev i sådana fall kan ha ställts direkt till vetenskapens och konsstens företrädare. När Urban Hjärne nämns, är det i något hemlighetsfullt samband — Q. bör från M. G. som en vän råda honom att tåga stilla — enligt den princip han även eljes predikar: »Tace, si vis vivere in pace»! Själv längtar han emellertid att få tala med doktor Urban. Hadorph är redan nämnd i annat sammanhang. På ett ställe heter det, att den gumman, som meddelat de »förra gamla kämpevisorna», nu åter har ett stort parti, som skall sändas till honom. H. förekommer också i ett akademiskt ärende, då M. G. vill veta, vad H. nu »judicerar och prognostierar», »kan jag väl tänka, att han åter mig imputerar det Rudbeckii måg blifver Secretarius Academiae, men det är ej första gången att han irrar i små tankar, och gör mig tort» (7 sept. 1679). Rudbecks måg, Anders Goeding, blev utnämnd s. å.²⁰ Enligt brev från Q. skulle Hadorph förfäkta, att M. G. önskades åter till ämbetet, detta lämnar M. G. i sitt värde. — En gång vill M. G. ha en del tavlor till sig från Ekholmen: hästtavlorna och de små, som är målade grått i grått. Han ber också Q. att få sin »Boëtium». Q. får i uppdrag att gå till boklådan vid stora kyrkan och inköpa Widekindi »Historia Belli Muscovitici», där porträtt finns i kopparstick av fältherren Jakob De la G. — Målaren Lydertz skall ha betalt för stora tavlan i matsalen, han skall nu kopiera Axel Oxenstiernas porträtt i M. G.:s lilla blå alkov i Stockholm, och Q. bör hos Nils Brahe låna sa-

²⁰ C. Annerstedt, Upsala universitets historia, II: 2, s. 51. Enligt A. var Goeding ej särskilt lämplig.

lig gen. major Slangens konterfej till kopiering. Han är belåten med att Q. styrt om en kopia av sal. Sundels arbete rörande Pontus d. ä:s historia.

Ett område, som låg inom rikskanslerns egen förvaltning — eller nu riktigare *hade* legat — var ju utrikespolitiken. De franska avtal från 1672, som inneburit en seger för M. G:s politik, hade medfört välkomna pekuniära tillskott både för staten och för honom personligen enligt tidens sed men senare drivit Sverige till öppen krigföring mot Brandenburg och nederlaget vid Fehrbellin 1675, som knäckte Sveriges rykte som oslagbart. Den unge kungen fick en chock, som kom att återverka även inrikespolitiskt. När Danmark samtidigt sökte återta Skåne och Karl XI själv bidrog till räddningen genom slaget vid Lund, genomgick han en krisartad snabb utveckling, som efter det senare 70-talets spänningar, motsättningar och ovisshet utmynnade i »omvärdering» av förmyndarregeringens politik, nya inflytelser i råds-kretsen och slutligen enväldet samt den hårt skärpta reduktionen. Sverige fick 1679 äntligen fred med ovannämnda makter och övriga inblandade. Sporadiskt reflekterar M. G:s korrespondens med Q. dessa frågor — framför allt i ivern att få senaste nyheter därom från Stockholm genom sekreteraren och hans kontakter med skilda talesmän. Om Christophori är den, som främst har skyldigheten att gå tillhanda på det området, särskilt när han befinner sig i Skåne närmare händelserna och kungens krets, har också Q. ibland viktiga nyheter att berätta från kriget där. Den 31 juli 1678 ryktas att en huvudaktion skall ha ägt rum, som varit mycket häftig, »där fuller på vår sida en stor myckenhet skall vara bleven, men däremot fienden totaliter slagen» — ryktet påstod t. o. m. felaktigt med förlust av danske kungen själv. Andra »uttyda» det på allenast 1 800 man som danske kungen detacherat att smyga sig in i Kristianstad tillika med dem han låtit landsätta vid Åhus, därom K. M:t fått tidig kunskap och alltså kommit dem oförmodandes på halsen och alldeles »capu-terat». Den 7 aug. kan en holländsk skeppare, i förgår ankommen, inte nog beskriva den stora perplexiteten i Köpenhamn över Carl Sparres »ravage» i Norge, som gjort obotlig skada på deras koppar- och silververk, vilket mycket »augmenterats» genom de samtidigt inkomna tidenderna, att deras folk i största konfusion måst »kvittera» belägringen av Bohus, som de trott skulle varit i deras händer för 14 dar sedan. Den 12 aug. berättas, att hela småländska allmogen upp-bådats att göra fienden en diversion i ryggen tillika med kommenderade av militien.

Redan dagen därpå kl. 7 om aftonen kan Q. avge den efterlängtrade rapporten om Kristianstads fall. »Klockan 2 efter middagen ankom gränseposten, och var fuller intet något från lägret, men från Växjö skrives av d. 9 aug., det ifrån k. lägret över Carlshamn vore dit berättat, att Christianstad vore, dess Gudi ära, d. 5 i denne månaden [var redan den 4de] övergången genom ackord uti K. M:t vår allernådigste konung och herres devotion». Det hade sipprat ut, att då de belägrade givit upp, hade de i två månaders tid »måst leva av häste-, hunde- och katterkött, och nu ej hade mer än 11 tunnor spannemål övriga». Snapphanarna var uteslutna ur ackordet. Kristianstads fall sägs ha vållat stor perplexitet hos danskarna.

De efterlängtrade rapporterna från fronterna sinkades ofta av postgången — genom »postcontoirets stora vårdslöshet». När Christophori fått besked, att ingen post inkommit, fann Q. hans namn på »cartan» och då han »hårt begynte fråga därefter» fann man det sökta bland en hop ur vägen och alldeles bortlagda brev. Q. hade därefter besökt högste postchefen, Johan Beijer, och förhållit honom hur oförsvarligen breven medfors. Denne beklagade mycket, men skyllde på postmästarna, som ej höll goda väskor, nu skulle han på det nogaste »inquirera» därom och låta den skyldige umgälla försummelse.

Den 17 juni 1679 önskar M. G. välsignelse över fredstraktaten, som begynnes »i dag» (i Lund). Om Danmark menar det med allvar, så vore gott hopp. De engelska tidender Q. skrivit om är mycket »considerabla», och »fruktar jag att där en eld utbrister som förorsakande varder en allmän brand i Europa». Att parlamentet blir sittande liknar början till kungens faders (Karl I:s) olycka. I fråga om krigföringen mot danskarna anser han det svenska kavalleriet vara mycket starkare än det danska, varför fienden nog inte vågar aktion. Han tror, att riksamiralen (G. O. Stenbock) blir »mästare» av Bohuslän med Marstrand, men att han troligen inte kan komma över passet Svinesund. Provianteringen blir svår, då Bohuslän, Dal och Västergötland är ruinerade eller utödde. Lite bittert anmärker han, att nu går det an att Stenbock får ha hos sig 3 generalspersoner och 6 överstar — det var annat på hans egen tid. Han hade ju själv haft befälet där men avkopplats. I slutet av 1678 finner han, att riksråden »hava mycket försiktigt gjort, att de avrätt allt missförstånd med Frankrike», men året därpå måste han beklaga apparenzen att råka i brouillerie med »den endaste säkra vän vi hava». Samma stund det sker, är Danmark i vårt ställe — och då har vi av detta samt Polen och »Muscou» att vänta allt ont. Frankrike är den, som redresserat

vårt verk — den som vill hava det igen omkull, han må avvänta »sua fata».

Han oroar sig över ryktet om Pomponnes onåd,²¹ och har inga blinda illusioner angående den franska politiken, ty Frankrike har hulptit oss för sin egen »gloire» och ej »amore nostri». I Spanien var don Juan d'Austria död och änkedrottningen åter mäktig av konungens sinne — man fruktade nu i Paris, att det avtalade giftermålet med madame d'Orleans ej skulle bli av, och hon var ju redan på väg!²² Han följer tämligen noga krigföringen på kontinenten och vägrar tro på uppgiften, att fransmännen slagit tillbaka de brandenburgska trupperna över Rhen — de befann sig nämligen redan förut på den sidan och höll en styrka på 20 000 man. Enligt gazetterna han fått var fredsverket ännu (juni 1679) ovisst. »Gud salvera vårt käre fädernesland i denna svåra conjuncturen och utur stormen, förrän den bliver odrägelig, i en säker fredshamn». Men han litar inte helt på de officiella underrättelserna: ofta innehåller privata brev bättre underrättelser än publika.

I privatsaker, som skiljs från de publika frågorna i breven, återkommer naturligen familjeärenden, där Wilhelm Johan precis som tidigare hans far Conrad får spela rollen av förmedlare. Redan har berörts intresset för sonen och hans grevinna, deras göranden och låtanden.²³ På hans omdöme litar M. G. — när det gäller hans egen sak i hovrätten bör man följa sonens inrådan, men ger dock rådet att vara försiktig i familjens vanskliga ställning. Och han brinner av iver att få veta vad som hänt, när sonen, broder Pontus och herr Arvid (Ifvarson) i Q:s närvaro varit tillsammans hos överinspektoren (sannolikt = Moritz Getrop). Inställningen till Pontus är ambivalent. En gång bör Q. till denne framföra en tacksam hälsning, men hur kan Pontus »dricka ur kanna» med en sådan offentlig lögnare som Banér (Gustav Adam, »Dulle»)? Denne hade ju skrivit en anklagelseskrift mot M. G. En annan gång heter det: »Gud give min broder gr. Pontus ville nu agera efter deras råd, som saken förstå», med tillägget, att »om min sons conduite tvivlar jag i ingen måtto». Och vad sonen sagt om farbro-

²¹ Pomponne hade två gånger varit Ludvig XIV:s sändebud i Sverige och förhandlat med M. G., sedan blivit Frankrikes utrikesminister, men 1679 störtats, för att senare än en gång rehabiliteras.

²² Kungen av Spanien var Karl II och han blev verkligen gift med Ludvigs nièce Marie-Louise av O. Änkedrottning var Maria-Anna av Österrike.

²³ Gustaf Adolf De la G., M. G:s ende kvarlevande son, blev slutligen president i Svea hovrätt, † 1695, o g. m. Elisabeth Oxenstierna, dotter till Erik O. De efterlämnade inga barn — varför M. G:s linje utslocknade på manssidan.

dern Pontus' »comportamente» vill han knappast tro, fastän han »more solito» icke alltför stadig är.

Den familjefråga, som mest intresserar honom för tillfället är emellertid fältmarskalken Otto Wilhelm v. Königsmarcks frieri till hans dotter, Katarina Charlotta. Quensel måste skaffa alla nyheter om den ev. mågen, en man som M. G. har höga tankar om. Han hoppas på dennes nåd hos kungen, vilket vore en »coup du ciel» och en »favorabel fäderneslandets destain», »ty om det skall räddas måste någon vara som öppnar Kongl. Maj:t ögorna och ingen är där till capablare än denne herren, som haver där till tre nödiga requisita: 1. ett gott förstånd och en berömlig lumiere så i krigs som statsaker, sedan 2. ett redeligt och desintresserat upsåt och 3. den hardiessen, som vill vara utan sky att säga sanningen». Trots den ögonskenliga fördelen av att få en sådan svärson, gör han dock ett tillägg som vittnar om en för tiden och ståndet ganska vidsynt inställning. Den av greve Pontus meddelade »bete greves intention sig i mitt hus att engagera» har han mottagit med största obligation och tvivlar ej, att det också är gemålens sentiment. Men, »såsom min dotter nu Gud ske lov är kommen till sina år, att hon själv vet sitt bästa och vad hennes eget hjärta henne inråder, alltså vill jag henne häri alldeles lämna sin vilje, den jag beder Gud att skicka efter sin nådiga försyn». Dock — tvivelsjuk som han är till sin läggning — tror han knappast att fältmarskalken menar det så fast och stadigt, som grevinnan hans fru syster det gjort i många år.²⁴ Det har t. o. m. ryktats, att han, innan han beslutar sig, skulle vilja avvakta kungens inställning till M. G. Han retar upp sig och finner plötsligt, att Königsmarcks beteende är sådant, att »mången redelig cavallier gör större möda om den ringeste piga». Inte förrän 1682 blev giftermålet verkligen av.

I den icke ovanliga raden av processande kvinnliga släktingar förekommer grevinnan Katarina,²⁵ som M. G. visserligen avfärdar med att »kärings grymtande» ej vore att akta, men som han — blivande riksdrots! — dock tror skall vinna i hovrätten, efter hon har full pung och en son. Q. sändes i ärendet bl. a. till landshövdingen (i Skaraborgs län) Gabriel Kurck med ett anbud till uppgörelse med Katarina, då Kurck enligt Q. »tesmoignerade liksom någon förnöjel-se», att M. G. inte tagit illa upp vad han skrivit i den förtretliga saken: man kunde inte få Katarina att bestämma sig för att godta in-teckning i Vänngarn eller andra gods, och det blev därför oviss vil-

²⁴ Pontus De la G. var gift med fältmarskalkens syster Beata Elisabeth.

²⁵ M. G:s kusin, änka efter riksrådet och presidenten Fredr. Stenbock.

ken länsstyrelse som skulle behandla ev. immission. Kurck avbröt läsningen av M. G:s skrift, men Q. uppmanade honom läsa igenom allt och förklarade, att då grevinnan med »oskäl» räknade intresse på intresse på många poster, vore ej mer än billigt, att hon på den ränta hon kontant njöte, måste bestå simpelt intresse. Kurck lovade nu Q. att underrätta honom om vad han kunde uträtta hos grevinnan. Q. besökte också själv v. landshövdingen (i Stockholms o. Uppsala län) Bååt i saken, och han förklarade, att ingen skulle avtvinga honom att göra någon immission, »fast kommo både mor och son däröver till honom».²⁶ Även senare åtgärder av Q. för att nå klarhet i affären Katarina stötte på krångel — hennes ombud, »Myringen», sade sig själv benägen för en skälig uppgörelse, men grevinnan vore en dam, som själv sina saker disponerade som hon det funne, och hon blev från annat håll omtalad för sin allt för stora »ensinhet».

Mest och hetast knyts emellertid M. G:s intresse till den inrikespolitiska, icke minst för honom själv spännande situationen. Han inte bara kräver alla underrättelser som kan uppbringas, fakta som skvalver, utan håller också Q. à jour med vad han själv fått veta i andras samtal eller skrift. Han önskar t. o. m., att Q. ville själv penetrera lite djupare i de frågor han skriver om. Själv uttalar han sig häpnadsväckande fritt och ängslas också för att innehållet skall komma under »malicieuse» ögon — att så kunde vara fallet, när en ryttarpost ej hörts av, visar sig dock vara en falsk misstanke. När han anbefaller Q. att sätta upp skrivelser i chiffer, ålägger honom att visa en bilaga för vissa personer och själv se till att den sedan blir bränd eller förklarar »hoc tibi soli» anar man därför särskilt ömtåliga ämnen. I ett sådant fall nämner han dock själv, att det gäller något till synes så oskyldigt som en skrivelse angående kungens förestående bröllop. När han uppdrar åt Q. att låta i stål eller agat utsticka ett pitschaft med pfalzgrevevapnet och en krona över med hans eget namn kringom, säger han sig vilja använda det att försegla »ett och annat» därmed — tydligen ännu ett försiktighetsmått, något förmätet till formen.

Magnus Gabriel De la Gardie kunde från 1670-talets mitt betraktas som en fallen storhet. I vad mån detta var hans eget fel är en tanke, som gnager honom. Inte så att han erkänner sig skyldig till något annat än att genom frånvaro underlåta att bevaka sina intressen. Borde eller borde han inte ha uppsökt konungen? Men han har dennes permission och är därtill ju så olycklig att ej kunna göra någon till freds.

²⁶ Breven från Quensel till M. G. finns i den senares arkiv, C I: E 1530, RA.

När han hoppas på sonens resa till kungs, slår det fel genom hans sjukdom. Den hovsjuka han beskyller andra för och som han väl själv i yngre dar lidit av har nu ersatts av reellare motiv till att kretsas kring kungens gestalt. Intriger som hans motståndare satt i gång och som lett till anklagelse för smädelse mot konungen, hade visserligen tillbakavisats. Han gläds särskilt åt Q:s uppgift att Lindschöld funnit försvaret »högnödigt» och på sanning »funderat». Erik Lindschöld, M. G:s protegé från början, skulle dock komma att sluta sig till hans motståndare senare. Han slits mellan sin önskan att ännu tro på Karl XI:s — gemålens brorsons — tidigare visade förtroende och sin fruktan, att andras inflytande och förtal nu påverkar den unge regenten, som tycks fatta ett allt hårdare tag om spiran. Q. måste nog ta reda på och meddela vilka personer, som reser ner till kungen eller kommer därifrån, vart han själv tros bege sig, vilka rykten som cirkulerar etc.

Den nya drottningen, Ulrika Eleonora av Danmark, fredspanten, hoppas M. G. ska kunna uträtta något gott, »sker det icke av Hennes Majestät, andra äre därtill alldeles incapable». Naturligtvis samlas farhågorna främst kring de båda Gyllenstiernorna, hans huvudmotståndare, och deras meningsfränder, särskilt G. Banér. »Om cammarrens olidelige illusioner vämjjes jag numera att skriva». Att hovrätten får begära akter och protokoll från senaten är ett farligt exempel »et infra dignitatem Senatus». Men detta och mer måste man tåla av hr Gyllenstiernas gottfinnande, som framdeles må försvara det för sitt samvete och »posteriteten». Banérs smädelse vill M. G. inte göra sak av. Sina ämbetsåtgärder vill han försvara, men ej inför domare, som har att skilja privata tråtor. Varken hans son eller någon advokat bör lägga sig i detta — en sådan vore blott femte hjulet under vagnen: realiteten av saken måste tala och behöver icke hjälp av några »juristiske streck». — Vad är Bengt Skytte för en personage? Honom och Banér kallar han vänner som Herodes och Pilatus.²⁷ Fastän ärligt folk en tid får lida är Gud i allt rättvis »et tarditatem supplicij gravitate compensat». Om riksskattmästaren (Sten Bielke) anmärker han med tydlig syftning på sitt eget öde, att han lär väl i längden inte finna verket lättare än någon annan och att »ingen är god eller saknas förrän som den kommer i stället som mindre gör folk till lags». Riksdrotset (Per Brahe) har inte önskat samtal, men väl korrespondens med M. G., som själv föga desiderar sådant — men han hade varit

²⁷ Banér var Skyttes måg och hade gjort stor skandal genom att rymma med Maria Skytte, medan hans första hustru ännu levde.

villig att komma till Stockholm. Q. kan låta drotset veta, att nu far han till Käggleholm i stället.

Q. hade skrivit, att herrarna i rådet, särskilt drotset, hade börjat visa någon impatience för att M. G. ej återkom till Stockholm. Drotset hade sagt, att fast M. G. kunde ha skäl nog att söka ro [!], borde man övervinna sig själv och intet lägga allehanda irringar så mycket på sinnet. K. M:t hade ju också befallt honom med åtskilliga brev. Den allvarliga fråga, där ansvaret hängde över de forna förmyndarnas huvuden, var närmast »missräkningen» i kammaren, d. v. s. tillståndet i rikets finanser. Knut Kurck och Johan Stenbock hade i rådet häromdagen (Q:s brev dat. 31 juli 1678) råkat i diskurs om detta, som Stenbock ville skylla på den, som bort se upp med ögonen — bl. a. hade man upptäckt förskingring av en bokhållare. Men Kurcken hade »deducerat» honom alldeles in absurdum och äntligen kommit så vitt att han slagit i bordet och sagt, att man borde följa vad rätt och samvete fordrade och inte vad ens egen nytta dikterade. »Stenbock lär nu söka sig till Rålamb's confidence», meddelar Q.

Ibland vill M. G. inte tro på de rykten som är i svang: att Gyllenstierna skall behålla direktionen i kanslikollegiet är bara förtal, som Mörner av »disaffection» spritt ut — förresten vill han själv, M. G., helst slippa! Men eljes väntar han allt ont av Gyllenstierna. När det ryktas om en särskild kommission, tror han dock visst, att det är denne som sig denna liksom all annan »avantage» tillägnar. Av honom väntar han bland annat ont, att hans illvilja mot Königsmarck skall vålla dennes ruin. »Nu smida utan tvivel Gyllenstierna, riksskattmästaren och G. Baneren samman . . . Gud beskydda de fromma och låte argheten få sin förtjänte lön». »Baneren är den lascheste av alla mäniskor och ej värd att någon redelig cavalier med honom umgås». Hela staden måste »detestera» Gyllenstiernas och hans förtrolighet. Men ändå — när Banér mist en liten son skall Q. till honom framföra M. G:s kondoleans! En ljusglimt finner M. G. i konungens nådiga tack för lyckönskan till fredsslutet. Q. får en kopia att »visa en och annan, och torde någon vara som ont därav bekommer i magan». Likväl vågar han inte vänta för mycket. »Att avhämta den kongl. bruden bliver väl någon annans syssla och icke min». Det sägs, att Gyllenstierna skall resa utrikes — men »måste man alltid tro contrarium av allt vad han säger och offentligen debiterar». Väl den, som har ett gott och rent samvete, »kastandes sin omsorg på Gud».

Ett irritationsämne är för M. G. den skandal, som uppenbarats efter historieskrivaren Widekindis död, nämligen att åtskilliga akter,

som begagnats av denne, försvunnit ur kansliet. M. G. uttalar visserligen belåtenhet med att rannsakan äntligen kommit i gång och att den sker utan för mycken »bruit» — men anar bakom allt detta otrohet och onda uppsåt. Än mer kan vara stulet och det sant, som Widekindi tidigare i dryckesmål talat om för ett riksråd och några andra redliga adelsmän. Man har varit blind, som ej insett, att Gud hjälper oss bara om vi hjälper oss själva. »Quos perdere vult Jupiter, illos dementat», eller enligt Evangeliet »fast de se, skola de icke se, och fast de höra, skola de icke förstå». Runell bör svara för vad han oantecknat låtit komma ur arkivet. Han misstänker, att man »castrerat» allt, som ärliga män och deras familjer kunde lända till beröm inför »posteriteten» — så vet han vara skett i hans faders och farfaders akter, liksom i Axel Oxenstiernas. Till sist grips han av misstanken, att Gyllenstierna står bakom även denna rannsakan och att man genom detta medel vill ha fram något, som man ämnar påbörda någon annan. Även i hans privata arkiv, som Lorin svarar för, fruktar han att man vill fiska med onda avsikter.

Den stora reduktionen, som hotar, föder intet gott av sig, men för egen del säger M. G. sig ej frukta den — nog får han och gemålen bröd till sina döddagar och den sjuklige sonen lär ej komma till grå hår. Gud bevare allenast konungen och fäderneslandet. Han är dock missmodig och påstår folket vara så överallt. Dyrtiden trycker även honom själv, vilket man får exempel på bl. a. när han ber Q. försöka sälja silvret, som är pantsatt hos »Friesendorffskan», eller när han klagar, att förslagen, d. v. s. de beräknade utgifterna, »alltid slår felt över medlen i kassan». Q. berättar i sina brev om de uppdrag han har att i banken (riksbanken) söka uppskov med betalning för vad M. G. där lånat mot pant, som nu borde inlösas. Man hade där ogärna förnummit, att M. G. illa upptagit bankens påminnelse, och lovade (aug. 1678) »av respekt för HHg Exc:s höga person» att nöja sig med att få nya cautionister. Och om det vore som M. G. påstår, att 5 000 dlr smt använts till kronans behov, tvivlar banken inte på att M. G. själv bättre än banken kunde förmå kammaren till betalning. Q. svarar, att M. G. nogsam visste hur precist bankoväsendet ville hantearas, varför han länge bemödat sig om att finna utvägar att klarera de poster han häftar för — att han ej lyckats hittills beror på »desse tiders allmänne svårhet». Även i kammaren driver Q. på saken — som gäller en klarering av vad M. G. betraktar som kronans oskälige fordran på honom av 1675 års kontribution (då han hade befälet vid försvaret i väster). Q. har förgäves sökt få tala med Lindhielm, men ej

lyckats för dennes pressande arbetes skull — han hade hela dagen varit på slottet utan att ens gå hem till måltid.

Många i kammaren är också nu sjuka. En exekution i gods hotar t. o. m. från kammarens sida. Inte ens en Stockholmsresa anser sig M. G. kunna företa — av brist på kontanter. De redan givna skildringarna av hovfolkets lönerestantier och usla klädnadsutrustning ger samma intryck. Enligt M. G. spörjes allestädes »ängslan, suckån, klagan och tårar», och ett brev slutar med att »harm och hjärtans bedrövelse här komma min penna att stanna». Han avundas Nils Bielke, som skall till Reval, ja, t. o. m. Gustav Soop, som fått dö. Bättre komma ur drömmen och utstå den svåraste olycka än alltid kväljas av sådan »apprehension». Ännu hade dock inte den stora räfsten hållits. Men man tycker sig redan höra som ett preludium till den psalm han skrev efter de stora slagen, nr 555 i sv. psalmboken, där fallen världslig storhet talar ett språk med alltför djup erfarenhetens underton för att kallas kverulans. »O död, du är de fromma god och bitter för de vrånga, åt de betryckta ger du mod, men stolta slår du många: och fattigdom får evigt nog, men allt vad girigheten tog den måste evigt mista».

Här ovan ger Magnus Gabriel De la Gardie en bild av sig själv i solnedgångens belysning, s. a. s. krackelerad genom den varjehanda blandningen av stort och smått. På samma gång speglar den emellertid bilden av Wilhelm Johan Quensels tillvaro i hans tjänst och de sysselsättningar, som fyllde den till brädden. Q. måste ju leva i samma intressesfärer som sin herre. Hur han reagerade personligen är svårare att besvara, då hans uppgift ju var redogörande och formellt knappast kunde lämna rum åt egna åsikter — även om M. G. kunde efterlysa sådana. Han måste vara och var säkerligen lojalt inställd — om han alltid bedömde situationer och personer efter M. G:s omdöme är en obesvarad fråga.

En viss belysning av Wilhelm Johans ställning får man också genom en annan korrespondens — den, som riktar sig till honom i egenkap av medlare och som ger mer än konventionell innebörd åt den vanliga titulaturen: ärboren och *välbetrodd*, ibland t. o. m. »högtbetrodde». ²⁸ Därtill kommer en stoffering av artighetsbetygelser: man blygs att överfalla herr sekreteraren ibland så många andra högviktiga ärenden med vederbörandes privatfrågor, men tar sig anledning av att herr sekr. senast hugnat med förtröstning; han blir kallad »väl-

²⁸ M. G. De la G:s arkiv, L II: E 1942, RA.

gynnare», man ber att få njuta hans vanliga goda benägenhet, ber honom undskylla skrivarens dristighet eller vädjar till hans nådgunstiga behag, tackar för all gunstig affektion etc. etc. — allt krumbukande former, som enligt tidens stil antyder adressatens ställning. Innehållet i dessa suppliker belyser respekten för M. G:s häftiga och ombytliga humör med förväntan att Q. skall kunna manövrera detta. Det kan gälla så enkla saker som att påminna greven om sockenstämman i Solna, då tvist mellan prästerskapet och församlingsborna skall slitas, eller röra leverans av 200 blompottor till Karlberg, men särskilt naturligtvis att avvärja M. G:s »svåra opinion» angående »mangel» vid något bruk och att förmedla ömtåliga redogörelser för annan förvaltning.

Ovan har exempel anförts t. o. m. från furstinnans brev till Q. likasom ett buffertuppdrag rörande kontorspersonalen. Detsamma gäller, när borgmästaren, som valts i Enköping, blivit förtalad inför M. G. av stadsskrivaren i staden Johan Michelsson, som drager »emot mig lika affection som ulven till lammet och kan tämmeligen artigt sin rävesvans med svart kappa överhölja, när han den enfaldige hönan skall besöka». Häradshövdingen J. Pleningsköld (på Dal) begär 1678 Q:s »försiktige» utverkande av viss förklaring på en assignation. Per Olofsson Luthman tors inte skriva till M. G. direkt — skyller på sitt enkla papper — men man anar nog rätta orsaken varför han ber om hjälp, då ärendet är att meddela, att lagmansrätten (i Västergötland) nästa år blir mycket förminskad. Densamme kallar redan 1675 Wilhelm Johan »så from och god som han alltid plägar vara». Anders Ollonberg, som fått M. G:s fullmakt på lagmanstjänsten i Västergötland, men (1681) hört att K. M:t givit den åt en annan, hoppas, att Q. kan utverka, att han åtminstone får behålla sin häradshövdingstjänst. Tysken Joh. Heinr. Hartman ber Q. förhjälpa honom till resolution hos M. G. — och erbjuder ett par tunnor fint mjöl till tack. Att lämna gengävor för medlarskapet är inte ovanligt. En supplikant ber Q. ej försmå en liten ost, till dess han kan skaffa några pengar. Anders Svensson i Hova begär, att Q. mot god betalning skall skaffa honom förvaltningen av postväsendet på orten samt gästgiveriet där, men begär också att han skall »bättre i pennan fatta» hans förslagspunkter. Liknande erbjudanden är dock icke genomgående, således knappast obligatoriska, många betygar bara sin tacksamhet, som någon vill avtjäna så länge han lever. Osten behöll Q. sannolikt — den kom samtidigt som skrivelsen — beträffande pekuniär ersättning vet man inté. Det är dock troligt, att sådana sportler var brukliga. M. G.

själv mottog ju utan skrupler subsidier som gengäld för sin politiska verksamhet till Frankrikes fördel.

Överinspektoren Moritz Getrop redogör för sin förrättning vid Axholmsbruken o. a. sterbhusets affärer (1674 efter Ebba Brahes död), ber Q. vid tjänlig lägenhet föredra relationen för M. G. och slutar typiskt: »min H. Secret. behagade änskylla och väl upptaga denne min dristighet, emedan jag det intet kunnat gå förbi, låtandes mig ytterligare åtnjuta sin ovanlige gode benägenhet däruti, att han obesvärat conserverar mig Hans hggr. Ex. höge nåde» . . . Även i universitetsärenden vänder man sig till Q. Den lärde Cartesiuslärjungen Joh. Bilberg, slutligen biskop i Strängnäs, fröjdar sig (16 mars 1678) åt att sekreteraren låtit sig behaga att ihågkomma honom och önskar att den goda viljan måtte få kontinuera — men om professor Spole söker, vill han aldrig begära den professuren. Eljest tror han, att fakulteten i Uppsala skulle unna honom den så väl som någon annan. Dock, om H. Exc. för någon annan vore bättre disponerad, är intet mer än skribentens egen olycka att beklaga. Bilberg fick professuren 1679. En icke namngiven konkurrent till Joh. Buskagrius (orientalist, prof. i Uppsala 1660, fr. o. m. 70-talet sinnessjuk) har tillråts av en svåger att tala med sekr. Q. och informera honom, så att han vid tillfälle ville framlägga hans skäl för M. G. En trägen supplikant och »högst bedröfvad änka» Wästerman lyckades så väl att hon blev postförvaltare i Göteborg 1675, efter sin man, Schmidt. — När kommandantplatsen på Nya Älvsborg blivit ledig, vänder sig major Daniel Bånghes systerson, Anders Hinrichsson, till Q. för morbroderns räkning och ber honom lämna dennes supplik i M. G:s egna händer (22 aug. 1677).

Det kom till slut en kris i förhållandet mellan M. G. och hans sekreterare. Den 2 dec. 1679 skriver M. G. i egenhändigt tillägg, att han märker, att någon opasslighet måtte hindra Q. från att med åhåga och flit rapportera som förut, sedan följer som vanligt uttalanden om stort och smått. På detta har tydligen Q. svarat och liksom föregående år med Gud till vittne hänvisat till sin sjuklighet. M. G. skriver 16 dec., att han fuller måste låta gälla den ursäkt Q. förebär och icke lätteligen »fatta den tanken att I skulle befläcka med en så svår synd edert samvete att beskylla Gud till eder enskyllan». Synbarligen är det i sammanhang med detta utslag av M. G:s dåliga lynne och missnöje, som Q. skriver det allvarliga brev, där dateringen är borta. »Aldrig har jag kunnat tro att en så tung skepnad skulle vara mig förelagd, evad svårheter den högste kunde behaga över mig skicka, det EHgl

Excell skulle få orsak mot mig en så stor onåde att fatta . . .» Gud vet, att han aldrig haft uppsåt att förtörna M. G. eller det ringaste begå, som skulle ge anledning därtill. Onda människor har ingivit M. G. impressioner, som vore han en så förbannad och lättfärdig själ att med otrohet vedergälla de höga och stora välgärningar som bevisats honom. Ett så abominabelt uppsåt, mindre gärning skall aldrig kunna bevisas. Han önskar att de som förebringa sådant ville nämna vari det skulle bestå. Så länge han har olyckan att M. G. hyser ett så stort mistroende, tjänar varken troget uppsåt eller flit något till. Om det ej vore en synd mot Gud, såge han hellre att hans dagar ändades än att leva i en så svår olycka.

Så uppenbarar Quensel, att tjänsten länge varit prövande. Han anser sig brista i kapacitet för dess fordringar — »helst vid Ehgl Exc. numera tilltagande ålder [!]», vilket han också en och annan gång tidigare antytt för denne, och beklagar att detta ej kan bättras, då han i unga år ej haft tillfälle att lägga de fundament som verksamheten i kansliet fordrar, utan måst behjälpa sig blott med övningen. Han ser sig alltså icke ha möjlighet att göra M. G. tillfreds, helst genom den svåra förtörelse denne en och annan gång förorsakats visa. Han försäkrar, att från första dagen han brukats i tjänsten har hans ambition varit att njuta den lycka »mine sal. föräldrar å bägge sidor sig hugnat av», nämligen att in i döden konservera ett så högt förtjänt herrskaps nåd. Med båda sidor avser han sin och sin hustrus, hauptman Bröms' dotters, föräldrar. Han måste nu — alldeles mot sin vilja — föredraga sin oförmögenhet att vidare kunna göra nöjaktig tjänst vid kansliet, då hans hälsa är alldeles bruten och hans syn till stor del fördärvad. Han ber därför att få någon annan tjänst, vore den aldrig så ringa, att härefter förvärva brödet under M. G:s skydd, »ty Gud vet att jag aldrig något stort eftertraktat, eller att synas mycket i världen». På tro, redligt uppsåt och flit efter yttersta förstånd och krafter skall med Guds hjälp aldrig slå fel. Han vädjar till M. G:s behjärtande, väl vetande att denne ingen omöjlighet begär.

Det finns ingen anledning tvivla på uppriktigheten i Q:s lojalitetsförsäkran, lika litet som på hans växande svårigheter i tjänsten, när både M. G:s lynne tydligen med åldern förvärrats och möjligheten att föra hans talan och reda ut hans affärer blivit allt motigare under det växande politiska motståndet mot honom. Emellertid tycks Q:s ställning inte undergått någon ändring och M. G. som vanligt ha ångrat och slätat över sin otålighet. Brevet från slutet av dec. 1679 andas idel välvilja och beröm. Senare brevserier saknas i original, men enligt

M. G:s registratur finns ännu 1680 över, 50-talet brev till Q.,²⁹ bl. a. instruktioner och memorial. Och vädjobrev till Q. om medlarskap hos M. G. förekommer alltjämt. 1681 är breven från M. G. färre, men det förklaras av att han då vistas länge i Stockholm eller i dess närhet. 1682 föreligger inte mer än ett dussintal, men då måste Q. åter vårda sin hälsa, och han författar ett memorial, varefter kamrer Heij, sekr. Norell och handskrivaren Schreiber har att rätta sig under sommaren, då Q. begivit sig till surbrunnen där han hade sällskap med numera överinspektoren Bohm.³⁰ Uppdragen fortfar i samma stil som förut — Q. och stallmästaren, kommandanten på Karlberg Rase skall tillsammans sköta frågan om ny fogde på Vänngarn. Q. och bibliotekarien Lorentz Schartau utses att förhandla med Königsmarck, han har alltjämt sin hand med i förvaltningen av arkivet m. m. Detta år begär han av ej namngiven sekreterare »för allt det som heligt är» räkning rör. Hapsalgodset med nästa post, efter »de i reduction» dagligen yrka på att få se dessa papper.³¹ Q:s avgång förbereds emellertid: den 25 nov. 1682 avfattar M. G. en skrivelse till K. M:t med rekommendation för Q. till häradshövdingbefattning, men först 15 juni 1683 utfärdar han dimission från tjänsten som sekreterare, trots att K. M:t redan 28 nov. 1682 utnämnt Q. till häradshövding på Åland. Våren 1683 har fortfarande Q. och Bohm tillsammans fullmakt att klarera uppgörelsen mellan M. G. och hans bror Axel Julius om deras mödernearv och ännu 1684 för Q. i en rättegång M. G:s talan.³² Q:s efterträdare fick ingen lång tjänstetid hos M. G., sedan denne upptäckt, att han var »en abominabel fyllhund».³³

Den ekonomiska avvecklingen av Q:s tjänst hos M. G. syns ha varit ganska trasslig. Redan 1679 finns en uppgift om uträkning av sekreterarelönen, som ej blivit utbetald under fem år, 1674—78, och restantien beräknas efter 450 dlr smt årligen till 2 250 dlr.³⁴ Detta anses bero på att den inte kunnat utbetalas av de kungliga kanslimedlen »för ringa medels skull». Att däri ingår den lönefordran för tjänst under militien, som Q. själv berört i skrivelse till K. M:t (jfr ovan) stämmer med tiden. I nedan nämnda brev ang. Husgårde säger han sig liksom andra medtjänare ha fått assignation på halv årslön i Västergötland. »Men för tidernes besvärlighet och allmogens tvång på

²⁹ M. G. De la G:s arkiv vol. 88, LUB.

³⁰ M. G. De la G:s arkiv L I, RA.

³¹ M. G. De la G:s arkiv L II, RA.

³² M. G. De la G:s arkiv, vol. 88 g, rättegångshandl., LUB.

³³ M. G. De la G:s arkiv, vol. 94, konc., LUB.

³⁴ M. G. De la G:s arkiv, D II: E 1660, RA.

den orten, har jag intet därav heller något kunnat njuta». Balansen 1679—80 uppges för Q. till 1 960: 14 dlr, då han på staten bort ha 2 100 samt i underhåll vid M. G:s frånvaro 515: 16, men fått ur proviantet 89: 16, Västgötaräntan 290, Vänngarnsräntan 51: 24, köpmansräkningen 336, tobakskompaniet 550, diverse avskrivningar 128: 26 = summa 1 396: 2. Till på köpet försöker man i kontoret påföra honom vissa gravationer, som föranleder honom att 3 aug. 1683 avge påminnelser vid slutuppgörelsen.³⁵ Fem poster klagar han där över, bl. a. ang. Västgöta landränta och Höjentorpsräntan. »Får man opföra utan bevis och kvittobrev, kan en snart bliva graverat». Han tvivlar inte på att M. G. vill låta honom njuta tillgodo samma underhåll som andra, då hovet ej varit tillstädes — som ex. nämns Christophori och Schartau, »ty jag ändå för mine beställningar sällan får njuta kosten vid hovet, och eljest av min lön både hus och ved betala måste, det de andre fritt haft».

Att avskedet för Wilhelm Johan innebar befrielse från ett växande arbete i ett för hans huvudman allt brydsammare läge kan inte betvivlas, även om man har skäl anta, att den personliga tillgivenheten fanns kvar — därpå tyder ju att han alltjämt kunde åta sig föra den åldrade grevens sak. Den de la gardieska epoken, som för familjen Quensel omfattat tre generationer, var nu slut. Den nya banan i kronans tjänst ledde närmast över Östersjön.

I sitt gifte med *Maria Bröms*, »genom bildning som skönhet lika ovanlig», var Wilhelm Johan Q. med ännu ett band knuten till den de la gardieska hovförvaltningen. Ovan har framgått, att hans svärfar var hauptmannen vid Läckö Olof Bröms och hans svåger läkaren Johan Rothman som tidvis skötte M. G. Flera av hans svägerskor hade i yngre dar tillhört furstinnans hov. Marias mor hette Maria Fredriksdotter.

I brev 26 juni 1677 ursäktar sig Olof Bröms genom sin »käre son» hos M. G. för någon försummelse på grund av svår sjukdom, som verkligen bestyrkes av den darrande pikturen. Han slutar med att befalla sin käre son med de andra barnen i den Allsmäktiges beskydd och förblir sina barns trognaste fader i döden. Han dog också icke långt därefter i hemmet på Husgårde, och M. G. inbjöds att med sin närvaro »belycksaliga» de sörjande vid begravningen trefaldighetssöndagen 26 maj 1678. Inbjudan (4 maj) undertecknas av Wilhelm Johan i samtliga barnens namn.³⁶ Svärmodern hade dött året förut. Vid

³⁵ M. G. De la G:s arkiv D II: E 1665, RA.

³⁶ M. G. De la G:s arkiv, C I: E 1530, RA.

svärfaderns död vistades Q. i Husgärde, och han skriver därifrån också ett brev för sina »svärsyskon» om beslut, hur Husgärde, som deras föräldrar innehaft som beneficium, nu skall disponeras — kronobetjante har redan hotat gravera det med pålagor och sökt belägga det med gäst- och skjutsning. Vill M. G. inte beneficera samtliga barnen därmed, ber han att för sig själv och sin hustru få byta sig till det mot de till dem donerade Fuxernagårdarna. Dessa gäve visserligen mer i ränta, men de åstunda hellre Husgärde, så att åtminstone några av barnen finge njuta det arbete svärföräldrarna där nedlagt. I huset fanns nio moderlösa barn, de flesta omyndiga, som nu också »till större alles deres hjärtelige kvidan» blivit faderlösa, i denna världen alldeles förlätta utan släkt eller förvanter att luta sig till, där icke den nåd M. G. och hans gemål bevärdigat föräldrarna och alla »de deras» alltifrån barndomen förbjöde dem att misströsta. Q. ber också M. G. ej ta illa upp, om han själv nu ej kunnat fullgöra sin tjänst, utan efterlåta honom några dagar att vara till hjälp för dessa fattiga barn, som »ingen hava, som det ringesta för dem beställa kan». Vissa rän- tor från Husgärde har Q. i varje fall fått beviljade enligt ovan- nämnda slutuppgörelse.

Självfallet ömmar Q. ej mindre för sina egna barn. I ett brev 14 juni 1677³⁷ från någon vän (namnet borta) skymtar en liten vänlig huslig glimt: hälsningar till sekreterarens hustru och »den lilla secret.» samt sekreterarens moder och ett löfte att förskaffa »secreterskan» goda helgryn. 1682 ber Q. om sitt lilla apotek, då »min hustru nu snart behöver det». Kanske är det fråga om barnsäng igen. Eljes är de personliga bilderna ur familjelivet oåtkomliga i brist på källor. Att M. G. engageras för även den nya generationen Quensels fostran bestyrks av en föredragning för honom just vid tiden, då Q:s avgång ur tjänsten var aktuell, och den är mycket belysande: 4 okt. 1682 an- mälde en rekommendation av M. G., som Q. själv koncipierat, till akademien i Uppsala för barnen Q:s preceptor att hjälpas till medel för fortsatta studier. Föredraganden förmodar, att Q. fått M. G:s nådiga tillstånd på förhand, till vilket M. G. egenhändigt tillagt: »Han haver fuller därom alls intet skrevet — kan dock beviljas.» [!].

Med Maria Bröms hade Wilhelm Johan 6 barn, som dog som små, samt sönerna: Conräd, f. 1676, Magnus Gabriel, f. 1678, Otto Wil- helm, f. 1681, och Lorenz, f. 1692, samt dottern Maria Agnes, f. 1685. Namnens härledning är inte svår. S. Jakobs dopbok uppvisar 16 okt. 1678 för sonen Magnus Gabriel faddrarna grev Gösta De la G., köp-

³⁷ M. G. De la G:s arkiv, L II, RA.

man Jesper Eliesson, kamrer Appelgrens hustru, inspektor Petter Brun och Daniel notaries hustru. Äldste sonen Conrads dop är registrerat i S. Jakob 29 sept. 1676, men faddrar är inte nämnda. I Riddarholmskyrkan döptes däremot sonen Otto Wilhelm 28 sept. 1682, självfallet uppkallad efter förnämsta faddern, nämligen fältmarskalcken Königsmarck, vars kvinnliga moatjé var ingen annan än fröken Maria Aurora Königsmarck. Övriga faddrar var assessor Nicolaus Pryss, fröken Catharina Silfverclo, Lorenz Andersson Stokström (Stockenström), hustru Margareta Berkmans Vults (Barckman Vultejus, g. m. kyrkoherden i Riddarholmen), fiskalen Erik Höding och kamrerskan Margareta Wass. — Av ovannämnda barn blev den äldste, Conrad, anfader för den fortsatta och nu levande släkten.

Utom Wilhelm Johan hade Conrad Quensel d. ä. sönerna Jakob, en tid student i Uppsala men senare ej avhörd och troligen död ung, Jean (Johan) och Axel, båda karolinska krigare samt döttrarna Ebba Margareta, död som barn, och Maria Sofia, f. 1650, g. m. bokhållaren Alminus (Alming). När modern (resp. styvmodern) dött, sedan hon »i 16 år sutat änka», som Wilhelm Johan berättar i skrivelse till M. G., föll försörjningsbördan tydligen på honom som äldste broder, då han måste begära M. G:s brev till riksamiralen för att få ut ersättning för en tvåårig militärtjänst.³⁸ Att finna »de fattiga mines subsistence» blev nu så mycket svårare, som hans hushåll efter moderns död utökats med yngre syskon och han ej kunde undgå kostnaden för att få hennes ännu obegravda lekamen i jorden — hon hade inte efterlämnat några medel ens till detta.

Brodern *Jean Quensel* blev emellertid snart självförsörjande. Troligen född 1660, blev han volontär vid fortifikationen 1681, underkonduktör där 1686, löjtnant 28 febr. 1694, kapten 6 dec. 1704, deltog i befästningsarbeten vid Stettin, Damm, Wismar och Stralsund, blev preussisk fånge 22 dec. 1715, kom hem i juli 1718, återgick i tjänst på fältstat vid retranchementerna i Skåne, tjänstgjorde vid befästningsarbeten vid Landskrona och upptas 1720 i Skånska arméns generalstab.³⁹

³⁸ Odat. brev, bör vara från 1678, då Conrad dött 1662, i M. G. De la G:s arkiv C I: E 1530, RA. Förklaring till att riksamiralen här åberopas är att denne, G. O. Stenbock, från De la G. övertagit befälet över försvaret i väster.
³⁹ Mönsterrullor, instruktioner och räkenskaper, KrA. Data hos L. W:son Munthe, K. fortifikationens historia, 3: 1—2 (1908—11), 6: 2 (1919) och A. Lewenhaupt, Karl XII:s officerare (1920—21).

Jean Q. hade i ungdomen utomlands, i Frankrike och Holland, »lagt mycket vackra fundamenta i mathesi och fortificationen» och visat sådan duglighet, att Erik Dahlbergh 1698 i s. k. »Specification» kallar honom »en ung person av mycket goda kvaliteter. Förstår sitt ämbete väl och meriterar befördring framdeles ved något tillfälle». På en karolinsk fortifikationsofficer ställdes krav, som ger inblick i den svenska arméns kvalitet i fält. En rätt konduktör bör »veta» 10 konster dem kaptenen undervisar i: 1) att kunna skriva åtskilliga stilar, 2) aritmetiken så den »vulgare» som decimalen, 3) geometrien så till teori som praxis, 4) »desseineringen» (teckningen) särdeles uti perspektiven, 5) geografien, dock mest det som angår Sveriges gräns och de näst omkring liggande rikens situation, 6) mekaniken, 7) »hydroliken, om vatten malningar» (mätningar), broar, slussar etc., 8) något av »arkitectura civile», 9) en del av artilleriet och 10) om truppers »conduite», dit jämväl fältverken hör. Detta är blott fundamenten. Sedan bör inhämtas teori och praktik av »arkitectura militari» (principer, teckningar och arbeten) samt om attacker och defenser. — År 1720 hade Jean Q. 450 daler smts lön och dessutom av balansen att fordra 600. Han dog i Stralsund 28 dec. 1728. Hans hustru var Birgitta Carlsten; de har veterligen ej efterlämnat barn.

Axel Quensels pagetid vid M. G:s hov och hans inmönstring på Västgöta kavalleri under överste Selow har berörts i PHT 1967, s. 74 f. Vid O. W. Königsmarcks och Joh. Hoghusens mönstring i sept. 1683 tjänstgjorde han som tredje korpral med två hästar på överstelöjtnant Joh. Wolfvenstiernas kompani vid Hisingen. Hela kompaniet hade 25 officerare, dit även korpralerna då hörde, och 150 man. Axel hade under sig ryttare från Vartofta, Gudhem, Frökind — ett antal av »cirka» (!) 64. Tredje korpralen hade i »fördel» 40 dlr smt och dessutom viss del i hästpengar och hästhemman. Regementet tycks vara eftersökt: det sägs, att unga adelsmän erbjöd sig att tjänstgöra och rida som gemena. Wolfvenstiernas kompani hade tillstånd att bruka skogshygge på Hökensås, ryttarna var skyldiga att skjutsa, men borde få hjälp av bönderna vid vissa krogar och gästgivaregårdar. »Rustningshästen» får icke brukas till sådant. 1686 berättas, att Wolfvenstiernas kompani kunde komma samman på 2 dagar. 1691 var Axel fortfarande tredje korpral vid samma kompani, som nu också kallades Gudhems, och bodde på Hallgården i Åsle sn, Vartofta hd. I aug. detta år höll kungen själv mönstring vid Höjentorp. Utom bostället hade Axel räntorna från Ingefridsgården, Segersta och Andersstugan i Flyttorp. 1694 års rulla upplyser, att A. Q. hade en ryt-

tare i Hornborga — Per Månsson på Ringsgården i Fjällåker — med för liten häst, och 1695 befinns en karbinrem oduglig, och Axel måste skaffa sig värja av samma modell som övriga korpraler. Enligt avlöningslista 1699 hade han 120 dlr, 1701 var han andre korpral, 1708 presenterade han bara en häst och 13 okt. 1709 hade han äntligen efter 26 år som korpral avancerat till kvartermästare med två hästar, en klippare och en dräng. Han sökte emellertid och fick avsked i aug. 1710 vid mönstring vid Förslöv i Skåne av ingen mindre än Magnus Stenbock.⁴⁰ Axels gren av släkten var den, som längst bevarade gemenskapen med de västgötabygder, där deras förfäder ofta haft sitt arbete förlagt på de la gardieska domäner. Axel gifte sig med Stina Tengner (1671—1708), dotter till prosten Magnus Tengner i Värnhem och Elisabeth Scarinius, som var dotter till biskop Jonas S. i Växjö och Ingeborg Kallenberg.

Axel hade sonen *Conrad Quensel* (1696—1758). Denne inskrevs i Västgöta nation i Uppsala 1718, blev filosofie magister 1734, rektor vid Bogesunds (det senare Ulricehamns) skola s. å., hovpredikant på Läckö och slutligen kyrkoherde i Varv (Skaraborgs län). Hans avhandling pro gradu hade till ämne »De memoria» och var dedicerad till bl. a. Jesper Svedberg. Om honom har givits omdömet: »Meruit optimam fortunam, sed obtinuit modicam, qua contentus felix vixit». Han var gift med Maria Winge (1702—74), dotter till kyrkoherden Johannes Winge i Broddetorp och Catharina Hasselgren, och hade med henne sonen Johan, som skrevs in vid Skara skola 1753.⁴¹

⁴⁰ Mönsterrullor och avlöningslistor, KrA.

⁴¹ J. W. Warholm, Skara stifts herdaminne, 1 (1871), och Västgöta nations matrikel, ULB.

AUF DEN SPUREN VON BELLMANS VORFAHREN IN DEUTSCHLAND

VON PETER-PAUL WREDE, Braunschweig

Studiert man die schwedische Bellman-Fachliteratur und Nachschlagewerke hinsichtlich der Frage nach den deutschen Vorfahren von Carl Michael Bellman, so kann man bisher meist nur verzeichnet finden, daß die Familie Bellman aus dem nordwestlichen Deutschland, nämlich aus der Gegend von Bremen stamme, und daß der Urgroßvater des Dichters, ein Schneidermeister Martin Bellman, etwa um das Jahr 1660 nach Schweden eingewandert und in Stockholm seßhaft geworden sei. Weiter zurückreichende genealogische Forschungen scheinen offenbar bis heute nicht versucht worden zu sein, — vielleicht auch scheiterten sie an den Schwierigkeiten, zu irgend welchen konkreten urkundlichen Nachweisen über Bellmans deutsche Vorfahren zu gelangen.

Wenn deshalb hier der Versuch unternommen wird, über die deutschen Voreltern des Dichters mehr in Erfahrung zu bringen, so soll damit beileibe nicht beabsichtigt werden, den liebenswertesten aller schwedischen Dichter, der wie kein anderer ein Sohn der Stadt Stockholm war, wegen seiner weit zurückliegenden Abstammung aus Deutschland zum „Deutschen“ umzumanipulieren! Auch wäre eine solche absurde Absicht schon deshalb zum Scheitern verurteilt, weil der erste Namensträger der Familie Bellman, der nach Schweden auswanderte, — eben jener Schneidermeister Martin Bellman, — im historisch-politischen Sinne bereits gar kein deutscher, sondern ein schwedischer Untertan war. Denn die Gegend Deutschlands, aus der er kam, war zu der Zeit als Martin Bellman sein Vaterhaus verließ, eindeutig schwedisches Territorium.

Im Westfälischen Frieden von 1648 nämlich, der den 30-jährigen Glaubenskrieg in Mitteleuropa beendete, wurden dem Königreich Schweden die Gebiete des ehemaligen Erzbistums Bremen mit Ausnahme des Stadtgebietes der Freien und Hansestadt Bremen als „Herzogtum Bremen“ zusammen mit dem südlich angrenzenden Fürstentum Verden zugesprochen. Hauptstadt und Sitz der schwedischen Verwaltung konnte deshalb auch nicht die große Hafenstadt Bremen werden, weil sie außerhalb des Herzogtums blieb, sondern der schwedische Statthalter residierte unweit der Mündung der Elbe in der befestigten Stadt Stade, die heute noch bedeutsame architektonische Erinnerungen an ihre „Schwedenzeit“ aufzuweisen

hat. Von den Ufern der Elbe also bis zu den Ufern der Weser erstreckte sich entlang der Nordseeküste das weit nach Süden ausgedehnte schwedische Gebiet, das mehr als 70 Jahre bis zum Jahre 1719 schwedisch blieb. Mit gutem Grund kann man demnach sagen, daß Carl Michael Bellmans Urgroßvater bei seiner Auswanderung bereits schwedischer Untertan war, bevor er nach Stockholm übersiedelte.

Dieser Schneidermeister Martin Bellman ist selbstverständlich die Schlüsselfigur für die ganze hier geplante Forschungsarbeit, denn nur wenn sich seine Herkunft so genau wie irgend möglich bestimmen und belegen läßt, wäre das gesteckte Ziel als erreicht anzusehen. Aber gerade bei seiner Person beginnen die ersten Zweifelsfragen, und zwar bei seinen Vornamen.

Es ist nämlich urkundlich noch nicht nachgewiesen, ob er lediglich „Martin (oder Marten) Bellman“ hieß oder zu Recht auch noch den Vornamen „Karsten“ trug, den man bei einigen Verfassern auch in verkürzter Form als „Kasten“ lesen kann. Der Vorname „Karsten“ oder auch „Kasten“, der eine niederdeutsche Form des Namens „Christian“ ist, taucht in den bisher in der Bellman-Literatur veröffentlichten Urkunden nämlich überhaupt nicht auf, sondern man findet ihn ohne jeden genaueren Beleg erstmals bei Axel Björkman in seinem im Jahre 1892 erschienenen Buch „Bellmansforskning“.¹ Aus Björkmans Buch dürfte dann der deutsche Literaturprofessor und Bellman-Übersetzer Felix Niedner im Jahre 1905 bedenkenlos den zusätzlichen Vornamen „Karsten“ für Martin Bellman in seine Bellman-Biographie übernommen haben.² Und seit dieser Zeit entdeckt man beide Vornamen immer wieder, so z. B. im Jahre 1922 im „Svenskt biografiskt lexikon“,³ und auch noch Arvid Stålhane schreibt im Jahre 1947 in seinem „En Bellmansbok“, daß der Urgroßvater des Dichters mit Vornamen „Martin Karsten“ geheißen habe.⁴

Feststehend und urkundlich belegt ist bisher nur, daß Martin Bellman am 20. Januar 1663 den Erwerb des Bürgerrechtes in der Stadt Stockholm nachgesucht hat, wie man in „Stockholms Stadz

¹ Axel Björkman, *Bellmansforskning*, 1892, S. 1 („Kasten“). Vgl. V. Örnberg, *Svenska ättartal*, 9 (1893), S. 55.

² Felix Niedner, *Carl Michael Bellman, der schwedische Anakreon*, Berlin 1905, S. 49.

³ *Svenskt biografiskt lexikon*, III, 1922 (Ivar Simonsson).

⁴ Arvid Stålhane, *En Bellmansbok*, Stockholm 1947, S. 7.

Fracht Cammar Protocoll“ unter diesem Datum nachlesen kann. Es heißt dort:

„Mr. (Meister) Marthin Behlman, skreddare, född i Stiftt Bremen, förekom begärandes winna Burskap, huilket honom eij kunde förwägras, hållst emedan Han medh Embetet richtig och klar war, och hadhe godt lofordh af Embetz Brödhrrer“.⁵

Somit erfährt man zwar aus diesem Protokoll bereits, daß Martin Bellman „im Stiftt Bremen“ geboren sei, aber leider ist weder der Geburtsort noch ein Geburtsdatum genauer angegeben. Mit dem „Stiftt Bremen“ ist natürlich das spätere Herzogtum Bremen gemeint, das im Geburtsjahr von Martin Bellman noch kirchliches Gebiet war.

Außerdem aber lassen sich aus dieser Urkunde wichtige Rückschlüsse auf das Lebensalter des Antragstellers ziehen, so daß man sein ungefähres Geburtsjahr wenigstens schätzungsweise festlegen kann. Wird nämlich Martin Bellman hier bei seiner Einbürgerung als „Meister“ seines Handwerkes bezeichnet, — und etwas anderes kann ja die Abkürzung „Mr.“ kaum besagen, — der es in seinem Beruf bereits zu einer gesicherten Lebensstellung gebracht hatte, da er ja „mit seinem Gewerbe richtig und klar war“, so ist mit Sicherheit anzunehmen, daß er im Jahre 1663 ein den Jünglingsjahren entwachsener Mann gewesen sein muß. Andererseits dürfte er aber auch noch nicht sehr fortgeschrittenen Alters gewesen sein, weil wenige Wochen nach dieser Einbürgerung im Heiratsregister der Deutschen Gemeinde in Stockholm die Eintragung seiner Eheschließung zu finden ist. Es heißt hier unter dem 10. Februar 1663, daß

„Bellman, Marten (!), von Schwaneweven aus dem Hertzogtumb Bremen, Bürger und Schneider allhie, mit J. (Jungfrau) Barbara Klein, H. (Herrn) Johan Klein, dieser löbl. (löblichen) Gemeine Eltsten ehel. (ehelicher) Tochter“
die Ehe schloß.⁶

Die Vermutung, daß Martin Bellman bei seiner Eheschließung und Einbürgerung ein noch verhältnismäßig „junger Mann“ war, wird auch dadurch erhärtet, daß aus dieser Ehe mit Barbara Klein

⁵ Stockholmer Stadtarchiv. Wörtliche Abschrift, mitgeteilt von Herrn phil. Dr. Nils Afzelius. In deutscher Übersetzung: „Meister Martin Bellman, Schneider, geboren im Stift Bremen erschien mit dem Begehren, das Bürgerrecht zu erhalten, welches ihm nicht verweigert werden könnte, weil er mit seinem Gewerbe richtig und klar war und gute Fürsprache seiner Berufsbrüder hatte“.

⁶ Stockholmer Stadtarchiv. Wörtliche Abschrift aus Tyska församlingens vigselbok, 10. Februar 1663, S. 32, mitgeteilt von N. Afzelius. Die Zusätze in Klammern wurden zur Erläuterung der Abkürzungen vom Verfasser eingefügt.

in den folgenden vierzehn Ehejahren nicht weniger als zehn Kinder entsprossen, die im Taufbuch der Deutschen Gemeinde in Stockholm aufgeführt werden:⁷

Vorname des Kindes	getauft am	Vater des Kindes	Seite
Johan Arnd	7. 2.1664	Marten Bellman	471
Margaretha	15. 8.1665	Marten Pelmann (!)	483
Elisabeth	13. 3.1666	Martin Belman	495
Marten	5. 4.1667	Marten Bellman	508
Carol	5. 4.1668	” ”	517
Margareta	2. 3.1670	” ”	534
Jacob	25. 7.1671	” ”	547
Lorentz	15.11.1672	” ”	561
Margareta Barbara	23. 8.1674	” ”	577
Dieterich	8. 9.1677	Martin Bellman	598

Am Rande sei festgehalten, daß Arvid Stålhane in seinem schon erwähnten Buch angibt, daß Martin Bellman im Jahre 1685 verstorben sei.⁸ Leider beginnt das Todesbuch der Deutschen Gemeinde erst im Jahre 1743. Man weiss also nicht sein erreichtes Lebensalter, sodaß man genau errechnen könnte, wann er geboren ist. Aber auch ohne diese Urkunde geht man wohl nicht fehl, anzunehmen, daß Martin Bellman bei seiner Eheschließung ungefähr 25 bis 30 Jahre alt war, also demnach etwa im Jahre 1630 bis 1635 geboren sein müßte.

Über Martin Bellmans Jugend und besonders über seine noch in Deutschland verbrachten Lebensjahre wissen wir sehr wenig. Sicher hat er seine Lehrzeit als Schneiderlehrling nicht an seinem Geburtsort absolvieren können. Es wäre naheliegend, wenn er bei einem Schneidermeister in Bremen, der nächstgelegenen Stadt, in die Lehre gegangen wäre. Aber die Archivalien des Staatsarchives in Bremen weisen keine Namenslisten der Lehrlinge auf. So wissen wir nur noch, daß Martin Bellman nach beendeter Lehrzeit in der üblichen Weise als Geselle auf Wanderschaft gegangen ist. Hierüber berichtet in der Grabrede für den ältesten Sohn von Martin Bellman, den „einzig-

⁷ Stockholmer Stadtarchiv. Wörtlicher Auszug aus Tyska församlingens dopbok, übermittelt von N. Afzelius.

⁸ Arvid Stålhane, En Bellmansbok, Stockholm 1947, S. 28; so auch: „Svenskt biografiskt Lexikon III, 1922, S. 105/106.

artigen und berühmten Herrn Johan Arent Bellman“, der sich bis zum Professor eloquentiae und Rektor der Universität Uppsala emporgearbeitet hatte, sein Freund Professor Skytteanus Johan Uppmark, der später geadelte Rosenadler. Diese Grabrede liegt gedruckt vor.⁹ Auf Seite 10 der in lateinischer Sprache abgefaßten, von Uppmark im Gustavianischen Auditorium der Universität Uppsala im Mai 1710 vorgetragenen

„Laudatio funebris viro amplissimo celeberrimoque Domino Arndio Bellmanno“

liest man:

„Pater huic Nostro fuit Martinus Bellmannus, Vir antiquae fidei ac probitatis, Bremensi municipio oriundus, ceterum post peregrinationem nonnullam in Galliam et Germaniam, sedibus in Urbe Domina Holmensis fixis, sui illic ordinis ac curiae ductor ac senior“.

Das heißt in Übersetzung:

„Der Vater unseres Verstorbenen war Martin Bellman, ein Mann alter Treue und Redlichkeit, aus der Gegend von Bremen stammend, später nach einiger Wanderschaft durch Frankreich und Deutschland in der Hauptstadt Stockholm sesshaft geworden, seines dortigen Berufes und seiner Zunft Vorsteher und Ältester“.

Wichtiger aber als jegliche genaue Rekonstruktion des ganzen Lebensweges des Schneidermeisters Martin Bellman ist der in seiner Heiratsurkunde eindeutig gegebene Hinweis, daß er „aus Schwanewede im Herzogtum Bremen“ stamme.¹⁰ Denn damit ist sein Geburtsort unbezweifelbar festgestellt, und es ist eigentlich überraschend, daß trotzdem bis zum heutigen Tage in vielen Büchern und Nachschlagewerken Schwanewede als Geburtsort entweder überhaupt nicht oder in der irreführenden Schreibweise „Schwanerow“ genannt wird. Auch hier wieder scheint es Björkman in seinem Buch „Bellmansforskning“ gewesen zu sein, der für Schwanewede die irreführende Schreibweise „Schwanerow“ aufgebracht hat,¹¹ die mit ihrer slavischen Wortendung „ow“ eher vermuten läßt, daß der Ort weit östlich der Oder, nicht aber in der Gegend von Bremen liegen könnte. Noch überraschender aber ist es, daß der deutsche Bellman-Übersetzer P. J. Willatzen, der ausgerechnet in Bremen lebte und dort als

⁹ Titelblatt der Druckschrift abgebildet bei Arvid Stålhane, En Bellmansbok, neben S. 33; auf den Inhalt der Rede geht Stålhane auf den S. 7—42 mehrfach ein.

¹⁰ In der Heiratsurkunde steht „Schwaneweven“.

¹¹ Axel Björkman, Bellmansforskning, 1892, S. 1. Die Schreibweise Schwanerow findet man ferner in Nordisk Familjebok, 2. Auflage, 1904, und bei Arvid Stålhane, En Bellmansbok, 1947, Seite 8, sowie in vielen anderen Nachschlagewerken.

Lehrer tätig war, in einer einführenden Biographie über Carl Michael Bellman in seinem Buch „C. M. Bellman, der Weingott des Nordens“ im gleichen Jahr wie Björkman (1892) ebenfalls schreibt, Martin Bellman sei „gebürtig aus Schwanerow (Schwanewede?) in dem damals schwedischen Herzogtume Bremen (nicht aus der alten Hansestadt Bremen selbst)“,¹² wobei er durch den Zusatz des Ortsnamens Schwanewede in Klammern mit Fragezeichen wenigstens erkennen läßt, er vermute, es könne sich um Schwanewede handeln. Gerade Willatzen hätte als Bremer Lehrer genau wissen können, daß es einen Ort „Schwanerow“ bei Bremen überhaupt nicht gibt, sondern nur Schwanewede, das kaum mehr als einen Sonntagsausflug von den Toren der Stadt Bremen entfernt liegt.

Die Angabe des Geburtsortes Schwanewede in Martin Bellmans Heiratsurkunde war somit der Ausgangspunkt aller weiteren Nachforschungen. Aber schon die erste Anfrage des Verfassers beim Niedersächsischen Staatsarchiv in Hannover nach dem Aufbewahrungsort der älteren Kirchenbücher von Schwanewede brachte die Enttäuschung, daß die Kirchenregister dieser Gemeinde erst mit dem Jahre 1696 beginnen,¹³ also mindestens 60 Jahre später als der anzunehmende Geburtstag von Martin Bellman, der etwa zwischen 1630 und 1635 liegen muß. Dieser späte Beginn einer Kirchenbuchführung in Schwanewede kann möglicherweise durch den 30-jährigen Krieg verursacht worden sein, obwohl die erste Kirche der Gemeinde schon im Jahre 1581 erbaut worden war. Viele alte Kirchenbücher sind ja damals im Kriege vernichtet worden, und vielleicht hat man erst 50 Jahre nach Friedensschluß wieder mit einer geordneten Registrierung der kirchlichen Amtshandlungen begonnen. Es kommt hinzu, daß das damals nur aus wenigen Bauernhäusern bestehende Gemeinwesen Schwanewede nur deshalb über eine eigene Kirche verfügte, weil die hier ansässige Adelsfamilie v. Schwanewede die Kirche gestiftet hatte, um ihrer Repräsentationspflicht Ausdruck zu geben.

Auf jeden Fall erschien es deshalb zwecklos, die Forschung nach Bellmans Vorfahren durch eine Reise nach Schwanewede beginnen zu lassen, nachdem auch der dortige Pastor bestätigt hatte, daß für die Jahre vor 1696 absolut nichts zu finden sein werde. Aber das Staatsarchiv in Hannover hatte dankenswerterweise darauf auf-

¹² P. J. Willatzen, Bremen 1892, S. 12.

¹³ Fritz Garbe, „Die Kirchenbücher in den Ev.-luth. Landeskirchen Hannovers“, Hannover 1960, S. 96.

merksam gemacht, daß sich sämtliche Archivalien aus der „Schwedenzeit“ im Niedersächsischen Staatsarchiv in Stade befänden, sodaß Hoffnung bestand, dort in den Steuer-Registern, Lagerbüchern und Einwohnerverzeichnissen doch noch Spuren der Familie Bellman aus Schwanewede zu finden.

Bevor aber über die Ergebnisse der Suche in diesem Archiv berichtet werden soll, erscheint es angebracht, über den Ort Schwanewede selbst Näheres zu sagen: Dieses heutige kleine Städtchen, das erst nach dem Zweiten Weltkrieg durch den Zuzug zahlreicher Vertriebener aus Ostdeutschland eine Einwohnerzahl von 5 644 Seelen im Jahre 1961 erreichte, kann auf eine sehr lange Geschichte zurückblicken. Schon seit dem Jahre 1203 war hier die adelige Familie v. Schwanewede beheimatet, die dem Ort den Namen gab.¹⁴ Die Gegend ist eine typische flache norddeutsche Landschaft, wie man sie überall entlang der Nordseeküste findet. Zur Weser hin liegen hinter den schützenden Deichen nur dünn besiedelte saftige Weiden und Wiesen, rings umgeben von dichten Hecken, die den Seewind abhalten sollen. Weithin erstrecken sich dazwischen Moor- und Sumpfbiete, in denen Torf gestochen wird. Erst auf dem höher gelegenen, trockenen Gelände, der sogenannten „Geest“, findet man Ackerland und Dörfer. So war auch auf einem solchen höher gelegenen Landrücken, der vor Überflutung geschützt war, im Laufe der Jahrhunderte unter der Herrschaft der Herren v. Schwanewede das „Adeliche Gerichte Schwanewäde« entstanden, dessen Name zugleich von der eigenen Gerichtshoheit der Gutsbesitzer und Herren v. Schwanewede Kunde gibt.

Der Kartenausschnitt von 1769 veranschaulicht zwar das Bild, das Schwanewede etwa 100 Jahre nach der Auswanderung unseres Schneidermeisters Martin Bellman bot, aber in diesen 100 Jahren dürfte sich wenig geändert haben. Man sieht mitten durch Schwanewede von Osten nach Westen einen Bach fließen, der beiderseits von breitem, sumpfigem Gelände begleitet wird. Am Westrande des Landrückens ist auch in der linken oberen Ecke der Karte das ausgedehnte Moor deutlich erkennbar. Nur an einer Stelle (unterhalb des Wortes „Gerichte“) führt ein schmaler Damm mit einer Straße über den Sumpf und den Bach. An diesem für eine Brückenzoller-

¹⁴ Über die Geschichte des Ortes Schwanewede und der Familie v. Schwanewede berichtet Dr. Hans Wohltmann († 1968) im „Stader Jahrbuch 1960“, herausgegeben vom Stader Geschichts- und Heimatverein, S. 60 folgende, in einem Aufsatz „Die Gutsherren v. Schwanewede“.

Abb. 1: Das „Adeliche Gerichte Schwanewäde“ im Jahre 1769. Ausschnitt aus einer Karte der Kurhannoverschen Landesaufnahme, Kartenblatt der Grafschaft Delmenhorst; abgedruckt mit Genehmigung des Niedersächsischen Landesverwaltungsamtes.

hebung wichtigen Platz hatten die Herren v. Schwanewede nördlich des Engpasses der Straße ihre drei Herrensitze gebaut, die am Grundriß der Gebäude mit den vorgezogenen Seitenflügeln deutlich erkennbar sind. Ein vierter Herrensitz entstand später südlich des Baches, dicht an der Brücke und unmittelbar neben der Kirche und dem Friedhof, die durch die Eintragung eines Kreuzes in der Karte gekennzeichnet sind.

Ebenfalls südlich der Brücke hatten die Herren v. Schwanewede

ihre leibeigenen „Köther“¹⁵ angesiedelt, deren wenige Bauernhäuser entlang der Westseite der Straße „Auf dem Damm“ zum Teil heute noch stehen. Es sind typische niedersächsische Bauern-Kathen, in Fachwerk-Bauweise errichtet und mit Schilfdächern gedeckt.

Hier also, an der Westseite der Straße „Auf dem Damm“, südlich des Baches, müßte auch Martin Bellman seine Kindheit verbracht haben, falls er aus einer der leibeigenen Bauernfamilien der Herren v. Schwanewede stammte. Und da entdeckt man heute an dieser Straße ein Grundstück, auf dem ein Klempnermeister sein Handwerk ausübt und wohnt und . . . Diederich Bellmer heißt!¹⁶

Ist dieser mit einem so ähnlich lautenden Namen ein Angehöriger der Familie Bellman? Dann wäre dies die größte Überraschung, die die Suche nach den Spuren der Familie Bellman in Deutschland bieten konnte. Denn, dann hieße die Familie unseres Dichters überhaupt nicht „Bellman“, sondern „Bellmer“! Ein Besuch beim Pastor von Schwanewede ergab dann auch, daß allerdings in den ältesten Kirchenbüchern der Name „Bellman“ niemals vorkommt, wohl aber die Familie „Bellmer“ seit über 300 Jahren ohne Unterbrechung immer wieder in den Kirchenbüchern genannt wird und an der Straße „Am Damm“ gewohnt hat!

Damit aber wäre die Beweiskette von den Bellmers in Schwanewede zu den Bellmans in Stockholm noch nicht geschlossen. Hierzu mußten die Dokumente des Niedersächsischen Staatsarchivs in Stade doch noch herangezogen werden:

Noch vor Beendigung des 30-jährigen Krieges, im Jahre 1640, wurde im Erzbistum Bremen zu steuerlichen Zwecken ein Schatzregister aufgestellt, in dem eine Bestandsaufnahme aller Gebäude und allen Viehes zur gerechten Besteuerung der Bewohner vorgenommen wurde. Diese Erhebung stammt also aus einer Zeit, in der der kleine Martin Bellmer noch ein Junge von etwa 10 Jahren war. Das Schatzregister für Schwanewede trägt die Überschrift:

„Verzeynsnuß Weylandt Arendt undt Jürgen von Schwanewedelß Meyer und Köther auff dem Damme daselbst.“

Zur Erläuterung des Dokumentes sei gesagt: Die Herren Arendt und Jürgen v. Schwanewede waren demnach im Jahre 1640 die Gutsherren der beiden Herrensitze „Am Damm“. Die in der Urkunde

¹⁵ „Köther“ sind leibeigene Bauern, die ihren Namen von den „Kathen“ haben, die sie bewohnen. Diese „Kathen“ sind kleine Bauernhäuser.

¹⁶ Siehe auch im Fernsprechbuch von Bremen 1968/69, Teil Ost: unter „Schwanewede“: Bellmer, Diederich, Klempnerei, Schwanewede, Damm 20, Tel: 380.

zählte, die von den senkrechten Holzpfosten gebildet wurden. Die „Vach-Schauen“ sind die Scheunen, in denen die Ernte eingelagert wurde, denn das Vieh lebte mit den Menschen unter einem Dach im Wohnhaus.

Hier nun ist als dritter Name von oben Arendt Belmer eingetragen, der „5 Vachhauses, 4 Vachschauren, 5 Pferde, 6 Kühe und 30 Schafe“ sein eigen nannte. Das war natürlich ein recht ansehnlicher Bauernhof, obwohl sein Eigentümer Leibeigener der Herren v. Schwanedede war. Leider sind die Namen der zur Familie des Arendt Bellmer gehörenden Personen nicht aufgeführt. Sonst wäre sicher unser Martin Bellmer hier mit verzeichnet.

Schon im Jahre 1647¹⁷ wurde erneut eine gleiche Bestandsaufnahme vorgenommen (Abb. 3).

Als Gutsherren sind hier in der zweiten Spalte Boldewien v. Schwanedede, Johann v. Schwanedede und Johann v. Schwanedede senior genannt. Als Leibeigene des Johann v. Schwanedede senior findet man jetzt Arendt Bellmer und Johan Belmer. Das deutet darauf hin, daß der alte Bauer Arendt Bellmer inzwischen seinem Sohn Johann einen Teil seines Hofes abgetreten hat. Daß es so ist, kann man auch daraus ersehen, daß sich bei Addierung der Zahlen der beiden letzten Zeilen die gleichen Mengen ergeben, wie sie im Jahre 1640 Arendt Bellmer allein besaß:

		Fach-			
		Kathen	Pferde	Kühe	Schafe
1647	Arendt Bellmer	3	3	4	10
1647	Johann Bellmer	2	2	2	—
1640	Arendt Bellmer	5	5	6	30

Nur die Zahl der Schafe hat sich um 20 Tiere verringert, aber dafür ist bei Arendt Bellmer inzwischen ein Schwein hinzugekommen, das in der Spalte vor den Schafen notiert ist. Daß Johann Bellmer ein Sohn von Arendt Bellmer sein muß, ergibt sich aus der eindeutigen Eigentumsteilung mit größter Wahrscheinlichkeit. Wie in vielen Bauernfamilien war es sicher auch hier so, daß der älter gewordene Vater schon bei Lebzeiten seinem Sohn zur Gründung eines eigenen Hausstandes einen Teil seines Besitzes überließ.

¹⁷ Ein Schatzregister aus dem Jahre 1649 gleicht fast wörtlich dem Register des Jahres 1647.

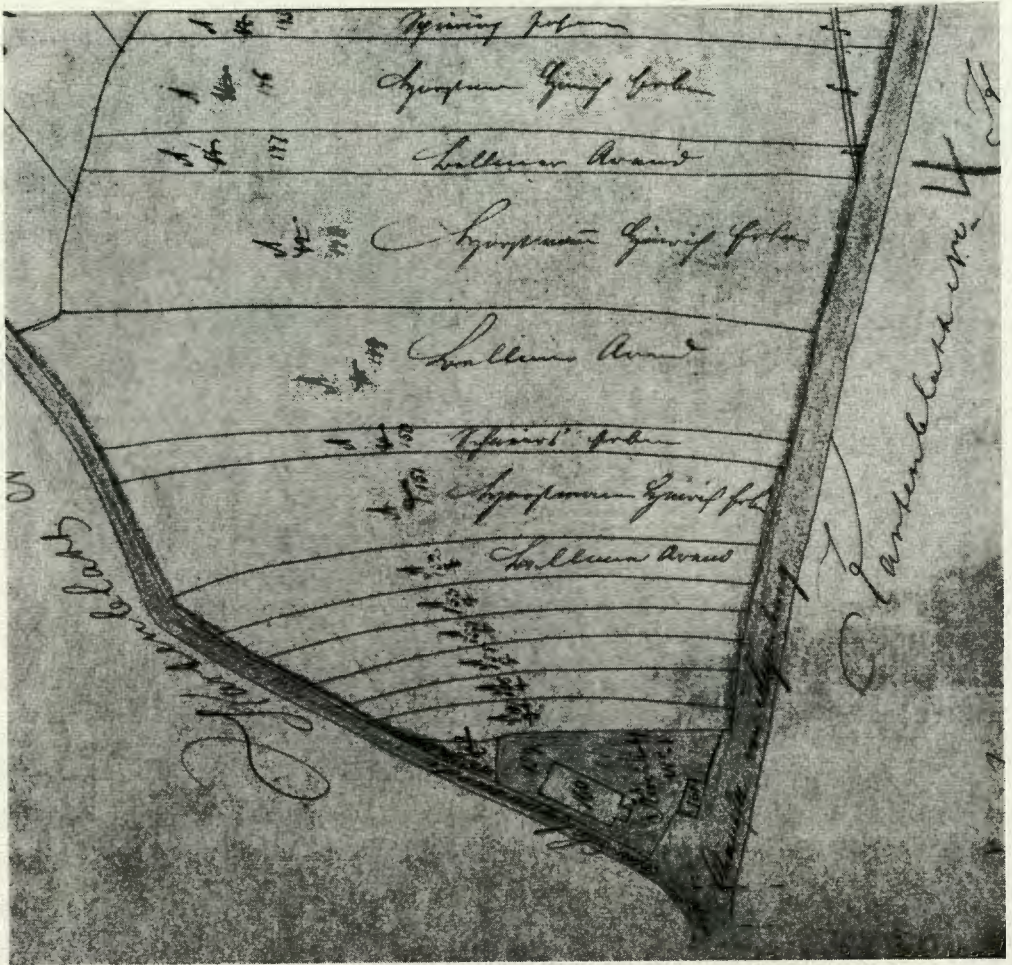

Abb. 4: Ausschnitt aus den „Einschätzungskupons zur Grundsteuermutterrolle“ 1847; wiedergegeben mit Genehmigung des Niedersächsischen Staatsarchivs in Stade, Einsch. Kupon Nr. 33, Schwanewede, Kartenblatt G.

Zum Schluß sei hier noch eine Flurkarte der Gemeinde Schwanewede wiedergegeben, die über die Lage der Äcker der Familie Bellmer Auskunft gibt.

Auch diese Karte wurde also zu fiskalischen Zwecken gezeichnet. Leider ist sie nicht nach der Himmelsrichtung ausgerichtet, sondern man muß sie genau auf den Kopf stellen, um die örtliche Lage der Bellmer'schen Äcker im Vergleich mit der Landkarte von 1769 er-

Abb. 5: Die Kirche von Schwanewede, nach Zerstörung der im Jahre 1581 erbauten Kirche in Fachwerkbauweise erbaut im Jahre 1761 aber mit ursprünglichem Turm.

kennen zu können. Dann aber wird man sehen, daß das auf der Karte von 1847 unten, in der Straßengabel liegende Grundstück der Kirche und des Friedhofes auch auf der Karte von 1769 in einer Straßengabel liegt, wenn auch am oberen Ende der senkrecht gestreiften Ackerfläche. In den einzelnen Ackerstreifen ist der Name „Arend Bellmer“ in mehreren Flurstücken (Nr. 147, 149 und 152—157) zu lesen, die bis an das Kirchengrundstück heranreichen.

Mit der häufigen Wiederkehr des Vornamens Arend in den Familien Bellmer in Deutschland und Bellman in Schweden wird zugleich nachgewiesen, daß dieser Vornahme nicht in Verehrung für den deutschen Theologen Johann Arndt in die angeblich sehr pietistische Familie Bellman kam,¹⁸ sondern einhellig mit Martin Bellmans Vater Arend Bellmer aus Schwanewede zu tun hat, der mit 5 Pferden, 6 Kühen und 30 Schafen erstmals urkundlich aus dem Dunkel der Geschichte vor uns hintritt und der der Uurgroßvater unseres Dichters Carl Michael Bellman war. Die Brücke zu den deutschen Vorfahren dürfte damit geschlagen sein, nur — — — der Klempnermeister Diederich Bellmer gab die Auskunft, daß er selbst nicht aus der Linie des Arendt Bellmer stamme, sondern daß diese Linie im männlichen Stamm mit der jetzt lebenden Generation ausgestorben sei. Der letzte Bellmer der Linie Arendt Bellmer habe nur eine Tochter Anneliese Bellmer gehabt, die inzwischen einen Herrn Marquart geheiratet habe. Allerdings wohne diese Anneliese Marquart geb. Bellmer noch heute auf dem alten Bellmerschen Bauernhof, den sie geerbt habe und der genau gegenüber der Kirche von Schwanewede, etwas zurückgesetzt von der Straße liegt, — also auf jenem Bauernhof, auf dem vor dreihundert Jahren der Schneidermeister Martin Bellman seine Kindheit und Jugend verbrachte, bevor er nach Stockholm auswanderte.

---

¹⁸ So auch A. Stålhane, En Bellmansbok, S. 9, 56, 57 und 62.

SAMMANFATTNING

Enligt uppgifter i litteraturen skulle skalden Carl Michael Bellmans farfarsfar skräddarmästaren Martin Bellman omkr. 1660 ha invandrat till Stockholm från Bremen-Verden, närmare bestämt från orten »Schwanerow». Tyska församlingens i Stockholm vigselbok uppger emellertid under den 10 febr. 1663, att »Bellman, Marten, von *Schwaneweewen* aus dem Hertzogtumb Bremen» gift sig denna dag. Familjens härstamning från orten *Schwanewede* nära staden Bremen kan anses klar. Några kyrkböcker finns ej bevarade för *Schwanewede* från 1600-talets tidigare hälft utan börjar först 1696.

Av skatteregister för *Schwanewede* från 1640-talet (Niedersächsisches Staatsarchiv i Stade) framgår, att bland ortens livegna bönder upptas en Arendt Belmer eller Bellmer, som 1640 skattade för ett korsvirkeshus (Fachwerkhaus) på 5 »Fach», 5 hästar, 6 kor och 30 får. År 1647 synes hans egendom ha varit uppdelad mellan honom och en Johann Bellmer, troligen hans son. Namnet Bellman förekommer överhuvudtaget ej i materialet från *Schwanewede*.

Skräddaren Martin Bellman har under sina gesällår eller i samband med inflyttningen till Stockholm ändrat sitt namn från Bellmer till Bellman. Hypotesen om Martin Bellmans härstamning från livegne bonden Arendt Bellmer styrkes av att Martins son döptes till Johan Arend.

MÖSSPOLITIKERN OCH MANUFAKTURISTEN ABRAHAM HEDMAN OCH HANS SLÄKT

AV FREDRIC BEDOIRE

Riksdagarna 1742/43 och 1746/47 markerar en konsolidering av hattregimen i frihetstidens historia. Agitationen från oppositionspartiet var emellertid särskilt vid den första riksdagen mycket livlig, och som en av den danska »sakens» mest framstående plädörer fungerade en manufakturist vid namn Abraham Hedman. Vid den senare riksdagen är samme man känd som ett av den ryske ministern baron von Korffs farligaste verktyg. Historiker har ej förbigått Hedman i dessa sammanhang, och t. ex. Malmström och Beckman har ägnat honom vissa studier.¹ Med denna uppsats har ej åsyftats att fullständigt klargöra Hedmans politiska betydelse utan främst att belysa honom i samband med den roll han spelade som idérik fabriksidkare, vars förutsättningar till stor del låg i frihetstidens manufakturpolitik. Då ett par andra medlemmar av Hedmans släkt inte helt saknar intresse, främst sonen, Gustav III:s hovekonomidirektör Abraham Hedman d. y., har släkten som helhet ägnats forskningar, vilka här redovisas. Någon fullständig genealogi över släkten Hedman föreligger inte.²

I

Släktnamnet Hedman kan härledas från staden Hedemora, där Abraham Hedmans farfar komministern i Kila (Västerås stift) *Simon Christophersson Hedman* enligt herdaminnet skulle vara född.³ Detta styrks av att han i Västerås skolas matrikel från sept. 1653 förekommer under namnet Simon Christophori Hedemorensis.⁴ Herdaminnet uppger även, att han skulle ha varit besläktad med kyrkoherden i Västerfärnebo Nicolaus Prytz' maka Anna Malmenia, kyrkoherdedotter från Stora Tuna, men denna uppgift har inte kunnat

¹ C. G. Malmström, Sveriges politiska historia från konung Karl XII:s död till statshvälfningen 1772 (2 uppl.), 3 (1897) o. B. Beckman, Dalupproret 1743 och andra samtida rörelser inom allmogen och bondeståndet (1930).

² En stamtavla över släkten till 1700-talets slut finns i Hülphers geneal. saml., 4: 75, VSLB, o. en del anteckningar i Jungbeckska saml., KB.

³ J. F. Muncktell, Westerås stifts herdaminne, 3 (1846), s. 254.

⁴ Västerås skolas matrikel dep. i VSLB. Uppgiften hämtad ur manuskriptet till Västerås stifts herdaminne, 3 (1600-talet), benäget meddelad av teol. dr Gunnar Ekström, Västerås.

Simon Christophersson Hedman
v. J. vid Hög.

Fig. 1. Komministern Simon Christophersson Hedmans namnteckning och vapensigill i september 1670. Ur Liber Causarum 1670, vol. 121: 10, akt 24, Svea hovrätts arkiv, RA.

kontrolleras.⁵ Simons svårtolkade vapensigill från år 1670 (fig. 1), som tycks visa en lilja av närmast florentinsk typ, är snarast att betrakta som en mariasymbol och ger således inte heller någon ledtråd ifråga om släktens ursprung.⁶ Emellertid är tre syskon till Simon med säkerhet kända både med patronymikon och släktnamnet Hedman: Christopher, Susanna och Catharina eller Karin.⁷

I Hedemora stads mantalslängder för decennierna kring mitten av 1600-talet förekommer förnamnet Christopher ytterst sparsamt. Den ende som med sannolikhet kan vara Simon Christophersson Hedmans far är *Christopher Hansson Guldsmed*, som står upptagen med sin hustru under åren 1639—1668. Enligt Hedemoras första husförhörslängd för år 1660 bestod dennes familj av hustrun Brita och de ogifta döttrarna Susanna, Karin och Margareta. De två äldsta döttrarnas förnamn och inbördes ordning tyder även på att Christopher Guldsmed verkligen är släktens stamfader.⁸ År 1667 finner man Susanna och Karin utflugna ur boet, och 1669 omtalas Christopher, som då var änkling, med tillägget »dödher».⁹ Dottern Margaretas

⁵ Muncktell a. a., 3, s. 116 o. 254.

⁶ Sigillet i Liber Causarum 1670, vol. 121: 10, akt 24, Svea hovrätts arkiv, RA.

⁷ Vid bouppt. efter Susanna Christophersdotter Hedman 4 aug. 1684 (1684: 476, SSA) närvar »barnens mor broder wijrdige och wällärde H Simon Hedman i Kijhla Socken och sijstern Jungfru Catharina Christophersdotter . . .» Att Christopher tillhörde denna syskonkrets framgår bl. a. av bouppt. efter hans sonson Petter (1729/2/2:1100, SSA), vilken som barnlös ärvdes av sin fars fasters Catharina Christophersdotter Hedman dotters barn.

⁸ Namnen Brita, Catharina o. Margareta förekommer även som namn på Simons egna döttrar.

⁹ Hedemora AI: 1 1660—69(70), pag. 60v, 99v, 116, ULA. Om Christopher Hansson Guldsmed se även Svenskt silversmide 1520—1850 (1963), s. 298. För värdefulla råd och anvisningar i detta sammanhang är förf. fil. dr Hans Gilllingstam tack skyldig.

Christopher Hansson Guldsmed
(† ca 1669). G.m. Brita.

Simon Christophersson Hedman
(† 1696). Komminister i Kila.
G.m. Anna Israelsdotter Kruus.

Christopher Christophersson
Hedman († 1676). Skrivare vid
järnvågen i Stockholm. G.m.
1 Karin Bengtsdotter, 2 Maria
Bertilsdotter.

Christopher (1667—1731),
kyrkoherde i Tillberga. G.m.
Maria Börk.

Bengt (ca 1672—1714),
överfyrverkare. G.m. 1 Brita
Persdotter Rapp, 2 Anna
Sophia Huup.

Abraham d.ä. (1699—1766),
manufakturist, direktör.
G.m. Regina Petronella
Hwasser.

Petter (ca 1702—1729),
ogift.

Abraham d.y.
(1734—88), hov-
ekonomidirektör,
amiralitetskam-
marråd. G.m.
Hedvig Maria
Claussen.

Carl Gustaf
(1736—), fabri-
kør. G.m. Char-
lotta Christina
von Poll.

Jacob (1737—),
fänrik i fransk
tjänst (?)

Gotthard (1739—),
arklimästare, lev-
de på Jamaica
ca 1790.

Johan Abraham (1776—
186?), ryttmästare. G.m.
1 Maria Charlotta Nisson,
2 Gustava Bedoire.

Johan Emil (1814—
1872), borgmästare i
Arboga. G.m. Hilda
Augusta Bedoire.

namn försvinner samtidigt ur längderna. Både Susanna och Catharina (som den andra dottern vanligen kallas) Christophersdotter Hedman förekommer emellertid så småningom som makar till väl-situerade stockholmsborgare. Susanna (begr. 31 juli 1684 i Rid-darholmsförsaml. i Stockholm) gifte sig c:a 1672 med handelsman-nen Samuel Persson Törnberg (begr. 16 dec. 1683 i Riddarholms-församl.),¹⁰ medan Catharina († 23 april 1720 i Stockholm) c:a 1685 äktade den mer framgångsrike järn- och spannmålshandlaren Sven Persson Norman († 20 okt. 1732 i Stockholm), som var ägare av flera fastigheter i staden, bl. a. det 1651 uppförda och ännu kvarstå-ende stenhuset Nygränd 2 (kv. Pyton 5).¹¹ Att systrarna hamnade i huvudstaden kan sannolikt bero på att brodern *Christopher Chris-*

¹⁰ 25 juni 1671 står hon som ogift antecknad som fadder till brodern Chris-tophers son Christopher (Maria församl.:s dopbok, SSA) o. 13 maj 1673 döptes hennes äldsta barn med Törnberg i Riddarholmsförsaml.

¹¹ Om Catharina och hennes man se bouppt. 1722: 95 o. 1735/1: 280, SSA, samt R. Josephson, Borgarhus i Gamla Stockholm, 1 (1916), s. 274 o. 276.

tophersson Hedman († 25 maj 1676 i Stockholm) var skrivare vid järnvågen i Stockholm och den förste av syskonen, som omnämnes i stadens handlingar, då han 27 nov. 1670 i Maria församl. ingick äktenskap med Karin Bengtsdotter.¹² Christophers son i detta äktenskap *Bengt Hedman* (f. ca 1672, † 28 febr. 1714) hade i sitt första gifte med Brita Persdotter Rapp sonen *Petter*, med vilken denna släktgren utslocknade 24 okt. 1729.¹³

Simon Christophersson Hedman hade som ovan nämnts studerat vid Västerås skola och gymnasium sedan 1653, när han 17 maj 1664 prästvigdes och s.å. blev pastorsadjunkt hos kyrkoherden Nicolaus Prytz i Västerfärnebo.¹⁴ 30 maj 1672 utnämndes han till komminister i Kila,¹⁵ där han levde under knappa ekonomiska omständigheter med hustru och nio barn till sin död i febr. 1696. I Västerfärnebo hade han redan 30 aug. 1666 ingått äktenskap med Anna Israelsdotter Kruus (dp 6 juli 1643 i Västerås,¹⁶ † 26 okt. 1708 i Kila), som var dotter av borgaren i Västerås Israel Hansson Snickare och Anna Olofsdotter. Av sönerna blev Christopher kyrkoherde i Tillberga, Daniel (f. 5 maj 1672 i Västerfärnebo) löjtnant och skall ha kallat sig Hedmark samt dött i fält,¹⁷ medan Simon (f. 1674, † 23 aug. 1712 i Säter) slutade sina dagar som komminister i Säter.¹⁸ På grund av den ofullständiga kyrkobokföringen kan man ej följa dennes barn med komministerdottern Ulrica Schult från Stora Skedvi.¹⁹ Av Simon Christophersson Hedmans sex döttrar blev Brita (f. 11 dec. 1670 i Västerfärnebo, † 6 okt. 1720 i Kila) gift med kyrkoherden i Sevala Eric Tunelius (1662—1738) och mor till den bekante geografen Eric Tuneld samt stammoder för adliga ätten af Tuneld,

¹² 30 sept. 1673 gifte Christopher om sig i Maria med Maria Bertilsdotter, † 15 april 1703. Deras gemensamma bouppt. (1708:537) i SSA.

¹³ Bouppt. 1710:582, 1714/2:880 o. 1729/2/2:1100, SSA.

¹⁴ Domkapitlets utgiftsbok 1660—69 med ordinationslista (sign. HI:5), Västerås domkapitels arkiv. Jfr Muncktell a. a., 3, s. 254.

¹⁵ Domkapitlets protokoll 30 maj 1672 (sign. A I:15), Västerås domkap:ark.

¹⁶ Uppgiften är hämtad ur manuskriptet till Västerås stifts herdaminne, 3 (1600-talet) med benäget bistånd av teol. dr Gunnar Ekström, Västerås. Enl. samma källa kallas hon Anna Kruus i Romfartuna F 3, fol. 156, ULA. I vigsel- och dödboken kallas hon endast Israelsdotter. Föräldrarnas namn framgår även i Liber Causarum 1670, vol. 121:10, akt. 24, Svea hovrätts arkiv, RA.

¹⁷ Hülphers geneal. saml., 4:75, VSLB.

¹⁸ Om denne se Muncktell a. a., 2, s. 512, o. domkapitlets protokoll 15 maj 1707 o. 15 jan. 1708, Västerås domkapitels arkiv.

¹⁹ I Säter föddes Johannes 10 juni 1708, Ulrica 13 febr. 1710 o. Maria 1712 (dp 25 jan. s. å.). Dottern Ulrica Maja avled där 4 år gl 1709, begr. 15 juni.

medan Anna (dp 14 maj 1680 i Kila,²⁰ † 6 jan. 1736 i Stockholm) i sitt andra gifte med styckjunkaren Christian Netzer hade dottern Maria, som var gift med kyrkoherden G. S. Dybeck och därigenom blev anmoder till brukspatronssläkten Aspelin på Fagersta och dess dotterläkt von Rosen.²¹

Simon Christophersson Hedmans äldste son *Christopher* blev den som skulle föra släkten vidare. Född i Västerfärnebo 24 nov. 1667 blev han student vid Uppsala universitet 1 mars 1690,²² prästvigd 8 febr. 1698 och s. å. pastorsadjunkt hos den gemensamma kyrkoherden i Avesta och Grytnäs.²³ I jan. 1704 avancerade han till komminister i Avesta²⁴ och 12 jan. 1719 till kyrkoherde i Tillberga, vilken församling då blev »hugnad med en redlig och berömvärd pastor».²⁵ Redan under första året i Avesta ingick Christopher Hedman äktenskap med Maria Börk, dotter av kronoinspektoren över Avesta och Bjurfors bruk Anders Börk och dennes holländska fru Maria Hak samt syster till författaren, rektorn i Narva Isak Börk, som 1686—91 tillhörde den krets av studenter som uppträdde på Lejonkulans teater i Stockholm och var truppens främste dramaturg.²⁶ Kanske hade fru Maria Hedman, född Börk, något av samma begåvning som brodern. Efter hennes frånfälle i Tillberga vid 61 års ålder i mars 1737 omnämndes vid sidan av sedvanliga berömande epitet i kyrkoboken, att hon varit utrustad med en icke vanlig förmåga att uttrycka sig («... dicendique vi haud vulgari praedita»). Christopher avled i Tillberga 9 febr. 1731. I hans och Maria Börks äktenskap föddes den äldste sonen, vår huvudperson *Abraham Hedman d. ä.* 9 eller 11 okt. 1699,²⁷ som i syskonskaran 14 april 1704 blev åtföljd av Christina (gift 26 sept. 1725 i Tillberga med kaptenen Abraham Lang), 19 mars 1707 av Jacob, som vi skall ha

²⁰ Enl. Kila församl.:s räkenskaper, ULA. Uppgiften hämtad ur manuskriptet till Västerås stifts herdaminne, 3 (1600-talet). Annas förste man var enl. Hülphers en löjtnant Eek.

²¹ Anna Hedmans bouppt. 1738/1:954, SSA. Släkten Dybeck hos Örnberg 1892.

²² Uppsala universitets matrikel, 5 (1911).

²³ Domkapitlets utgiftsbok 1660—69 m. ordinationslista, Västerås domkap:ark.

²⁴ Muncktell a. a., 1, s. 182, o. enl. Hülphers. Domkap:prot. saknas för början av jan. 1704.

²⁵ Västerås domkapitels protokoll (sign. A I:29), Västerås domkap:ark. o. Muncktell a. a., 1, s. 182.

²⁶ Om honom se SBL 7, s. 159. Stamtavla över släkten Börk (el. Björk) i Hülphers geneal. saml., VSLB.

²⁷ Enl. Hülphers 11 okt. 1699, enl. Harakers dödbok 1766 9 okt. 1699. Avesta församl.:s ministerialböcker saknas för denna tid.

anledning att återkomma till, då han blev sin broders inspektor,²⁸ 11 nov. 1711 av Maria († 4 jan. 1773), som först gifte sig 1732 med faderns efterträdare som kyrkoherde i Tillberga Petrus Borg (1702—51)²⁹ och efter dennes död äktade teol. dr Isac Lindbom (1718—84), samt slutligen av Isaac, som 1731 avled som uppsalastudent.³⁰

II

Det är först fr. o. m. år 1730 vi äger någon större kännedom om den då 30-åriga Abraham Hedman och hans liv. Tidigare hade han efter undervisning i föräldrahemmet i komministergården i Avesta ägnat sig åt den militära banan och var korpral vid livregementet till häst, när han detta år erhöll avsked.³¹ I början på detta år flyttade han nämligen till Kättsta säteri i Harakers sn (Västmanl. län) och undertecknade 29 mars s. å. arrendekontrakt med säteriets ägare fru Maria Gyllenhök, änka efter både häradshövdingen Lars Hwasser och lantjunkaren Carl Westenhjelm.³² Här tycks Hedman funnit sig väl till rätta, och redan 14 juni s. å. stod hans bröllop på Kättsta med fru Gyllenhöoks enda dotter, Regina Petronella Hwasser, född där 11 juli 1708. Därigenom blev han själv ägare av 1/15 i egendomen, men nöjde sig ingalunda med detta. Undan för undan löste han in sin svärmoders och några av svågrarnas andelar och var redan 1734 ägare av 11/15, medan svågern sedermera rektorn Jacob Hwasser och dennes bror och myndling Adam ägde de återstående delarna.³³ Jacob Hwasser reagerade våldsamt mot Hedmans självsvåldiga uppträdande på Kättsta och processade mot honom oavbrutet 1735—38, till en början för att Hedman skulle ha brutit mot 1730 års arrendekontrakt. Processen drogs från Norrbo häradsrätt upp i Svea hovrätt, vars dom föll 3 juni 1738 utan att Hwasser nått sitt mål.³⁴ Emellertid hade denne bidragit till att försämra förhållandet mellan Hedman och hans svärmor. Enligt Hedman hade fru

²⁸ † 5 juli 1746 på Kättsta i Haraker. G. 7 nov. 1742 där m. Maria Regina Brodin, f. 24 febr. 1723 i Karbenning (Västmanl. län), † 18 sept. 1749 på Kättsta, i h. 1:a g. Dtr av komministern i Karbenning Pehr Brodin o. Eva Maria Hök. Deras dotter Anna Christina Hedman, f. 8 juni 1745 på Kättsta, gifte sig i Stockholm 13 okt. 1765 m. Herman Justinus Leijonmarck.

²⁹ Från dessa härstammar bl. a. stiftaren av Allmänna institutet för dövstumma o. blinda Per Aron Borg, filantropen Elsa Borg o. kyrkoherden i Mora Denis Borg (se SBL 5, s. 476 ff.).

³⁰ Student i Uppsala 24 febr. 1729 (Uppsala universitets matrikel, 8, 1921.)

³¹ Harakers dödbok 6 jan. 1766, ULA.

³² Norrbo h:ds dombok 1 febr. 1735 o. 4 febr. s. å., Västmanl. läns dombok 118, RA.

³³ Ibid. o. Norrbo h:ds dombok 9 okt. 1735, Västmanl. läns dombok 118, f. 121v, RA.

³⁴ Instämnda o. vädjande mål 3 juni 1738, Svea hovrätts arkiv, RA.

Gyllenhöök alltid varit »from och god» till dess Jacob Hwasser kommit hem och så småningom förmått henne flytta från Kättsta och 18 dec. 1734 förklara sin dotter Petronella och måg Hedman arvlösa i både löst och fast. Svärmodern uppgav i häradsrätten som anledning till detta, när Hedman 31 mars 1735 stämde henne, att dottern och mågen »med list och stämplingar sökt komma hennes ägendom under sig» samt att de brustit i den vördnad de var skyldiga henne. En gång hade Maria Gyllenhöök t. o. m. blivit nödsakad att brista i tårer, när hon sett hur Hedman tog »af sig mössan för hennes contrefait och bockat sig med sådan föräcktlig utlåtelse: Sitter hon där. Gud bevara hennes nåd.»³⁵ Emellertid blev Hedman så småningom ensam herre på Kättsta, och därmed tycks förhållandet till hustruns släkt ha blivit bättre. Maria Gyllenhöök flyttade tillbaka till herrgården och avled där 1741. Vid denna tid var Abraham Hedman livligt engagerad som manufakturist på sin egendom.

År 1738 anlade Hedman en linnefabrik på sina ägor vid Kättsta, och redan s. å. uppmärksammades han som uppfinnare av en spinnrock med två rullar, som kunde skötas av en enda person. Under den pågående riksdagen demonstrerade han sin uppfinning 25 okt. s. å. i Stockholm vid bondeståndets sammanträde och erhöll mycket beröm av ståndet, som »förmodade att den med tiden torde komma i bruk och göra mycken nytta.»³⁶ 8 nov. s. å. anhöll han hos bondeståndet om 8 000 dlr av landshjälpen som belöning för sin uppfinning, vilket enligt manufaktur- och handelsdeputationens extractum 7 febr. 1739 endast beviljades med 1 000.³⁷ I maj 1739 inrättade ständerna ett manufakturkontor för att understödja den inhemska industrin under ledning av fyra hattpolitiker, bl. a. stockholmsborgmästaren Gustaf Kierman. Med tillverkningspremier och helt eller nästan räntefria lån från detta kunde Hedman nu utöka sin fabriks omfattning betydligt. De fullmäktige i Manufakturkontoret förefaller ha uppskattat Hedman och hans uppfinning, och i början av okt. 1739 ombad de honom att med en väl övad spinnerska demonstrera spinnrocken i Finland för »spinnings förbättrande och utvidgande» i detta land.³⁸ Den 22 i samma månad, under Hedmans vistelse i hu-

³⁵ Norrbo h:ds dombok 31 mars 1735 o. 2 juni s. å., Västmanl. läns dombok 118, s. 60—65, 73, RA.

³⁶ Bondeståndets riksdagsprotokoll 1738—39 utg. av S. Landahl, (1948), s. 219.

³⁷ Bondeståndets riksdagsprotokoll 1737—39 utg. av S. Landahl, (1948), s. 236, Manufakturkontorets protokoll 18 maj 1739 o. manufakturfondens huvudbok 1740, Manufakturkontorets huvudarkiv, RA.

³⁸ Manufakturkontorets protokoll 6 okt. 1739 o. registratur samma dag,

vudstaden, befullmäktigades han av Manufakturkontoret till direktör, och som han var »en beskielig och pålitelig man» och hade gjort Kättsta till en »wacker Inrättning», tillerkändes han tills vidare 300 rdr smt årligen. 400 rdr smt anslogs dessutom årligen »för wardera af de personer som öfver spinnerierna hafva uppsikt.» Direktören själv förband sig att »sprida spinnvaruetskapen omkring Vesterås» samt upprätta en spinnskola.³⁹ Han för även omkring med en spinnerska och demonstrerade sin spinnrock vid ett flertal manufakturer i landet.⁴⁰

Hedman hade upfunnit ett nytt sätt att bleka lärfter, och då detta »bekommit allmän nytta både i städer och på landet» belönades han 6 nov. 1741 på vissa villkor med 8 000 rdr samt av manufaktur-fonden och uppmuntrades att vidare utöka sin verksamhet.⁴¹ Året därpå publicerade han sina resultat under titeln »Berättelse om et Nytt Utrönt och Beprowat Sätt At Byka och Bleka sina Lerfter, samt At tilreda et slags Twål, som icke allenast wid Blekning utan ock annan Klädes-Twätt gör god Nytt» (Stockholm 1742). Detta år hade Hedman 106 personer anställda vid fabriken, av vilka 57 var spinnerskor och ett stort antal av främmande nationalitet, främst tyskar och holländare. Fabriken tillverkade vid denna tid lärfter, bomull och linne under en period av 1 1/2 år till ett värde av 16 336: 17 1/3 rdr smt.⁴²

Direktör Hedman nöjde sig inte med att föra lanthushållarens och manufakturistens lugnare liv, utan det är vid denna tid han gör sin entré på den politiska scenen. Genom Manufakturkontoret och genom sina kontakter med bondeståndet hade han under de senaste åren kunnat få en nära insikt i det politiska livet, men det är först vid riksdagen 1742/43 han framträdde som en mycket aktiv utomparlamentarisk agitator. Denna riksdag var ju väl så betydelsefull p. g. a. förestående fredsförhandlingar med Ryssland och tronföljdsfrågan. Till att börja med hörde Hedman liksom Pechlins sekreterare prästen Eric Granholm och jägmästaren och manufakturisten Axel Bergman till det holsteinska partiets allra förnämsta agitatorer och pläderade för Karl Peter Ulriks val, men i slutet av nov. 1742 sökte

Manufakturkontorets huvudarkiv, RA.

³⁹ Manufakturkontorets protokoll 22 okt. 1739; Manufakturkontorets huvudarkiv, RA.

⁴⁰ Manufakturkontorets protokoll 21 jan. 1741, 10 dec. s. å.

⁴¹ Registratur 6 nov. 1741, Manufakturkontorets huvudarkiv, RA. Jfr Bondeståndets riksdagsprotokoll 1740—41 utg. av S. Landahl, (1951), s. 229.

⁴² Hallrätternas berättelser 1742—43, s. 704 f., Manufakturkontorets arkiv, RA. Västmanlands läns mantalslängder 1742, KA.

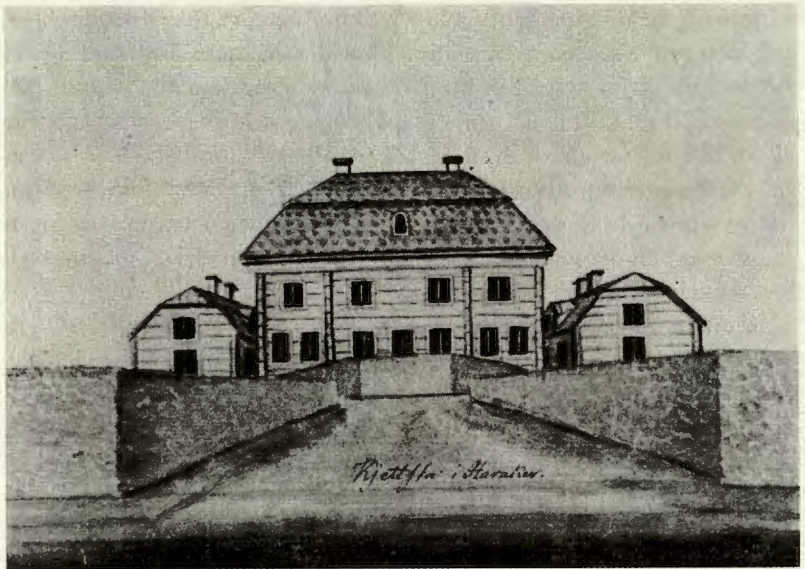

Fig. 2. Kättsta säteri i Haraker, där direktören Abraham Hedman d. ä. var bosatt från 1730 till sin död 1766 och där han 1738 anlade sitt manufakturverk. Teckning från 1700-talet. Äg. UUB. Foto UUB.

de alla tre anknötning till den danske envoyén i Stockholm, generalmajoren Gustaf Grüner. De förklarade att de blivit bedragna av Karl Peter Ulrik och därför ville hämnas, men antagligen anade de det annalkande systemskiftet i bondeståndet och skyndade sig att vända kappan efter vinden. De följdes av så många medlemmar i bondeståndet, att danske envoyén redan från början av relationen kunde räkna med 80 anhängare i ståndet.⁴³ Då ledaren för den danska agitationen bland de lägre stånden Matts Waern insjuknade och dog under riksdagen, kom Hedman att bli en av de mest framgångsrika förespråkarna för den danska saken och valet av danske kronprinsen.⁴⁴

På källaren Stora Christopher vid Järntorget i Stockholm bodde Hedman och hans fru under riksdagen och höll här på danskarnas bekostnad trakteringar i synnerhet för medlemmar av det hedervärda bondeståndet. Det berättas, att där fanns flera bord och maten var vällagad och väl serverad. En bonde från Småland brukade presidera vid bordet, medan värden Hedman, som var av medelmåttig växt,

⁴³ B. Beckman, *Dalupproret 1743 och andra samtida rörelser inom allmogen och bondeståndet* (1930), s. 112.

⁴⁴ A. a. s. 115.

och hans hustru, »som var en lång människa», åt i ett mindre rum. Efter maten spelade man kort. Betalning kom ej i fråga, tvärtom brukade Hedman säga till avsked: »Kom igen i morgon, goda vänner!» Då och då kallade han in någon av bönderna i ett inre rum, där de talade med varandra, alltid mellan fyra ögon. Skedde penningutdelning här ägde den i regel rum i hemlighet.⁴⁵

Det kan förefalla egendomligt att Hedman, som framför andra var beroende av hattarnas manufakturpolitik, så till den grad motarbetade detta parti, att han framstod som en av dess bittraste fiender. De ursprungligen så goda relationerna till Manufakturkontoret måste väl ha irriterats, men dess registratur och protokoll under 1742 och två första månaderna 1743 nämner ingenting om att så varit fallet. Emellertid skall kontorets fullmäktige, hattledaren Kierman, personligen ha bearbetat Hedman och givit denne löfte om tusentals dukater, om han övergav Danmark, men utan resultat.⁴⁶ I stället vågade Hedman fortsätta att motarbeta denne hattledare och hans kollega Thomas Plomgren och skall bl. a. ha yttrat till en bonde från Närke, at »Kierman och Plomgren ej wore värde att vara i Bårgareståndet».⁴⁷ Då ingenting annat hjälpte, försökte man genom angivare komma åt Hedman och få honom förvisad från huvudstaden, men sekreta utskottets både fransk- och danskvänliga medlemmar satte sig däremot av fruktan för att kollationer över huvud skulle bli förbjudna.⁴⁸ Hedmans ställning blev alltmer farlig, och natten mellan 18 och 19 febr. 1743 blev han och en präst (den ovannämnde Granholm?) överfallna. Prästen undkom, men mot Hedman avlossades ett skott som genomborrade kappan och snuddade vid ett finger.⁴⁹ Vidare hot om »massacre und erstechen» nödsakade honom att begära bondeståndets protektion samt ståndets vittnesbörd om att han ej övertalat bönderna för kronprinsen av Danmark.⁵⁰ Motståndarna fortsatte dock att lura på honom, och sedan han av bokhållaren Olof Schallin angivits för stämplingar rörande successionen, lät rådet 29 mars slottsfogden häkta honom, hans hustru och hans sekreterare kanslisten Samuel Gradman. Men då arresteringen skett på angivelse av en lös

⁴⁵ A. a. s. 158.

⁴⁶ Beckman a. a. s. 137.

⁴⁷ Jonas Jacobssons från Närke memorial o. frågor i kommissorialrätten över Hedman, maj 1743. (Bondeståndets riksdagsprotokoll 1742—43, utg. av S. Landahl, 1954, s. 659.)

⁴⁸ Beckman a. a. s. 137n.

⁴⁹ Beckman a. a. s. 141n.

⁵⁰ Beckman a. a. s. 152 o. Bondeståndets riksdagsprotokoll 1742—43, utg. av S. Landahl, (1954), s. 212 ff.

och ökad person och blivit verkställd på ett våldsamt sätt, blev den föremål för mycket klander i sekreta utskottet, som dock lämnade åt K. M:t att förordna om domstol.

En kommissorialrätt blev nedsatt, vari ingen av sekreta utskottets medlemmar intogs. Emellertid avlät sekreta utskottet en skrivelse till K. M:t att kommissorialrätten ej måtte befatta sig med något, som rörde utrikes makter eller ständernas rättigheter. Även Thomas Plomgren deltog i klandret över regeringens förfarande och hade genom sin mellankomst utverkat att Hedmans hustru flyttades till en bättre arrest, sedan hon först blivit insatt bland »tjufkonor» under gamla rådstugan. Bondeståndet överenskom 9 och 18 april att om någon av dess medlemmar blev kallad att vittna i Hedmans sak, skulle han ej få göra det, innan han anmält det i ståndet och fått dess tillåtelse. Med sådana inskränkningar och hinder blev kommissorialrättens verksamhet föga betydande och nedlades mot riksdagens slut.⁵¹ Vad motståndarna vunnit med arresteringen var att ha fått Hedman avlägsnad från det politiska livet under de betydelsefulla månaderna från april till september 1743, under vilken tid mössornas kraft bl. a. genom dalupproret blev bruten, Adolf Fredrik och ej danske kronprinsen valts till svensk tronföljare samt fredsförhandlingarna i Åbo blivit avklarade. Dock hade Hedman hunnit med att vara engagerad i den danska agitationen i Dalarna, som resulterade i stora daldansen, och enligt uppgift skall han förklädd ha vistats någon tid i detta landskap och pläderat för unionstanken.⁵² Genom bl. a. hans försorg hade en rörelse satts igång i flera landskap samtidigt,⁵³ och genom en skicklig kupp vred han ur hattarnas hand det farliga vapen, som den dalkarlsdeputation, som kom till Stockholm i mars 1743, kunnat bli.⁵⁴ Fastän Hedmans fru snart blev frigiven och fortsatte med trakteringar på Stora Christopher, var det uppenbart att arresteringen var ett allvarligt slag för det danska partiet.⁵⁵

Under Hedmans fångenskap uppstod stora svårigheter med skötseln av Kättsta, och det är om dessa Manufakturkontorets protokoll och registratur ifråga om Hedman handlar under de aktuella måna-

⁵¹ Beckman a. a. s. 152 o. Malmström a. a., 3, s. 153, 234. Jfr protokoll 8 april—20 sept. 1743, registratur o. skriv. till K. M:t, Kommissionen mot Abraham Hedman, Justitie- och högmålsbrott, RA.

⁵² Beckman a. a. s. 186.

⁵³ Beckman a. a. s. 147, 200.

⁵⁴ Beckman a. a. s. 150, 156.

⁵⁵ Av danske envoyén uppbar Regina Petr:a Hwasser 10 april—29 juni 1743 ca 11 870 dlr kmt. (De danska muträkenskaperna för år 1743, HT 1944, s. 264.)

derna. Nästan ingenting av personlig kritik förekommer mot honom, förutom missnöje med upprepade uteblivna återbetalningar. Fru Petronella Hwasser inkom med jämna mellanrum med skrivelser om fabriken's bedrövliga tillstånd, då kaos uppstod bland arbetarna och det föreföll nödvändigt att nedlägga verksamheten, om mannen inte blev fri. Manufakturkontoret konstaterade, att Hedman vid denna tid allt som allt hade blivit försträckt 80 000 rdr kmt, men några andra åtgärder än att upprätta inventarium vid Kättsta vidtog inte. I Hedmans frånvaro sköttes fabriken av hans inspektör och broder Jacob Hedman, som 11 aug. 1743 fick Manufakturkontorets tillstånd att förestå Kättsta.⁵⁶ Tillståndet där oroade även bondeståndets talman Olof Håkansson, som hade en del kapital insatt i egendomen.⁵⁷

Genom danske envoyén hade Hedman mottagit stora summor under riksdagen,⁵⁸ men antagligen hade han inte behållit mycket i egen ficka, då han efter frigivningen begärde en belöning på 60 000 dlr kmt, enligt uppgift hälften av vad han blivit lovad. Den nye envoyén Vind föreslog 36 000 dlr och en årlig pension på 500 rdr (= ca 4 500 dlr kmt), men regeringen i Köpenhamn nedsatte gratifikationen till 1 000 rdr (= ca 9 000 dlr kmt) och godkände pensionen. I aug. 1745 kom Hedman förklädd och under antaget namn till generalmajor Grüner i Köpenhamn, och det bestämdes då, att han skulle företaga en agitationsresa i Sverige och plädera för en union såsom det bästa skyddet mot Ryssland.⁵⁹ Möjligen var närheten till Danmark en anledning till att han på inrådan av sin vän J. Swinhufvud funderade på att flytta sin manufaktur till Sölvesborgs slott i Blekinge, då avancen vid Kättsta var minimal.⁶⁰ Denna plan blev emellertid inte realiserad, och i stället utökades hans egendomar i Västmanland, när han i nov. 1744, antagligen för den danska belöningen, inköpte rådmannen Jacob Lorens Schenströms tobaksfabrik i Västerås.⁶¹ Före 1747 blev han även disponent för Maråkers guld- och silververk i Söderhamn, i vilket han ägde 13 lotter, samt var

⁵⁶ 1743 års brevbok o. registratur s. å., Manufakturkontorets huvudarkiv, RA.

⁵⁷ Beckman a. a. s. 152n.

⁵⁸ 15 febr. 1743 uppbar Hedman 15 000 dlr kmt, 8 mars s. å. 18 000 dlr kmt. (HT 1944, s. 264.)

⁵⁹ HT 1944, s. 264.

⁶⁰ J. Swinhufvuds vittnesmål, ad prot. 1: juni 1747, Remisser i brottmål Philip Schechta/Abraham Hedman 1747, vol. 1, Svea hovrätts arkiv, RA. Med J. Swinhufvud avses möjl. ryttmästaren Johan Magnus Swinhufvud i Västergötland, som 1728 blev kornett vid livregementet till häst, där Hedman då var korpral.

⁶¹ Hallrätternas berättelser 1744, s. 346, o. 1746—47, s. 603, Manufakturkontorets arkiv, RA.

ägare av 3/8 i vissa koppargruvor i Grangärde och 1/6 i Salbergets silvergruvor, kallad Tvåfoten, som han till största delen var förläggare av.⁶²

Hedmans relationer till den danske envoyén svalnade avsevärt, och vid början av följande riksdag hösten 1746 finner man honom som hantlangare till den ryske ministern baron J. A. von Korff, som nu understöddes av mössorna för att åstadkomma regimskifte. På källaren Tre Kongar bodde Hedman denna gång med sin fru och en dotter, kalasade dagligen för bondeståndets medlemmar på von Korffs och den brittiske ministern Guy Dickens bekostnad och pläderade efter den ryska kejsarinnans direktiv.⁶³ Emellertid blev denna riksdag bland annat p. g. a. von Korffs klumpiga tillvägagångssätt en klar seger för hattarna, och förskräckelsen bland mössorna ökades då deras främsta män som t. ex. Christopher Springer arresterades. Även Hedmans ställning syntes osäker, då han ansattes med hotelser och löften av hattarna, och von Korff fann det 2 febr. 1747 rådligt att med 5 000 dlr kmt sätta honom i stånd att lämna Stockholm. När Hedman befann sig vid sina egendomar i Hälsingland och bodde hos rådmannen Jonas Stenbith i Söderhamn, angavs han 13 febr. i sekreta utskottet för röstvärning och förgripligt tal om tronföljden av gardeskaptan Börje Philip Schechta. Men som denne var en oefterrättelig och vettlös partifanatiker, tycks sekreta utskottet ha fruktat att på hans ord inlåta sig i någon rättssak utan hänvisade honom till K. M:t. Rådet lät arrestera Hedman och föra honom »slagen i järn» till huvudstaden, men lämnade rannsakingen till Svea hovrätt. Därmed var Schechta mycket missnöjd och försökte få saken dragen under en riksens ständers kommission. Sekreta utskottet ville dock låta bero vad K. M:t beslutat; adeln samtyckte till kommissionen, men präster och bönder kunde inte tvingas till eftergift.⁶⁴ Först efter nästan ett års fångenskap frisläpptes Hedman mot borgen enligt kungligt brev 20 jan. 1748, och ytterligare elva månader senare kunde han till Schechtas stora förtvivlan fortfarande inte fällas ehuru c:a 200 vittnen hörts. Schechta hade uppfört sig mycket hetlevrat vid rättegångarna och gjort allt för att svartmåla Hedman samt bl. a. med iver försökt åstadkomma förbud för hans fru att besöka sin man. 17 dec.

⁶² Hedmans memorial 27 april 1748, Remisser i brottmål, Philip Schechta/Abraham Hedman, 1747, vol. 1, Svea hovrätts arkiv, RA.

⁶³ Ibid. Enl. von Korffs journaler uppbar Hedman 10 sept. 1746—2 febr. 1747 84 000 rdr kmt för bondeståndets räkning. J. R. Danielson, Die nordische Frage in den Jahren 1746—51 (1888), bil. I, s. 17 ff.

⁶⁴ Malmström a. a., 3, s. 321, o. Esther Jacobson, Bröderna Schechta, PHT 1926.

1748 frikändes Hedman av hovrätten från anklagelserna både för att ha velat sätta tronföljdsvalet i tvivelsmål och för olovliga trakteringar och penningutdelningar, det senare dock endast p. g. a. otillräckliga bevis, varför K. M:t, under vilkens prövning målet drogs, ställde Hedman »under framtiden» och förbjöd honom att hädanefter vistas på den ort, där riksdagen hölls.⁶⁵ Vid 1750 års riksdag tog Schechta förgäves upp fallet,⁶⁶ och ännu 1756 begärde Hedman rekonvention på Schechta.⁶⁷ Av sekreta utskottet fick Hedman slutligen upprättelse och ett penningbelopp som skadeersättning eller uppmantran i sin fabriksverksamhet.⁶⁸ Detta motsvarade dock inte den ersättning Hedman i sitt memorial 27 april 1748 begärde för alla de omkostnader och skulder han ådragit sig i samband med arresteringen och de 100 000 rdr för den skam och vanära, som han utsatts för.⁶⁹

Efter den andra fångenskapen återvände Abraham Hedman till sin manufaktur och torde väl då ha varit trött på det oroliga politiska livet, som ju egentligen mest förorsakat honom förtretligheter. Han fortsatte att experimentera med olika metoder att behandla textilier och författade 1749 en liten skrift om blekning under titeln »Berättelse Om et igenom åtskillige försök utrönt och uppfunnit sätt at beqwämligast och bäst kunna bleka Bomulls Garn. Uppå Riksens Höglofl. Ständers Manufaktur-Contoires befallning utgifwen» (anonymt, Stockholm 1749). Även hans hustru Petronella tycks ha varit en uppfinningsrik person, då hon i aug. 1756 inkom med ett memorial till bondeståndet om att få 6 000 dlr smt i belöning för ett »botesmedel mot benskador eller så kallade sura ben», vilket ståndet dock ej kunde samtycka till.⁷⁰ Från 1750-talets mitt drev Hedman Kättsta tillsammans med sonen Carl Gustaf, som 15 okt. 1759 arrenderade fabriken på sex års tid med en arrendesumma för första året 1 260 dlr kmt och de senare fem åren 1 500 dlr kmt.⁷¹ Fastän Carl Hedman under de närmaste åren erhöll upprepade tillverknings- och spinneri-

⁶⁵ Remisser i brottmål, Philip Schechta/Abraham Hedman 1747, vol. 1—2, Svea hovrätts arkiv, RA (jfr Malmström a. a., 3, s. 485).

⁶⁶ *Ibid.*, vol. 2.

⁶⁷ Bondeståndets riksdagsprotokoll 1751—56, utg. av S. Landahl, (1963), s. 738.

⁶⁸ Esther Jacobson, Bröderna Schechta, PHT 1926, s. 59.

⁶⁹ Remisser i brottmål, Philip Schechta/Abraham Hedman 1747, vol. 1, Svea hovrätts arkiv, RA.

⁷⁰ Bondeståndets riksdagsprotokoll 1751—56, utg. av S. Landahl, (1963), s. 717.

⁷¹ Manufakturkontorets protokoll 11 april 1761, Manufakturkontorets huvudarkiv, RA.

premier av Manufakturkontoret, försämrades förhållandena vid Kättsta avsevärt.⁷² I mars 1761 anhöll Abraham Hedman hos Manufakturkontoret om att mot vedergällning få överlämna en av honom själv uppfunnen »twinmaskin», men denna gång visade sig kontoret vara rätt ointresserat såväl av Hedman och hans dåliga affärer som av hans uppfinningar.⁷³ I juni s. å. erhöll sonen avslag, när han anhöll om tillstånd att inrätta en ny linnefabrik och 24 000 dlr i belöning för ett nytt sätt att bereda lin.⁷⁴

Helt naturligt hade Abraham Hedmans politiska verksamhet och rättegångar försämrat hans förhållande till hattarna i Manufakturkontoret, och när han i dec. 1762 anhöll om anstånd med en diskontskuld och om premier att flytta fabriken p. g. a. »dyrtid på lifsmedel och spinnarelöner, brist på folk . . .» etc. till Ekenäs i Finland, där han enligt egen utsago hade tillhandlat sig en väl belägen egendom, fick han utan omskrivningar höra herrar fullmäktiges åsikt. Som han ditintills i lån och förskott åtnjutit 145 833:7 dr kmt, varav 124 189:26 dr kmt var obetalda, och som »icke heller skall den af honom upgifna och med 24 000 dr kmt betalte konsten att byka och bleka lerfter åstadkommit någon förbättring hvarken på hans eller andras lerftstillverkningar», beviljades han varken flyttningstillstånd eller uppskov med skulden.⁷⁵ Under dessa omständigheter övertog Carl Hedman egendomarna med åtföljande skyldigheter i febr. 1763 och erhöll Manufakturkontorets samtycke härtill i dec. s. å.⁷⁶ I mars s. å. anhöll han om att flytta fabriken från Kättsta till Fröbbenbo rusthåll i Haraker, vilket han en kort tid dessförinnan inköpt av sin blivande svärmor fru Charlotta von Bysing.⁷⁷ Sedan fabriken flyttats tycks den emellertid ha drivits i allt mindre omfattning och skulderna till Manufaktorkontoret blivit alltmer betungande.⁷⁸ Upprepade gånger anhöll Carl om att bli befriad från faderns skyldighet att underhålla ett visst antal spinnstolar samt att få anstånd med återbetalningen.⁷⁹ I okt. 1765 såg han sig nödsakad att försälja Fröbbenbo

⁷² Ibid. 11 april 1761, 16 dec. s. å., 11 nov. 1762, 22 dec. s. å., 1 dec. 1763.

⁷³ Ibid. 4 mars 1761.

⁷⁴ Ibid. 6 juni 1761.

⁷⁵ Ibid. 16 dec. 1762 o. 20 jan. 1763.

⁷⁶ Ibid. 20 jan. 1763, 8 dec. s. å.

⁷⁷ Ibid. 2 mars 1763, 10 mars s. å.

⁷⁸ I mantalslängderna 1766, KA, förekommer under »Fröbbenbo Rusthåll och Linnemanufactorie» endast 5 spinnerskor, 4 gesäller, 2 volontärer och 1 lärling.

⁷⁹ Manufakturkontorets protokoll 8 dec., 22 dec. 1763, 23 jan., 26 jan., 28 maj 1764 o. Manufakturfondens huvudbok 1764.

med dess ägor till sekreteraren Carl Stenbeck för 40 000 rdr kmt, och inom kort var den hedmanska manufakturen helt nedlagd.⁸⁰

Abraham Hedmans fabriksverksamhet var ett av många exempel på hattarnas manufakturpolitik, som mycket sällan visade sig fruktbarande. Emellertid gynnade dessa en företagsamhet och entusiasm bland tidens fabriksidkare, som ju var av största betydelse för industrialismens utveckling och som Sverige inte tidigare upplevt. Hedmans öde som manufakturist var alltså inte exceptionellt, men man är ändå frestad att tro att han inte bara i politiska sammanhang utan även i sin manufakturverksamhet var något av en uppfinningsrik äventyrare. Han proklamerade med iver sina inventioners fördelar, men kunde sällan visa prov på direkta resultat. I den politiska utvecklingen måtte han ha funnit en sista tillfredsställelse, då mössorna vid 1765 års riksdag åter kom till makten och höll räfstet med hattarna och även Manufakturkontoret råkade i blåsväder (det uppgick då i kommerskollegii manufakturdiskont) samt den gamle antagonisten Kierman hamnade på Marstrands fästning. Länge fick Hedman i så fall inte glädjas över detta. Innan riksdagen var slut avled han nämligen på Kättsta 66 år gammal 6 jan. 1766. Då var säteriet emellertid sedan 1764 försålt till kronfogden Zacharias Pomp, och tillsammans med dennes familj bodde Hedman till sin död.⁸¹ Hans hustru hade 1764 flyttat ifrån honom och bosatte sig hos sin dotter borgmästarinnan Sadelin i Enköping, där hon dog 22 nov. 1768.⁸² Döden kunde likväl inte frälsa Hedman från att figurera i processer, och ännu 1767 anklagades han av den ogifta modern pigan Lisa Fahlberg, som påstod att hon under sin tjänst hos Hedman 1765 blivit av denne i »lifstiden lägrad och rådd med det flickebarn, som sedermera uti Martii månad året derpå följande framfödt och ännu lefwer».⁸³ När Hedman fördes till det sista vilorummet 28 jan. 1766 i egen grav i Harakers kyrkas högkor fällde signaturen G. F. i de tryckta begravningsverserna några väl valda ord om Hedmans längtan till det gudomliga lugnet:⁸⁴

»Hwars lefnad och hwars död, den ro, Du [Gud] gifver, prisat»

Ett oroligt liv karaktäriserar onekligen Abraham Hedman, och något av denna rastlöshet kan man även spåra hos hans ättlingar i

⁸⁰ Norrbo h:ds dombok 1768, Västmanl. läns dombok 214 f. 76v, RA.

⁸¹ Ibid. 6 nov. 1765, Västmanl. läns dombok 206, s. 81, RA, o. mantalslängder 1766, KA.

⁸² Harakers husförhörslängd, ULA, o. Enköpings dödbok 1768, ULA.

⁸³ Norrbo h:ds dombok 1767, Västmanl. läns dombok 211, s. 646, RA.

⁸⁴ Verser över enskilda 1766, KB.

första och andra led. I sitt gifte med Petronella Hwasser hade han åtta barn, av vilka två söner⁸⁵ avled unga och en dotter, Regina Charlotta (f. 21 juli 1742, † 9 mars 1802 i Klara församl. i Stockholm), var ogift. Den äldsta dottern Maria Petronella (f. 26 dec. 1730 på Kättsta liksom syskonen, † 14 nov. 1788) gifte sig på Kättsta 18 maj 1749 med sedermera borgmästaren i Enköping Pehr Sadelin. De övriga barnen var sönerna Abraham d. y., Carl Gustaf, Jacob och Gotthard.

Som ovan nämnts var det *Carl Gustaf Hedman* (f. 21 febr. 1736) som så småningom efter studier i Uppsala (inskr. 16 okt. 1746)⁸⁶ biträdde fadern vid skötseln av Kättsta och som senare helt övertog manufakturen. 26 maj 1763 stod hans bröllop på Hummelsta säteri i Haraker med Charlotta Christina von Poll, född i sept. 1726 i Dingtuna och dotter av vice korpralen vid livdrabanterna Carl Ludvig von Poll och Charlotta Catharina von Bysing. Sedan Carl Gustaf tvingats nedlägga fabriken var han, hustrun och den på Fröbbenbo 3 sept. 1764 födda dottern Aurora Ädla Albertina bosatta hos svärmormodern på Hummelsta till år 1768,⁸⁷ då Carl Gustaf tycks ha gått i konkurs och lämnat landet. I början av detta år omnämnes nämligen i Norrbo härads dombok Carl Gustaf Hedmans rättsinnehavare och 1 okt. s. å. att han jämte bröderna Jacob och Gotthard »vistas utom riket utan skola i America sig uppehålla».⁸⁸ 22 aug s. å. utfärdades skiljebrev mellan Carl Gustaf och hans maka, som s. å. tillsammans med sin moder och dotter flyttade till Värmdön.⁸⁷ Därefter kan inte någon medlem av denna familj spåras.

Samtidigt med Carl Gustaf inskrevs brodern *Jacob* (f. 30 juni 1737) vid Uppsala universitet.⁸⁶ Där studerade han till 1751, varefter han antogs som volontär vid amiralitetet och sedan vid Västmanlands regemente. 1757—59 deltog han i pommerska kriget och erhöll fänriks karaktär 23 okt. 1759. År 1762 beviljades han permission att under två år vistas utrikes och 1764 tillstånd att för språkstudier under ett år vistas i Ryssland. Efter tre månaders uteblivande över permissionstiden avfördes han ur rullorna i dec. 1766.⁸⁹ Som ovan nämnts antogs han i okt. 1768 ha vistats i Amerika, och enligt Hülphers skall han ha blivit löjtnant i fransk tjänst.

⁸⁵ Lars Christopher, f. 17 juli 1732; begr. 9 sept. 1739 i Haraker, o. Fredric, f. 10 april 1745; begr. 29 sept. s. å. i Haraker.

⁸⁶ Uppsala universitets matrikel, 10 (1923).

⁸⁷ Harakers husförhörlängder, ULA.

⁸⁸ Norrbo h:ds dombok 1768, Västmanl. läns dombok 214, f. 35v, 66v, RA.

⁸⁹ S. A:son Sparre, Kungl. Västmanlands regementes historia, 3 (1930), s. 211.

Även den yngste sonen *Gotthard* (f. 4 okt. 1739) skall så småningom efter studier i Uppsala (inskr. 18 okt. 1749)⁹⁰ ha anställts vid sjöstaten⁹¹ och kallas i okt. 1768 arklimestare, då han och de äldre bröderna Carl och Jacob uppgavs uppehålla sig i Amerika. Senare bosatte han sig på Jamaica och skrev 1790 under sin namnteckning »Island Head in St Thomas in the Cast, Jamaica».⁹² Före år 1802 avled han där utan att ha närmare arvingar än systemen Regina i Stockholm.⁹³

III

Den mest bekante av Abraham Hedmans barn är utan tvekan sonen *Abraham d. y.*, född på Kättsta 7 juli 1734. Samtidigt med de yngre bröderna Carl och Jacob blev han student i Uppsala 16 okt. 1746,⁹⁰ och där disputerade han 15 juni 1753 på en avhandling rörande kvarts.⁹⁴ 17 dec. s. å. anställdes han som auskultant i bergskollegium,⁹⁵ och från ca 1762 finner man honom som ekonomihovmästare vid kungliga hovet.⁹⁶

Medan Abraham Hedman d. ä. hade stått i starkt motsatsförhållande till valet av den holstein-gottorpske tronföljaren Adolf Fredrik, kom hans son att ägna hela sin karriär först åt samme furste, sedan åt dennes son Gustav III. Att vara ekonomihovmästare och senare ekonomidirektör vid den ofta nog så slösaktige Gustav III:s hov och att således ständigt vara tvingad till sparsamhet kan ju knappast ha varit någon sinekur, men ändå förorsakade hans tjänst och eventuella nåd honom många avundsmän och fiender även inom aristokratiska kretsar. Redan 1771 var Hedman inblandad i en het strid med hovjunkaren, sedermera hovrättsrådet Carl Estenberg om vaxljusleveransen till hovet. Denne hade i en tryckt klagoskrift framfört »nedriga insimulationer[!]» mot Hedman »i och för Ämbetets skull», och som Estenberg dennes »ära, goda namn och rykte genom berörde skrift så oförsynt sökt förklena» fann Hedman sig föranlåten att svara med en

⁹⁰ Uppsala universitets matrikel, 10 (1923).

⁹¹ Enl. Hülphers geneal. saml., 4: 75, VSLB.

⁹² Hedmans odot. brev till Eric Henningsson. Bilaga i Henningssons skriv. till chargé d'affaires Bergstedt 10 sept. 1793, Anglica 447, RA.

⁹³ Bouppt. efter Regina Charlotta Hedman 2 juni 1802 (1802-I-764, SSA).

⁹⁴ Kort afhandling om Quartz ... under ... Herr Doct. Joh. Gottskalk Wallerii ... inseende (Stockholm 1753).

⁹⁵ J. A. Almquist, Bergskollegium och bergslagsstaterna 1637—1857. Medd. från Svenska riksarkivet, ny följd, II: 3 (1909), s. 119.

⁹⁶ I en avskedsansökan 1779 i dec. nämner han att han har en fulländad 17-årig tjänstetid i en och samma syssla vid hovet bakom sig (Biographica H 10 b, RA).

ny likaså tryckt klagoskrift i april 1772, där han inte bara svarade på Estenbergs klagomål utan även själv var väl så häftig i personliga anklagelser.⁹⁷ Emellertid blev förhållandena vid hovet inte bättre för den utsatte hovmästaren, och s. å. sökte han avsked från sin tjänst, då han var »trött wid den bögsamma[!] oconomiska detaillen, ledsen åt en förhatelig syssla, som åsamkar fiender och afwundsjuke och orolig öfwer min framtid.»⁹⁸ Gustav III var av allt att döma inte hågad att under sitt första regeringsår förlora sin redlige hovmästare utan utnämnde honom till titulär assessor i kammarrevisionen med bibehållande av den gamla tjänsten 15 sept. 1772.⁹⁹ I sju års tid fortsatte Hedman med sin tjänst vid hovet utan till synes alltför stora misshälligheter, men år 1779 uppstod en schism mellan honom och hovmarskalken friherre Henric Jacob von Düben, som hade till följd Hedmans avsked 8 dec. 1779. Ehrensvärd berättar om händelsen i sin dagbok 17 dec. s. å.:¹⁰⁰

Ändteligen har baron Düben så begått, at hofmästaren hos Hans Maj:t Hedman, som inemot 20 år bestridt denna sysla, begärt och erhållit afsked, lemnat Düben fria händer at sjelf hushålla, friat sig ifrån många besvär och mycken möda, samt erhållit säte och stämman såsom assessor uti kammarrevisionen . . . men svårligen lärers Hans Maj:t finna en man med så mycken drift, så outtröttlig arbetsamhet som Hedman, så oundgängelig vid resor, så kännare af hovfet och alla författningar, så ansedd af all betjäning; med ett ord, man har glömt den principe at mätta flugor äro mindre farliga än de hungriga. Hedman tycks lika glad at hafva mist sina förmän som sina förmåner.

Abraham Hedman d. y. var endast något över ett år helt kopplad från hovekonomin. Hovmarskalken von Düben föll nämligen i onåd 1781, och hans tjänst ersattes med två hovmarskalkar, men åt ingen av dessa anförtröddes det ekonomiska överinseendet. Denna gång berättar Axel von Fersen d. ä. i sina historiska skrifter:¹⁰¹

⁹⁷ A. Hedman, Anmärkningar, wid Hof-Junkarens . . . Carl Estenbergs . . . Klagoskrift, rörande Wax-Ljus lefweransen wid Kongl. Howet (1772). Estenberg är f. ö. känd för att som hovrättsråd råkat i onåd hos Gustav III i diskussionen huruvida 1766 års TF till en del då fortfarande var gällande eller ej (SBL 14, s. 622.). Hedman anklagar Estenberg även för »föregripliga uttryck emot Högst Salig Hans Kongl. Maj:t och Dess Egen Höga Person»!

⁹⁸ Biographica H 10 b, RA.

⁹⁹ Meritlistorna i J. Kleberg, Amiralitetskollegium-marinförvaltningen 1634—1934 (1934), o. dens., Kammarrevisionen-kammarätten 1695—1940 (1940), är ej tillförlitliga.

¹⁰⁰ G. J. Ehrensvärd, Dagboksanteckningar förda vid Gustaf III:s hof (1878), s. 444 f.

¹⁰¹ Riksrådet . . . greve Fredrik Axel von Fersens historiska skrifter, 5 (1870), utg. av R. M. Klinckowström, s. 49.

Konungen anförtrorde detta [det ekonomiska överinseendet] åt kammarrättsrådet Hedman, med titel af direktör för hofekonomien. Han erhöll en lön proportionerad efter Konungens förtroende, och det blef bestämdt, uti hans instruktion, att han ej inför någon annan än inför Konungen skulle redovisa för sin befattning; H. M. räknade aldrig. Denne man hade vunnit en nog betydande fortune, såsom hofmästare hos Konung Adolf Fredrik, var bekant för sina skålmstycken, och hade blifvit för den orsaken redan en gång afskedad af riksmarskalken greve Liewen. Det syntes häraf att det arbete med Konungens hofförvaltning, som baron Düben ensam skött, nu föranledde tillskapandet af tre tjänster och lade de till hofekonomien anslagna medel i en bedragares händer.

Att Fersen som vanligt här vill framställa Gustav III i en dålig dager och påpeka det meningslösa med reformen vid hovet är ju klart, och antagligen får Hedman något oförskyllt bli medel i tendensen, särskilt som han som ofrälse favoriserats framför adelsmän. Kungen måtte emellertid ha uppskattat Hedman och hans erfarenhet, då denne 22 okt. 1781 befordrades till kammarrevisionsråd och 28 samma månad alltså blev hovekonomidirektör samt tilläts inneha båda tjänsterna med full lön. När han 1783 anhöll om transport från kammarrevisionen till amiralitetskollegium, försäkrade han att han »dessutom icke [skulle] undandraga mig än vidare at förvalta Directeursämbetet wid Kongl. Hof Oeconomie». Tydligt var han väl medveten om sin oumbärlighet och kunde anlägga en mindre underdånig ton. Amiralitetskammarråds fullmakt fick han 17 sept. 1783.¹⁰²

I Axel Adlersparres samling i Riksarkivet finns ett rätt intressant och mycket snirklat odaterat brev till Hedman, som av allt att döma är skrivet under Gustav III:s italienska resa i dec. 1783 av kungens köksmästare Charles Greele (el. Griel).¹⁰³ Bland annat gör köksmästaren en utsvävning i filosofiens värld och jämför människans levnad med en stor måltid. Han berättar om de kulinariska upptäckter han gjort under resan i t. ex. Braunschweig och Quedlinburg, och hur han diskuterat dessa med kapten Carl De Peijron och friherre Hans Henric von Essen. När Greele i ingressen påminner om sig själv, säger han att han vill »återkalla i M^{rs} minne, dens anletsdrag, som kallades till dess biträde, då Hvita Örnen kördes upp genom skorstenen». Med »Hvita Örnen» avsåg han otvivelaktigt baron von Düben,

¹⁰² Biographica H 10 b, RA.

¹⁰³ E 3118, RA. I Jungbeckska saml., KB, finns en av Jungbeck själv vidimerad avskrift efter avskrift, som emellertid inte är helt likalydande med originalet. Om Greele el. Griel se H. Stålhane, Gustaf III:s resa till Italien och Frankrike (1953), s. 26.

Fig. 3. Taxnäs säteri i Fröslunda, vilket ägdes ca 1775—94 av amiralitetskammarrådet Abraham Hedman d. y. och dennes arvingar. Fr. o. m. 1787 permanent bostad för familjen Hedman. Foto Nordiska museet.

som torde ha gått under den beteckningen, då han var riddare av polska vita örnsorden.¹⁰⁴ Den kåserande lätt ironiska tonen på brevet har givit upphov till misstaget, att den spirituelle Elis Schröderheim varit dess författare.¹⁰⁵

24 april 1767 hade Abraham Hedman d. y. ingått äktenskap med Hedvig Maria Claussen, född i Stockholm 8 jan. 1749 och dotter av kungl. konterfejaren, sedermera handelsmannen och ägaren av Jacobsdals vaxblekeri vid Ulriksdal Johan Philip Claussen och Charlotta Sophia Danckwardt. I äktenskapet föddes fyra barn, av vilka den äldsta Charlotta Regina (f. 23 jan. 1768 liksom syskonen i Hovförsaml.) avled före föräldrarna. 19 juni 1769 föddes Hedvig Petronella († 26 okt. 1795 i Stockholm), som 31 maj 1785 äktade kammarrådet Johan David Segerheim (1745—1813, före adlandet Sundin), 3 okt. 1771 Gustava Maria († 22 okt. 1826), som 31 maj 1792 gifte sig med löjtnanten Wilhelm Fredric Planting-Gyllenbåga (1762—1824), samt slutligen ende sonen Johan Abraham 5 nov. 1776. Med sin fa-

¹⁰⁴ Även enl. anteckning å avskriften i Jungbeckska saml., KB. Nämnas kan, att Hedmans son 1812 gifte sig med en brorsdotter (Gustava Bedoire) till von Dübens hustru Julie af Petersens (se t. ex. PHT 1966, s. 51).

¹⁰⁵ I Jungbecks avskrift står nämligen inom parentes »författaren landshöfdingen Schröderheim». Avskriften är försedd med en del kommentarer, bl. a. att kapten De Pejron »alltid brouillerade med Hedman».

milj bodde Hedman i ett stort stenhus vid Regeringsgatan i Jacobs församling (kv. Spekten 104, 105), vilket han inköpt på 1770-talet av kungl. sekreteraren Jacob Arrhenius. Här bebodde de en stor våning och hade en omfattande tjänarstab. På 1780-talet bestod hushållet förutom familjemedlemmarna av Hedmans syster mademoiselle Regina Hedman, en fröken Berghman, en informator, två jungfrur, fyra pigor, två lakejer, en kusk och en husträng. Femton våningar hyrdes ut för en summa av sammanlagt 507 rdr, och den största våningen beboddes av justitiekanslern greve Carl Axel Wachtmeister.¹⁰⁶ Sedan Hedman 25 jan. 1786 erhölet avsked från sina tjänster tycks han helt ha flyttat ut till sin egendom Taxnäs säteri i Fröslunda sn i Uppland, vilket han ägde från ca 1775.¹⁰⁷

På Taxnäs avled Abraham Hedman d. y. av slag 54 år gammal 18 juli 1788. Vid begravningen i Stockholms storkyrka 9 aug. »i egen murad graf» framställde en ej namngiven poet i de tryckta verserna Hedmans livsgärning:¹⁰⁸

Förena pragt med Hushållsvett
I Kungars Hof at kunna spara,
At lagom öfverflödig vara,
Där måttlighet man sällan sett;

— — — — —
Det blifwa skall vår HEDMANS heder

Ett halvår efter mannens död och efter att ha varit sjuk under hela denna tid i invärtes bölder dog »amiralitetskammarrådinnan» Hedman på Taxnäs endast 40 år gammal 9 febr. 1789. Därefter bodde sonen Johan Abraham med en syster, sin faster och fröken Berghman kvar på säteriet, till dess det försålles 1794.¹⁰⁹ Stenhuset vid Regeringsgatan beboddes ända till 1804 av mågen Segerheim och hans familj. Av intresse kan vara att den våning, som tidigare bebotts av Wachtmeister, år 1795 uthyrdes till presidenten friherre Gustaf Adolf Reuterholm.¹¹⁰

IV

Abraham Hedman d. y.:s ende son *Johan Abraham* måtte ha varit

¹⁰⁶ Taxeringslängder 1783: 777, 1784: 755, 1785: 737 o. 1786: 637, SSA. Hedman betalade 25 rdr i skatt, medan justitiekanslern Wachtmeister (bara!) betalade 20.

¹⁰⁷ Fröslunda församl.:s husförhörslängder, ULA.

¹⁰⁸ Verser över enskilda 1788, KB.

¹⁰⁹ Fröslunda församl.:s husförhörslängder, ULA, o. mantalslängder, KA.

¹¹⁰ Taxeringslängder 1796: 326, SSA.

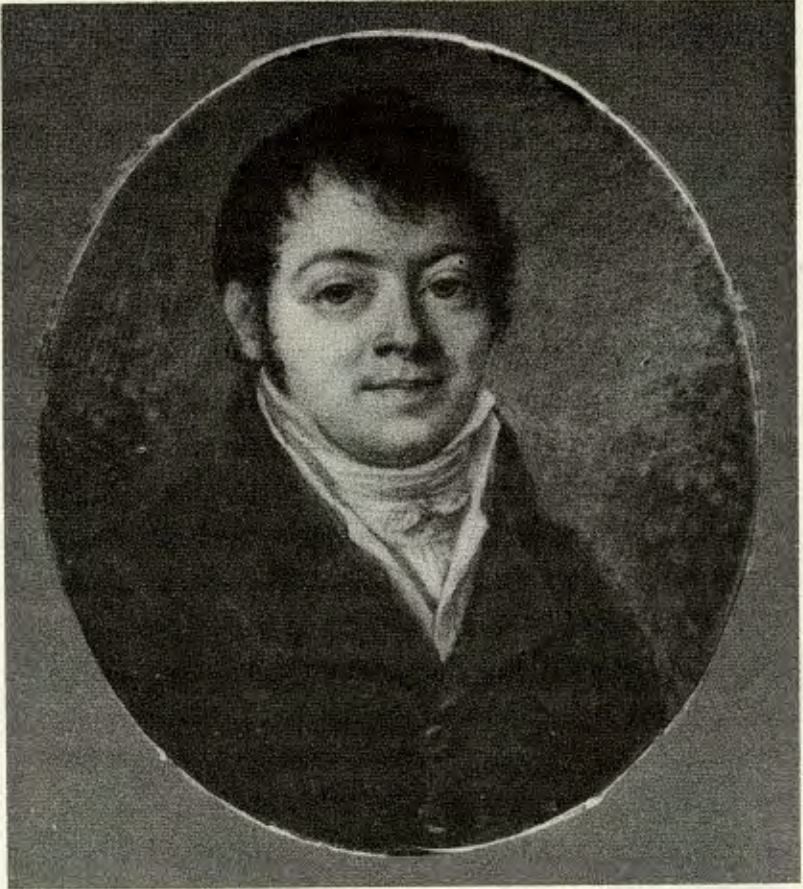

Fig. 4. Johan Abraham Hedman, f. 1776, † efter 1848. Ryttmästare. Miniaturmålning av A. U. Berndes. Äg. Fru N. Gauffin, f. Sundell, Stockholm. Foto SPA.

en tidigt utvecklad och begåvad gosse, då han vid inte ens fyllda 13 år var i stånd att författa sorgedikterna vid moderns begravning 1789, även om han kan ha fått hjälp av sin informator.¹¹¹ Verserna är helt i stil med genomsnittet av de gustavianska tillfällighetsdikterna och har en viss elegans. Han besjöng de olyckor, som han och hans syskon genomgått under det gångna halvåret efter faderns död, hur deras faster och mormor avlidit och så till slut deras enda stöd, modern. Året därpå 12 juni blev han student i Uppsala och inskrevs vid

¹¹¹ Vid Amiralitets Cammarrådinnan Högädla Fru Hedvig M. Hedmans, född Claussen, graf den 27 februarii 1789 (Uppsala 1789).

Värmlands nation,¹¹² och även här uppmärksammades hans poetiska ådra, när han på nationen 7 juni 1792 höll ett sedermera tryckt åminnestal på 36 sidor över den då nyligen avlidne Gustav III.¹¹³ Vid detta tillfälle var han således 15 år gammal och tydligen redan då väl bevandrad i den klassiska historien och influerad av den gustavianska stilen och dess antiksvärmeri. Han jämför Gustav III med de odödliga romarna, Caesarer, Scipioner och Graccher och andra stora statsmän genom tiderna, men säger samtidigt att han ej förmår att nog skildra kungens storhet, därtill är hans ålder och förstånd alltför ringa. Emellertid fortsatte han inte sina studier vid universitetet, då hans bana var förutbestämd som militär, och s. å. blev han furir vid Björneborgs regemente. Vid fyra års ålder hade han nämligen blivit antagen som volontär vid kungl. livgardet 1781, s. å. blivit fältväbel och kornett samt andre korpral 1782, varefter han erhölet »permission» för att fortsätta sina studier. 26 okt. 1796 blev han löjtnant vid Adelsfaneregementet och erhölet ryttmästares fullmakt 13 jan. 1799. När han i okt. 1807 anhöll om avsked med majors rang framhöll han att han tjänstgjort elva år vid Adelsfanan utan lön.¹¹⁴

Från 1790-talets mitt till 1815 var Johan Abraham Hedman kyrkoskriven i Klara församling i Stockholm. Här stod hans bröllop 31 maj 1800 med den 15-åriga Maria Charlotta Nisson, född där 17 febr. 1785 och dotter till brukspatronen Niclas Peter Nisson och Juliana Constantia Kihlgren. När fadern dog i början av århundradet blev den unga »ryttmästarinnan» ägare av 1/4 i Gammelstilla järnbruk i Torsåkers sn i Gästrikland. Emellertid avled hon själv av lungshot redan 1 april 1811 och efterlämnade en dotter, Mathilda Charlotta, född i Klara församl. 14 mars 1804.¹¹⁵ Ryttmästaren dröjde inte med att se sig om efter en ny hustru, och ett år efter första fruns död äktade han 18 maj 1812 på Gysinge bruksherrgård i Österfärnebo sn i Gästrikland Gustava Bedoire, född 10 aug. 1790 på Västanfors bruksherrgård i Västmanland och dotter till brukspatronen Jean Fredricsson Bedoire och hans andra maka Anna Wik-

¹¹² Uppsala universitets matrikel, 16 (1944).

¹¹³ Åminnestal öfver Högstsalig Hans Majestät Konung Gustaf III hållet inför Vermelands landskap i Upsala den 7 juni 1792 ... af Nationen till Trycket befordradt (Uppsala 1792).

¹¹⁴ Hedmans egenhändiga meritförteckning, Ansökn:r o. meritförteckn:r, Militaria, armén, RA, Arméns pensionskassa, meritband nr 38, KrA, Generalmönsterrullor för Björneborgs reg., KrA o. Biographica de Bedoire, RHA.

¹¹⁵ Dottern Emilia Constantina, född 20 nov. 1808 i Klara församl., avled före modern (bouppt. 1811-IV-580, SSA).

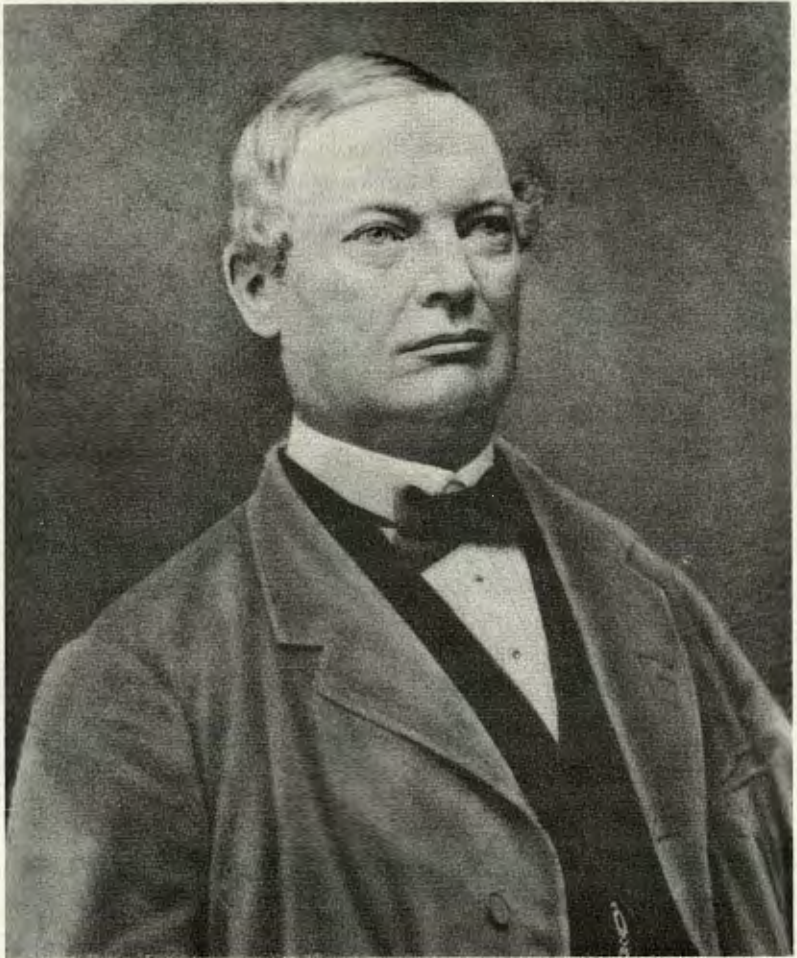

Fig. 5. Johan Emil Hedman, f. 1814, † 1872. Borgmästare i Arboga. Foto 1860-talet.

ström.¹¹⁶ Efter detta bröllop kom familjen att bo allt längre perioder på Gammelstilla, men först fr. o. m. 1815 definitivt. Här bodde vid denna tid Hedmans första hustrus syskon brukspatronen Gustaf Lorenz Nisson och Constantia Elisabeth Nisson samt den sistnämndas make stallmästaren Anders Mauritz Wästfelt, vilka utgjorde fa-

¹¹⁶ Om släkten Bedoire se F. Bedoire, *Släkten Bedoire*, PHT 1963, s. 65—92, o. dens., *Tillägg till släkten Bedoires genealogi*, PHT 1966, s. 49—53.

Fig. 6. Hilda Augusta Hedman, f. Bedoire, f. 1820, † 1887. G. 1846 m. borgmästaren J. E. Hedman. Teckning av J. Ax. Fägerplan(?) 1844. Äg. Hr Å. Sundell, Lidingö. Foto SPA.

miljens närmaste vänner tillsammans med andra hustruns bror brukspatronen Jean Henric Bedoire på Gysinge.¹¹⁷ På Gammelstilla föddes

¹¹⁷ Faddersuppg. i Torsåkers församl.s födelse- och dopbok, HLA, mantalslängder 1815, 1817, KA, o. PHT 1963, s. 79.

Abraham och Gustava Hedmans två barn, Johan Emil 3 april 1814 och Juliana Gustava Clementina (Julie) 30 april 1818.¹¹⁸

År 1814 kom ryttmästare Hedman i ekonomiska trångmål p. g. a. en borgensförbindelse om ansvarighet för en större skuld i kommerskollegii manufakturdiskont, när morbrodern grosshandlare Johan Georg Claussen gjorde konkurs. Hedman blev redan då lagsökt, och för att få medel att avbetala skulden inköpte han och hovkamreren A. W. Ahlmark morbroderns och tidigare morfaderns vaxljusfabrik Jacobsdal. För ytterligare säkerhet fordrade diskonten, att hustrurna skulle gå i borgen för lånen som männen hade däri. Hedmans andra hustru var själv förmögen och delägare i bl. a. Gysinge och Västanfors bruk, men han ville inte bekänna sin situation och be om hennes underskrift utan förfalskade denna och fick den genom falskt föregivande bevitnad av kyrkoherden i Torsåker A. Wirelius och bruksinspektoren A. Ziervogel. Denna borgensförbindelse daterades Gammelstilla 7 dec. 1814. År 1818 gick emellertid även kompanjonen Ahlmark i konkurs, och som Hedman inte fick anstånd med betalningen till kommerskollegium,¹¹⁹ hotades han åter med lagsökning. Under sådana omständigheter löpte förfalskningen fara att upptäckas. I samband med Ahlmarks konkurs reste Hedman till Stockholm endast någon månad efter den yngsta dotterns födelse, och efter att ha avsänt ett brev till sin hustru såg han sig föranlåten att lämna landet för att undgå straff. I brevet till hustrun 22 juni 1818 försökte han förklara sitt handlingssätt och den förtvivlade situationen han varit i 1814 samt nämnde, att hans lidande »endast kan mildras av att en ömt älskad maka och barn icke lida nöd.» Han var viss om att hustrun utan svårighet skulle beviljas boskillnad och således kunna rädda sin förmögenhet. Vid urtima ting i Ovansjö tingslag 11 sept. 1818 dömdes Hedman i sin frånvaro »under utmättnings- och bysättnings-twång» att återbetala 12 430 rdr b:o med 10 % årlig ränta från förfallodagen. Beträffande den falska borgensförbindelsen klade sig Gustava Bedoire genom ed, medan det verkade kritiskt för vittnena. Bruksinspektör Ziervogel, som dessutom var sinnessvag, råkade rätt illa ut, under det att kyrkoherden Wirelius påstod att han ej bevittnat namnteckningen, ehuru Hedman i en särskild skrivelse er-

¹¹⁸ Julie, † 1888, g. 1859 m. lantmätaren Albin Wilhelm Koschell, f. 1831, † eft. 1870 (Örnberg 1889, s. 297.)

¹¹⁹ Kommerskollegii skriv. till K. M:t 25 mars 1818, RA. Jfr Manufakturdiskontsfonden 1814—18, Kommerskollegii manufakturdiskonts arkiv, RA.

känt sitt tillvägagångssätt och prästens namnteckning var sig exakt lik. Fru Hedman beviljades boskillnad 5 april 1819 och flyttade året därpå med sina två barn till Stockholm,¹²⁰ medan styvdottern Mathilda († 23 april 1852 i Stockholm) bodde kvar tillsammans med Wästfeldts på Gammelstilla.¹²¹ Hon gifte sig i Torsåker 31 aug. 1824 med majoren, sedermera brukspatronen på Gammelstilla Pehr Ulric Gussander. Tack vare denne kunde Johan Abraham Hedman enligt kungligt tillstånd 21 dec. 1826 återvända till Sverige fri från åtal bl. a. på det villkoret, att Gussander gottgjorde manufakturdiskonten dess återstående kapitalfordran 10 809 rdr b:o med 1 000 rdr årligen.¹²² Endast 39 år gammal avled Gustava Bedoire i Stockholm 12 juni 1830 utan att ha återsett sin man. Enligt Örnberg skulle ryttmästaren avlidit först på 1860-talet,¹²³ och i varje fall levde han 1848, då han stod fadder till sin sondotter Alma Ephraïma. Efter hemkomsten till Sverige var han ej bosatt varken hos äldsta dottern på Gammelstilla eller hos sonen i Arboga.

Sonen *Johan Emil* tjänstgjorde efter juridisk examen vid Uppsala universitet 1834 bl. a. i Svea hovrätt och Stockholms stads magistrat innan han 11 jan. 1845 blev rådman i Arboga och 12 okt. 1858 borgmästare.¹²⁴ 3 okt. 1846 gifte han sig på Bjurfors bruksherrgård i Norbergs sn (Västmanl. län) med sin kusin Hilda Augusta Bedoire (f. 30 juni 1820 på Västanfors bruksherrgård, † 19 april 1887 i Arboga), som var dotter till brukspatronen Carl Fredric Bedoire och Charlotta Christina Friedrichson.¹²⁵ När borgmästare Hedman slutade sina dagar i Arboga 11 febr. 1872 var han troligen den siste manlige medlemmen av den äventyrlige mösspolitikern och manufakturisten Abraham Hedmans släkt.¹²⁶

¹²⁰ Namnförnekandet eller handlingar rörande afwikne Ryttmästaren Abr. Joh. Hedman och dess Fru, samt kyrkoherden A. Wirelius och Bruks-Inspektoren A. Ziervogel (Stockholm 1818). Ovensjö tingslags dombok 11 juli, 11 sept. 1818, Gävleborgs läns dombok 239, RA, och 30 mars, 5 april 1819, Gävleborgs läns dombok 241, RA. Torsåkers församl.:s husförhörslängder, HLA.

¹²¹ Torsåkers församl.:s husförhörslängder, HLA, o. mantalslängder, KA.

¹²² Justitiecensionens registratur 21 dec. 1826, RA. Kommerskollegii skriv. till K. M:t 28 mars 1831, RA, ang. anstånd för major P. U. Gussander med tredje inbetalningen å ryttmästare Hedmans skuld till manufakturdiskonten, vilket icke beviljades.

¹²³ Svenska ättartal, 9 (1893), s. 53.

¹²⁴ Meritlista i Justitiedepartementets konseljakt 12 okt. 1858, RA.

¹²⁵ PHT 1963, s. 76.

¹²⁶ Johan Emil Hedman hade i sitt äktenskap två barn: Alma Ephraïma, f. 1 febr. 1848 i Arboga, † 9 mars 1913 i Stockholm, g. 22 aug. 1878 där m. kollegan vid Arboga elementarläroverk Leonard Theodor Sundell (1832—92), o. Ernst Gerhard, f. 3 juli 1849 i Arboga, † 29 maj 1863 där.

ERASMUS GABRIEL HENSCHEN

En officer från Gustaf III:s dagar

AV FOLKE HENSCHEN

Överstelöjtnant Erasmus Henschen deltog som ung officer i Corps de Génie i Gustaf III:s finska krig och var under sina senare år fortifikationsbefälhavare i Göteborg. Han har efterlämnat två anonyma skrifter, dels ett manuskript på 185 tättskrivna sidor med titeln: »Mémoires pour servir à l'histoire de la dernière guerre en Finlande ou Exposé d'un fait mal connu», som förvaras i Krigsarkivet, dels ett litet tryckt, likaledes anonymt arbete »Aperçu historique sur Gothembourg précédé de quelques notices relatives aux anciens établissemens de commerce sur la Götha — écrit pour être présenté à sa Majesté le Roi Charles XIV Jean avec la plus grande sousmission par un Soldat de la Garnison. Stockholm, imprimé chez C. Deleen, 1818».

Efterföljande skildring bygger väsentligen på ovannämnda manuskript och material i Henschenska släktarkivet. Den har för nutida läsare sitt största intresse — vid sidan av det militära — däri, att den återger ögonblicksbilder från kriget och Stockholm, och särskilt från Henschens talrika sammanträffanden med Gustaf III och hans bröder. Även sammanträffanden med G. M. Armfelt och andra är av intresse.

Innehållet i den anonyma skriften är i allmänhet återgivet i översättning, men Gustaf III:s yttranden och Henschens svar har mestadels lämnats oöversatta, då deras samtal sannolikt fördes på franska, som Henschen behärskade sedan ungdomen. Även några andra ställen, som varit vanskliga att rätt återge på svenska eller varit känsliga till sin innebörd, ha återgivits efter originalet. Vissa smärre delar har förkortats och refererats. Personnamnen har i originalet i allmänhet endast återgivits med en initial, efterföljd av några asterisker, men då finns i marginalen i allmänhet namnet fullt utskrivet men ej sällan felaktigt, t. ex. Klingsporre, Sprengporten o. a. Henschens eget namn förekommer aldrig, det döljs av ett antal lätt genomskådade omskrivningar.

Henschen var född i Ronneby 1756. Han var äldste son till Salomon Henschen, kyrkoherde i Ronneby, häradsprost, teol. hedersdoktor, RNO och ledamot av prästeståndet vid riksdagarna 1786 och 1789 samt känd som en renlärig präst och varm beundrare av Gustaf

III, vilken också belönade honom med ett extra pastorat utöver Ronneby. Modern hette Anna Christina Trägårdh.

Han fick i dopet namnet Erasmus efter sin morfar, prosten Erasmus Trägårdh i Karlshamn och namnet Gabriel efter sin farfar och farfarsfar. Han var aldrig gift. Han hade två yngre bröder, Lars Niclas (1761—1826), lagman, och Wilhelm Peter (1766—1816), kyrkoherde och titulär prost i Ronneby, farfarsfar till F. H., denna skrifs författare. De tre bröderna hade en syster, Helena Cecilia (1759—1826), g. m. prosten Anders Rubin.

Den unge Erasmus växte upp i prostgården i Ronneby till en lång och ståtlig man, som uppfostrades »av utomordentligt ömma föräldrar i moraliska maximer, som aldrig föreställde sig, att Furstens bästa skulle kunna vara något annat än Statens».

Efter att ha tillbringat några år vid akademien i Lund inträdde H. vid 20 års ålder i Genikåren, där han hoppades, att hans akademiska studier »skulle skaffa honom de fördelar, som börden stundom ger i överflöd», men som hans borgerliga härkomst ej skulle kunna ge honom. Han tycks snabbt ha vunnit sina överordnades förtroende, och i en skrivelse, som chefen för fortifikationen avsånde i nov. 1781, omtalas hans »extraordinära kapacitet». När han i okt. 1784 fick sin löjtnantsfullmakt, upprepades detta lovord mer superlativt. Samma framgång hade han, då han tjänstgjorde under generalkvartermästaren J. von Hermansson vid olika offentliga arbeten. I en rapport av 16 nov. 1787 skriver denne, att han hos H. funnit »stora förtjänster, solida kunskaper och ärliga tänkesätt» och i en senare, att H. är en kapacitet, som gör heder åt vår kår. H. var nu nästan ständigt sysselsatt med offentliga arbeten ända till krigsutbrottet 1788.

1788

När kriget bröt ut, kom landshövdingen i Kalmar län, generalmajoren baron Lars Fredrik von Kaulbars¹ på kunglig order till Karlskrona för att föra en avdelning trupper ombord på flottan f. v. b. till Finland. Då Kaulbars iver att tjäna konungen var känd, och hans förbindel-

¹ Kaulbars (1734—1815) deltog i statsvälvningen 1772, blev generalmajor 1782 och förde befälet på vänstra flygeln av konungens armé i Finland, men då han ej fick utlovat understöd, företog han en brådskande reträtt, som bragte den övriga armén i stor fara. Han åtalades, och krigsrätten dömde honom till döden, men han benådades och avskedades. Han slog sig därefter ned i Karlshamn.

Som ung student i Lund.

ser, hans sätt att uppträda, hans kunskaper och hans förmåga att uttrycka sig tillvann honom aktning, och då man allmänt antog, att konungen skulle sätta honom i tillfälle att spela en roll i kriget, var det ej överraskande, att hans tillgivenhet var eftersökt, skriver H.

Livad av en ny iver och sporrad av den smak för äventyr, som tillhör en viss ålder, och i tron, att alla hjärtan skulle vilja förena sig i hederns och pliktens gemensamma kallelse, skyndade H. att finna användning hos v. Kaulbars. I tävlan med andra blev han antagen till adjutant hos honom, och han trodde nu, att hans lycka var gjord. »Men ack, Himlen hade helt annorlunda bestämt; det behagar Denna ofta att omintetgöra våra dåraktiga planer och att straffa oss för att vi satt alltför stort hopp till de dödliga, som själva äro upptagna av de mest brännande sorger.» Detta citat syftar troligen på, att H. anser sig ha funnit orsaken till sin uteblivna befordran efter kriget däri, att han hade varit Kaulbars' adjutant vid den reträtt av vänstra flygeln, som omnämns i fotnoten.

H:s glädje att ha blivit antagen och hans beundran för sin general framträder livligt i breven till familjen i Ronneby. Den 11 juli skriver han: »Jag är oändligt nöjd med att ha att göra med en man, så älskvärd och så respektabel som baron von Kaulbars verkligen är», och den 17 aug.: »Han är uppfylld av heder och trogen sin Furste». Den

22 aug.: »Generalen är fast som en klippa», och den 22 sept.: »Baron v. K. är fästad vid Konungen med hjärta och själ», och slutligen, den 21 jan. 1789: »Baron von K. är en respektabel man; men han har svårt att dämpa sin uppriktighet och sina manér med hänsyn till osanning och falskhet, som sammansätta artigheten och som världen ford-
rar av envar, som vill bliva uppburen.»

Vistelsen i Karlskrona var ganska behaglig under truppernas ankomst till staden. Skeppen utrustades, och andra divisionen av stora flottan satte segel den 3 juni 1788. Överfarten till Finland gick sakta på grund av den svaga vinden, och frånsatt ett möte med von Essens ryska eskader, som man avtvingade salut, inträffade intet anmärkningsvärt. »Men överraskningen blev stor, när man erfor, att två ryska fregatter hade tagits på höjden av Porkala, och att deras besättningar hade förklarats vara krigsfångar och blivit inspärrade på Sveaborg. Denna överraskning härrörde från den övertygelse, som alla ännu hyste, att anfallskrig ej kunde företagas utan sammankallande av riksdagen eller utan en fullständig förändring av regeringsformen av 1772.»

Så snart skeppen kastat ankar på Sveaborgs redd, dit resten av stora flottan anslöt sig, begav sig general v. Kaulbars, åtföljd av sin adjutant, ombord på amiralsskeppet. Först blev de föreställda för hertigen av Södermanland, som hade kommandot till sjöss och lands i konungens frånvaro; H. M. hade begivit sig till fronten. »Efter att ha givit sina order om fördelningen och debarkeringen av de trupper, som Kaulbars förde med sig, hade Hertigen själv nåden att för generalen förklara utbrottet av kriget, som var framkallat av angreppet på en postering, som baron v. Hastfehr hade behållit i Savolax. Man tilllade till denna berättelse, att baron v. H., då han såg, att fientligheter hade utbrutit på gränsen, genast hade blockerat Nyslotts fästning och bemäktigat sig olika viktiga posteringar i avsikt att skydda svenska Finland mot de fientliga truppernas härjningar, och att det varit dessa nyheter, som dragit med sig flottans operationer». Under det att general v. K. väntade på att äta middag, expedierade han mottagna order, som överfördes till de skepp, där cheferna för de embarkerade trupperna befann sig.

Vid återkomsten från denna expedition följde H. baron v. K. till Helsingfors, där man uppvaktade hertig Fredrik Adolf och därefter besökte de generaler, som redan anlant dit. H. begav sig sedan till general Hermansson och blev mycket väl mottagen, men »det är svårt att uttrycka, till vilken grad han blev överraskad, då generalen efter

att ha visat honom så mycket förtroende och godhet, ställde i tvivels-
mål allt det, som Hertig Carl nyss hade berättat om utbrottet av kri-
get.»²

Gustaf III återvände snart till Helsingfors. Under den tid högkvar-
teret befann sig där, blev Hermansson alla dagar kallad till kungen,
och han var nästan den ende, som jämte J. C. Toll gav sina råd. I
övrigt försäkrade Hermansson, att de nyheter, som kom från Turkiet
till konungen, var mycket goda. »Under den tid, då högkvarteret var
i Helsingfors, såg man den osämja utbryta, som sedan fördunklade
vår politiska himmel och med hänsyn till vilken man låtit så många
rykten löpa, att publiken själv, detta monstrum med många tungor
men få ögon, blev uttröttad därav.»³

Slaget vid Hogland den 17 juli 1788 omtalas blott i förbigående.
Fregatten Vladimir kapades med 700 man, som fördes bort som
fångar.⁴

Den officiella krigsförklaringen av den 21 juli skymtar förbi i me-
moarerna. H. omtalar kort kungens resor, men uppehåller sig längre
vid bekantskapen med de båda frondörerna J. A. Jägerhorn och J. A.
Ehrenström, som han karakteriserar rätt ingående. Ehuru han tydligen
beundrade deras intelligens, tycks han snart ha fattat misstankar
beträffande deras politiska planer. H. omtalar även, hurusom krigsmi-
nistern och överadjutanten Toll föll i onåd hos Gustaf III och kort
därefter sändes tillbaka till Sverige. Istället kom den unge baron Otto
Wrede högt i nåd, han var i alla hänseenden en hovman. Man får
också ett starkt intryck av intriger och osämja mellan de högre office-
rarna; v. Kaulbars tycks ha anförtrott sin adjutant en hel del av det-
ta. H. berättar även en del om Gustaf Mauritz Armfelt, kungens favo-
rit, som, fastän han endast hade överstes rang, skulle få ett högt befäl,
emedan han vägrade lyda under andra. Armfelt lyckades då få kungen
att utnämna sin gamle farbror till befälhavare för kåren ifråga, fastän
denne »gubbe» inte alls önskade det.

Fälttågsplanen blir nu klar, v. Kaulbars marscherar mot fronten,
och H. skriver än en gång om sin tillgivenhet och sitt förtroende för
sin chef. På vägen från Borgå nådde man Forsby, där man samman-
träffade med hertigen av Östergötland, prins Fredrik Adolf, som till-

² Om krigsutbrottet har som bekant olika meningar gjort sig gällande.

³ Det är tydligen fråga om Anjalaaffärens början.

⁴ Detta blev ödesdigert, alldenstund ryssarnas ohyra snabbt överförde en svår
epidemisk sjukdom, Febris recurrens, återfallsfeber, till vårt land, som förut
varit förskonat, men där den sedan länge härjade. Samtiden hade givetvis
svårt att förstå sambandet med kapningen av fregatten Vladimir.

sammans med Kaulbars och H. dinerade hos generallöjtnant J. A. Meijerfeldt. Hertigen underhöll sig länge med H. och visade honom en portfölj med en rad planer för genikåren. H. blev så intagen av hertigens älskvärdhet, att han nästan beklagade, att han ej var i dennes tjänst. Katastrofen vid Fredrikshamn och det snöpliga uppbringandet av ett svenskt skepp nästan under Sveaborgs kanoner gjorde, liksom blockaden av svenska flottan i Sveaborgs hamn, ett ytterst nedslående intryck på alla från H. till prins Fredrik. Den ryska flottan tycktes nu vara herre i Östersjön, den kunde avskära förbindelsen mellan Finland och Sverige och förhärja den svenska kusten.

Oenigheten mellan de finska och svenska officerarna omtalas kort, likaså det brev, som finska officerare sänt kejsarinnan Katarina. När H. kom till Anjala, träffade han där i det finska lägret åtskilliga gamla bekanta, bland vilka han särskilt glädde sig att återse »un certain Mr Klick», en bekant sedan många år, vars intelligens han mycket beundrade.⁵ Men då Klick började breda ut sig om sitt förakt för monarkier och sina republikanska sympatier, fick H. en avsky för »denne officer, som med sitt kortklippta svarta hår tycktes honom vara destinerad till att en dag få sitt huvud skiljt från kroppen». H. och hans medadjutant hos v. Kaulbars, Gyllenspetz, såg sig tvungna att avbryta allt umgänge med de finska officerarna. Mistämningen ökade, finnarna trodde, att v. Kaulbars var placerad i Anjala bara för att spionera på dem. Men general Meijerfeldt visade sig klokt nog så artig mot de finska officerarna, att de ej visste, om han var på deras sida eller deras motståndares.

Alla väntade nu på svaret från den ryska kejsarinnan. Jägerhorn, som i hemlighet rest till St. Petersburg över Likala, hade blivit gynnsamt mottagen där och överhopats med gåvor, och Sprengtportens mellanställning tycktes H. vara ägnad att misstänka, att Anjalaaffären i själva verket var ett diplomatiskt mästerverk av kabinettet i St. Petersburg, som emellertid sannolikt blev ganska överraskat av kungens snabba resa till fronten, som var »absolutent» blottad på trupper. H. skildrar ytterligare stämningen i Anjala, han berättar om ankomsten av några svenska regementen bakom det finska lägret, om A. von Lantingshausens besök för att på konungens vägnar ge de finska officerarna förlåtelse, om de tog avstånd från sina förrådiska planer.

⁵ Carl Henrik Klick (1753—1808) var gift med den äldre Armfeldts dotter och adjutant hos sin svärfar. Han var känd som radikal och författare till Anjaladeklarationen. Han dömdes förlustig liv ära och gods, men flydde i jan. 1789 till Ryssland.

Kung Gustaf var förtvivlad. Det berättades, att han sagt till en av de sina: »Notre gloire est perdue, oui absolument perdue! Je ne m'attende plus», skall han hava tillagt, »que d'être poignardé dans mon lit.» Denna mörka syn på tilldragelserna delades av alla hans vänner och särskilt av v. Kaulbars, som var nödsakad att varje dag se finska officerare som sina middagsgäster, men som behandlade dem med kyla. Några finska officerare ångrade sig nog, och H. berättar om en gammal finsk officer, som erkände, att han hade haft huvudet fullt av vin, då han gick med på sammansvärjningen. Jägerhorn var nu efter återkomsten från Ryssland krigsfånge.

En hel sida i H:s memoarer upptas av en med fin stil återgiven kopia av den anonyma skrivelse, som Jägerhorn medförde från kejsarinnan. När denna skrivelse, åtföljd av brev från de finska officerarna, överlämnades till konungen, fick general Meijerfeldt order att arresterade de finska cheferna. Själv överlämnade han befälet till prins Carl och avreste omedelbart till Sverige. De följande två sidorna i memoarerna upptas av ett med fin stil skrivet meddelande från Sprengtporten av den 27 augusti till den gamle general C. G. Armfeldt. Detta brev öppnades i närvaro av general Meijerfeldt och Armfeldt fick omedelbart och i dennes närvaro besvara det; en kopia finns i H:s memoarer.

H., som var uttråkad av det sätt, på vilket kriget fördes, begärde permission för att besöka posteringen vid Högfors, som general Ph. von Platen bevakade. Då han passerade de svenska regementenas läger, överhopades han med frågor om Anjalasammansvärjningen, som han måste besvara i ordalag, som ej lämnade något tvivel om att avsikten varit att lösslita Finland från Sverige. Även Sprengtportens och Jägerhorns beteende omtalades. De svenska officerarnas harm var stor, och H. gladdes åt deras trohet. Då han fortsatte mot fronten, träffade han excellensen greve J. G. Oxenstierna, som han endast kände genom »några av dennes litterära verk, så fulla av snille och smak». Han komplimenterade i tidens stil den Oxenstierna, som åtföljde Gustaf III, alldeles som en annan Oxenstierna hade åtföljt en annan Gustaf. Det började emellertid skvalregna, och både H. och Oxenstierna kom genomblöta till en usel gästgivargård. Då han kom fram till Kymmenegård, satt prins Carl ännu vid bordet, så att H. fick tillfälle att sätta på sig torra kläder och vila sig något, innan han uppsökte hertigen.

Efter dinén mottogs H. av hertigen, som länge underhöll sig med honom om general v. Kaulbars, om Jägerhorns återkomst från S:t Pe-

tersburg och om samförståndet mellan Anjalamännen och de ryska trupperna mittemot. Då Meijerfeldt snart var att vänta, bad hertigen H. stanna kvar och sätta sig vid hans bord, och när sedan Meijerfeldt kom, bildade dessa tre en sorts konselj. Resultatet av konferensen blev, att högkvarteret skulle flyttas till Lovisa, dit hertigen snart begav sig. H. återvände nu till Anjala och sin chef med hälsningar från hertigen och beröm över hans uppträdande. H. berättar om en biljett, som Sprengtporten skrivit till gamle Armfeldt, men som av misstag hamnade hos Meijerfeldt, och vari Sprengtporten visade sig vara förtrogen med ryssarna: »Storfursten kommer till Memelä mellan 10 och 11. — — — Han väntar intet annat än vänskap och lugn, hans uppsåt är endast att se vår position. En trumpetare skall sändas med en officer, som har med sig ett brev». Det dröjde ej länge, förrän man fick se en rysk trumpetare åtföljd av en officer, som meddelade, att storfursten hade kommit till Memelä. H. fick order att möta den ryske officern, som väntade vid brohuvudet på tillåtelse att passera över till svenska sidan. H. förde honom till ett tält, som beboddes av Meijerfeldt och v. Kaulbars. Den ryske officern hade order att underrätta om storfurstens ankomst och önskan att komma över till det svenska lägret och tala med de svenska generalerna. Meijerfeldt svarade, att han skulle ha varit den förste att kasta sig framför hans kejserliga höghets fötter, om situationen och bruket i krig tillät det, men då han icke hade någon direkt order av konungen, sin herre, så beklagade han oändligt, att han icke kunde få njuta av den ära, som man erbjudit honom. Under det att den ryske officern av H. fördes tillbaka till gränsen, försäkrade ryssen, att hennes majestät kejsarinnan och alla hennes undersåtar i själva verket vore förtvivalade över att se sig i krig med den svenska nationen, och att man uppriktigt önskade fred. Slutligen erbjöd han H. all säkerhet, om denne ville vara så god att dinera hos hans kejserliga höghet storfursten. H. svarade, att han var uppfylld av den godhet, som man ville visa honom, och ursäktade sig med att det var förbudet att betjäna sig därav. Herrar Gyntsell, Reuterfeldt och Sprengtporten väntade emellertid till häst tillsammans med åtskilliga ryska officerare på den ryske officerns återkomst från de svenska generalerna; storfursten var också där inkognito.

Då de ryska generaler, som hade befälet vid Memelä, upprepade sin önskan att besöka Meijerfeldt och Kaulbars, kunde dessa ej längre säga nej till deras begäran, och man gick dem tillmötes vid en bro på vägen till Fredrikshamn. De båda generalerna åtföljdes av en del officerare, bland andra H. i sin chefs svit. H. hade tillfälle att se den för-

lägenhet, som visades på båda sidor. Sprengtporten ville tala svenska, men Meijerfeldt och v. Kaulbars undvek detta noga och uttryckte sig på franska. Efter de första hälsningarna kallade Sprengtporten till sig en ung officer, som bar rysk uniform, med orden: »Kom, min gosse och omfamna din general, greve Meijerfeldt». Han fortsatte: »För några dagar sedan hade min son en dödad kosack vid sin sida. Då han är närsynt, upptäckte han ej batterierna, men såg mannen falla utan att först förstå, att han var död. Han tog hans uniform». Därpå vände sig Sprengtporten till överste Hästesko med orden: »Nu kan vi äta och skita tillsammans». Under det korta samtalet gav Kaulbars Sprengtporten mycket skickligt en förebråelse, men efteråt sade han: »allt det där gör ingenting, han är ju bara en ny Bonneval».⁶

En finsk dragonofficer Montgomery färdades liksom Jägerhorn's officerare ofta fram och tillbaka mellan Lovisa och Fredrikshamn, vilket väckte mycken uppmärksamhet och Kaulbars ovilja. Detta visste de sammansvurna mycket väl, och en dag sade Jägerhorn till H., att planen att göra Finland självständigt, utan tvivel gick framåt. H. svarade, att han aldrig varit invigd i de sammansvurnas hemligheter, men att, om denna förklaring ej syntes tillräcklig, så var han på fläcken beredd att ge hederlig satisfaktion åt envar, som trodde sig ha rätt att fordra det. Jägerhorn skulle just svara, då överste Hästesko avbröt det häftiga meningsutbytet och tog Jägerhorn åt sidan för att förekomma våldsamt. Och löjtnant Gyllenspetz, Kaulbars andre adjutant, erbjöd sig att duellera med en viss Ladau på grund av ett oförsiktigt yttrande om Kaulbars, men utmaningen blev ej antagen.

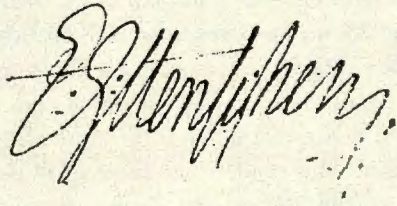
Kaulbars pinades mycket inte bara över de finska officerarnas planer utan även över att åtskilliga svenska officerare syntes vilja ansluta sig till de finska. En dag, då han dinerade hos baron C. A. Strömfelt och greve Ph. von Schwerin, utbreddes han sig efter vanan över de finska officerarna och deras olaga demarscher. Schwerin fattade då humör, men Kaulbars lyckades förklara vad han menade och kunde lugna honom. Man diskuterade nu vinterförläggningen av trupperna, och H. kom med vissa förslag, som Kaulbars godtog och följande dag lade fram för hertigen. Men då planen av vissa försörjningsskäl ej kunde antagas, bad Kaulbars att bli befriad från alla uppdrag rörande vinterkvarteret.

Kaulbars och H. återvände nu till Anjala. I slutet av september kom hertigen dit och begav sig direkt till bron över Kymmene älv. Slumpen gjorde, att han själv blev åsyna vittne till det goda samför-

⁶ Bonneval var en på den tiden okänd fransk officer och äventyrare.

stånd, som etablerats mellan de sammansvurna och de ryska generalerna. En rysk officer kom just över bron med ett brev till gamle Armfeldt, som beklagade sig över att man ej givit den trumpetsignal, som var överenskommen, om hertigen oförmodat skulle anlända. Följande dag tillät emellertid denne, att de ryska generalerna skulle få göra honom sin uppvaktning; han skulle själv gå dem till mötes. Så snart rysarna såg hertigen, tog de mycket artigt av sina hattar, och de svenska, som följde denne gjorde detsamma, endast hertigen behöll hatten på. Sprengtporten gjorde genast sin uppvaktning, men hertigen avbröt honom och sade: »Är det alltså här jag skall finna er!» Men Sprengtporten förlorade ej fattningen, bytte samtalsämne och började tala om slaget vid Hogland, som han ansåg, att den ryske amiralen hade vunnit. Hertigen tycktes ej alls finna behag i Sprengtportens fanfarronader, han underhöll sig några ögonblick med de ryska generalerna om likgiltiga ämnen, och dessa visade honom all skyldig vördnad. När mötet var slut, drog hertigen sig tillbaka, men då han såg, att några av de finska officerarna, som hade följt honom, stannade kvar bland de ryska generalerna, sände han en adjutant för att hämta dem tillbaka. Då hertigen lät alla, även de sammansvurna, kyssa sin hand, uttryckte Kaulbars till H. sitt ogillande av detta, Kungen hade ju vid avresan från Finland givit order om Anjalamännens hållande i arrest. Denna hertigens undfallenhet mot Anjalamännen satte igång många rykten. Anjalasmittan sprider sig, skriver H., sedan Konungen lämnade landet och gav befälet till sin bror. Men hertigen önskade ej underhandla med de sammansvurna, och då Meijerfeldt några dagar senare befallde, att de regementen, som hade finska officerare, skulle taga ner sina tält och gå i vinterkvarter på olika håll, och då dessa lydde order utan minsta svårighet, så förstod man, att ligan slutat sin verksamhet, som i början syntes så fruktansvärd.

Samma dag som de finska regementena lämnade Anjala, reste Kaulbars till hertigen i Lovisa. H. hade då ett »ganska remarkabelt» möte med några finska officerare, som började förstå sitt sorgliga öde. De tillstod, att de blivit grymt bedragna, men de var övertygade om att få förlåtelse, om de förblev kungatrogna. Kaulbars samtal med hertigen varade hela eftermiddagen, och då han återvände, såg han mycket tankfull ut. På H:s fråga om orsaken därtill, medgav Kaulbars, att samtalet varit rätt obehagligt. Följande dag var H. bjuden till hertigens bord. Då han återvände till Anjala, fann han där Meijerfeldt och Kaulbars i samtal om de märkliga händelser, som utspelats där

och om de sammansvurna »triste figure». Det var en lycka, att dessa aldrig hade kunnat företaga sig något mot de båda generalerna personligen.

Svenska armén gick nu i vinterkvarter i slutet av oktober. Framtiden lovade intet gott. Det var slut med krigskassan, och i stället för pengar förde posten från Sverige med sig smådeskrifter mot armén, som utsåddes i alla landsändar för att skada denna. I ett flygblad sades det, att i hela svenska armén fanns det blott två kungatrogna generaler, Meijerfeldt och Kaulbars. Själv var H. starkt upprörd, ja förtvivlad, över att hans general så dåligt lönades genom alla elaka rykten, men denne »general philosophe» tog det med ro. H. diskuterade frågan om v. Hastfehr och krigsutbrottet. Denne riskerade nog huvudet, om det en dag blev fråga om vem som orsakat att kriget bröt ut.

Sista oktober passerade stora ryska flottan Hogland för att gå i vinterkvarter i Kronstadts hamn. Hertigen, som ville föra sin flotta till Karlskrona, reste till Helsingfors och lämnade befälet till äldste generallöjtnanten, Posse, som dock ej behöll detta ens så länge, att han kunde »låta sin mustasch växa ut», något som alla skrattade åt. Men så kom en kurir från kungen, som gav Meijerfeldt överbefälet. Jägerhorn beordrades till kungen i Göteborg men vägrade och flydde till Randasalmi, där han levde gott hos fienden. Meijerfeldt gjorde allt för att spana efter Sprengtporten, som påstods vara på sin lilla egendom nära Borgå. Alla dessa händelser hade gjort Kaulbars mycket nedslagen, men han var nödsakad att se mycket folk hos sig; H. såg honom ofta i djup melankoli.

Den 23 december kom underrättelsen, att riksdagen sammankallats. Några dagar senare brände man på Meijerfeldts order på torget i Lovisa ett av de ryska emissarierna utsänt manifest om uppror mot Gustaf III, avsett att spridas i svenska Finlands alla län.

1789

Under det nya årets första dagar arresterades de finska officerare, som haft möten med ryssarna. Meijerfeldt tog det lugnt, men Kaulbars hade tårar i ögonen, då de fördes bort, var och en av en svensk officer och 4 soldater. H. var så rörd, att han inte kunde säga ett ord, när hans general visade honom det sorgliga skådespelet från ett fönster — det var ett sorgligt minne. Därtill kom penningbristen i kommissariatet. H. skrev hem: »Hela armén har ej sett en slant på 4 månader, jag fruktar 'tems orangeux'».

Trots detta gick tiden rätt behagligt med alla sorters förströelser, nöjen, assembleer och måltider, fastän man nog tänkte på det ogynnsamma intryck man fått i Sverige av armén. I slutet av februari skrev H. under intryck av sin harm över smädeskrifterna mot armén följande: »Medge, att det är rätt grymt att låta trycka sådan uselhet. Soldaten är skyldig att offra sitt liv, men han kan icke tåla, att hans heder och rykte vanäras». I ett brev 1 mars gläder han sig åt riksdagens hållning. Säkerhetsakten blev »un coup de foudre» för de flesta svenska officerare.

En dag i mars sade Kaulbars till H: »Jag hoppas, att adelns barn icke skall stänga vägen för de borgerliga ståndens». H., som väl kände baron von Kaulbars iver att bevara adelns prerogativ, inskränkte sig till reflexionen, att vägen alltid borde stå öppen för meriter och klokhet. Kaulbars blev allt mer melankolisk, han suckade över fäderneslandets hotande olyckor, och själv blev H. allt mer betryckt av den allmänna stämningen. Slutligen begärde han, då operationerna hade avstannat och hären gått i vinterkvarter, permission för att i Stockholm få träffa sin far, som i egenskap av ledamot av prästeståndet befann sig där. Hans general var först föga benägen att bevilja detta, men då han erfor, att överbefälhavaren generallöjtmant Meijerfeldt icke blott ville bevilja permission utan även önskade medsända ett brev till kungen, blev frågan avgjord. Meijerfeldt föreslog H. att även taga med sig till Stockholm kapten A. F. von Törne, som hade deserterat från ryska armén och just hade blivit frigiven från Svartholmens fästning, där han suttit fängslad. H. sökte först bli befriad från detta uppdrag, men då man meddelade honom, att v. Törne återfått sin värja, som tidigare frantagits honom, måste han samtycka, han skulle blott tillse, att v. Törne ej blev överfallen och misshandlad på resan. H. lovade också Meijerfeldt att skriva från Stockholm och berätta om dennes hus och hem.

Resan gick över det frusna Ålands hav i slädar och var mycket an-

genäm. Varje släde var utrustad med kompass. Den frusna havsytan var översållad av isbitar, som på olika sätt reflekterade solstrålarna. Längtan att återse Stockholm påskyndade resan, och redan följande dag kom han fram.

Han fick logi hos en juvelerareänka vid Norrmalmstorg (nuv. Gustaf Adolfs torg). Det var hans avsikt att omedelbart söka audiens hos kungen, men då han hörde, att denne var på Operan »bestämde han sig för att fullgöra sina plikter mot sin far, som han återsåg med en glädje, som ej kan uttryckas; och denne var å sin sida angenämt överraskad över ett så oväntat möte. Några få ögonblick efteråt hade han glädjen att omfamna sin bror (lagman Lars Niclas H.), som likaledes hade begivit sig till huvudstaden med anledning av riksdagen. Aftonen förflöt i deras sällskap, och det blev ganska sent, då han återvände till sitt logis.

Följande dag gjorde sig H. i god tid i ordning till den audiens, som han skulle ha hos konungen, men han begav sig ej till slottet, förrän han antog, att H. M:ts lever var avslutad. Då han passerade ett av de första rummen i konungens våning, mötte han greve Lewenhaupt, som för tillfället var uppvaktande. Denne erbjöd sig genast att föra in H., följde honom ned för en trappa till en annan våning, där man efter att ha passerat en stor sal kom in i en antichambre, från vilken greve L. gick in i det rum, där Hemliga deputationen hade sina sammanträden. Efter ett ögonblick kom kungen ut och gick emot H. »med den min av godhet, som var honom så egen», och frågade ivrigt: »A-t-on livré bataille?» Efter att ha saluterat svarade H.: »Non, mais comme le Général en Chef de l'armée de Sa Majesté en Finlande lui avoit conféré un dépêche pour être déposé aux pieds de Sa Majesté, il osa supplier Sa Majesté de vouloir bien ordonner le tems et le lieu, ou cette dépêche Lui pourroit être délivré». Därefter tog H. brevet ur fickan och lämnade det till kungen, som tog det och drog sig tillbaka till en fönsternisch för att bryta det. Under det han var sysselsatt med läsningen, kallade han H. till sig och frågade, »s'il amena un certain v. Törne, et ce qu'il pensoit de lui». H. svarade »que par ce qu'il avoit oui dire du même v. Törne pendant le peu de tems qu'il l'accompagnoit, il croioit que Sa Majesté pouvoit tirer par son moien des claircissemens sur l'état actuel des différens postes de l'ennémi du coté de Kexholm et de Sordavalla». Detta meddelande tycktes vara mycket angenämt för kungen, som nu återtog läsningen av papperen och gav order åt H. att återkomma och tala med honom på slaget kl. 2, varpå han drog sig tillbaka.

Då H. »naturligtvis ej mankerade att infinna sig vid utsatt tid», blev han mottagen av de Besche, som nu tjänstgjorde som introduktör och öppnade dörren till Pelarsalen och stängde den efter honom. Gustaf III stod i andra ändan av rummet mitt emot ingångsdörren, han stödde ena knäet på en stol en *badinant de ces bijoux* (lekande med sina ringar, smycken). Hans ansikte visade en till hälften dold förtret, som han tycktes önska visa och som ganska tydligt förrådde, att han icke var allt för nöjd med greve Meijerfeldts brev. »*Vous avez eu permission*», var det första han yttrade. H. svarade, »*Dans l'inactivité ou se trouve actuellement l'Armée de Sa Majesté en Finlande, il avoit crû, qu'il n'eut rien de mieux à faire tant que la saison empêchoit les opérations de cette armée que de chercher l'occasion d'aller voir un Père dont l'extrême tendresse et l'âge avancé exigeoit ce devoir, mais qu'au reste il compta retourner à l'Armée dans quelques semaines, s'il ne plaisoit Sa Majesté de disposer autrement de lui.*»

Knappt hade H. uttalat sin fars namn, förr än konungens anletsdrag ljusnade: »*Il est ici!*» Sedan utbredde han sig så mycket över moderationen och rättsinnet i dennes patriotiska uppsåt, att H., överraskad som han var av så mycken nedlåtenhet blev något förbryllad. Men när han fortsatte med orden: »*On se plaint toujours de l'Armée*», svarade H.: »*Que puisque Sa Majesté étoit si bien informée, il étoit inutile de lui cacher que indépendamment de tous autres sujets de mécontentement qu'il pouvoit bien ignorer, on étoit surtout alarmé du manque absolu de l'argent comptant de la caisse militaire, des pasquinades imprimées contre l'Armée et du sort malheureux des Chefs finois qui venoient d'être conduits à Stockholm. — — — Du reste H. osa espérer que Sa Majesté voudroit bien pardonner aux sentimes de compassion qu'il partageoit avec toute l'Armée pour ces malheureux Chefs des troupes finois — — —*». Långt ifrån att bli ond över denna uppriktighet förklarade kungen »*qu'il seroit le premier à oublier les crimes des Chefs arrêtés aussitôt qu'on avoit prononcé juridiquement sur leur cause.*» H. svarade med att räkna upp de regementen, från vilka desertörerna kommit och de posteringar, från vilka de avvikit. Kungen stod då några ögonblick tyst med ögonen fästade på H., han väntade tydligen, att H. skulle uttala sig ytterligare, men då H. ej vågade avbryta tystnaden och ej ville tala annat än som svar på kungens frågor, gjorde denne en rörelse med huvudet och drog sig något tillbaka. H. hade hoppats att kunna tala om Kaulbars stora förtjänster och om sin egen befordran, han bönföll dock konungen om

att göra honom rättvisa. Konungen svarade, att han ofta glömde namn, men H:s namn kände han särdeles väl. Han nedlät sig till och med att förklara, att staten stod i tacksamhetsskuld till H:s far och att han skulle komma ihåg H., då tillfälle bjöds. H. hade redan öppnat dörren för att gå, då konungen frågade honom om namnet på Kaulbars andre adjutant och vilket regemente denne tillhörde, varpå H. svarade, att det regementet var ett av de bästa. Då H. gick ut genom rummet, där Ehrensvärd, Strömfelt och andra var samlade för att dinera med kungen, skall denne ha berättat för dem, att H. gjort en mycket snabb hitresa. Men hans tystnad beträffande Kaulbars övertygade H. om att denne förlorat konungens nåd.

Det utspreddes i huvudstaden en del rykten om H:s samtal med kungen, och att H. sagt honom, att armén i Finland ej ville godkänna den föreslagna förändringen i 1772 års regeringsform, och att till och med några regementen ur finska armén stod beredda att marschera mot Stockholm för att stödja oppositionen inom Riddarhuset, men H. fäste ej mycken vikt vid dessa rykten.

Under vistelsen i Stockholm uppvaktade H. även hertigen av Södermanland för att få tillfälle till ännu en audiens hos kungen. Prins Carl var ytterst nådig och svarade, att konungen redan hade mycket gynnsam kännedom om honom. En dag, då H. gick ut, mötte han en viss hovman, som sade sig vara överraskad över H:s djärvhet att säga till konungen, att den svenske soldaten i Finland ej led av hunger. »Nå väl, är det ej sant?», frågade H. Ja, svarade denne, det är visserligen sant, men det är ej nödvändigt att säga det. H., som kände denne man, skrattade åt att denne hovman, som var mycket känd, ville låtsas hysa känslor, som så föga motsvarade hans tjänst.

Det var på prins Carls befallning, som H. begav sig till en andra audiens hos konungen. Han hade med sig v. Törne. Efter att ha passerat en baktrappa fördes han in i en korridor, som kungen borde passera, sedan han lämnat sin säng och druckit sin choklad. H. hade ej stått länge i passagen, förrän han fick se kungen, som kom ned i ett angränsande rum och tydligen ville visa sig, samtidigt som han låtsades att inte observera v. Törne. H. kallades genast in till konungen, som kom emot honom med alla tecken på en mycket livlig nyfikenhet. »Est-ce-là l'homme qu'on m'a envoié?», sade han om v. Törne. H. jakade, och då han märkte, att H. M:t var vid utomordentligt gott lynne, vågade han bedja honom att godhetsfullt förlåta den föga passande klädsel, som v. Törne skulle komma att visa sig i. »C'est parqu'il n'a pas d'autres habits», svarade kungen småleende. »Mais

avec la permission de Votre Majesté je tâcherai d'y remédier en quelque façon par une anecdote que je tiens de lui-même et qui servira peut-être à le parer aux yeux de Votre Majesté», fortsatte H. »Très volontiers», svarade kungen. »Il prétend qu'il a mis le même habit, lorsqu'il eut l'honneur de parler à S. M. l'Impératrice, en discutant apparamment les intérêts de Votre Majesté.» Långt ifrån att bli förtörnad över denna frispråkighet, gapskrattade kungen och upprepade: »Faites le entrer». När han fördes in, gjorde kungen en gest med huvudet för att låta H. gå. Efter några ögonblick kom v. Törne ut från kungen, som genast kallade på H., som fick order att föra T. till H. af Låstbom, som skulle fråga honom om några detaljer rörande trupperna 1788 — — — Om Kaulbars nämndes inte ett ord.

Tiden i huvudstaden förflöt på ett ganska angenämt sätt. H. skrev de utlovade breven till general Meijerfeldt och besökte några gånger hans grevinna. Han mottogs även av grevinnan Wachtmeister och friherrinnan Cederström, vilka båda fick nyheter från sina män, som kommenderade var sitt regemente i Finland. General Hermansson var utomordentligt vänlig, däremot föreföll Ehrenström synnerligen reserverad, så att H. inskränkte sig till att tala litteratur med honom, varje gång de träffades. Med unga mäns vanliga nyfikenhet umgicks H. så mycket som möjligt i sällskapslivet.

Permissionen var snart slut, och H. måste återvända till armén. Han gick en sista gång till kungens lever och bad greve Wachtmeister fråga denne, om han hade några order att föra med till Finland. Wachtmeister återkom omedelbart och meddelade, att H. M:t just nu ej gav några audienser, men att H. genast skulle föras in till honom. »Comptez-vous bientôt partir pour Finlande?» var hans första fråga. Men då H. försökte ta upp frågan om general Kaulbars, lät kungen frågan falla till marken. Då H. beklagade sig över att ha blivit förbigången av mindre förtjänta, svarade kungen: »Si vous êtes oublié ou préjudicé c'est la faute du Général Hermansson. J'en suis faché, mais il m'est impossible de connoitre les sujets et de rendre également la justice. — — — Quel grade avez-vous dans la Génie?», tillade han. Då H. förklarade sin situation, smålog kungen och tillade: »Du reste je trouve votre demande si modeste, — — — vous n'avez qu'à vous adresser à M. Lagerbring d'expédier le brevet de Capitaine, et je vous garantie de n'être plus préjudicé à l'avenir». H. tackade i ödmjuka ordalag och försökte än en gång taga upp frågan om general Kaulbars; Kungen talade blott om att sända en kurir till general Meijerfeldt. Därpå drog han sig tillbaka genom dörren mittemot och sade:

»Cependant, faites des compliments aux généraux».

Statssekreteraren Lagerbring lovade att så fort som möjligt expediera fullmakten, varpå H. tog avsked av de sina och lämnade Stockholm. Han for över Åbo, Helsingfors och Sveaborg till Borgå, där Meijerfeldt uppehöll sig för en revy med ett gardesregemente. Han tackade mycket för breven. I Borgå blev H. inbjuden till en bal av regementschefen baron Cederström, där han träffade en mängd folk, bl. a. sin kamrat Gyllenspetz, för vilken han omtalade sin utnämning till kapten.

Mottagandet hos Kaulbars var ej alls det han väntat, och han märkte från första ögonblicket generalens kyla. Efter en artig hälsning sade Kaulbars: »Jag hör, att ni har sagt, att man icke saknar något i armén.» H. svarade: »Jag har sagt, att man fullständigt saknar pengar, men att magasinerna är fulla och att soldaten har mat, för övrigt passar det ej att jag upprepar vad jag sagt, det är bättre att få höra det av någon annan». Detta svar »remit le Général un peu dans son asiette», men han fortsatte att visa H. köld. I ett brev hem skriver H. om det kyliga bemötandet från Kaulbars, men redan den 5 maj kunde han skriva hem, att generalen börjat visa honom förtroende och talat om hans befordran.

De evinnerliga klagomålen över penningbristen fortsatte ända till kungens ankomst till Borgå den 7 juni. Då han passerade Kaulbars kvarter i Lovisa, frågade han honom: »Comment s'est porté, mon Général?» och gav honom handen att kyssa. Kaulbars, som såg utomordentligt nedslagen ut, svarade: »Jag har varit bedrövad av underrettelsen, att Ers Majestät har besatt landshövdingposten i Kalmar» — »Ja, det är vad jag varit tvungen att göra», svarade kungen med en min full av mildhet och godhet. Då Kaulbars bad att få presentera sina adjutanter, sade kungen: »Je connois bien l'un, mais quel est l'autre?» Kungen underhöll sig sedan utförligt med Kaulbars om Europas affärer och särskilt om den unge sultanens stridslustnad; han hade just efterträtt sin fader på den Ottomanska tronen. Kungen fortsatte att tala med Kaulbars med en livlighet, som, såsom det föreföll, var avsedd att hindra honom att tänka på mindre angenäma saker, och slutade ej förr än hans hästar fördes fram.

Den närmaste tiden inträffade en del mindre sammanstötningar mellan de svenska och ryska trupperna, och under maj hade en del ryska krigsfartyg passerat Sveaborg och befann sig då mellan Helsingfors och Åbo. Den svenska flottan löpte ut, strider ägde rum i Savolax, och dagarna efteråt gick kungen över Kymmene älv, där fram-

gångsrika träffningar ägde rum under hans ögon vid Valkiala och Likala.

Men det, som man skyndat att hölja i en ogenomtränglig slöja, är historien om de trupper, som var avsedda att täcka den svenska arméns vänstra flank. Och eftersom denna kår kommenderades av general Kaulbars, ansåg H. i egenskap av hans adjutant det lämpligt att i sina memoarer infoga den journal, som han dagligen skrev på stället, innan han kände till den föga gynnsamma utgången av denna detacherade trupps rörelser.

De dagliga anteckningarna om trupprörelser, som upptar sidorna 89 t. o. m. 117 i Henschens »Mémoires» avbryts stundom av korta skildringar av mera allmänt intresse. Så skriver H. den 15 juli: »Jag såg en kamrat, som jag höll av, falla nästan utan en rörelse av kroppen. Det var en tapper gosse, full av klokhet och mod. Han led mindre av sitt dödliga sår än av den harm han kände, då han såg våra truppers reträtt. — Jag kunde knappast fatta smärtan hos en son, som begravde sin far, som dödats vid hans sida. — — När jag gick åt vänster, såg jag en annan soldat, som låg vid min hästs fötter, och då jag såg honom bakom hans bataljon, trodde jag först, att han var en pultron, men hur stor blev ej min överraskning, då den tappra mannen endast svarade på mina förebråelser med en min full av smärta och vrede och visade på sin sönderslitna och blodiga arm. Jag hade bort be om ursäkt för den orätt jag gjort honom, och jag tillstår, att jag skämdes över denna scen.»

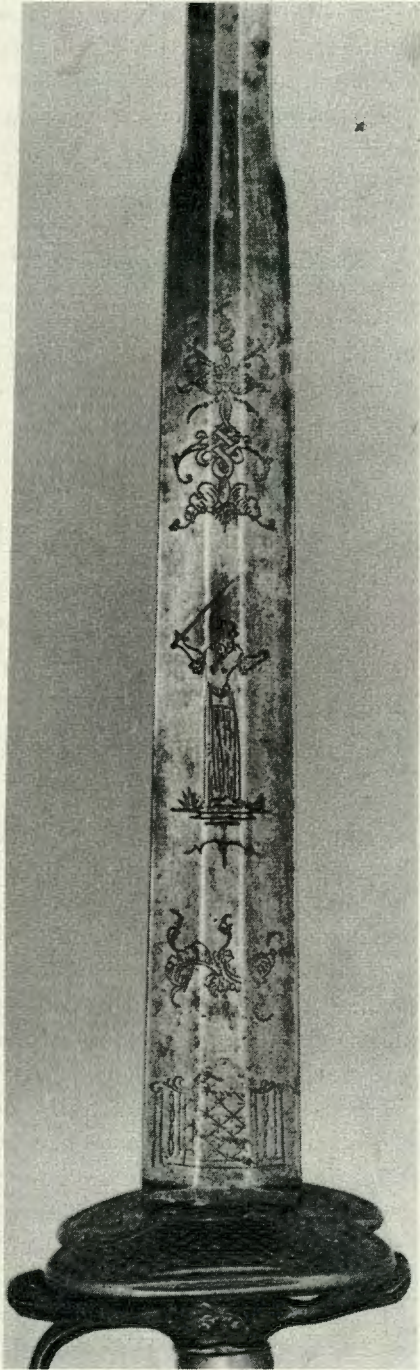
Den 17 juli väcktes jag av en dragon, som kom med följande order: »Det är konungens nådiga vilja, att ni beger er till H. M:ts tält för ytterligare underrättelser etc.» På vägen fick H. beskedet, att kungen hade sitt tält utanför byn Suttula. »Jag infördes. Efter att ha vågat säga, att jag kommit på H. M:ts order, behagade konungen begära upplysningar om vår nuvarande position vid Kovalla». Under tiden inträdde ett par högre officerare och en diskussion om vissa åtgärder inleddes. Kungen lyssnade och teg, men hans min förrådde missnöje, men på ett så mångtydigt sätt, att man ej kunde genomskåda, vad han tänkte. En grupp officerare stod utanför och frågade ut oss. Då trädde kungen ut, kallade till sig general Meijerfeldt och underhöll sig med honom om prinsens av Hessen memoarer från fälttåget 1788. H. följde omedelbart efter på vägen mot fienden, och kungen behagade då tala med H. om diverse militära ärenden.

Tidigt på morgonen den 20 juli väcktes H. plötsligt av att kanonkulor plöjde fåror i gräsmattan nära hans tält och slog sönder de pålar,

som hans hästar var bundna vid; fienden hade börjat skjuta från ett batteri i skogsbrynet. Våra 6 pjäser besvarade först elden, men det dröjde ej länge förrän det fientliga artilleriet hade förstört skans-korgarna, gjort en av våra kanoner obrukbar och dödat besättningen. Kanonaden fortsatte, och när natten kom, upplyste fienden vår älvstrand och förstörde med sin eld det lilla, som återstod av husen i Värälä.

Den 21 juli. »Jag kom till Likala mellan kl. 5 och 6, och då kungen kom emot mig, så snart han såg mig, dröjde jag ej ett ögonblick att återge vad min general hade dikterat för mig». Först såg kungen rätt nöjd och överraskad ut. M. Klingspor och C. N. af Klercker, som befann sig i kungens tält, dolde inte sin besvikelse, och den förre svor som en matros. H. tog sig friheten att föreslå en order, som skulle gå till Kaulbars så fort som möjligt. Kungen frågade, om H. kommit mycket snabbt. H. svarade: »Tant que mon cheval a pu courir». H. M:t sade då, att H:s ögon var röda och stirrande. »C'est parce que j'ai passé plus de 24 heures à cheval», svarade H. En stund senare, då kungen var ensam, frågade han mig, skriver H., »si je connus de trahison dans cette affaire». — »Denna fråga överraskade mig utomordentligt, jag svarade: nej». Och då han tycktes vilja insistera på varje medborgares ofrånkomliga plikt att underrätta staten eller fursten om obetänksamma eller upproriska planer, tillade H. emfatiskt: »Sire! Je ne connois absolument pas de trame (komplott), j'ai porté le rapport de mon Général, et rien caché». Omedelbart efteråt gick kungen för att vila sig, »et moi, j'ai d'abord été servi une déjeunée dans la tente du Roi». H. tog sig nu en promenad med huvudet fullt av tankar. Då han passerade det ställe, där kungen sov, såg H. honom samtala hemlighetsfullt med baron Klingspor, varvid han kallade på H. »Comme votre Général est déstitué, vous resterez servir auprès de moi à la suite du Quartier-Général». Klingspor gick mot H. med en utomordentligt älskvärd min och gratulerade honom i kungens närvaro.

23 juli. Efter en framgång för den svenska linjen var kungen vid gott humör och roade sig med att bese fiendens läger på andra sidan älven. Han kallade till sig H. och berättade själv för honom om vissa detaljer vid träffningen i Savolax. Omedelbart efteråt behagade han återge smådrag från träffningen »et les anecdotes relatives à la fuite du Général ennemi et de Madame la Baronne, sa femme», varpå han fortsatte: »Ou avez-vous repousé?» Då H. svarade, i Vilikala, vände sig kungen till kaptenen vid gardet Aminoff och tillade: »Il parut

E. G. Henschens värja, en s. k. colichemarde (förvrängning av Königsmarck) med bred bas och smal spets. Klingan graverad.

extrêmement fatigué, lorsque je le vit avant hier.» Därpå vände han sig till H. »Croit-on bien à présent que l'on peut marcher sans avoir du pain, comme Je viens de le faire voir». På H:s svar »qu'il falloit voir pour croire actuellement», gapskrattade kungen. Det föreslogs permission för H., och kungen godkände den leende med orden: »Voions comme Vous allez peindre!», ett slanguttryck, som H. genast förstod.

Som redan omtalats, hade Kaulbars genom sin reträtt utsatt den svenska fronten för stor risk, och nu skulle han ställas inför krigsrätt. Så snart H. kom till Kymmene gård, nåddes han av den smärtsamma underrättelsen, att kungen undertecknat en order därom, vilket på det högsta bedrövade honom. Han gick genast för att besöka sin chef, som tydligen glädde sig att se honom och lovade, att genast underätta kungen, eftersom fortifikationsofficerare behövdes. H. begav sig då till generalerna G. A. von Siegroth och Platen för att med dem diskutera vad som borde göras. H. började genast uppföra försvarsverk vid Kymmenegård, där kungen hade bestämt sig för att hålla sig på defensiven i avvaktan på förstärkningar. Det gällde särskilt vissa befästningar vid kusten, emedan prinsen av Nassau gjorde min av att med ryska flottan angripa Ehrensvärds flottilj. Samtidigt var H. ivrig att få höra nyheter om processen mot Kaulbars, och dessa blev allt mer sorgliga, det talades t. o. m. om att Kaulbars kunde mista huvudet.

Man vet, att slaget vid Svensksund den 24 augusti, som kunde följas från posteringen vid Högfors, avgjorde 1789 års fälttåg, och att den landstigning, som Nassau gjorde i Högforsposteringens rygg, var den enda verkliga orsaken till den svenska kårens reträtt. På aftonen den dag då slaget stod och då Ehrensvärds arriergarde ännu försvarade reträtten, var mycket folk församlat hos konungen, som föreföll gladare än någonsin, under det att sorgen utbredde sig på alla andra ansikten. Envar önskade veta, vilka utvägar H. M:ts rika snille (*génie féconde*) kunde ingiva honom i den brydsamma situation, som han befann sig i, sedan han förlorat stödet i sin högra flank. Sedan kungen givit sina order, lämnade han Högfors. Då Nassau syntes ha bestämt sig för en landstigning, retirerade Platen i spetsen för kungens gardesregemente. H. fick order att förbereda allt för att avlägsna bron vid Hirvikoski, men H. begärde skriftlig order. Under den mörka natten drog sig svenska artilleriet och trossen tillbaka över bron. Under det man var sysselsatt härmed märkte man, att en mindre del av trossen i arriertuppen ej hade kommit över, men då stranden var obe-

fäst, var intet att göra.

Det olyckliga slaget vid Svensksund medförde icke förlusten av den fördelaktiga positionen i svenska Finland. Den sträckte sig längs Kymmene älv. Greve Meijerfeldt bevakade den norra delen, baron Siegroth den mellersta och v. Platen ställde upp batterier vid Hirvikoski och Stora Abborfors. Fiendens generaler använde den tid, som återstod av fälttåget, till att förstärka sina posteringar och riva de broar, som slagits över Kymmene. Storskryt, som icke avgjorde något, men som roade trupperna och som hindrade dem att betänka den verkliga faran i betraktande av den absoluta inaktiviteten hos konungens sjöstridskrafter. H. fick order att sörja för säkerheten vid Hirvikoski-posteringen genom att uppföra batterier och andra arbeten i stånd att hindra en övergång där. Han var i början ensam ingenjörsofficer, och eftersom fienden ej förblev överksam, blev H. tvungen att arbeta dag och natt för att föra upp batterier gentemot den fientliga generalen vid Tarkila. Dessa arbeten gynnades mestadels av de ångor och den dimma, som steg upp ur vattnet, och avbröts sällan av några kanonskott från fienden. Därtill kan läggas ett falskt alarm, som uppstod en mycket mörk natt och en kanonad från alla batterierna, som framkallades av att några lätta fientliga trupper försökte gå över älven på båtar, som de hade samlat ihop. Detta ger en idé om allt som hände.

En dag begav sig H. M:t hit, åtföljd av generalen baron Klingspor, unge baron Otto Wrede och andra. Han ville besiktiga befästningsarbetena, och hade nåden att uttala sig till H. på ett sätt, som otvivelaktigt visade hans tillfredsställelse. Han godkände uttryckligen H:s svar på överste de la Vallés klagomål över de strapatser, som han hade varit tvungen att låta trupperna utstå med hänsyn till arbetenas mängd. Då konungen mot Klingspors råd steg upp på vallen till en liten redutt, som uppförts för att tillförsäkra oss besittningen av den del, som återstod av den vridna bron [»le pont tourné«], följde H. honom och ställde sig så, att han inför de ryska officerare, som nu fyllde en fientlig redutt 100 famnar därifrån, avlägsnade de dekorationer, som kungen bar. H. M:t såg fienden, och då han ville undersöka, om de uppmärksammade detta, tog han av sin hatt och saluterade med värjan. Men då dessa inte genast besvarade artigheten, sade kungen till H.: »Ils ne sont très polis, ces gens là!» Baron Klingspor, som stannade nedanför, bakom fästningsvallen, svarade som nitisk hovman: »Effectivement ils ne sont pas tant impolis qu'on le croit, puisque ils ne tirent pas sur Votre Majesté». Då tog Kungen för

andra gången av sig sin hatt och saluterade, och då satte alla ryska officerare sina hattar under armen och stod med blottade huvuden, så länge konungen visade sig för dem.

Under hela tiden H. var sysselsatt med dessa arbeten hade han Kaulbars sorgliga öde i tankarna. Krigsrättens hårda dom föll den 18 september. Rykten spreds om orsaken till att det blev dödsdom. Miss-tankarna riktade sig ej blott mot dem som hade kungens öra, utan också särskilt mot H., som misstänktes att ha bidragit till att reta upp kungen mot Kaulbars.

H. var naturligtvis ytterst upprörd över dessa falska beskyllningar. Hans vänner sökte uppdaga utspridaren av dessa rykten, och H. beslöt att personligen frambära sin oro inför konungen. Innan den framskridna årstiden tvingat fienden att gå i vinterkvarter utförde han sin plan, och i Lovisa fick han två privata audienser hos kungen, som helt godkände hans uppförande vid Högfors och talade med honom om de planer, som fienden kunde ha, liksom om möjligheterna att förekomma varje oförutsett angrepp. Han tillät t. o. m. H. att redogöra för den svåra situationen efter general Kaulbars' olycka. Då H. gärna ville bli befriad från ryktena om sin roll, svarade kungen: »Si je vous accorde quelque faveur pour le moment, la persévérité de la ligue ne manquera pas d'en tirer de quoi fortifier ces bruits, mais soyez sur que je me souviendrai toujours de votre cas et que je vous en tiendrais compte à l'avenir.» När H. vågade besvärja konungen att åtminstone erinra sig, att H. aldrig sagt något, som kunnat göra honom misstämmd mot Kaulbars, svarade monarken med eftertryck med att förebrå H. hans tystnad: »Vous n'avez rien dit; je ne connois la cause de Baron Kaulbars que par les rapports du Conseil de guerre qui l'a condamné.» H. var så upprörd, att han knappast lyssnade till vad kungen sade om en annan krigsrätt mot amiral Per Lilliehorn i Sverige. Han förstod endast att kungen eftersträvade att blanda ihop vad som hänt dessa båda generaler, som allmänheten ville betrakta som politiska offer. Och när H. ytterligare ville lägga sig ut för sin general, höjde konungen blott på axlarna och kallade honom »le pauvre homme».

Generalkvarteret flyttade nu till Borgå, och H. begärde permission för att tillbringa vintern i Stockholm, där han hoppades bli fri från en olägenhet, som, utan att vara smärtsam, besvärade honom mycket, särskilt när han steg till häst. Det var ett *hydrocele*,⁷ som han hade se-

⁷ Hydrocele testis är en vätskeansamling i den serösa säck, som omger testis. Åkomman kan genom sin storlek bli mycket besvärlig, särskilt vid ritt.

dan åtskilliga år och som han utan resultat behandlat med punktioner. Nu hade han bestämt sig för en radikal operation, t. o. m. med fara för sitt liv. Han fick permission och lämnade Borgå, sedan han uppväktat konungen, som mottog honom på det mest nådiga sätt och talade vänligt med honom. Själv skulle kungen snart resa till sin huvudstad.

Omedelbart efter ankomsten till Helsingfors uppsökte H. Kaulbars, och när han återsåg sin stackars general, kunde han knappast återhålla tårarna. Från Åbo tog H. båt till Åland; han berättar om en medföljande major, som var mycket rädd för sjöresan.

I Stockholm kastade han knappast en blick på gatorna. Valet av läkare var ej svårt, det var på förhand avgjort. Det var Henrik Gahn, som H. blev skyldig tack för att han fullständigt återvann hälsan. Denne skicklige kirurg hade i Vetenskapsakademiens handlingar i Stockholm infört en beskrivning över en behandlingsmetod som kommit från England och som han använde mycket skickligt. Det var causticum istället för kniven. Febern hotade att bli fatal, men efter 14 veckor var H. fullkomligt återställd.⁸ Under denna tid var han sysselsatt med läsning och fick besök av vänner. Första gången han kom ut gick han på Franska komedien.

1790

Då behandlingen var fullt lyckad, planerade H. en resa till Ronneby, innan fälttåget 1790 började. Men då han deltog i en cour, som kungen gav, sände denne »Herr Bxxxx» till honom för att säga, att om han absolut ville ha permission, så skulle han få det, men att kungen hellre såg, att han återvände till armén i Finland, då man behövde ingenjörsofficerare för försvaret av posteringar vid Kymmene. Därför tog han båten tillbaka ungefär samtidigt som kungen lämnade huvudstaden.

Resan gick långsamt, vinden var svag och isen hindrade färden. H. blev otålig och förkortade restiden genom att gå iland i närheten av det lilla Ekenäs. Därifrån begav han sig direkt till Borgå, fälttåget hade just börjat. Det stod häftiga strider vid Kernakoski och Hirvikoski.

⁸ Dr Henrik Gahn hade i England studerat en av den engelska läkaren Else angiven metod att med ett frätmedel behandla hydrocele testis »en sjukdom, som nog ofta förekommer hos både förnämre och ringare män». Hans lilla arbete i Vetenskapsakademiens handlingar T. 19: s. 30—55 (1778) har titeln: Vattubrücks botande, medelst Causticum. Det var en långvarig behandling; i de 5 fall, som han redogör för, kunde patienten lämna sitt rum först efter 6—10 veckor.

Enligt en annan källa deltog H. i affären vid Pardakoski den 15 april. Han skildrar kort en framgångsrik attack natten till den 4 maj, som var en av de vackraste nätter man kunde se. Resultatet blev en snabb reträtt av den ryske generalen till motsatta sidan av älven med kvarlämnande av åtskilliga dödade och sårade.

Den framgångsrika andra Svensksundbataljen omtalas mera i förbigående, och »Konungen utgick som segrare ur detta sista prov», skriver H. Gustaf III återvände på natten till Svensksund, där han tillbragte följande dag, sedan han underrättat den ryske amiralen om att fiendligheterna hade upphört och att man arbetade för fred. Av en egendomlig tillfällighet anlände samtidigt en kurir från kejsarinnan, som erbjöd att »suspendre le glaive», lägga ned svärdet. En traktat undertecknades, men vissa befästningsarbeten pågick dock. Kungen kom på besök, och då han fick se H., hade han godheten förklara resultatet av »cette guerre singulière» med följande mycket riktiga ord: »C'est la montagne qui va accoucher d'un souris».

De lustbarheter, som segern vid Svensksund gav anledning till, var för H:s del icke anmärkningsvärda på annat sätt än att baron Kaulbars beviljades nåd. Även nu behandlades han alldeles som amiral Lilliehorn, ehuru deras försummelse var helt olika. När freden återställt, utdelades favörer åt dem, som kunde berömma sig av konungens särskilda nåd. H. fick röna, hur sant detta var. Ehuru han varit med om alla tre årens fälttåg och fått synnerligen hedrande erkännanden av dem, som förde befälet vid olika tillfällen, blev han icke delaktig av den allmänna befördran, som kom ingenjörskåren till del.

Efter att ha deltagit i åtskilliga transporter av trupper till Sverige, reste han över Tavastehus till Åbo, där han tog en båt tillsammans med »Herr Bxxxx» till Åland för att undvika den vanliga vägen, där det endast fanns dåliga gästgivargårdar. När han denna gång återsåg den svenska kusten, tog han, som han skriver, en kort återblick på de händelser, som han varit vittne till. Ett särskilt nöje hade han av att begrunda soldatens egendomliga lott: »Ett blint verktyg i händerna på personer, vilkas rätt man ej får sätta i fråga, det hårdaste och minst behagliga liv av alla yrken, att vistas 200 mil från sitt land, uppsöka en fiende, som gått en ännu längre väg för att möta honom, utsätta sig för olyckor för ett stycke svart bröd, kämpa för en ära, som icke överlever honom ett ögonblick, ej sällan undgå krigets faror bara för att kastas i de avgrunder, som en perfid och lögnaktig politik öppnar för dem, som försmått att vika undan. H. visste med sig, att han troget uppfyllt alla plikter, som hör till detta sorgliga yrke. Han

tillbad dock ännu hoppet, denna välgörande Gudomlighet, som ger oss sann glädje, även om den ofta bedrar oss.»

När H. kom till Stockholm, blev han utomordentligt överraskad när han erfor, att Hästeskos huvud just hade fallit på schavotten. Några få dagar efter denna exekution gjorde H. M:t sitt högtidliga intåg i sin huvudstad, och han undfägnade borgerskapet med en magnifik måltid, eftersom de varit i vapen under kriget. Denna fest gavs i anslutning till en mycket grann revy, som borgerskapet höll på Adolf Fredriks torg. — Även flottans ankomst till Stockholms hamn och kungen som triumfator skildras kort.

Den kungliga familjen hade nu slagit sig ned på Drottningholm, och där gav kungen privata audienser varje söndag mellan dinén och gudstjänsten. Ehuru kungen vid H:s audiens tackade honom med några blickar fulla av godhet, var det ej möjligt att få ett samtal med honom. Han var tydligen uttröttad av alla, som begärde hans ynnest, och slutligen blev även H. i sin tur uttröttad. Däremot var general Hermansson, som fortfarande kommenderade genikåren, utomordentligt älskvärd och beklagade i starka ordalag den orättvisa, som H. lidit. Men Hermansson var i onåd och kunde intet göra för H.

På förslag av några vänner försökte nu H. att bli placerad vid beskickningen i Warszawa. Men så kom ett brev från släkten i Ronneby, som så att säga jagade honom från Stockholm, där han bara förbrukade sina pengar, varpå han lämnade huvudstaden några dagar före jul i hopp att få stanna i skötet av sin familj.

Han tog den vanliga vägen över Nyköping, men där stötte han ihop med ett par vänner, som han länge önskat träffa, och på deras råd återvände han till Stockholm för att göra ännu ett försök att få den rättvisa, som han ansåg sig berättigad till. Han ville kasta sig för konungens fötter för att besvärja honom att sätta in sin auktoritet för att hjälpa honom i hans olycka. Han bevistade kungens lever en à två gånger i veckan och började t. o. m. bevista baron Armfelts lever. »Denne favorit var vacker som en skön jungfru i parisk marmor och hade i sitt anlete och sin röst ett spirituellt behag, som målarkonsten endast ofullkomligt återger. Han hade förstätt att bemäktiga sig konungens begivenhet till den grad, som ingen hittills kunnat. Han var därför i själva verket Sveriges premiärminister, om det hade funnits någon sådan under Gustaf III, denne store konung, som, liksom Boileau sagt om Ludvig XIV,

— — — — — à l'exemple des Dieux
fit tout par lui-même, voioit tout par ses yeux.»

1791

Baron Armfelt slog ut alla sina rivaler, han överskred som den förste Kymmene, han följde kungen, han kämpade för honom, han hade ordnat freden och signerat traktaten i Värälä och hade givit kungen ett skådespel med en triumfbåge, som uppförts mitt emot slottet och som bland andra emblem bar en transparang, som visade Jupiter krossande Titanerna. Alla bad om äran av hans protektion, så ock H. Armfelt mottog honom mycket vänligt, och syntes särskilt smickrad, då H. bad honom säga sin mening om ett memoarverk, som skulle publiceras med titeln: »Mémoires sur les Campagnes 1788, 1789 et 1790». Och då H. tillade, att han dessutom hoppades få veta kungens tankar om ett sådant verk, erbjöd sig Armfelt att tala med kungen därom, sedan han framhållit nödvändigheten av att göra upp en plan och angivit Haag som den lämpligaste platsen för dess publikation. Det tog åtskilliga veckor för H. att göra upp planen, och när den var färdig, visade han den för Armfelt, som gick igenom den i H:s närvaro, uttryckte sin stora tillfredsställelse med den och erbjöd H. till och med sin egen portfölj, som var full med intressanta anteckningar från kriget. Han föreslog slutligen H. att utarbeta några brottstycken i koncept, så att Armfelt tid efter annan kunde få se några prov på H:s stil.

Men då H. i rätt skarpa ordalag började tala om den orättvisa, som han lidit genom att förbigås vid de sista utnämningarna, undvek Armfelt sorgfälligt att tala därom. H. sökte nya tillfällen att träffa Armfelt, denne var fortfarande mycket välvillig, men då H. började tala om Kaulbars öde, blev Armfelt obevekligt avvisande.

Greve Munck, kungens forne favorit, som ännu var bunden vid kungen genom sina rättskaffens uppsåt mer än något annat band, hade lagt sig ut för en bror till H. (sedermera lagman Lars Niclas H.), som hade tjänstgjort under honom. Han hade goda utsikter, då oförutsedda hinder mötte. L. N. H:s ärende drog ut på tiden, då han var bror till kapten H., som hade varit Kaulbars adjutant. Munck menade, att man ej borde straffa dem, som tjänat under Kaulbars, utan låta deras förtjänster tala. Att något sådant som att hans bror tjänat under den nu avsatte Kaulbars, skulle skada honom själv, förvånade L. N. H. synnerligen mycket.

H. fortsatte som tidigare att bevista konungens mottagningar och lever, mindre för att visa sig utan för att om möjligt studera kungens uppträdande och hovmännens sätt. Greve Munck var ej alls tillgänglig, men baron Armfelt glädde åtminstone H. med en lätt hälsning.

Vad kungen beträffade, så förstod han att gå ur vägen även för de skickligaste observatörer, och »Jag tror», skriver H., »att ingen bättre än han förstod att lämpa sitt yttre efter de olika situationer, vari han befann sig.»

H. litade ännu på Armfelts godhet, och passade därför på att med de brottstycken av de planerade memoarerna, som han avlämnade, också servera ett piller i form av en lång skrivelse. Denna upptar fyra med fin stil tättskrivna sidor i H:s Mémoires och återges ej här. Skrivelsen till Armfelt är undertecknad: Stockholm le 24 mars 1791, E. G. H. Detta är f. ö. det enda ställe i H:s Mémoires, där hans namn skymtar, annars begagnar han sig konsekvent av omskrivningar.

H:s långa memorial till Armfelt av den 24 mars 1791 hade en mycket märkbar verkan. Armfelt syntes på en gång bestört och ond över att någon på detta sätt vågade visa en så djärv uppsyn ända in i politikens helgedom. Han sade häftigt: »Le Roi veut absolument vous parler. — Ainsi vous n'avez qu'à vous rendre à l'audience qu'on fera annoncer dans peu.» Denna audiens blev emellertid aldrig beviljad, men om Armfelt hade önskat den, hade den lätt kunnat ordnas på ett eller annat sätt utanför alla formaliteter, innan kungen skulle fara till Spa. H. infann sig dock vid den sista, mycket besökta couren på slottet, men utan resultat.

Då konungen emellertid i väntan på lämplig vind för överfarten till Tyskland skulle tillbringa några dagar på Haga, uttänkte H., att han skulle resa dit en dag och promenera i parken, för att försöka, om det ej skulle vara möjligt att på detta sätt få tillfälle att tala med honom. Först visade sig kungen bland träden, men på ett sätt att man icke anständigtvis kunde närma sig honom. Han åtföljdes av greve Oxenstierna. Men då kungen återvände till paviljongen, ställde sig H. så, att han i sin tur måste observeras, och när kungen passerade och tog av sin hatt, gjorde H. sig i ordning att säga några ord till honom. Men kungen hade godheten förekomma detta med orden: »Mon capitaine, personne n'est admis à me parler ici.» Men i samma ögonblick, som han hade yttrat dessa ord i en smula oroad ton, vände han sig om med en mycket vänlig och glad min och tillade: »Quant à la promenade, elle est permise.» Samtidigt kom herr B???, som hade blivit anmodad att framlägga planen till ett byggnadsverk för kungen. Detta övertygade H. slutgiltigt, att det ej var möjligt för honom att vid denna tidpunkt nå det mål, som han hade föresatt sig.

Därför gav han också vika för den längtan han hyste att lämna huvudstaden. Och snart hade han glädjen att efter tre år åter omfamna

sina föräldrar och att i familjens sköte finna de känslor, som han förgäves hade sökt annorstädes. I motgången fann han här en sorts ren njutning, oberoende av de stora och av världen i övrigt.

Så snart han kommit tillbaka till Blekinge, skyndade han sig att söka upp sin forne general, som hade dragit sig tillbaka till det lilla Karlshamn. Deras första möte utföll helt till H:s tillfredsställelse, och man enades om att fördöma Armfelts handlingssätt efter affären vid Saivitaipal. Då H. såg, att baron v. Kaulbars led mycket, då man berörde detta ämne, lovade han att ej vidare återkomma därtill. De övergick småningom till andra ämnen, och snart var det gamla förtroendet och uppriktigheten från gångna år återställd. Från denna stund besökte H. sin gamle general gång på gång, och då han såg, hur Kaulbars led, då man talade om kriget, gick han ej vidare in på dessa saker. Vid besöken i Karlshamn blev han alltid lika väl mottagen.

1792

H. skriver: »Tiden, som gör så många underverk, har slutligen låtit mig kunna glömma det äreröriga rykte, som jag beklagat mig över i dessa memoarer. Det har tystnat liksom inflytandet från den favoritminister, under vilken det föddes, men spåren dröjer ännu kvar i den orättvisa, som drabbat mig, oaktat en helig försäkran av denne odödlige furste, vars tragiska död så djupt smärtat fäderneslandet.»

Då en av H:s vänner föreslog honom en Stockholmsresa i slutet av juni 1792, beslöt han göra honom sällskap i avsikt att söka restitution av den befordringstur, som hans tjänsteålder berättigade honom till, eller annars begära permission och understöd för att inträda i utländsk tjänst. Han fick audiens hos hertigen-regenten på Drottningholm, där hovet då vistades. Hertigen åhörde hans berättigade klagomål, men då han tydligen var uttröttad av de många audienser han beviljat, talade H. istället om sina memoarer från kriget, som han var sysselsatt med, i avsikt att få veta, om hertigen var intresserad av dem. Han svarade: »La matière est large, vous pouvez remettre ce mémoire entre les mains de quelqu'un qui le fait venir à moi.»

Resultatet av H:s bemödanden att få en rättvis placering i tjänsteställning blev ej den han väntat, istället blev en av Armfelts skyddslingar major. Men på förslag av Kaulbars, som klart insåg den orättvisa, som blivit begången, ansökte H. i ett särskilt memorial av 23 okt. 1792 om kunglig fullmakt som major och om stipendium från en särskild fond för fortifikationsofficerare, som skall tjänstgöra i främman-

de länder. Memorialet, som ej var avfattat av H. själv, var hållet i mycket gynnsamma ordalag och med vittnesbörd om H:s »upplysta förstånd». Då emellertid även denna ansökan blev resultatlös, som det sades, på politiska grunder, men permissionen däremot beviljades, lovade en general — möjligen Hermansson — att tala med Rysslands ambassadör, greve Suchtelen, om anställning i kejsarinnan Katharinas tjänst. Några dagar senare mötte H. generalen på Norrbro, och denne meddelade då, att ryske ambassadören redan skrivit till St. Petersburg, varför H. borde begära företräde för denne. Ambassadören mottog H. mycket artig: många svenska officerare hade önskat gå i rysk tjänst, men då baron Kaulbars vitsord var så gynnsamt, hade ambassadören skrivit ett speciellt brev, vari han rekommenderade H. Han tvivlade ej på, att detta skulle uppmärksammas, och H. skulle få överstes rang i Ryssland. Men något svar kom aldrig från St. Petersburg.

1794

H. sökte nu att om möjligt komma till Holland, där den aktuella krigsteatern skulle vara den bästa för utbildning av fortifikationsofficerare. Utvecklingen vid den franska fronten med belägringar av fästningar skulle vara mycket lärorik att studera, och H. talade då vid den unge kung Gustaf Adolfs besök i Karlskrona med amiral Stedingk, som befann sig i konungens svit, om sina planer, men något resultat nåddes ej. Även Kaulbars sökte understöda H:s planer, han sände ett rekommendationsbrev till excellensen greve Wachtmeister, men där tycks det ha blivit förlagt (kanske med avsikt), och något resultat nåddes ej heller här.

Att H. nu kände sig djupt besviken och sorgen över alla motgångar, kan man ej förtänka honom. De löften, som hans konung så många gånger givit honom, hade aldrig infriats. Hans enda önskan var ju att tjäna konung och fosterland. Detta framgår av hans brev till familjen.

Memoarerna slutar med några sidor på en sirlig och högtidlig svenska, skrivna med en annan stil och med en formulering som om det vore fråga om en översättning från franska. Man läser där om H:s djupa besvikelse. Han har blivit en misantrop. Hans memoarer slutar i ett djupt människoförakt: Han undanber sig att folk beställsamt beklagar honom »i afsigt, utan twifwel, at djupare enfilera Dolken. Jag

har bemött dem med det grentslösa förakt, de förtjena. — — — Min justification är at taga på spetsen af min värja.»

Han slutar med några versrader av »Le philosophe de Sans Soucis»:
 — — — — — on est souvent réduit,
 à nourrir d'une fausseté vaine,
 le Public aveuglé, fait pour être séduit.
 Par tout ainsi on le mène
 de Canada jusqu'en Ukraine;
 Qui scuit le tromper, le conduit.⁸

H. flyttade nu småningom över till Göteborg, där han blivit fortifikationsbefälhavare, en säkerligen ej allt för ansträngande syssla. Han fick majors och till sist överstelöjtnants tjänsteställning och blev RSO.

I sitt ungarlshem i Göteborg samlade han småningom ett vackert bo och ett ej föraktligt bibliotek. Han prenumererade på tidskrifter, t. ex. »Tessin och Tessiniana». Av bouppteckningen får man en rätt god föreställning om hans kvarlätenskap. Bland guld- och silversaker lägger man märke till en gulddosa med inskriften: Af Götheborgs Stad till Herr Öfverste-Lieutenanten och Riddaren E. G. Henschen. Främst bland silversakerna står en stor dryckeskanna med lock, som hans far, Ronnebyprosten, fått av sina församlingsbor vid återkomsten från 1789 års riksdag med inskriptionen: »För visad gammal Svensk nit och trohet emot Konung och Fädernesland förärad — — — av älskande och alldeles Svenska Åhörare uti Ronneby Köping och hvilken såsom en Famille-tillhörighet, alltid bör af aflidne Prosten Henschens äldste lefvande afkomling innehafvas». Vart denna kanna tog vägen efter bouppteckningen, är ett mysterium, därom visste ej ens hans brorson, min farfar, besked. Där fanns vidare en rad vackra silverpjäser, bl. a. ett par silverurnor, som vid auktionen inropades av hans systerson, borgmästaren Salomon Rubin. Där fanns ostindiskt och engelskt porslin samt glas, två par glasögon, 1 mikroskop samt en liten kikare i en käpp. Där fanns gravyrer och oljemålningar, möbler till många rum samt en »stor jordglob». Bland gångkläderna fanns naturligtvis en hel del uniformspersedlar samt en vacker s. k. kolichmarde-värja (se bilden). I förteckningen finner man även en »Engelsk Promenad Vagn», som han nog haft behov av, då han brutit lär-

⁸ Ungefär: — — — man är ofta nödsakad
 att bispisa med grundlös osanning
 den blinda hopen, skapt att vilseledas.
 På detta sätt man överallt den för
 från Canada ända till Ukraina;
 Den som vet att bedraga den, leder den.

benshalsen, vidare »några Frugt-Träd jemte staquetet i Trädgården», liksom »2^{ne} kakelugnar i rummen». Hans hem förestods under många år av »tjenstepigan» Christina Kjellberg.

H. skrev 1816, då han blev 60 år, ett testamente, av vilket han tog en bevittnad avskrift, då han på sommaren besökte sin sjuke bror, prosten i Ronneby, som kort därefter avled. Ett nytt testamente uppsattes emellertid senare, 1822, och ur detta följer här några utdrag: Consistorium Academicum i Lund fick en summa av 3,333 Rdr. banco till inrättande av en »Stipendiefond för studerande af Blekinge Nation». En summa av 1.666 Rdr. banco testamenterades »Till danande af en Undervisningsinrättning uti Runneby Köping af Medelstads Härad och Blekinge Län för fattiga barn af kvinnokönet eller medellösa flickor under fjorton års ålder».

Det intressantaste i hans testamente är kanske den sista paragrafen, vari H. förordnar om obduktion av sin döda kropp: »Slutligen, och sedan jag i så måtto ägnat åt allmänna förnuftets odling och upplysningens utbredande i de obemedlade och Medborgs-Classerne min qvarlåtenskap af penningar och Lös-egendom, will jag: att jämväl ock resten af hvad mig i lifstiden tillhört, eller mitt Cadaver, skall innan jordfästningen sker, öfverlämnas åt Ortens läkare, hvilka efter dödstillståndets utrönande, med den vettenskapliga hjälpen, hvarigenom detta tillstånd ifrån Skjendöd tillförlitligen urskilljes, öppna och med uppmärksamhet undersöka böra de delar eller fasta och flytande partier, hvilka genom contusion lidit; Besynnerligen högra stora *Höft-Knölen* med dess *Muskelfästen* så väl som *Höftskålen* på samma sida, Ligamentet derinuti och *Lårbenets hals* med mera, som i lefvande tillståndet icke kunnat examineras, men hvaraf allt Vettenskapen tilläfväntys någon vinst och den lidande Menskligheten någon mildring tillskyndas kunde».

NÅGOT OM CARL GUSTAF AF LEOPOLDS TYSKA FÄDERNESLÄKT

AV STIG ÖSTENSON

Den 4 juni 1722 avled i Vånga församling i Skåne läkaren Sigfrid Leopold, farfars far till skalden Carl Gustaf af Leopold. Om den bortgångne meddelas i församlingens dödbok, att han var född i staden Sprengenberg i Sachsen den 3 dec. 1640 som son till »Carl Leopold Juris Utriusc. Practicus et Notarius Publicus Caesarius utaf den Edle uhrgamla Leopoldska Slechten Läns Herrar til åthskillige Godz der i negden», att hans moder Eva Leonin var dotter till borgmästaren och landsdomaren Christophorus Leo, att han kom till Skåne 1664, och att han i sitt 42-åriga äktenskap med den efterlevande hustrun Helena Broome i Snäckestad (Vånga sn, Villands hd) fått åtta barn, fyra söner och fyra döttrar.¹

Dödsrunans uppgifter om Sigfrid Leopolds härkomst accepterades av Elgenstierna,² men eftersom det aldrig har funnits någon stad Sprengenberg i Sachsen, ett förhållande som påpekats redan av Leijonhufvud,³ har de hittills, såsom okontrollerbara, mest haft kuriositetsvärde.

För några år sedan påträffade jag av en tillfällighet i ett godshistoriskt arbete en notis om en 1829 i Preussen nobiliterad familj Leupold, vars godsinnahav var begränsat till Kreis Spremberg i Nieder-Lausitz i dåvarande preussiska provinsen Brandenburg.⁴ Med juristen Carl Leupold i »Sprengenberg» i minnet slog jag upp Wittenbergs universitetsmatrikel och kunde där finna belägg för att ursprungsbetegnelsen »Spremburgensis» någon gång hade skrivits »Sprengbergensis». Dessutom hade tre studenter från Spremberg med namnet Leupold immatrikulerats vid universitetet under 1620-talet, däribland, den 30

¹ Om Sigfrid Leopold och hans familj, se Olle Holmbergs fängslande framställning i Den unge Leopold (1953; inledningkap.).

² Den introduc. sv. adelns ättartavlor, 4, s. 593.

³ Ny svensk släktbok (1906), s. 342 ff.

⁴ Den 14/10 1829 adlades syskonen August Gotthelf Leupold (f. 1795 i Reuthen) på Reuthen, Ferdinand Adolph Leupold på Klein-Düben och Charlotte Julie Leupold (f. 1802 i Reuthen, d. 1871), som den 13/7 1829 på godset Graustein hade ingått äktenskap med Gustav von Kyaw. Deras fader August Gotthelf Leupold innehade de nyssnämnda tre godsena, som alla är belägna inom ett avstånd av 15 km öster om staden Spremberg i Nieder-Lausitz. Deras moder hette Gottliebe von Linnenfeld (huvudkälla: Siebmacher III: 2: 1, s. 235.)

okt. 1628, »Carolus Leupoldt Spremberga Lusatus». Att en »Christophorus Leo Calensis Lusatius», från Kalau, blott några mil från Spremberg, hade inskrivits vid samma universitet tre decennier tidigare, 1597, efter ett par års studier i Leipzig, gjorde inte saken mindre intressant.⁵

Den lilla upptäckten gav anledning till en relativt omfattande korrespondens med östtyska arkivmyndigheter, varav utbytet inte blev överväldigande stort. Eftersom den märklige Sigfrid Leopolds genealogiska och sociala bakgrund tidigare är helt okänd, torde erhållna data väl dock kunna påräkna ett visst intresse.⁶

Sigfrid Leopold hette rätteligen Seyfried Leupold. Hans dopnotis i Taufbuch der Evangelischen Kreuzkirchengemeinde zu Spremberg (Niederlausitz)⁷ lyder: »1643 die 3 Decembris. H. Carll Leupoldt N. P. undt Freyherlich Kittlitzscher Secretarius alhir; das Kindt SEYFRIEDT. die paten H. Johan Praetorius Past. in Buko, H. Johan Rothe Schulmeister; H. Mathias Sedligk Schösser; Georg Senckel Becker; F. Magdalena H. Remin Vilers Uxor; J. Margaretha H. Bürgermeister Radahlj Ehl. Tochter; J. Margaretha H. Martin Richters Kirchvorstehers Ehl. Tochter». N. P. är förkortning för Notarius publicus, ibland skrivet N. P. C. Sigfrid Leopolds faders ståtligt klingande latinska titulatur, som i den skånska landsortsförsamlingens död-

⁵ De tryckta universitetsmatriklarna för universiteten i Frankfurt a. O., Leipzig och Wittenberg kommer i fortsättningen flitigt att citeras. Det rör sig om: Publicationen aus den Königlichen Preussischen Staatsarchiven, (Ältere Universitäts-Matrikel, I, Universität Frankfurt a. O.) 32., 36., und 49. Bd, Leipzig 1887—91. Die jüngere Matrikel der Universität Leipzig, Herausgeg. v. G. Erler, Leipzig 1909, samt Album Academiae Vitebergensis, jüngere Reihe, Teil 1—2 (= Geschichtsquellen der Provinz Sachsen N. R. 14 u. 15), Magdeburg 1934, samt Teil 3 (= Arbeiten aus der Universitäts- und Landesbibliothek Sachsen-Anhalt in Halle a. d. Saale, 1.), Halle 1952. För enkelhet skull används därvid förkortningarna UM F, UM L samt UM W.

⁶ Jag vill i detta sammanhang påpeka, att motsvarande forskning om Sigfrid Leopolds födelseort enl. meddelande i brev från Rat der Kreisstadt Spremberg (Lausitz), Stadtarchiv (Reishaus) av den 1/10 1964 bedrivits av ett namngivet svenskt släktforskningsföretag som »bereits seit einigen Jahren» vore i färd med att utforska släkten Leupolds historia. Från ledaren för detta företag, en välkänd yrkesgenealog, erhöll jag sedermera, ett brev av den 31/1 1966 med upplysningen, att han »under de sista tio åren sysslat med släktens historia och bl. a. låtit genomgå alla kyrkoböcker och andra källor». Det av släktforskningsföretaget insamlade materialet — uppenbarligen mycket mer omfattande än mitt — är tydligen inte avsett för publicering. Jag anser mig efter detta tillkännagivande oförhindrad att befordra de av mig erhållna data till allmän kännedom.

⁷ Konsistorialoberinspektor Johannes Kunstmann, Evangelisches Konsistorium Berlin-Brandenburg, har haft vänligheten att ställa detta och andra utdrag ur dopboken till mitt förfogande. Dopboken är vad som brukar kallas en »klockarkladd» och den enda bevarade kyrkboken för församlingen från denna tid. Den citeras i fortsättningen »Taufbuch».

bok av år 1722 gör ett så sällsamt intryck, var således autentisk. Han var tydligen född eller åtminstone uppvuxen i Spremberg och hade efter avslutade studier återvänt till hemstaden, där han blev notarius publicus och sekreterare åt stadsherren, friherre Seyfried von Kittlitz, senare (1649) också »Stadt- und Hofrichter».⁸ Att han samtidigt utövade advokatycket, dvs. med tidens terminologi varit »juris utriusque practicus», finns det ingen anledning att betvivla. Innan 1640, då hans äldsta dotter föddes,⁹ hade han ingått äktenskap med Eva Leoni, dotter till stadens borgmästare (belagd som sådan 1622—26)¹⁰ Christophorus Leo. Hustrun var född i Spremberg år 1619, då hennes fader ännu var stadsskrivare, och vid hennes dop den 3 april detta år stod fogden i friherreskapet Spremberg, Adam Leupold, till vilken det finns anledning att återkomma längre fram, fadder.¹¹ Carl Leupolds svärfar bör med all sannolikhet identifieras med den student Christophorus Leo från Kalau i Nieder-Lausitz, som 1594 inskrevs vid universitetet i Leipzig och tre år senare vid universitetet i Wittenberg. En äldre broder till Carl Leupold var sannolikt Adam Leupold på Reuthen, som 1630 blivit Licentiatius juris vid universitetet i Wittenberg, och vars hustru var gudmor åt Carl Leupolds år 1642 födde son Adam. Att de båda bröderna tillhörde Sprembergs säkerligen förnämsta borgerliga släkt framgår inte bara av deras utbildning, gods-innehav och yrkesutövning utan med än större tydlighet av fadderlistan vid dopet av dottern till Magister Johann Georg Wedel, Pastor primarius i Spremberg, den 26 maj 1649, där de tre första namnen är: »Seyfried Herr von Kittlitz, unser gnädiger Herr auf Spremberg, Herr Adamus Leupoldt Licentiat, Herr Carolus Leupoldt Hoff- u. Stadtrichter.»¹² En tredje broder bör den Caspar Leupold från Sprem-

⁸ Taufbuch.

⁹ Ibid.

¹⁰ Enl. arkivalier i Stadtarchiv Spremberg. Medd. i brev därifrån av den 1/10 1964.

¹¹ Taufbuch.

¹² UM L, UM W samt Taufbuch. Beträffande släkten Leupolds godsinnnehav, så finns uppgifter därom i H. Berghaus, Landbuch der Mark Brandenburg und des Markgraftums Niederlausitz in der Mitte des 19. Jh., Bd 3, Brandenburg 1856, samt i Gesamtgeschichte des Kreises Spremberg, bearbeitet von Kurt Marten, Spremberg (Lausitz), Spremberg o. J. (1924). Dessa har ej varit tillgängliga, men ur det förstnämnda har jag erhållit utdrag från Brandenburgisches Landeshauptarchiv, Potsdam, och ur det sistnämnda har Konsistorialoberinspektor Kunstmann förmedlat relevanta uppgifter. Enligt Berghaus skulle Reuthen ha varit i släkten Leupolds ägo ända sedan mitten av 1500-talet. En släktmedlem innehade det i varje fall bevisligen 1618 (se nedan). Den ovannämnda Adam Leupold på Reuthen innehade enligt Marten 1650 godset Klein Loitz, 1669 Reuthen, 1675 Graustein. Från rättegångshandlingar i Brandenburgisches Landeshauptarchiv, Potsdam (Pr. Br. Rep. 17, Repert.

berg ha varit, som inskrevs samtidigt med Adam Leupold vid universitetet i Frankfurt a. O. 1617, och som åtta år senare, liksom denne, hade sökt sig till Wittenberg. Troligen blev han senare kyrkoherde i Markersdorf i Nieder-Lausitz.¹³ Intressant nog uppträdde år 1626 borgmästaren i Lübben, en annan av Nieder-Lausitz' småstäder, Caspar Leupoldt, som vittne, då magistraten i Lübben detta år utfärdade ett börsbevis för sonen till den dåvarande kyrkoherden i Markersdorf Johann Krüger.¹⁴ Denne Caspar Leupoldt var säkerligen en äldre släkting, möjligen farbroder, till den nyssnämnda brödraskaran från Spremberg. Han bör ha varit fader till studenterna Joachim Leupoldt från Lübben (1618) och Caspar Leupoldt från Lübben (1630). Den sistnämnde var år 1632, då han inskrevs vid universitetet i Wittenberg, ännu omyndig och kan tänkas vara identisk med den 1668—69 uppträdande borgmästaren i Lübben med detta namn. Studenterna Caspar Friedrich Leupoldt (1651), Joachim Friedrich Leupoldt (1652) och Gotthardt Friedrich Leupoldt (1662), alla tre från Lübben, tillhörde förmodligen en yngre generation.¹⁵

Spremberg var en mediatstad, som löd under innehavarna av Ständesherrschaft Spremberg, sedan slutet av 1300-talet herrarna von Kittlitz. Spremberg bortpantades i slutet av 1400-talet och återförvärvades först 1584 av Karl von Kittlitz.¹⁶ Dennes godsegendomar, däribland Eisenberg, till vilket en Adam von Kittlitz i början av 1560-talet hade skrivit sig,¹⁷ var belägna mellan städerna Sagan i furstendömet med samma namn och Sprottau i hertigdömet Glogau,¹⁸ hans svärfar Seyfried von Promnitz (1534—97) var pantinnehavare av furstendömet Sagan,¹⁹ hans äldste son Karl von Kittlitz d. J. blev senare kunglig förvaltare av detta furstendöme, och om en Caspar

XIII) är Licentiat Adam Leupold på Reuthen och hans son Erdmann Leupold på Reuthen kända åren 1637—67.

¹³ En Caspar Leupold var kyrkoherde här från 1638 till sin död 1683 enligt utdrag ur Das Evangelische Pfarrerbuch, meddelat av Brandenburgisches Landeshauptarchiv, Potsdam. Jfr även Archiv für Sippenforschung, 11, 1934. Uppgifterna om hans immatrikulationer från UM F och UM W.

¹⁴ Niederlausitzer Mitteilungen 18, 1927—28, s. 1—160. Johann Krüger hade tidigare varit skolmästare i Lübben, och hans hustru tillhörde en borgarsläkt från denna stad (ibid.).

¹⁵ UM F för resp. år, dessutom UM W 1632. Uppgiften om den 1668—69 belagde borgmästaren Caspar Leupoldt är hämtad från Niederlausitzer Mitteilungen, 22, 1934, s. 243 ff.

¹⁶ Rudolf Lehmann, Geschichte der Nieder-Lausitz (1963).

¹⁷ Isenburg, Europäische Stammtafel, Bd. IV (Marburg 1961), von F. Freytag von Loringhoven, Tafel 69 u. 74.

¹⁸ Fritz Roth, Restlose Auswertungen von Leichenpredigten und Personalschriften, Bd. 2 (Boppard, 1961), s. 275 f.

¹⁹ Ibid. samt Isenburg, a. a., Tafel 90.

von Kittlitz, som 1540 inskrevs vid universitetet i Wittenberg, meddelar en marginalanteckning i matrikeln, att han sedermera blev »capitaneus ducatus Glogoviensis». Vid godset Kuntzendorf mitt emellan Sagan och Sprottau låg familjens gravplats. Att Karl von Kittlitz utsågs till Landvogt i markgrevskapet Nieder-Lausitz bör rimligen sättas i samband med hans återförvärv av Standesherrschaft Spremberg.²⁰ Detta förvaltades av hans fogde, den Adam Leupold, som vi tidigare mött som fadder vid dopet av stadsskrivaren Leos dotter i Spremberg 1619.²¹

Under 1500-talet fanns blott en student med namnet Leupold från Nieder-Lausitz vid de tre universiteterna Frankfurt a. O., Leipzig och Wittenberg (Leuboldt 1507). Under samma tid fanns det vid de tre universiteterna sex studenter Leupold från de omedelbart öster om Nieder-Lausitz belägna småfurstendömena Sagan (tre från staden Naumburg, en från staden Sagan) och Glogau (en från staden Glogau, en från staden Sprottau). Under det följande århundradet var förhållandena omkastade: 1621 inskrevs Matthaëus Leupelt Saganensis vid universitetet Frankfurt a. O., men därefter omnämns ingen enda student med detta namn från Sagan och Glogau, däremot inte mindre än elva från Nieder-Lausitz, därav sex från Spremberg och fem från Lübben.²² I detta sammanhang förtjänar den lybska släkt Leopold att nämnas, av vilken en gren överflyttade till Danmark, och vars stamfader, enligt en genealogi från 1740-talet, skall ha varit en omkring 1600 avliden borgmästare i Sprottau, Matthias Leopold, fader till en Abraham Leopold, som blev präst vid domkyrkan i Lübeck och avled 1618.²³ Den sistnämnde är måhända identisk med den 1587 vid universitetet i Wittenberg immatrikulerade »Abrahamus Leopoldus Sprottavenis Silesius», som möjligen 10 år tidigare hade inskripts vid universitetet i Leipzig (»Ambr. Leopoldus Sprottavian.»)²⁴

Det faktum, att tre studenter från de båda städerna Sprottau och Sagan i Boberdalen med det jämförelsevis ovanliga efternamnet Leupold är kända från tiden 1587—1621, och den omständigheten, att Karl von Kittlitz, vars godsegendomar var belägna just mellan dessa båda städer — till vilken trakt också andra medlemmar av hans släkt (Caspar von Kittlitz, Adam von Kittlitz på Eisenberg) hade anknyt-

²⁰ Roth, a. a., s. 275 f; UM W; Lehmann, a. a.

²¹ Se nedan.

²² UM F, UM L, UM W.

²³ DAA 1949, s. 85.

²⁴ UM W och UM L.

ning —, insatte en Adam Leupold som fogde över sitt 1584 till släkten återförvärvade friherreskap Spremberg, c:a 75 km väster om Sagan, kan naturligtvis vara ett tillfälligt sammanträffande. Det är dock lockande att tänka sig, att denne Adam Leupold tillhört någon av köpmannafamiljerna Leupold i Boberdalen,²⁵ och det förhållandet, att både han själv, hans sannolike son borgmästaren i Lübben Caspar Leupold och hans sannolike sonson Carl Leupold bar namn, som vid denna tid var vanliga inom ätten von Kittlitz är förmodligen inte enbart en tillfällighet.²⁶ Uppenbart är i varje fall, att det var som friherrarna von Kittlitz' betrodda tjänstemän som släkten Leupolds medlemmar vid mitten av 1600-talet hade lyckats förvärva den framträdande ställning de då hade i staden Spremberg.

Fogden Adam Leupold erhöll 1607 av Karl von Kittlitz' söner som tack för gjorda tjänster ett ärftligt burglän («Erbburglehen») i staden Spremberg, vilket han 1618 överlät till sin son Justus Erdmann Leupold på Reuthen.²⁷ Denne förefaller ha varit fader till Caspar, Carl och Adam Leupold, eftersom den sistnämnde, som efterträdde honom både på Reuthen och som innehavare av burglänet, hade en son med namnet Just Erdmann, som efter fadern ärvde både burglänet och godsens Reuthen och Graustein. Den yngre Just Erdmann Leupold på Reuthen avled 1689, efterlämnande en dotter Justine, som var gift med stadssyndicus, senare länsskreterare («Lehnsecretarius») Adam Cunradi, och fyra söner, som var omyndiga ännu 1697,²⁸ och av vilka August Leupold, sedermera kammarprokurator, tydligen blev farfar till August Gotthelf Leupold (Vater), vars barn 1829 upphöjdes i preussiskt adligt stånd.²⁹

²⁵ Också Naumburg, som ovan nämnts hemort för tre studenter Leupold på 1500-talet (1538—71), ligger i Boberdalen, c:a 20 km norr om staden Sagan.

²⁶ Då Adam Leupolds sannolike sonson Carl Leupold gav namnet Seyfried åt en av sina söner, förfor han måhända som flera tidigare medlemmar av sin släkt: uppkallade sonen efter sin egen höge arbetsgivare.

²⁷ Donationsbrevet och överlåtelsehandlingen är bevarade, och av dessa framgår, att Adam Leupold varit i tjänst hos den 1598 avlidne Karl von Kittlitz (Medd. fr. Stadtarchiv Spremberg.)

²⁸ Medd. fr. Brandenburgisches Landeshauptarchiv, Potsdam, samt från Stadtarchiv Spremberg; Marten, a. a. Som länsskreterare har Adam Cunradi undertecknat en av markgrevskapet Nieder-Lausitz' »regering» («Oberamtsregierung») utställd handling från 1693, avtryckt i Niederlausitzer Mitteilungen 23, 1935, s. 50—81. Om licentiat Adam Leupold och hans son, se även ovan not 12.

²⁹ Kammarprokurator August Leupold efterträddes både på Reuthen och Graustein av Christian Adolf Leupold (Marten, a. a.), som var fader till August Gotthelf Leupold (Vater) (Berghaus, a. a.) I handlingar från 1700-talet förekommer ytterligare några släktmedlemmar.

Vid studiet av studentmatrikeln för universitetet i Frankfurt a. O. finner man påfallande ofta underåriga studenter («Puer»), som inte avlägger studenteden («non iuravit») förrän några år — i ett fall hela 12 år — efter inskrivningen. Många av dessa studenter sökte sig efter några år till de större universitetet i Leipzig och Wittenberg. Man får intrycket, att det lilla universitetet i Frankfurt a. O. med dess provinsiellt betonade studentkår, rekryterad från omkringliggande delar av Brandenburg, Schlesien och Nieder-Lausitz, i många fall fungerat som en sorts förberedande utbildningsanstalt, närmast av gymnasietyp. Så var också fallet, när licentiat Leupolds på Reuthen son Just Erdmann, fullföljande släktens vid det laget ganska massiva bildningstraditioner, 1655 immatrikulerades i Frankfurt. Han inskrevs nämligen samma dag, den 16 juli, som en »Seyfridt Leupolt Spremberga-Lusatus», som inte gärna kan vara någon annan än hans då 12-åriga kusin, stadsdomaren Carl Leupolds i Spremberg son. Själv avslutade han sina studier vid universitetet i Wittenberg, där han inskrevs fyra år senare, och återvände därefter till fädernegodset Reuthen, medan kusinen, Sigfrid Leopold, som han kom att heta i sitt nya hemland, nio år senare, vid 21 års ålder begav sig till Skåne, där han var verksam som läkare och väckte berättigad uppmärksamhet genom sina självständiga pedagogiska och religiösa idéer. År 1679 tog en hans namne »Siegfridus Leupoldus Spremberga-Lusatus», kanske en brorson, som så många av sina förfäder och släktingar, de första stapplande stegen på de lärda mödornas väg i Frankfurt a. O., och om han är identisk med den Seyfried Leopold från Spremberg, som 1691 inskrevs vid universitetet i Wittenberg, vilket är antagligt, bör också han 1679 ha varit en mycket ung student.³⁰ Efter 1690-talet har ingen medlem av släkten Leopold varit bosatt i staden Spremberg.³¹ Måhända avflyttade Carl Leupolds avkomlingar i samband med att ätten von Kittlitz utslocknade 1680, varvid Standesherrschaft Spremberg tillföll dåvarande hertigen av Sachsen-Merseburg i hans egenskap av markgreve av Nieder-Lausitz.³² Medlemmarna av Adam Leupolds släktgren förblev däremot, som vi sett, bosatta på sina gods

³⁰ UM F, UM W. Den Seyfried Leopold, som inskrevs i Wittenberg 1691, kan väl knappast vara Just Erdmann Leupolds son med detta namn, som var omyndig ännu 1697.

³¹ Medd. fr. Stadtarchiv Spremberg.

³² Lehmann, a. a.

i trakten, processande lantjunkrar, vilkas ståndsmässiga uppfostran inte längre omfattade de fleråriga universitetsstudier, som deras förfäder på 1600-talet så konsekvent hade ägnat sig åt.³³

Olle Holmberg skriver: »Född i Sverige har Sigfrid Leopold eller den som så kallade sig, i varje fall inte varit. Han har tillhört de män med mer eller mindre dunkla ursprungsöden, som av stormarna i trettioåriga krigets spår hade drivits i land vid de skandinaviska kusterna, där de sökte basen för en ny existens.»³⁴ Att Sigfrid Leopold inte var någon vanlig lyckökare, framgår av de sidor av hans personlighet, som, tack vare Olle Holmbergs forskning, är någorlunda gripbara. Genom upptäckten av hans släkt i Spremberg, dess sociala status och bildningsambitioner är nu också hans ursprungsöden något mindre dunkla än förut.

Släktschema se s. 178.

³³ Inga av de på godsens Reuthen, Graustein, Horlitz, Klein-Düben, Költzig, i närheten av Spremberg under 1700-talet bosatta godsägarna Leupold har påträffats i någon studentmatrikel.

³⁴ Holmberg, a. a., inledningskapitlet.

Schema över släktskapen mellan Carl Gustaf af Leopold (adl. 1809) och August Gotthelf von Leupold (jämte sina syskon adl. 1829).

N. N., troligen av köpmannasläkt från Sprottau eller Sagan, måhända i tjänst hos Adam von Kittlitz på Eisenberg.

Adam Leupold, Amtmann der Standesherrschaft Spremberg, kanske redan från 1584, då Karl von Kittlitz kom i besittning därav, i varje fall flera år före dennes död 1598; belagd 1607—19; troligen besläktad med borgmästaren i Sprottau Matthias Leupold.

Justus Erdmann Leupold på Reuthen 1618, troligen broder till borgmästaren i Lübben Caspar Leupoldt 1626.

Adam Leupold på Reuthen, Lic. jur. (bel. 1617—75), g. m. Justina N. N. Hade förutom brodern Carl Leupold troligen brodern Caspar Leupold, kyrkoherde i Markersdorf (bel. 1617—83).

Carl Leupold, Notarius publicus Caesarius samt stadsdomare i Spremberg (bel. 1628—52), g. m. Eva Leoni, f. 1619, dtr t stadsskrivaren, sedermera borgmästaren i Spremberg Christophorus Leo från Kalau (bel. 1594—1626).

Just Erdmann Leupold på Reuthen (bel. 1655—89)

Sigfrid Leupold (1643—1722)

August Leupold på Reuthen (bel. 1690—1764; omyndig ännu 1697)

Daniel Leupold (1698—1738)

Christian Adolf Leupold på Reuthen (bel. 1764—69)

Carl Adam Leupold (1726—80)

August Gotthelf Leupold på Reuthen (bel. 1774—1826)

Carl Gustaf af Leopold (1756—1829)

August Gotthelf von Leupold på Reuthen (f. 1795, bel. 1827—57)

Friedrich August Wilhelm von Leupold på Reuthen (bel. 1858—67)

GARDIN- OCH NÄSDUKSANEKDOTERNA

Tillägg och reflexioner

AV LENNART LÖTHNER

I denna tidskrift 1967, har fil. dr Nils Afzelius i uppsatsen »En prästanekdote berättad av P. G. Ahnfelt och Edvard Fredrik von Saltza» återgivit två anekdoter. Han anser, att det är fråga om samma anekdot, skildrad med variationer. von Saltzas anser han vara trovärdigare än Ahnfelts, bl. a. därför, att Ahnfelt i sin anekdot ej skulle ha nämnt annat namn än Karl XIV Johans.

Läser man nu i Ahnfelts Studentminnens andra del, 1857, finner man, att gardinanekdoten är insatt i en skildring av prosten Anders Zetterström i Ö. Strö och Skarhults dåv. pastorat i Lunds stift. Kanske har förf. till uppsatsen låtit förleda sig att taga Ahnfelt på orden, då denne skriver: »Må ingen tro, att denna händelse (med gardinen) tilldragit sig på Skarhult eller att Zetterström var prästen. Zetterström var ganska ledig och ogenerad med Carl Johan, så mycket mer som han var väl bevandrad i fransyska språket». Men varför har då Ahnfelt förnekat, att Zetterström vore prästen i gardinhistorien och att denna ägt rum på Skarhult? Troligen skall hans förnekande härav fattas som ett utslag av ironi. Han har använt sig av det retoriska greppet att uttala motsatsen till, vad han menade. På detta sätt har han kanske även i någon mån kunnat visa hänsyn, om detta nu låg för honom, vilket är osäkert. Zetterström hade näml. varit vän med Jonas Ahnfelt, Paul Gabriels far, och Zetterströms söner hade varit vänner med bröderna Ahnfelt.

P. G. Ahnfelt är ej den ende skånske präst, som i tryck återgivit gardinanekdoten. Den flitige skribenten Lars Feuk — Larifari — gav 1893 ut boken »Miniatur-Bilder af bemärkta Prestmän i Lunds stift på 1800-talet». Feuk berättar där gardinhistorien, som han förlägger till Skarhult, och i vilken han låter Karl XIV Johan och Anders Zetterström vara huvudpersonerna. Kungen köpte Skarhults gods 1826 och han ägde godset till sin död 1844. Zetterström blev kyrkoherde i Ö. Strö 1802 och dog 1837. Att han kan ha uppvaktat kungen vid dennes besök på Skarhult är därför både möjligt och troligt. Feuks version av gardinanekdoten skiljer sig i huvudsak ej från Ahnfelts. Ingen av dem har angivit, varifrån han har fått anekdoten. Det förefaller dock ej långsökt att förmoda, att den var i svang i skånska präst-

gårdar under förra seklet. I Feuks version är historien vidare ordagrant anförd av Gunnar Carlquist i sjätte delen av Lunds stifts herdaminne, 1957. Ahnfelt, Feuk och Carlquist ha, synes det, serverat en anekdot, vars verklighetsprägel knappast behöver sättas i fråga.

Slutligen inställer sig den frågan, om de av Ahnfelt m. fl. och von Saltza meddelade anekdoterna verkligen äro samma anekdot. Det förefaller som om detta icke vore fallet. Likheter finnas. Två präster råka ut för missöden med klädespersedlar i närvaro av en kunglig person, som slätar över fataliteten. Olikheterna, särskilt vad de agerande i de bägge anekdoterna beträffar, äro dock så stora, att det är svårt att tro, att man har att göra med samma anekdot, även om det ligger i sakens natur, att dylika förändras under sin vandring från den ene till den andre. Det förefaller vara i överkant av förändring, då Ulrika Eleonora d. y. blir Karl XIV Johan, Kungshuset på Riddarholmen i Stockholm blir Skarhult i Skåne och Olov Stiernman eller Erik Tollstadius i Stockholm blir Anders Zetterström i Ö. Strö.

Till sist skulle jag vilja framhålla, att jag ej är helt övertygad av utgivaren av von Saltzas familjeanekdoter, Nils Sjöberg, då denne fränkänner Tollstadius den ena huvudrollen i näsduksanekdoten. Detta sker framför allt därför, att Tollstadius ej var teol. dr eller hovpredikant. Denna beklagliga brist på titlar behöver väl dock ej utesluta, att Tollstadius kunde tänkas ha haft intresse för drottningens hälsa. Hans ovana vid att umgås vid hovet torde ju tvärtom ha varit ägnad att vålla hans misstag med näsduken och styrka anekdotens verklighetsprägel.

NILS EDÉNS MINNEN

Kommentar till en memoaredition

AV GÖRAN WENDEL

Nils Edéns minnesanteckningar, som förvaras på Universitetsbiblioteket i Uppsala och tillhör Staaffska fonden, har i flera år varit tillgängliga för och utnyttjats av forskningen. De har nu utgivits av Leif Kihlberg under titeln *Nils Edén, Minnen. Med kommentar och en skildring av Nils Edéns ledarskap* (Bonnier 1969; 259 s.; ill.; pris inb. 54: 50). Utgivaren torde ej behöva någon närmare presentation; det räcker med att erinra om att han är en av våra främsta kännare av liberal svensk politik under modern tid. Minnena är av biografiskt intresse, och tyngdpunkten ligger avgjort på Edéns politiska insats. Författarens avsikt har, som det på ett ställe heter, endast varit att »uppteckna något om mina egna insatser samt sådana personliga iakttagelser och erfarenheter, som kan bidra att inifrån belysa viktigare händelser, där jag varit med». Minnena avslutas med en skildring av 1914 års konstitutionella konflikt, eftersom författaren aldrig fick tillfälle att fullborda dem. Han var hela livet igenom en strängt upptagen person, och först 1940 fick han möjlighet att påbörja nedtecknandet. Arbetet avbröts emellertid 1944, då han svårt skadades genom en eldsolycka, vilken ett halvt år senare ledde till döden. Man möter i dessa minnen framför allt den offentliga människan Nils Edén; om händelser och upplevelser av privat natur är han i allmänhet ytterst förtegen.

Memoarerna har alltså huvudsakligen historiskt-politiskt intresse. Detta innebär dock ej att de helt saknar ett mera allmänt sådant. Inledningskapitlet, som skildrar Nils Edéns barndoms- och uppväxtmiljö, saknar inte charm, och om han någon gång tangerar sitt familjeliv, då framför allt hustrun och kärleken till henne, kan hans förtegenhet lätta en smula. Åt sin forskarkarriär och vetenskap ägnar han självfallet stort utrymme.

I boken ingår också en lysande studie av utgivaren över *Nils Edéns ledarskap*.

Nils Edéns politiska karriär är säkert enastående i vårt land. Såsom nybliven andrakammarledamot höll han redan i remissdebatten 1909 helt oförberedd sitt jungfrutal, i vilket han gick tillrätta med eckle-

siastikministern rörande en universitetsfråga. Denna var en ren fackfråga utan anknytning till politiken, och Edén, som i egenskap av universitetslärare var väl insatt i ärendet, visade med en gång sin storhet och påpasslighet som talare. Knappt två månader senare blev han politiskt ryktbar genom sina inlägg i den parlamentariska sammandrabbningen om § 46 i riksdagsordningen, vilken djupast sett rörde riksdagens oberoende av regeringen. Edén redogjorde för den historiska utvecklingen av tillämpningen av denna paragraf och klandrade statsministern för att denne i sin framställning isolerat en formell tolkning av denna från den praxis, som varit fullt utbildad alltifrån 1866. Regeringen beskylldes samtidigt för nervositet, eftersom riksdag eller utskott aldrig tidigare missbrukat sin rätt enligt praxis. Hösten 1910 invaldes Edén enligt de nya reglerna i Uppsala stadsfullmäktige. 1911, alltså efter blott två år som riksdagsman, var han av Karl Staaff påtänkt som konsultativt statsråd i dennes regering men blev istället ledare för andra kammarens liberala parti och placerades samtidigt i frisinnade landsföreningens verkställande utskott. Samma år blev han också ordförande i andra försvarsberedningen, som till uppgift hade att avväga förhållandet mellan armén och flottan och utreda plan för flottans materiel, 1913 blev han ordförande i det under de pågående författningsstridernas år så betydelsefulla konstitutionsutskottet och 1917 Sveriges statsminister och tillika partiledare. Som regeringschef lyckades han med genomförandet av den politiska demokratin i vårt land. 1924 lämnade han riksdagen — partiledarskapet hade han lämnat året innan. Knappt någon politiker har så konsekvent som han efter sin avgång tagit avstånd från allt vad politik heter.

Av minnena framgår emellertid, att Edén ej var helt utan politiskt engagemang, när han genom 1908 års andrakammarval drogs in i det politiska livet. Redan som ung fick han genom fadern, som var rektor i Piteå och engagerad på det kommunalpolitiska området, stifta bekantskap med den kommunala självstyrelsens organisation. Rikspolitiskt var fadern, liksom släkt och vänner i staden, konservativ. Sonens politiska ståndpunkt var, när han som ung student kom till Uppsala, »traditionsmässigt konservativ» utan anknytning till dagspolitiken. Hans intresse präglades av »fosterländsk idealitet», och han ville hävda Sveriges historiska arv gentemot efterbildning av utländskt mönster. Till en början ställde han sig helt främmande till den nya radikalism, som ville ställa allt under debatt och som i studentstaden hade sitt främsta säte i föreningen Verdandi. 1887 års

bekanta »sedlighetsdiskussion» i Uppsala och efterspelet till denna, vilket innebar att de akademiska myndigheterna utdömde stränga disciplinstraff mot de ledande inom den radikala föreningen, fick honom emellertid att närmare reflektera över tanke- och yttrandefrihetens betydelse. Med 80-talets litteratur hade han som gymnasist knappt stiftat bekantskap, och som student läste han visserligen en del av den men förstod aldrig dess samhällsanalys. För det litterära 90-talet hade han större förståelse, men främst av alla skalder och författare ställde han, i likhet med flera samtida och senare intellektuella idealister, Viktor Rydberg. Någon förskjutning i politiskt avseende medförde litteraturen till en början knappast. Många drag i studentradikalismen stötte honom. Sålunda ställde han sig till exempel negativt mot förslag om att Norrlands nations stora sal skulle ställas till förfogande för föredrag av den ateistiske agitatorn Viktor Lennstrand. Framför allt reagerade Edén emellertid mot radikalerens kall-sinnighet eller negativism i försvarsfrågan. Han ansåg själv, att Sveriges försvar borde stå höjt ovan inrikespolitiska motsättningar. När han blev anhängare av Harald Hjärnes 1892 lanserade program »försvar och reformer», inträdde en viss förskjutning åt vänster i hans politiska åskådning.

I egenskap av förste kurator för Norrlands nation och som vice ordförande och sedan som ordförande i studentkåren vid mitten av 90-talet fick Edén både inblick i förvaltningsuppgifter och träning i studentorganisorisk parlamentarism, samtidigt som vissa representativa plikter därmed ålades honom såsom tal vid traditionella fester, uppvaktningar o. d. Som medlem i seminariet i statskunskap fördes han in i den Alinska skolans rättsliga tankegångar i unionsfrågan, och som elev till Harald Hjärne i historia licentierade han med ett arbete om Centralregeringens organisation före 1634 års regeringsform, vilket sedan utbyggdes till en doktorsavhandling, Om centralregeringens organisation under den äldre Vasatiden, vilken renderade honom en docentur i historia. Givetvis begränsades genom forskningsarna och förtroendeuppdragen vid studentkåren hans möjligheter att ägna sig åt politik, men samtidigt mognade nu hans övertygelse om Sveriges behov av politiska och sociala reformer samt inte minst hans uppfattning om att ett modernt försvar måste byggas på dess förankring hos en hel nations solidaritet. Om också en viss förskjutning åt vänster i hans politiska åskådning vid denna tid sålunda inträtt, var denna för honom ännu en rent personlig angelägenhet, som han ej ville föra till torgs. Det är signifikativt, att han praktiskt taget stod

utanför alla samtida folkrörelser, inklusive rösträttsrörelsen.

Likväl drogs han successivt, kanske också motvilligt in i politiken. Vad som försvårade och försenade hans politiska framträdande utöver hans forskningar och professur, som innebar en lycklig och harmonisk tid för honom, var hans starka hämningar, en känsla av osäkerhet eller helt enkelt blyghet, vilken torde ha haft sin grund i en alltför starkt utvecklad självkritik. Själv ansåg han blygheten vara ett allmänt drag i svenskt folklynne och att hans egen uppväxt i en norrländsk småstad hos honom ytterligare förstärkt denna egenskap. Trots sin varma försvarsvänlighet, som också resulterade i att han genomgick en upplysningskurs för att informera studenter till medverkan i försvarsmöten på 90-talet, gjorde han själv sålunda aldrig några försök som resetalare, bland annat på grund av sin blyghet. Han var emellertid missbelåten med denna tillbakadragenhet, då hans nu vidgade samhällssyn borde förplikta till politiskt upplysningsarbete. Flera år senare, då han var riksdagsman kunde också många uppleva honom som svårtillgänglig, emedan han saknade förmåga att få kontakt. Han lär för övrigt då ha känt blott ett fåtal riksdagsmän mer än till namnet.

Vid sekelskiftet tog han emellertid offentligen till orda i politiken genom ett par inlägg i försvars- och rösträttsfrågorna. Inför avgörandet av 1901 års försvarsproposition förordade han denna varmt, dock med förhoppningen att den skulle medföra rätt för bredare lager av svenska folket att verksamt få delta i det politiska livet. Det var med andra ord tankegången i parollen »försvar och reformer», som här återkom. Riksdagen skulle ju sedan anta försvarspropositionen, men någon utfästelse om utsträckt eller allmän rösträtt gavs ej. Året därpå talade han för allmän rösträtt som den enda riktiga konsekvensen av föregående års värnpliktsreform. Dessa båda politiska inlägg blev emellertid endast episoder, vilka tillkommit vid sidan av editionsuppdrag, forskningar och lärarbefattning i Uppsala.

Året 1905 blev helt avgörande för Nils Edéns politiska utveckling. Medan unionskrisen hos borgerligheten i Sverige i allmänhet medförde en politisk förskjutning åt höger, hade den motsatt verkan hos honom. Krisen blottade svagheter i den svenska samhällsordningen, bland annat då regeringen i sin proposition till urtima riksdagen visat sig oförmögen att »leda och samla», vilket resulterade i att frågan om Sveriges ståndpunkt till en början föreföll förvirrad. Det blev i stället särskilda utskottet som lyckades åstadkomma en kompromiss och erbjöd ett värdigt handlingsprogram. Edén insåg

nu, att vad som verkligen behövdes, var en stark regering av ny typ med direkt förankring i riksdagen, vilken i sin tur skulle ha stark förankring hos hela svenska folket genom allmän rösträtt till andra kammaren. Intrycken från unionskrisen stärkte markant Edéns till en början trevande vänsterinriktning.

För att »rädda sin själ» skrev han efter den Lundebergiska koalitionsregeringens avgång hösten 1905 en uppmärksamrad artikel, som varmt förordade en liberal rösträttsregering. 1906 blev han styrelseledamot i en nybildad vänsterförening i Uppsala, 1907 anmälde han sig som medlem i frisinnade landsföreningen och invaldes kort därpå i dess förtroenderåd, och i februari 1908 blev han ordförande i Uppsala vänsterförening. Inför andrakammarvalet s. å. accepterade han kandidatur som riksdagsman, vilket dock till en början skedde motvilligt, då han, om han vann valet, i stor utsträckning skulle tvingas lämna familjeliv och professur. Någon framträdande politisk ärelystnad eller maktvilja tycks varken då eller senare ha besjälats honom.

Att memoarer, dagböcker eller liknande skrifter publiceras postumt och därigenom kan nå en bredare läsekrets är något, som väl alla har anledning att vara tacksamma för. Originaltexterna är ofta mindre lättillgängliga. I princip måste man acceptera som en nödvändighet, att det, när sådana texter ges ut, görs strykningar i eller smärre ändringar av originaltexten. Utgåvor har visserligen förekommit, som inte bara starkt brister i trohet mot originaltexten utan också uppvisar förvanskningar av denna, även om sådana torde höra till undantagen.¹ Att avgöra vad som skall strykas ur originaltexten är många gånger svårt, men en utgivares principer borde vara, att samtidigt som texten görs lättillgänglig för en större allmänhet, bemöda sig att iaktta fullständig trohet mot originaltexten. En viss subjektivitet är ofrånkomlig vid valet av strykningar, men när sådana gjorts, bör de redovisas i en kommentar. När det gäller skildringar av politiska händelser eller beskrivning av personer med anknytning till det politiska livet, bör utgivaren givetvis visa stor återhållsamhet med sådana nedskärningar, då han annars riskerar att rubba bilden av ett visst händelseförlopp eller till och med av memoarskrivaren själv. Om där-

¹ Som exempel på denna typ av editioner kan nämnas Cecilia af Klerckers översättning och redigering av Hedvig Elisabeth Charlottas dagböcker. Om de principiella synpunkter som framfördes i samband med utgivningen av de två sista delarna, se Axel Brusewitz i *Scandia* 1941, s. 165 ff., och i *Scandia* 1943, s. 277 ff. (»Pagetjänst») samt Torvald T:son Höjers rec. i *HT* 1943, s. 216 ff.

emot onyanserade och temperamentsfulla omdömen, vilka endast ger subjektiva synpunkter utan större betydelse, strykes, kan detta i undantagsfall försvaras. Att den seriöse forskaren alltid skall gå till originaltexten behöver ej påpekas.

Nils Edéns minnen bygger utom på egna hågkomster framför allt på samtida handlingar, riksdagsprotokoll, tidningar och andra politikers memoarer. Några systematiska dagboksanteckningar, som kunde ligga till grund för framställningen, fick han aldrig tid att föra. Graden av tillförlitlighet rörande fakta och egna motiv, som den kommer till uttryck hos författaren, skall ej beröras, då den delvis redovisats av utgivaren i en kommentar. Detta måste tacksamt noteras.

Edén var och förblev varm försvarsvän och stod som sådan långt till höger inom sitt parti. Inom parentes bör erinras om, att han skrev sina minnen under brinnande världskrig, vilket kan, men givetvis ej behöver innebära, att han något överdrivit sin tidigare försvarsvänlighet. Denna framträder också fullt tydligt i den nu utgivna editionen. En fråga måste man dock ställa: är Edéns skildring av sig själv som politiker och av det historiska händelseförloppet identisk med den som framträder i den tryckta utgåvan? Här skall pekas på några divergenser mellan originaltext och tryckt utgåva. Tidsavsnittet 1912—1914 har valts för en granskning med hänsyn till den stora betydelse försvarsfrågan då fick inom svensk politik. Om skillnaden är väsentlig, ställer man sig ytterligare en fråga: är olikheterna mellan original och tryckt edition så stora, att de märkbart förändrar bilden av Edéns egen försvarspolitiska hållning och därmed av Edén som politiker? Om så blir fallet, kan man ifrågasätta utgivarens editionsprincip.²

Först bör dock omnämnas att Kihlberg genomgående i utgåvan något skurit ner originaltexten, i vissa avseenden ganska avsevärt. Sålunda har han ej medtagit Edéns referat av andra politikers mera kända uttalanden i valtal eller riksdagsdebatter liksom ej heller utdrag ur litteraturen. Detta motiverar han med att Edéns »värdefulla personliga bidrag» ej skall undanskymmas. Detta har enligt utgivaren också »i viktigare fall» påpekats i texten (s. 210). Så har gjorts vid Edéns referat av debatten i riksdagen om § 46 i riksdagsordningen 1909 (s. 89), av Karl Staaffs Eskilstunatal 1909 (s. 102), Staaffs långa tal i remissdebatten 1911 (s. 112), riksdagsdebatten om socker-

² Som grund för följande jämförelse mellan originaltext och tryckt utgåva ligger excerpter, som gjorts av fil. kand. Kerstin Wenehult. För den här gjorda kommentaren bär givetvis förf. allt ansvar.

tullen 1913 (s. 158), Staafts Karlskronatal i försvarsfrågan i december s. å. (s. 184), författarens referat av Johannes Hellners och Louis De Geers anteckningar om ryktena om ministerkris på senhösten s. å. (s. 190) och Staafts tal i andra kammaren 11 febr. 1914, efter att statsministern dagen innan inlämnat regeringens avskedsansökan (s. 201). Här rör det sig alltså om fall, som utgivaren uppfattat som viktiga, varför han också klart framhållit detta i texten. Om mindre betydelsefulla händelser och vad han kallar »oväsentliga saker» (s. 210) har strukits, framgår emellertid ej av den tryckta utgåvan. Edén har visserligen själv betonat, att hans minnen behöfde omarbetas eller förkortas — de utgör blott en »stomme» eller »spridda drag och reflexioner» — men har ej angivit på vilka punkter så skulle ske.

Betänkligt synes det vara, att som utgivaren gjort, stryka långa avsnitt av Edéns egen framställning av arbetet i de betydelsefulla försvarsberedningarna 1912—1914. Utgivaren anser, att den långa redogörelsen om arbetet inom dessa, framför allt det inom andra beredningen, i vilket Edén var ordförande, »gör ett förvirrat intryck» och hänvisar därför till Knut Wichmans bok, »Gustaf V, Karl Staaft och striden om vårt försvar 1901—1914», kap. X. Av Edéns framställning av ovannämnda beredningsarbete har vidare strukits vad utgivaren kallar »flera detaljer» (s. 220). Riktigheten av att hänvisa till en bearbetning i stället för att återge författarens egen text i en edition som denna kan ifrågasättas, då ju minnen är av stort politiskt intresse. Vidare har Edéns tämligen negativa omdöme om andra försvarsberedningens sekreterare Nils Anderssons kompetens strukits, liksom hans förmodande att ledamoten i denna beredning Carl Carlsson Bonde kände sig främmande för de »invecklade militära problem, som lades upp». Sådana påpekanden torde ej böra negligeras, då de ger en bild av författarens uppfattning om personer, som var verksamma i ett så viktigt sammanhang som försök till lösning av försvarsfrågan. Att definiera sådana anteckningar som »detaljer» och därför stryka dem låter sig knappast göra utan viss brist på trohet mot originaltexten.

När infanteriets övningstid diskuterades, ansåg Edén »med stöd av Hammarskjöld», att en lösning av underbefälsfrågan var en förutsättning för vinterutbildningen (s. 177). Man frågar sig givetvis vem denne Hammarskjöld var. I personregistret upptas inga andra med detta namn än f. d. ecklesiastikministern Hugo Hammarskjöld och sedermera statsministern Hjalmar Hammarskjöld. Ingen av dessa uttalade sig emellertid veterligen vid denna tid i denna försvarstekniska

fråga. Av originaltexten framgår, att översten C. G. Hammarskjöld 28 okt. 1913 inför samtliga beredningar höll föredrag, i vilket denne bland annat framhöll den av Edén nämnda synpunkten, och Edén ägnar ett inte obetydligt utrymme åt referat av detta föredrag. I Kihlbergs edition har detta helt strukits och C. G. Hammarskjölds namn saknas alltså i personregistret, varför Edéns hänvisning till Hammarskjöld ger ett förbryllande intryck. Citationstecknen kring orden »trodde», »majoriteten» och »linje» (s. 183) gör också läsaren en smula konfunderad, emedan det ej framgår, vad som åsyftas. I originaltexten upplyses man om, att det gäller kritik av en synpunkt, framförd av Hans-Krister Rönlblom i dennes avhandling, Frisinnade landsföreningen 1902—1927.

Utgivaren har vidare skurit ned stora delar av Edéns skildring av hur den militära expertisen strategiskt önskade ordna landets försvar. Edéns uppgifter saknar inte intresse, och han har dessutom i originaltexten själv betonat detta som särskilt värt att omnämna. Han har också understrukit sin höga uppskattning av officerarna. Av originaltexten framgår det till exempel, att Otto Lybeck hösten 1912 föredrog och diskuterade utredningar, gjorda av marinstaben för beredningens principbetänkande om eventuell fientlig landstigning på svensk kust, »huvudsakligen från öster», möjlighet att genombryta »fientlig avstängning av Ålands hav», flottans möjlighet att ingripa med handelsblockad, styrkeförhållandena mellan »svenska och ryska pansarfartyg» m. m. General Lars Tingsten höll också föredrag om »Övre Norrlands försvar». Vidare har Edéns redogörelse för principbetänkandets plan för det fasta kustförsvaret helt utgått i den tryckta editionen. Detta saknar ej heller betydelse, då man här bland annat föreslog »betydande förstärkningar av Vaxholms-Oskar Fredriksborg och Karlskrona, ev. ny kustposition vid Härnösand (Hemsö)». På grundval bland annat av militärernas information skrev Edén sedan större delen av det stora principbetänkandet och huvuddelarna av det stora betänkandet om sjöförsvarets ordnande (s. 172). Det framgår alltså av originaltexten att man inom försvarsberedningen informerade om att faran till stor del var att vänta från öster, att det delvis var mot Ryssland som det svenska försvaret skulle rikta sin spjutspets. Den traditionella svenska uppfattningen om den ryska faran kom till uttryck på mycket hög nivå.³ Om detta säges intet i den tryckta edi-

³ Se vidare härom Knut Wichmans av utgivaren nämnda bok om Gustav V, Karl Staaff och striden om vårt försvar 1901—1914, Sthlm 1967, s. 115 ff., och Folke Lindberg, Den svenska utrikespolitikens historia, III: 4, 1872—1914. Sthlm 1958, s. 266.

tionen. Av denna framgår visserligen, att Edén ej var främmande för en rysk framstöt mot Sverige (s. 181), men ej vilka som kan ha bidragit till denna hans uppfattning. Kan det ha varit Edéns upplysningar om att han kan ha påverkats i denna uppfattning genom det förtroendefulla samarbetet med militärerna, som föranlett utgivaren att göra dessa strykningar, eller kanske det faktum, att man senare visat, att den ryska militärledningen vid denna tid var inriktad på rent defensiv krigföring i Östersjöområdet och att det aldrig var tal om någon offensiv mot vårt land.⁴ Den ryska faran betonades annars starkt i högerens försvarspropaganda.

Som stöd för sin uppfattning att en rysk framstöt kunde väntas mot Sverige anför Edén »det systematiska spioneri», som den ryska militärledningen lät bedriva här i landet (s. 181). Vad han avser med detta framgår ej av editionen men väl av originaltexten. Edén nämner i denna de ryska »sågfilarnas» — dessa var kringvandrande säsongarbetare — vistelse i Sverige, och att dessa uppenbart »till stor del» var »utsända kunskapare». Denna uppfattning var heller i och för sig inte ovanlig vid denna tid, också den förekom ofta, inte minst i den dåtida högerens försvarsagitation. Edén gör i originaltexten vidare gällande, att den ryske militärattachén Assanovitj i Stockholm »blev beträdd med en så flagrant spioneriverksamhet, att den svenska regeringen ingrep och utverkade hans återkallande». Också detta påstående har strukits av utgivaren. Klart är att Edén i originaltexten framhållit sin övertygelse om Assanovitj' skuld, liksom att han var övertygad om att flera ryska sågfilare var spioner. Senare har visats, att man aldrig, trots att intensiva försök gjordes, lyckades bevisa, att någon enda sågfilare var rysk spion,⁵ liksom man heller aldrig helt lyckats fastställa, huruvida bevisbart spioneri överhuvudtaget ägt rum.⁶ Genom att utgivaren strukit vissa påståenden av Edén, framstår alltså denne senare inför eftervärlden såsom mindre fångad av den traditionella svenska rysskräcken och därmed som mera omdömesgill än han själv visat. Läger man härtill, att författaren i originaltexten något skarpare betonar socialdemokraternas försvarsnegativism än vad utgåvan visar, kan man ej helt värja sig för intrycket, att Edén i den senare framstår som mera liberal och fördomsfri vid denna tid än han i själva verket var. Av editionen framgår visserligen med klarhet Edéns uppfattning om socialdemokraternas i försvarsbered-

⁴ Folke Lindberg, a. a., s. 292.

⁵ Ibid., s. 283.

⁶ Ibid., s. 285 ff.

ningarna negativa inställning i försvarsfrågan (s. 177 f, 183), men ett par upplysningar har dock strukits. Sålunda har en skarp formulering om deras inställning till förslaget om utsträckt övningstid liksom om deras gamla nedskrivningsprogram utelämnats. Även ett uttalande av Fredrik Thorsson om att en ökning av försvarsbördorna »över huvud voro ett liberalt löftesbrott» har utgått liksom uppgiften om den socialdemokratiska tidningen *Ny Tids* hot om socialdemokraternas utträde ur försvarsberedningarna.

En jämförelse mellan originaltexten och den tryckta utgåvan, när det gäller tidsperioden 1912—1914, visar således att flera strykningar gjorts av utgivaren, vilka för övrigt ej heller redovisats i dennes kommentar. I vissa fall rör det sig om mindre betydelsefulla detaljer, såsom till exempel Edéns omdömen om sina medarbetare i försvarsberedningarna. Stundom har genom strykningarna endast viss oklarhet uppstått. Mera betänkligt förefaller det vara att stryka långa stycken av författarens redogörelse om arbetet inom försvarsberedningarna. Utgivaren har visserligen också strukit mycket av Edéns skildring av rent försvars- och militärtekniska frågor, men det kan anses stå i överensstämmelse med kravet på att en text bör göras lättillgänglig för en vidare läsekrets. Vissa invändningar mot borttagandet av upplysningarna om den militära expertisens information i försvarsberedningarna har emellertid måst göras, då en hänvisning till en bearbetning knappast kan accepteras. Vidare har vissa strykningar av Edéns syn på den förmenta spionageverksamheten liksom några av hans omdömen om socialdemokraternas försvarsnegativism måst nämnas, detta emedan man genom den tryckta utgåvan kan få intryck av att Edén vid denna tid stod längre till vänster i försvarsfrågan än han uppenbart gjorde. Som svar på frågan om Edéns skildring överensstämmer med den tryckta editionen, måste denna delvis besvaras med ett nej. Man kan emellertid ej göra gällande, att dessa olikheter är så stora att de *märkbart* förändrar bilden av Nils Edén. Invändningar kan i vissa avseenden göras mot utgivarens editionsprincip. Detta innebär likväl ej, att inte utgåvan för de flesta kommer att ge ett värdefullt komplement till bilden av vår moderna historia.

Tillägg och rättelser till Biskop Hans Brasks släktbok utgiven av Personhistoriska samfundet genom Hans Gillingstam och Göran Setterkrans (Sthlm 1970):

s. VIII, rad 18 uppifrån, efter s. *tillägges*: 39 och 92.

p. 44/45 *står*: frw Anna her Albrex Ottsons (se föregående sida),
skall vara: (se nedan).

samma s. *står*: (se följande sida), *skall vara*: (se ovan).

p. 47 *tillägges*: (två vapenbilder; se bilaga).

andra bildsidan i FACSIMILE AV VAPENBILDERNA *står*: Sparre av Hulsta,

skall vara: Sparre av Hjulsta.

Kommentar och register, s. 22, rad 13 uppifrån efter Tafel 16 och 27).

tillägges: Med Monacho torde alltså avses München, Bayerns huvudstad (påpekande av diplomatarieredaktören teol. dr J. Liedgren).

Kommentar och register, s. 150, *står*: Monacho, furstendöme,

skall vara: München, stad i Tyskland.

H. G-m

Meddelanden angående Personhistoriska samfundets årsmöten 1968 och 1969.

Personhistoriska samfundets *årsmöte 1968* ägde rum den 20 maj vid Kina slott. På revisorernas förslag beviljades styrelsen och skattmästaren ansvarsfrihet för år 1967. Till ledamöter av styrelsen omvaldes riksarkivarie Åke Kromnow (ordförande), fil. dr Ingvar Andersson, krigsarkivarie Bertil Broomé, professor Sten Carlsson, förste bibliotekarie Olof von Feilitzen, förste arkivarie Nils F. Holm, fil. dr Birgitta Lager (sekreterare), överbibliotekarie Wilhelm Odelberg och bankdirektör Bertel Rennerfelt (skattmästare). Till ledamöter av redaktionsutskottet omvaldes B. Broomé, fil. dr Hans Gillingstam, Å. Kromnow och B. Lager. Till revisorer omvaldes riddarhusgenealogen Pontus Möller och byrådirektören friherre Carl Fäger-skiöld och till revisorssuppleant byrådirektör Björn Bergman.

Vid sammanträdet berättade docent Stig Fogelmarck om Kina slotts arkitekt Carl Fredric Adelcrantz och visade runt i det nyrenoverade slottet.

Personhistoriska samfundets *årsmöte 1969* ägde rum den 22 maj i Riksarkivets nya lokaler. På revisorernas förslag beviljades styrelsen och skattmästaren ansvarsfrihet för år 1968. Styrelseledamöter, ledamöter av redaktionsutskott, revisorer och revisorssuppleant omvaldes i sina funktioner.

Vid sammanträdet presenterade ordföranden arkivets nya byggnad. Under rubriken »Från Hogenskild Bielke till Fabian Månsson» berättade förste arkivarien Nils F. Holm om privatarkiv i Riksarkivet och demonstrerade dem på plats i de nya bergsmagasinen.

Gemensamt med Genealogiska föreningen hade Personhistoriska samfundet den 18 nov. 1969 en sammankomst i Militärhögskolans samlingslokal, varvid samfundets sekreterare talade om mormonismen och om årets arkiv- och genealogkongress i Utah under titeln »Salt Lake City — ett världscentrum för genealogisk forskning».

Medlemsavgiften i Personhistoriska Samfundet är kr. 25:— pr år + porto och uttages som postförskott för Personhistorisk Tidskrift. Önskan om inträde anmäles till Samfundets sekreterare, fil. dr BIRGITTA LAGER, Riksarkivet, Fack, 100 26 Stockholm 34. Bokhandelspris för löpande årgång är kr. 31:25

INNEHÅLL

	Sid.
Legationsrådet greve STEN LEWENHAUPT, †, Katrineholm: Vardagsliv på Rosendals slott år 1851	1—49
Fil. dr BJARNE BECKMAN, Bern: Ingeborg Karlsdotters (Lejonbalk) äktenskap	50—53
Fil. dr HANS GILLINGSTAM, Stockholm: Flodaprästen Paulus Magnis (Hjort av Vilsta) härstamning	54—57
Fd. professor KNUT KNUTSSON, Stockholm: Herr Knud Olsen i Hellestad	58—60
Fd. undervisningsrådet ALICE QUENSEL, Stockholm: Magnus Gabriel de la Gardie och hans sekreterare Wilhelm Johan Quensel	61—93
Dr. Jur. PETER-PAUL WREDE, Braunschweig: Auf den Spuren von Bellmans Vorfahren in Deutschland	94—109
Fil. kand. FREDRIC BEDOIRE, Stockholm: Mösspolitikern och manufakturisten Abraham Hedman och hans släkt	110—137
Professor emeritus FOLKE HENSCHEN, Stockholm: Erasmus Gabriel Henschen. En officer från Gustaf III:s dagar	138—169
Med. lic. STIG ÖSTENSON, Växjö: Något om Carl Gustaf af Leopolds tyska fädernesläkt	170—178
LENNART LÖTHNER, Uppsala: Gardin- och näsduksanekdoterna. Tillägg och reflexioner	179—180
Fil. kand. GÖRAN WENDEL, Stockholm: Nils Edéns minnen. Kommentar till en memoaredition	181—190
Tillägg och rättelser till Biskop Hans Brasks släktbok	191
Meddelanden angående Personhistoriska samfundets årsmöten 1968 och 1969	192